

T.C.
ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TURHAL İLÇESİ VE KÖYLERİ AĞZI
(GİRİŞ – İNCELEME – METİN – SÖZLÜK)

Harun OĞUL

Danışman
Doç. Dr. Türker Barış BULDUK

ADİYAMAN – 2021

T.C.
Adıyaman University
Graduate Education Institute
Department of Turkish Language and Literature
Master's Thesis

The dialects of Turhal district and its villages
(Introduction-Exploration-Text-Dictionary)

Harun OĞUL

Supervisor
Assoc. Dr. Türker Barış BULDUK

ADİYAMAN – 2021

BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*Turhal İlçesi ve Köyleri Ağzı (Giriş – İnceleme – Metin – Sözlük)*” adlı çalışmanın, proje safhasından sonuçlanmasına kadarki tüm süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım tüm eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf olarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

10/08/2021

Harun OĞUL

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Turhal İlçesi ve Köyleri Ağız (Giriş – İnceleme – Metin – Sözlük)

Harun OĞUL

Adıyaman Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Yeni Türk Dili Bilim Dalı

Haziran, 2021 xxix + 273 Sayfa

Yüzyıllardan beri varlığını sürdüren dilimizin inceliklerini ve işleyişini kavramak, sadece yazı dili işlevi ile varlığını devam ettiren resmi dili incelemekle mümkün değildir. Çünkü yazı dilinin yanında bölgelere ve yörelere göre değişen ve çok uzun yıllar bozulmadan varlığını devam ettiren farklı ağızlar mevcuttur. Yazı dilini anlamak, kavramak ve kelimelerin oluşum tarihlerine inmek için ağızların titizlikle araştırılması gerekir. Ağız araştırmaları Türk dili için doğrudan bir kaynak olmakla birlikte tarih, folklor, sosyoloji, etimoloji gibi birçok bilim dalına da katkı sağlamaktadır.

Tokat'ın Turhal ilçesi ve köylerine ait şimdiye kadar bir ağız çalışması yapılmamıştır. Turhal ilçesinin tarihi MÖ 5000'li yıllara kadar uzamaktadır. Ayrıca İpek Yolu gibi önemli bir ticaret ağının Sivas-Tokat-Amasya kısmının buradan geçtiği bilinmektedir. Tokat ve çevresinin 1071 Malazgirt Zaferi'nin ardından Türk yurdu olarak birçok Türk devletine ev sahipliği yapması, Turhal ve köylerinde oldukça zengin bir dil ve kültür birikimi ortaya çıkarmıştır. Turhal ve köylerinin ayırt edilebilir şekilde farklı ağız yapısına sahip olması, bu yöreyi dil incelemeleri açısından değerli kılmıştır.

Bu tez çalışmamızda Turhal ve köylerinin genel konuşma özelliklerini yansıtacak 15 metin derlenmiştir. Bu metinler, TDK'nin tavsiye ettiği transkripsiyon işaretleri ile yazıya aktarılmıştır. Metinlerin fonetik ve morfolojik açıdan özellikleri tespit edilmiştir. Son bölüme ise yörede kullanılan kelimelerin bulunduğu bir sözlük eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turhal, Ağız Araştırmaları, Turhal ve Köyleri Ağızı, Fonetik, Morfoloji.

ABSTRACT
Master's Thesis
The dialects of Turhal district and its villages
(Introduction-Exploration-Text-Dictionary)
Harun OĞUL
Adıyaman University
Graduate Education Institute
Department of Turkish Language and Literature
New Turkish Language
June, 2021, xxix + 273 page

It is not possible to comprehend the subtleties and functioning of our language, which has existed for centuries, only by examining the official language that continues its existence with the function of "written language". Because, besides the "written language", there are different dialects that change according to regions and regions and that continue their existence for many years without deterioration. In order to understand and comprehend our writing language and to examine the history of words formation, dialects must be investigated and examined to the finest points. Dialect studies are a direct source for Turkish Language, but also contribute to many disciplines such as history, folklore, sociology, etymology.

Until now, there has not been a dialect study of Turhal district and villages of Tokat. Dating back to 5000 B.C., it is known that the Sivas-Tokat-Amasya part of the Turhal district, which is an important trade network such as the Silk Road, passed through here. Having hosted many Turkish states as a Turkish homeland after the 1071 Malazgirt Victory, it has created a very rich language and cultural accumulation in our region. The fact that Turhal and its villages have distinct dialects from other regions made our region valuable in terms of language studies.

In this thesis, 15 texts reflecting the general speech characteristics of Turhal and its villages were compiled. These texts were transcribed with the transcription signs recommended by TDK. The phonetic and morphological features of the texts were determined. A dictionary containing the words used in our region was added to the last section.

Key words: Turhal, The study of dialects, Turhal district and its villages, Phonetic, Morphology.

ÖN SÖZ

Yeryüzünde insanların anlaşmasını sağlayan en temel unsur dildir. Diller, asırlar öncesinde insanların etkileşimiyle meydana gelmiş ve sürekli olarak değişime uğramıştır. Bu değişim, özellikle son asırda internet, televizyon gibi kitle iletişim araçlarının varlığıyla önlenemez bir şekilde ve daha da hızlanarak devam etmektedir. Yaşadığımız coğrafyada bölgeden bölgeye değişen ağızlar, bu değişim ve gelişim içinde özelliklerini kaybetmekte ve yok olmayla karşı karşıya kalmaktadır.

Bu çalışma; giriş, inceleme, metinler ve sözlük olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında yöreyle ilgili temel konular; yörenin tarihi, kültürü, ekonomisi, coğrafi özellikleri, geçim kaynakları gibi ağız yapısının oluşmasında etkili olan çeşitli unsurlar hakkında bilgi verilmiştir.

Bir bölgenin ağız yapısı araştırılırken o bölgenin özelliklerini tümüyle yansıtacak örneklemelere ulaşmak gerekir. Turhal 35 mahalle ve 52 köyden oluşan bir şehirdir. Turhal'ın merkezinde yaşayanlar genellikle benzer ağız özelliklerine sahipken köylerde yaşayanlar daha farklı ağız özellikleri taşımaktadır. Köylerden de birbirine yakın mesafede olanlar benzer ağız özellikleri barındırmaktadır. Bu 52 köyden benzer ağız özelliklerine sahip olanların bazılarını örneklem olarak almayı uygun gördük.

Tezde çalışmaya kaynak teşkil edecek 15 metin derlendi. Derlemelerde bölgenin ağız yapısını doğru tespit edebilmek için genellikle 50 yaş üstü ve bölgeden uzun süre ayrılmamış, bölgenin dil özelliklerini taşıyan kişiler tercih edildi. Bu on beş kaynak kişinin yedi tanesi Turhal'ın merkezinde yaşayanlardan seçildi. Kalan sekiz kaynak da Turhal'ın farklı köylerinde yaşayanlardan belirlendi. Bu köyler belirlenirken birbirine yakın ağız özellikleri olanlardan bir tanesi alınmaya çalışıldı. Ayrıca Turhal'ın dört bir tarafındaki köyler olmasına özen gösterildi. Seçilen bu köylerden Çamlıca köyü, Turhal ilçesine 16 km uzaklıkta ve Turhal'ın kuzeybatısında; Üçyol (Biçin) köyü, Turhal'a 28 km uzaklıkta ve Turhal'ın kuzeybatısında; Arzupınarı köyü, Turhal'a 12 km mesafede ve Turhal'ın doğusunda; Çivril köyü, Turhal'a 5 km uzaklıkta ve Turhal'ın batısında; Ayrancı köyü, Turhal'a 9 km uzaklıkta ve Turhal'ın güneyinde; Sarıkaya köyü, Turhal'a 16 km uzaklıkta ve Turhal'ın kuzeybatısında; Bahçebaşı köyü, Turhal'a 25 km uzaklıkta ve Turhal'ın güneyinde; Şatroba köyü, Turhal'a 17 km uzaklıkta ve Turhal'ın güneydoğusunda yer almaktadır.

Öncelikle metinlerin oluşturulması için belirlenen kaynak kişiler konuşturuldu. Bu konuşmalar -kendilerinden de izin alınarak- ses kayıt cihazlarıyla kayda geçirildi. Bu kayıtlar dikkatlice metinlere aktarıldı. Ses kayıtlarını metne aktarırken normal seslerin yanında varlığını sürdüren birçok ara sesi de gösteren transkripsiyon sistemi kullanıldı. Ortak bir uygulama olması için, transkripsiyon çevirilerinde Türk Dil Kurumunun 1997 gerçekleştirdiği “*Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni*” nde ele alınan ve 1999 yılında Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun tarafından hazırlanan “*Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri*” adlı çalışmada yer alan işaretler kullanıldı.

Çalışmanın ikinci bölümünde, transkripsiyonlu şekilde aktarılan metinler, ses bilgisi ve şekil bilgisi açısından ayrı ayrı incelendi. Bunu yaparken önce ilgili tanım ortaya konuldu. Sonrasında derlenen metinlerde bulunan örnek ya da örnekler sırasıyla gösterildi. İnceleme kısmında, metinlerden tespit edilen örnekler aktarılırken örnek kelimelerin yanına metin ve sıra numaraları (3/25) örneğindeki gibi yazıldı. Parantez içindeki ilk sayı derlenen metin numarasını, ikinci sayı ise metnin içinde örnek sözcüğün geçtiği bölümü göstermektedir. Ayrıca bu metin ve sıra numarasının yanında daha açık anlaşılması için verilen örneğin günümüz Türkçesindeki karşılığı verildi.

Sonuç kısmında, Turhal ve köylerine ait ağız yapısının Türkiye Türkçesi ağızları içindeki yeri tespit edilmeye çalışıldı. Ortaya çıkan bulgular, maddeler halinde sıralandı.

Metinler bölümünde, Turhal ve köylerine ait dil özelliklerini yansıtan on beş adet metin transkripsiyonlu olarak sunuldu.

Son bölümde ise metinlerde geçen tüm kelimeler taranarak genellikle bölgeye özgü olduğu düşünülen kelimelerden oluşan seçki bir sözlük hazırlandı. Yörenin zengin kelime hazinesini biraz daha geniş tutabilmek maksadıyla, derlenen metinlerde olmayan ancak metinleri derlerken tutulan notlardan ve yöredeki kullanımlardan faydalanarak farklı kelimeler de eklendi. Bu kelimeler “MDD” (Metin Dışı Derleme) açıklamasıyla aktarıldı.

Bu tezi hazırlarken bilgi, hayat tecrübeleri ve ilmi zenginliklerinden faydalandığım kıymetli hocam Doç. Dr. Türker Barış BULDUK’a şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Haziran 2021

TEZİN ÖNEMİ VE LİTERATÜRE KATKISI

Her dilde geçmişi çok eskilere dayanan farklı ses veya şekil özellikleri bulunan konuşma biçimleri vardır. Bu farklı konuşma biçimlerine ağız adı verilmektedir. Ağızlar, dil tarihi bakımından çok zengin içerikler barındıran bir kültür hazinesi niteliğindedir. Bunların ele alınması, incelenmesi ve belgelenmesi dil tarihi açısından çok büyük önem arz etmektedir. Türkçemizin derinliklerine inmek, halkımızın konuştuğu kelimelerin etimolojisini kavramak için bölgeden bölgeye değişebilen ağız araştırmalarını inceleme gerekir.

Ülkemizde yapılan “ağız araştırmaları” çalışmalarına bakıldığında özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren yabancı bilim insanları tarafından başlatılmış ve 20. yüzyılın ortalarından itibaren de Türk bilim insanları da bu çalışmalara dahil olmuşlardır. Kırsal bölgelerde eğitim gören insan sayısı artmakta ve bu sayı arttıkça da ağız özellikleri kaybolmaktadır. Standart Türkçenin her bölgede konuşulması yaygınlaşmaktadır. Ayrıca internet, televizyon gibi küresel iletişim araçlarının hayatımızın her noktasına girdiği aşîkârdır. Bu iletişim araçları farklı ağız yapısına sahip halkları etkilemekte ve onların ağız yapılarının değişmesine sebep olmaktadır. Ayrıca maddi sıkıntılardan dolayı kırsal alandan şehirlere göç edilmesi de bu ağız değişimlerinin farklı bir sebebidir. İşte bu sebeplerden dolayı ağız araştırmalarının geç kalınmadan yapılması gerekmektedir. Ayrıca üniversitelerde ağız araştırmalarıyla ilgili eğitimlerin de daha yoğun bir şekilde verilmesi gerekmektedir.

Ağız araştırması yaparken bölgenin ağız yapısını çok iyi bilmek gerekir. Çünkü ağız özelliklerini bilmeden kelimelerin ses özelliklerini ve ağız yapısını anlamaya çalışmak güçleşmektedir. Bu kapsamda bu tez çalışması yörenin ağız yapısına hâkim olunan bir yerden seçildi. Tezin kapsamını Karadeniz bölgesinde yer alan Tokat’ın Turhal ilçesi ve Turhal’a bağlı köylerin ağızları oluşturmaktadır.

Tezde Tokat’ın Turhal ilçesinde konuşulan Türkçenin, yazı dilinden farklılıkları ya da benzerlikleri, bölgenin kendine ait olan morfolojik ve fonetik özellikleri incelenmeye çalışıldı. Metinler birinci ağızdan kaydedilerek yazıya geçirildi ve incelemeleri yapıldı.

Bu tezi çalışırken yerel ağız özellikleri bulunan konuşmaların çeviri yazıya aktarılmasında birçok uygulama olduğu ve standart bir yol takip edilmediği görüldü. Bu

sorunun en büyük sebebi, bilim çevreleri tarafından ortak bir görüşle “net bir şekilde” araştırmacılara yol gösterilmemesidir. Halbuki böyle bir sorunun varlığı kabul edilmiş ve TDK tarafından bu sorunu çözmek için 9 Mayıs 1997’de “*Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni*” düzenlenmiştir. Bu şölende Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun tarafından “*Ağız Çalışmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri*” adıyla bir çalışma sunulmuştur. Tezdeki metinler, bu çalışmadaki işaretler kullanılarak oluşturuldu. Ancak burada da bir eksikle karşılaşıldı. Özellikle ara seslerin tespitinde zorlanıldı. Çünkü çok farklı özellikler gösteren bu ara seslerin tespiti sadece kulakların algılayabildiği kadar yapılabildi. Halbuki bu çalışmalar bilgisayar ve ses laboratuvarlarının olduğu ve standart özelliklerin belirlendiği bir ortamda yapılmış olsaydı hataların önüne geçilmiş ve en doğru sonuca ulaşılmış olacaktı.

Tokat’ın Turhal ilçesinde ve yöresinde varlığını sürdüren ağız özelliklerini ortaya koyacak bir çalışma şimdiye kadar yapılmamıştır. Bu tezle bu boşluk doldurulmaya ve bilim dünyasına bu bölgenin ağız özellikleri tanıtılmaya çalışıldı. Bu çalışmayla birlikte standart yazı dilinde olmayan birçok ses özellikleri belirlendi ve örnekleriyle gösterildi. Ayrıca yine yazı dilinde olmayan bölgeye özgü kullanılan birçok farklı morfolojik bilgi örnekleriyle birlikte verildi. Tezin son kısmında, Turhal ve yöresi ağızlarında kullanılmakla birlikte standart sözlüklerde olmayan, günden güne unutulmaya yüz tutmuş, sadece ağızlarda yaşayan benzersiz birçok sözcüğün yer aldığı bir sözlük hazırlandı.

İÇİNDEKİLER TABLOSU

BEYAN.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
ÖN SÖZ	vii
TEZİN ÖNEMİ VE LİTERATÜRE KATKISI.....	ix
İÇİNDEKİLER TABLOSU	xii
TABLolar DİZİNİ	xxv
HARİTALAR DİZİNİ	xxv
ARAŞTIRMADA KULLANILAN ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ.....	xxvi
KISALTMALAR	xxviii

GİRİŞ

TURHAL İLÇESİNİN GENEL OLARAK TANITIMI.....	1
1. TURHAL'IN TARİHİ YAPISI	1
2. TURHAL'IN COĞRAFİ YAPISI	5
3. TURHAL'IN EKONOMİK YAPISI.....	5
3.1. Tarım	5
3.2. Hayvancılık	5
3.3. Sanayi ve Ticaret.....	6
4. TURHAL'IN İDARİ YAPISI.....	6
5. TURHAL'IN İKLİMİ.....	7
6. TURHAL'IN ULAŞIMI.....	8
6.1. Havayolu	8
6.2. Karayolu	8
6.3. Demiryolu.....	8
7. TURHAL'IN NÜFUS VE SOSYAL YAPISI.....	9
8. TOKAT HARİTASI	13
9. TURHAL HARİTASI	14

BİRİNCİ BÖLÜM

SES BİLGİSİ (FONETİK)

1.1. ÜNLÜLER.....	15
1.1.1. Ölçünlü ve Ölçünsüz Ünlüler.....	15
1.1.1.1. [a] Ünlüsü ve Çeşitleri: (ā, á, a, à)	16
1.1.1.1.1. [ā] Ünlüsü.....	16
1.1.1.1.2. [á] Ünlüsü.....	16
1.1.1.1.3. [a] Ünlüsü.....	17
1.1.1.1.4. [à] Ünlüsü.....	17
1.1.1.2. [e] Ünlüsü ve Çeşitleri: (ē, e, è).....	18
1.1.1.2.1. [ē] Ünlüsü.....	18
1.1.1.2.2. [e] Ünlüsü.....	18
1.1.1.2.3. [è] Ünlüsü.....	19
1.1.1.3. [ı] Ünlüsü ve Çeşitleri: (ī, ĭ, í)	19
1.1.1.3.1. [ī] Ünlüsü.....	20
1.1.1.3.2. [ĭ] Ünlüsü.....	20
1.1.1.3.3. [í] Ünlüsü.....	20
1.1.1.4. [i] Ünlüsü ve Çeşitleri: (î, ï)	21
1.1.1.4.1. [î] Ünlüsü.....	21
1.1.1.4.2. [ï] Ünlüsü	21
1.1.1.5. [o] Ünlüsü ve Çeşitleri: (ō, ò, o, ó).....	21
1.1.1.5.1. [ō] Ünlüsü.....	22
1.1.1.5.2. [ò] Ünlüsü.....	22
1.1.1.5.3. [o] Ünlüsü.....	22
1.1.1.5.4. [ó] Ünlüsü.....	23
1.1.1.6. [ö] Ünlüsü ve Çeşitleri: (ō).....	23
1.1.1.6.1. [ō] Ünlüsü.....	23
1.1.1.7. [u] Ünlüsü ve Çeşitleri: (ū, ú, ŭ, u).....	23
1.1.1.7.1. [ū] Ünlüsü.....	24
1.1.1.7.2. [u] Ünlüsü.....	24
1.1.1.7.3. [ú] Ünlüsü.....	24
1.1.1.7.4. [ŭ] Ünlüsü.....	25

1.1.1.8. [ü] Ünlüsü ve Çeşitleri: (ū, ū).....	25
1.1.1.8.1. [ū] Ünlüsü.....	25
1.1.1.8.2. [ū] Ünlüsü.....	26
1.1.2. İkiz Ünlüler	26
1.1.2.1. Yükselen İkiz Ünlüler.....	26
1.1.2.2. Eşit İkiz Ünlüler.....	27
1.1.2.3. Alçalan İkiz Ünlüler	27
1.1.3. Ünlü Uyumu.....	28
1.1.3.1. Damak (Kalınlık-İncelik) Uyumu.....	28
1.1.3.2. Dudak (Düzlük-Yuvarlaklık) Uyumu.....	29
1.1.3.3. Uyum Değişmesi	30
1.1.4. Dudak Benzeşmesi	30
1.1.5. Ünlü Değişmesi.....	31
1.1.5.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi.....	31
1.1.5.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması	32
1.1.5.3. Geniş Ünlülerin Darlaşması.....	32
1.1.5.4. Dar Ünlülerin Genişlemesi	33
1.1.5.5. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması	33
1.1.6. Ünlü Düşmesi.....	33
1.1.7. Ünlü Türemesi.....	34
1.1.7.1. Ön Türeme	34
1.1.7.1.1. [i-] Ön Türemesi.....	35
1.1.7.2. Son Türeme.....	35
1.2. ÜNSÜZLER	36
1.2.1. Ölçünlü ve Ölçünsüz Ünsüzler.....	36
1.2.1.1. [g] Ünsüzünün Çeşitleri: (ğ, ğ).....	37
1.2.1.1.1. [ğ] Ünsüzü	37
1.2.1.1.2. [ğ] Ünsüzü	38
1.2.1.2. [h] Ünsüzünün Çeşitleri: (h, h).....	38
1.2.1.2.1. [h] Ünsüzü	38
1.2.1.2.2. [h] Ünsüzü	39
1.2.1.3. [k] Ünsüzünün Çeşitleri: (k, k, K, K)	39
1.2.1.3.1. [k] Ünsüzü	39
1.2.1.3.2. [k] Ünsüzü	39

1.2.1.3.3. [K] Ünsüzü	40
1.2.1.3.4. [K̇] Ünsüzü	40
1.2.1.4. [n] Ünsüzünün Çeşidi: (ñ)	40
1.2.1.4.1. [ñ] Ünsüzü	40
1.2.1.5. [s] Ünsüzünün Çeşidi: (S).....	41
1.2.1.5.1. [S] Ünsüzü.....	41
1.2.1.6. [t] Ünsüzünün Çeşidi: (T).....	42
1.2.1.6.1. [T] Ünsüzü.....	42
1.2.1.7. [z] Ünsüzünün Çeşidi: (Z)	42
1.2.1.7.1. [Z] Ünsüzü.....	42
1.2.1.8. [p] Ünsüzünün Çeşidi: (P)	42
1.2.1.8.1. [P] Ünsüzü.....	42
1.2.2. Ünsüz Uyumu.....	43
1.2.3. Ön Ses Ünsüzleri.....	43
1.2.3.1. [c-] Ünsüzü	44
1.2.3.2. [f-] Ünsüzü.....	44
1.2.3.3. [j-] Ünsüzü.....	45
1.2.3.4. [l-] Ünsüzü.....	45
1.2.3.5. [m-] Ünsüzü.....	45
1.2.3.6. [n-] Ünsüzü	46
1.2.3.7. [r-] Ünsüzü.....	47
1.2.3.8. [z-] Ünsüzü	47
1.2.4. Ön Ses Ünsüz Tonlulaşmaları.....	48
1.2.4.1. [p- > b-] Tonlulaşması	48
1.2.4.2. [t- > d-] Tonlulaşması	49
1.2.4.3. [k- > g-] Tonlulaşması	49
1.2.4.4. [k̇- > ğ-] Tonlulaşması	50
1.2.5. [b- > p-] Değişmesi (Tonsuzlaşması)	50
1.2.6. Ünsüz Kaybolmaları.....	50
1.2.6.1. Erime.....	51
1.2.6.1.1. [ğ] Sesinin Erimesi	51
1.2.6.1.2. [h] Sesinin Erimesi	51
1.2.6.1.3. [k] Sesinin Erimesi	52
1.2.6.1.4. [r] Sesinin Erimesi.....	52

1.2.6.1.5. [v] Sesinin Erimesi	52
1.2.6.1.6. [y] Sesinin Erimesi	53
1.2.6.2. Büzülme	53
1.2.6.3. Yutulma	54
1.2.6.4. Derilme	54
1.2.7. İç Ses Ünsüz Olayları	55
1.2.7.1. İç Seste Tonlulaşma	55
1.2.7.1.1. [p > b] Tonlulaşması	55
1.2.7.1.2. [t > d] Tonlulaşması	55
1.2.7.1.3. [ç > c] Tonlulaşması	56
1.2.7.1.4. [k > g] Tonlulaşması	56
1.2.7.1.5. [K > ğ] Tonlulaşması	57
1.2.7.2. Tonsuzlaşma	57
1.2.7.3. İç Seste Sızıcılaşma	57
1.2.7.3.1. [ğ > y] Sızıcılaşması	57
1.2.7.3.2. [k > ħ] Sızıcılaşması	58
1.2.7.4. Akıcı Ünsüzler Arasındaki Değişmeler	58
1.2.7.4.1. [l > n] Değişmesi	58
1.2.7.4.2. [m > n] Değişmesi	59
1.2.7.4.3. [ñ > n] Değişmesi	59
1.2.7.4.4. [r > l] Değişmesi	60
1.2.7.4.5. [r > n] Değişmesi	60
1.2.7.5. İç Seste Ünsüz Benzeşmesi	60
1.2.7.5.1. İlerleyici Benzeşme	60
1.2.7.5.1.1. Yarım Benzeşme	61
1.2.7.5.1.1.1. [ml > mn] Benzeşmesi	61
1.2.7.5.1.2. Tam Benzeşme	61
1.2.7.5.1.2.1. [nl > nn] Benzeşmesi	61
1.2.7.5.2. Gerileyici Benzeşme	62
1.2.7.5.2.1. [rl > ll] Benzeşmesi	62
1.2.7.5.2.2. [hm > mm] Benzeşmesi	62
1.2.7.5.2.3. [rn > nn] Benzeşmesi	62
1.2.7.5.2.4. [şç > çç] Benzeşmesi	62
1.2.7.5.2.5. [zc > cc] Benzeşmesi	63

1.2.8. Ünsüz Düşmesi.....	63
1.2.8.1. [ğ, ğ, g] Düşmesi.....	63
1.2.8.2. [k] Düşmesi.....	63
1.2.8.3. [n] Düşmesi.....	64
1.2.8.4. [r] Düşmesi	64
1.2.8.5. [t] Düşmesi.....	64
1.2.8.6. [v] düşmesi.....	64
1.2.8.7. [y] Düşmesi.....	64
1.2.8.8. [z] Düşmesi	65
1.2.9. Ünsüz Türemesi.....	65
1.2.9.1. [-v-] Türemesi.....	65
1.2.9.2. [-y-] Türemesi	65
1.2.9.3. [-n] Türemesi	65
1.2.9.4. [h-] Türemesi	66
1.2.9.5. Kaynaştırma Ünsüzü Türemesi.....	66
1.2.10. Ünsüz İkizleşmesi	66
1.2.10.1. Aynı ünsüzün tekrarıyla.....	66
1.2.10.1.1. [-ç- > -cc-] Değişmesi	66
1.2.10.1.2. [-s- > -ss-] Değişmesi	67
1.2.10.1.3. [-ş- > -şş-] Değişmesi	67
1.2.10.2. Akıcı Ünsüzün Değişmesiyle	67
1.2.11. İkiz Ünsüzün Düşmesi (Tekleşmesi).....	67
1.2.12. Hece Kaynaşması	68
1.2.13. Hece Yutumu.....	68
1.2.14. Ünsüzlerde Yer Değiştirme	69
1.2.15. Son Seste Ünsüz Değişmeleri	69
1.2.15.1. Son Seste Tonlulaşma.....	69
1.2.15.1.1. [-b] Tonlulaşması	69
1.2.15.1.2. [-d] Tonlulaşması	70
1.2.15.1.3. [-g] Tonlulaşması	70
1.2.15.1.4. [-ğ] Tonlulaşması	70
1.2.15.2. Son Seste Sızıcılaşma	70
1.2.15.2.1. [-k > -h Değişmesi]	71
1.2.15.3. Son Seste Ünsüz Düşmeleri.....	71

1.2.15.3.1. [-r] Düşmesi.....	71
1.2.15.3.2. [-k] Düşmesi.....	71
1.2.15.3.3. [-t] Düşmesi.....	72
1.2.15.3.4. Son Seste Ünsüz Türemesi	72
1.2.15.3.4.1. [-k] Türemesi.....	72
1.2.15.3.4.2. [-m] Türemesi.....	72
1.2.15.3.4.3. [-y] Türemesi.....	72

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEKİL BİLGİSİ (MORFOLOJİ)

2.1. İSİMLER (ADLAR).....	73
2.1.1. İsim Yapım (Türetme) Ekleri.....	73
2.1.1.1. İsimden İsim Yapım (Türetme) Ekleri	73
2.1.1.1.1. [+lık, +lik, +luğ, +lük].....	73
2.1.1.1.2. [+cI, +cU +çI].....	74
2.1.1.1.3. [+II, +IU]	74
2.1.1.1.4. [+sIz, +sUz].....	75
2.1.1.1.5. [+ki].....	75
2.1.1.1.6. [+cuğ, +cük]	76
2.1.1.1.7. [+daş].....	76
2.1.1.1.8. [+IncI, +UncU].....	76
2.1.1.1.9. [+Ar; +şAr].....	76
2.1.1.1.10. [+leyin, +ınan, +nan].....	77
2.1.1.1.11. [+man]	77
2.1.1.1.12. [+gil].....	77
2.1.1.2. Fiilden İsim Yapım (Türetme) Ekleri	78
2.1.1.2.1. [-mAk, -mağ, -mağ].....	78
2.1.1.2.2. [-mA].....	78
2.1.1.2.3. [-Iş]	79
2.1.1.2.4. [-IcI, -UcU].....	79
2.1.1.2.5. [-ğın, -gin, -ğün, -gün].....	79
2.1.1.2.6. [-gA].....	79

2.1.1.2.7. [-n]	79
2.1.2. Hâl Ekleri	80
2.1.2.1. İsmın Yalın Hâli (Yalın Durumu).....	80
2.1.2.2. İsmın İlgi / Tamlayan Hâli (Tamlayan Durumu).....	80
2.1.2.3. İsmın Yükleme Hâli (Belirtme Durumu).....	81
2.1.2.4. İsmın Yönelme Hâli (Yönelme Durumu)	82
2.1.2.5. İsmın Bulunma Hâli (Bulunma Durumu)	83
2.1.2.6. İsmın Ayrılma Hâli (Ayrılma Durumu).....	83
2.1.2.7. İsmın Eşitlik Hâli (Eşitlik Durumu)	84
2.1.2.8. İsmın Vasıta Hâli	84
2.1.2.9. İsmın Yön Gösterme Hâli	86
2.1.3. İsimlerde Çokluk Eki	86
2.1.3.1. [+lAr]	86
2.1.3.2. [+nAr]	87
2.1.4. İsimlerde İyelik Ekleri.....	87
2.1.5. Aitlik Eki	90
2.1.6. Soru Eki [mI, mU].....	90
2.2. ZAMİRLER (ADILLAR).....	90
2.2.1. Şahıs Zamirleri	91
2.2.2. Dönüşlülük Zamiri	92
2.2.3. İşaret Zamirleri.....	93
2.2.4. Soru Zamirleri	95
2.2.5. Belirsizlik Zamirleri	95
2.3. SIFATLAR (ÖNADLAR).....	96
2.3.1. Niteleme (Vasıflandırma) Sıfatları.....	96
2.3.2. Belirtme Sıfatları	96
2.3.2.1. İşaret Sıfatları.....	97
2.3.2.2. Sayı Sıfatları	97
2.3.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları	97
2.3.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları	98
2.3.2.2.3. Paylaştırma (Üleştirme) Sayı Sıfatları.....	98
2.3.2.2.4. Kesir Sayı Sıfatları	98
2.3.2.2.5. Topluluk Sayı Sıfatları	98
2.3.2.3. Soru Sıfatları.....	99

2.3.2.4. Belirsizlik Sıfatları.....	99
2.4. ZARFLAR (BELİRTEÇLER).....	100
2.4.1. Yer Yön Zarfları.....	100
2.4.2. Zaman Zarfları.....	100
2.4.3. Niteleme Durum (Hal) Zarfları	101
2.4.4. Azlık-Çokluk (Miktar) Zarfları	102
2.4.5. Soru Zarfları	102
2.5. FİİLLER (EYLEMLER)	102
2.5.1. Fiil Yapım (Türetme) Ekleri	103
2.5.1.1. Fiilden Fiil Yapım (Türetme) Ekleri	103
2.5.1.1.1. [-dUr-]	103
2.5.1.1.2. [-Ur].....	103
2.5.1.1.3. [-(i)l-].....	104
2.5.1.1.4. [-(I)ş-, (U)ş-].....	104
2.5.1.2. İsimden Fiil Yapım (Türetme) Ekleri	104
2.5.1.2.1. [+Al-].....	104
2.5.1.2.2. [+lA-].....	105
2.5.1.2.3. [+lAn-].....	105
2.5.1.2.4. [+lAş-]	105
2.5.2. Şahıs Ekleri	105
2.5.2.1. Birinci Tip Şahıs Ekleri	106
2.5.2.2. İkinci Tip Şahıs Ekleri	108
2.5.3. Zaman ve Şekil Ekleri (Kip Ekleri).....	109
2.5.3.1. Şimdiki Zaman.....	109
2.5.3.2. Geniş Zaman	112
2.5.3.3. Bilinen/Görülen Geçmiş Zaman	114
2.5.3.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman	117
2.5.3.5. Gelecek Zaman	119
2.5.3.6. Şart / Dilek Kipi.....	121
2.5.3.7. İstek Kipi	122
2.5.3.8. Gereklilik Kipi.....	124
2.5.3.9. Emir Kipi	125
2.5.4. Fiillerin Birleşik Kipli Çekimleri	127
2.5.4.1. Hikâye Birleşik Çekimi	127

2.5.4.1.1. Şimdiki Zamanın Hikâyesi.....	127
2.5.4.1.2. Geniş Zamanın Hikâyesi	128
2.5.4.1.3. Bilinen (Görülen) Geçmiş Zamanın Hikâyesi.....	129
2.5.4.1.4. Öğrenilen (Duyulan) Geçmiş Zamanın Hikâyesi	130
2.5.4.1.5. Gelecek Zamanın Hikâyesi	131
2.5.4.1.6. Şart Kipinin Hikâyesi	132
2.5.4.1.7. İsteğin Hikâyesi.....	132
2.5.4.2. Şart Birleşik Fiili	133
2.5.4.2.1. Şimdiki Zamanın Şartı	133
2.5.4.2.2. Geniş Zamanın Şartı.....	134
2.5.4.2.3. Bilinen Geçmiş Zamanın Şartı	135
2.5.4.2.4. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı	136
2.5.4.2.5. Gelecek Zamanın Şartı	136
2.5.4.3. Rivayet Birleşik Fiili	137
2.5.4.3.1. Şimdiki Zamanın Rivayeti	137
2.5.4.3.2. Geniş Zamanın Rivayeti.....	138
2.5.4.3.3. Gelecek Zamanın Rivayeti	139
2.5.4.3.4. Şartın Rivayeti.....	139
2.5.4.3.5. İsteğin Rivayeti	140
2.5.5. Fiillerin Soru Çekimi.....	141
2.5.6. Yardımcı Fiiller	142
2.5.6.1. İsimlere Gelen Yardımcı Fiiller.....	142
2.5.6.1.1. [et-]	142
2.5.6.1.2. [ol-].....	142
2.5.6.2. Fiillere Gelen Yardımcı Fiiller	143
2.5.6.2.1. Yeterlilik Fiili.....	143
2.5.7. Ek-Fiiller	143
2.5.7.1. [I-] Fiili	144
2.5.7.1.1. Bilinen Geçmiş Zamanı.....	144
2.5.7.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanı	145
2.5.7.1.3. Şart Çekimi.....	145
2.5.7.1.4. Şimdiki ve Geniş Zamanı	146
2.5.7.2. [-Dİr, -DUr]	146
2.5.8. Fiilimsiler	147

2.5.8.1. İsim - Fiiller	147
2.5.8.1.1. [-mAK]	147
2.5.8.1.2. [-(y)Iş]	147
2.5.8.1.3. [-mA]	147
2.5.8.2. Sıfat – Fiiller	148
2.5.8.2.1. [-An]	148
2.5.8.2.2. [-AcAk, -acah]	148
2.5.8.2.3. [-dIk]	148
2.5.8.2.4. [-mIş]	149
2.5.8.2.5. [-mAz]	149
2.5.8.3. Zarf - Fiiller	149
2.5.8.3.1. Zarf-Fiil Ekleri:	149
2.5.8.3.1.1. [-A]	149
2.5.8.3.1.2. [-ArAk, -arah]	150
2.5.8.3.1.3. [-arahDan, -erekDen]	150
2.5.8.3.1.4. [-IncA, -UncA]	150
2.5.8.3.1.5. [-IncI, -UncU]	151
2.5.8.3.1.6. [-incih, -incik, -uncuh -üncük]	151
2.5.8.3.1.7. [-Ip, -Up]	151
2.5.8.3.1.8. [-iken, -ken]	152
2.5.8.3.1.9. [-kene]	152
2.5.8.3.1.10. [-mAdAn]	152
2.5.8.3.2. Sıfat-Fiil Eklerinin Genişlemesiyle Oluşmuş Zarf-Fiil Görevinde Kullanılan Ekler:	153
2.5.8.3.2.1. [-ana ğadar, -ene ğadar] < [-An]	153
2.5.8.3.2.2. [-AnAcA] < [-ene kadar, -ana kadar]	153
2.5.8.3.2.3. [-duhca, -dükce] < [-dIkça, -dUkça]	153
2.5.8.3.2.4. [-dündan] < [-duğundan]	154
2.5.8.3.2.5. [-duhDan sōna, -dihTan sōna] < [-dİktan sonra, -dUktan sonra]	154
2.5.8.3.2.6. [-dī, -dī, -dū, -dū] < [-dİğI, -dUğU]	154
2.5.8.3.2.7. [-r...-mAz]	154
2.5.8.3.3. İsim-Fiil Eklerinin Genişlemesiyle Oluşmuş Zarf-Fiil Görevinde Kullanılan Ekler:	155

2.5.8.3.3.1. [-işin] < [-Iş, -Uş].....	155
2.5.8.3.3.2. [-aşdâne, -işdâne].....	155
2.5.8.3.3.3. [-mAyInAn] < [-mA].....	155
2.5.8.3.4. Arkaik Zarf-Fiil Eki	155
2.5.8.3.4.1. [-in]	155
2.5.8.3.5. Zarf-Fiil Görevinde Kullanılan Zaman Ekleri.....	156
2.5.8.3.5.1. [-dI_mIydI, -dU_mUydU].....	156
2.5.8. Fiillerde Çatı Ekleri.....	156
2.5.9.1. Oldurgan Çatı Ekleri.....	156
2.5.9.1.1. [-DIr-]	157
2.5.9.1.2. [-(I)T-]	157
2.5.9.2. Ettirgen Çatı Ekleri.....	157
2.5.9.2.1. [-DIr-]	157
2.5.9.2.2. [-(I)T-]	157
2.5.9.3. Edilgen Çatı Ekleri	158
2.5.9.3.1. [-(I)l-]	158
2.5.9.3.2. [-(I)n-].....	158
2.5.9.4. Dönüşlülük Çatı Ekleri	158
2.5.9.4.1. [-(I)n-].....	158
2.5.9.4.2. [-(I)l-]	158
2.5.9.5. İşteşlik Çatı Ekleri	159
2.5.9.5.1. [-(I)ř-]	159
2.5.10. Birleşik Fiiller	159
2.5.10.1. İsim + Yardımcı Fiilden Yapılan Birleşik Fiiller	159
2.5.10.1.1. İsim + et-	159
2.5.10.1.2. İsim + eyle-.....	160
2.5.10.1.3. İsim + ol-	160
2.5.10.2. Fiil + Yardımcı Fiilden Yapılan Birleşik Fiiller	160
2.5.10.2.1. Yeterlik Fiili: Fiil + [(y)A] bil-	160
2.5.10.3. Anlamca Kaynaşmış ve Deyimleşmiş Birleşik Fiiller.....	161
2.6. EDATLAR (İLGEÇLER).....	161
2.6.1. Kendi İçinde Anlam İfade Eden Edatlar	161
2.6.2. Cevap Edatları	163
2.6.3. Gösterme Edatları.....	164

2.7. BAĞLAÇLAR.....	165
2.8. ÜNLEMLER.....	168
2.8.1. Duyguları Dile Getiren Ünlemler.....	168
2.8.2. Seslenme Ünlemleri	169
SONUÇ	170
METİNLER	177
SÖZLÜK.....	235
KAYNAKÇA.....	265
ÖZGEÇMİŞ	274

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: Turhal'ın Mahallelerinin Nüfusu 10

Tablo 2: Turhal'ın Köylerinin Nüfusu 12

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1: Tokat'ın Haritası 13

Harita 2: Turhal'ın Haritası 14

ARAŞTIRMADA KULLANILAN ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ¹

- a : Normal *a* sesidir.
ā : Normalden uzun *a* sesidir.
ȧ : İnce *a* (*a-e* arası) ünlüdür.
á : Kalın (*a-ı* arası), yarı geniş, düz ünlüdür.
á : Geniş (*a-e* arası), yarı kalın, kısa *a*, düz ünlüdür.
e : Normal *e* sesidir.
ē : Normalden uzun *e* sesidir.
è : İnce (*e-i* arası), *e*'ye yakın kapalı *e* ünlüsüdür.
ē : İnce (*e-i* arası), yarı geniş, düz, kapalı *e*, *i*'ye yakın ünlüdür.
ı : Normal *ı* sesidir.
ī : Normalden uzun *ı* sesidir.
ĩ : Normalden kısa *ı* sesidir.
í : Dar (*ı-i* arası), yarı kalın, düz ünlüdür.
i : Normal *i* sesidir.
ī : Normalden uzun *i* sesidir.
ĩ : Normalden kısa *i* sesidir.
o : Normal *o* sesidir.
ō : Normalden uzun *o* sesidir.
ò : Kalın (*o-u* arası), yarı geniş, yuvarlak ünlüdür.
ȯ : Yarı kalın (*ö*'nün kalınlaşıp *o*'ya yakınlaşması) ünlüdür.
ó : Geniş (*o-ö* arası), yarı kalın, yuvarlak ünlüdür.
ö : Normal *ö* sesidir.
ō : Normalden uzun *ö* sesidir.
u : Normal *u* sesidir.
ū : Normalden uzun *u* sesidir.

¹ Metinler, TDK tarafından 9 Mayıs 1997 düzenlenen ve “*Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni*” adıyla 1999 yılında aynı isimle bildiri kitabı olarak basılan kitapta, Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun tarafından sunulan “*Ağız Çalışmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri*” metninde belirtilen Transkripsiyon İşaretleri ile gösterildi.

- u : Yarı kalın, incelmış *u* ya da kalınlaşmış *ü* sesidir.
- ú : Yarı kalın, yarı ince (*u-ü* arası), yuvarlak, dar bir sestir.
- ũ : Normalden kısa *u* sesidir.
- ü : Normal *ü* sesidir.
- ū : Normalden uzun *ü* sesidir.
- û : Yarı kalın, yarı ince (*u-ü* arası) *ü*'ye yakın telâffuz edilir.
- h : Normal *h* sesidir.
- ħ : nefesli *h*, (*a, o, u, ı*) kalın ünlülerle kullanılır.
- ħ̣ : Tonsuzdur (*k-ħ* arası), orta damak, sızmalı *h* ünsüzüdür.
- g : Normal *g* sesidir.
- ğ : Tonludur. Orta damak *g* ünsüzüdür. *k*'nin *g*'ye dönmesidir.
- g̣ : Orta damak *g*'sidir. *ú, ó* gibi yarı kalın ünlülerden önce gelir.
- k : Normal *k* sesidir.
- ķ : *ú, ó* yarı kalın ünlülerle hece kurar.
- ķ̣ : Orta damak *k* ünsüzüdür. Kalın ünlülerle hece yapar. *h*'ye yakın *k*'dir.
- K : Yarı tonlu, katı (*k-g* arası *g*'ye yakın) ön damak *k* ünsüzüdür.
- Ķ : Yarı tonlu (*k-ğ* arası), kalın ünlülerle kullanılır.
- ñ : Damaklı geniz ünsüzüdür.
- S : Yarı tonlu (*z* ile *s* arasında) bir ünsüzdür.
- T : Yarı tonlu (*d*'ye yakın duyulan *t* sesi) bir sestir.
- Z : *s*'nin *z*'ye dönmesiyle oluşur.
- P : Yarı tonlu (*b*'ye yakın duyulan *p* sesi) bir sestir.
- ⸮ : İki kelime arasında bağlantı işaretidir.
- ⸮ : ğ, y, v gibi seslerin yerine kullanılır.

KISALTMALAR²

<i>ADYÜ</i>	: Adıyaman Üniversitesi
<i>age.</i>	: Adı geçen eser
<i>agm.</i>	: Adı geçen makale
<i>agy.</i>	: Adı geçen yayın
<i>Ar.</i>	: Arapça
<i>bağ.</i>	: Bağlaç
<i>BD</i>	: Bilimdalı
<i>bk.</i>	: Bakınız
<i>Böl.</i>	: Bölüm
<i>bs.</i>	: Baskı, basım
<i>bşk.</i>	: Başkan, başkanı
<i>C</i>	: Cilt
<i>db.</i>	: Dil bilgisi
<i>dil b.</i>	: Dil bilimi
<i>Doç.</i>	: Doçent
<i>Dr.</i>	: Doktor
<i>drl.</i>	: Derleyen
<i>DS</i>	: DerlemeSözlüğü
<i>dzl.</i>	: Düzenleyen
<i>EAT</i>	: Eski Anadolu Türkçesi
<i>ed.</i>	: Edebiyat, editör
<i>Ens.</i>	: Enstitü
<i>ET</i>	: Eski Türkçe
<i>ETG</i>	: Eski Türkçe'nin Grameri
<i>f.</i>	: Fiil
<i>Fak.</i>	: Fakülte
<i>Far.</i>	: Farsça
<i>Fr.</i>	: Fransızca
<i>gr.</i>	: Gramer
<i>GTS</i>	: Gramer Terimleri Sözlüğü
<i>İng.</i>	: İngilizce

² <https://www.tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/kisaltmalar-dizini/> (ET: 08.06.2021)

<i>is.</i>	: İsim
<i>K</i>	: Konuşma
<i>Lat.</i>	: Latince
<i>MD</i>	: Metin Dışı
<i>MDD</i>	: Metin Dışı Derleme
<i>MÖ</i>	: Milattan Önce
<i>MS</i>	: Milattan Sonra
<i>No.</i>	: Numara
<i>Osm. T.</i>	: Osmanlı Türkçesi
<i>ör.</i>	: Örnek
<i>ÖTT</i>	: Ölçünlü Türkiye Türkçesi
<i>Prof.</i>	: Profesör
<i>S</i>	: Sayı
<i>s.</i>	: Sayfa
<i>ST</i>	: Sözcük Türleri
<i>T.C.</i>	: Türkiye Cumhuriyeti
<i>tar.</i>	: Tarih
<i>TD</i>	: Türk Dili
<i>TDA</i>	: Türk Dünyası Araştırmaları
<i>TDAY</i>	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten
<i>TDB</i>	: Türk Dil bilgisi
<i>TDK</i>	: Türk Dil Kurumu
<i>TG</i>	: Türkçenin Grameri
<i>TIYA</i>	: Tokat İli ve Yöresi Ağızları
<i>TKAE</i>	: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü
<i>TTA</i>	: Türkiye Türkçesi Ağızlarının
<i>TTG</i>	: Türkiye Türkçesi Grameri
<i>TTYD</i>	: Türkiye Türkçesinin Tarihi Yazı Dilleri
<i>Ü</i>	: Üniversite
<i>ÜİTD</i>	: Üniversiteler için Türk Dili
<i>vb.</i>	: Ve benzeri, ve başkası
<i>Yay.</i>	: Yayınları, yayını
<i>Yun.</i>	: Yunanca

GİRİŞ

TURHAL İLÇESİNİN GENEL OLARAK TANITIMI

1. TURHAL'IN TARİHİ YAPISI

Yapılan araştırmalar göre, günümüzde Tokat'a bağlı bir ilçe olan Turhal'ın günümüze kadar yazılmış bir tarihi yoktur. Böyle bir yazılı tarih olmadığı için de Turhal'ın tarihte kimler tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak yapılan araştırmalarda Turhal'ın adı, Kaşen – Kuraşar – Kasiura – Gaygura – Turnalit gibi farklı isimlerle zikredildiği görülmektedir.

Turhal'da tarihi yüzyıllar öncesine dayandığı tahmin edilen bir kale ve bu kalede insanlar tarafından yapılmış derin bir mağara mevcuttur. Turhal kalesinde Sümer yazısıyla yazıldığı bilinen iki kitabe mevcuttur. Sümerlere ait olan bu iki kitabeden ötürü de Turhal'ın tarihinin Sümerlere kadar gittiği düşünülmektedir. Sümerlerin milattan önce 3000'li yıllarda yaşadıkları bilinmektedir. Dolayısıyla Turhal'ın tarihinin en azından bilinen kısmıyla günümüzden en az 5000 yıl öncesinde olduğu söylenebilir (Açıkel, 2012: 219)

Turhal'ın tarihini tam manasıyla anlayabilmek için o zamanlar Tokat'a bağlı bir yer olmasa bile mesafe açısından yakın olmasından ve tarihi olayların aynı bölgede gerçekleşmesinden ötürü Tokat'ın tarihiyle birlikte ele almak gerekir. Tokat, günümüzde Karadeniz bölgesi içerisinde yer alan ancak iklimsel özellikleri bakımından İç Anadolu'ya yakın bir şehirdir. Anadolu'nun ortasında yer alması bakımından da yüzyıllarca geçiş güzergahı olarak kullanılmış bir yerdir.

Şehrin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Tokat'ın bir yerleşim yeri olması milattan önce 5400-3000 yılları arasını kapsayan Kalkolitik Çağ ile başlar.

Hititler, milattan önce 1750 ile 1200 yılları arasında Tokat'ın güney ve güneybatı bölgelerini hâkim oldular. Hitit Devleti'nin milattan önce 1200 yıllarında yıkılmasıyla birlikte Tokat'ın onların hakimiyetindeki yerleri yaklaşık 400 yıl boş kaldı.

Tokat'a milâttan önce 8. yüzyılın ikinci yarısında Frigler hâkim oldu. Ancak onların hakimiyeti de yaklaşık 100 yıl sürdü. Milattan önce 676'da Kimmerler Tokat'a

hâkim olan Frig devletini ortadan kaldırmıştır. Tokat, milattan önce 676'dan 613'e kadar yaklaşık 63 yıl Kimmerler tarafından idare edilmiştir. Kimmerlerden sonra ise 28 yıl İskitlerin hakimiyetinde kalmıştır. Medler Milâttan önce 585'te İskitlerin Anadolu'daki varlığına son vermişlerdir. Tokat'ın idaresi bu tarihte Medlerin eline geçmiştir. Ancak yaklaşık 35 yıl sonra Medler yıkılmış ve yerine Pers İmparatorluğu kurulmuştur. Tokat, milattan önce 550'den 332'ye kadar yeni kurulan bu Pers İmparatorluğu tarafından yönetilmiştir (Açıkel, 2012: 219).

Milattan önce 322-297 yılları arasında yaklaşık 25 yıl Turhal ve Kapadokya'ya kadar olan topraklar Pers hakimiyetine son veren Makedonya Krallığı tarafından yönetilmiştir. Tokat, Makedonya Krallığının bu topraklardan çekilmesinden sonraki yıllarda - yaklaşık 200 yıl- Pontus Krallığı hakimiyeti altında kaldı. Pontus Krallığı da milattan önce 63'te yıkıldı. Bu krallığın yıkılmasından sonra bölgeye Roma hâkim oldu. Günümüzdeki Tokat şehrinin ilk kalıntıları, muhtemelen milattan sonra 1. Yüzyılda bu devletin hakimiyeti altındaki Hristiyan halk tarafından yapıldı (Açıkel, 2012: 219).

1071 yılındaki Sultan Alparslan'ın Malazgirt Zaferi'nden sonra, 1074 yılında Emir Danişment Tokat'ı fethetti. Emir Danişment devletin adını Danişmentliler olarak belirledi ve başkentini Tokat'ın günümüzdeki Niksar ilçesini yaptı. Danişmentliler 1175'te yani kurulduktan yaklaşık 100 yıl sonra Anadolu Selçukluları ve bunların sultanı II. Kılıçarslan tarafından yıkılınca Tokat Anadolu Selçuklularının hakimiyetine geçti (Açıkel, 2012: 220).

Tokat ve çevresi 68 yıl Anadolu Selçuklularının hâkimiyetinde kalmıştır. Selçuklular, 4 Temmuz 1243'te Moğollar'a Köseadağ Savaşında yenilirler. Tokat ve çevresi bu savaştan sonra İlhanlıların hakimiyetine geçecektir. İlhanlılar Anadolu'da fethettikleri yerleri görevlendirdikleri valiler aracılığıyla yönetmişlerdir (Uzunçarşılı, 1988: 55).

Tokat ve çevresi 84 yıl İlhanlı Devleti'nin valileri tarafından yönetilmiştir. 1327 yılına gelindiğinde İlhanlı valilerinden Timurtaş devletine isyan etmiş ve Mısır'a kaçmıştır. Aynı dönemde İlhanlı Devleti'nin 9. Hükümdarı Ebû Said Bahadır Han'ın da vefatıyla ülkede bir boşluk meydana gelmiştir. Tokat ve çevresinde, bu boşluğu fırsata çeviren Emir Eretna çevredeki Türkmen beylerinin de desteğini alarak Eretna Devleti'ni kurar (Göde, 1994: 1-57).

Turhal'ın günümüzde hala varlığını devam ettiren eski adıyla Tazye, şimdiki adıyla Dazya köyündeki Hoşkadem Camii ve Zaviyesi ayrıca Tokat'ın Zile ilçesinde

bulunan Seyis Bey Misafirhanesi 1327 de kurulan Eretna Devleti'nden kalma başlıca eserlerdir (Uzunçarşılı, 1988: 230).

Eretna Devleti kurulduktan sonra zamanla zayıflamış ve 1381'de Kadı Burhâneddin Ahmed tarafından yıkılmıştır. Kadı Burhâneddin merkezi Sivas olan yeni bir devlet kurar ve Eretna devletinin topraklarını kendi bünyesine katar (Yücel, 1983: 15) .

Kadı Burhâneddin, ilim ve siyaseti çok iyi bilen akıllı ve iyi bir devlet adamıdır. Edebî anlamda da kendini yetiştirmiş olan Kadı Burhâneddin, rubailerıyla ünlüdür. Arapça, Farsça ve Türkçe dillerinde ilmi eserler yazacak kabiliyette bir insandır (Esterabadi, 1983: 15).

Kadı Burhâneddin Ahmed'in 1398'de Akkoyunlular tarafından öldürülmesiyle Tokat, Sivas ve çevresinde karışıklıklar başlamıştır. Bu karışıklıklardan bıkan bölge halkının çağrısı üzerine Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid Sivas ve Tokat'ı kendi topraklarına katmıştır. Tokat ve çevresi 1398'den Saltanatın kaldırıldığı 1922 yılına kadar geçen 524 yıl Osmanlı Hanedanlığı tarafından yönetilmiştir (Açıkel, 2012: 220).

Gazi Mustafa Kemal Paşa Kurtuluş Savaşının gerçekleştiği yıllarda memleketin işgaline karşı direnişleri artırmak ve teşkilatlanmak için Samsun'dan başladığı yolculuklar esnasında Tokat'a ve Turhal'a da uğramış ve Tokat ve Turhallılardan büyük destek görmüştür (Açıkel, 2012: 220).

Turhal, Osmanlı idari yapısında sadece 300 haneli bir bucak iken 1892'de Belediye teşkilatı kurulmuş ve ilçe olduğu 01.09.1944 tarihine kadar Tokat'a bağlı bir bucak olmaya devam etmiştir. 01.09.1944 tarihinde de Tokat'ın ilçesi olmuştur.

**TOKAT VE ÇEVRESİNDE HÜKÜM SÜREN
DEVLET, MEDENİYET VE ÇAĞLAR**

1.	Kalkolitik Çağ	: (MÖ) 5400 - 3000
2.	Sümerler	: (MÖ) 3000
3.	Hititler	: (MÖ) 1200
4.	Frigler	: (MÖ) 750 - 676
5.	Kimmerler	: (MÖ) 676 - 613
6.	İskitler	: (MÖ) 613 - 585
7.	Medler	: (MÖ) 585 - 550
8.	Persler	: (MÖ) 550 - 332
9.	Makedonya Krallığı	: (MÖ) 322 - 297
10.	Pontus Krallığı	: (MÖ) 260 - 63
11.	Roma	: (MÖ) 63 - (MS) 1071
12.	Danışmentliler	: (MS) 1074 - 1175
13.	Anadolu Selçukluları	: (MS) 1175 - 1243
14.	İlhanlılar	: (MS) 1243 - 1327
15.	Eretna Devleti	: (MS) 1327 - 1381
16.	Kadı Burhaneddin Devleti	: (MS) 1381 - 1398
17.	Osmanlılar	: (MS) 1398 - 1922
18.	Türkiye Cumhuriyeti	: (MS) 1922 -...

2. TURHAL'IN COĞRAFI YAPISI

Turhal Karadeniz Bölgesinde yer alır. 40 derece ve 18 dakika enlemi ile 36 derece 6 dakika boylamının kesiştiği yerde bulunmaktadır. İlçenin toplam yüzölçümü 911 km karedir. İlçenin denizden yükseklik seviyesi 493 metredir. İlçenin komşularına bakıldığı zaman doğu tarafında bağlı bulunduğu Tokat ili, batısında Zile, güneyinde pazar, kuzeyinde ise Amasya ve Tokat'ın Erbaa ilçesi yer alır (<http://www.turhal.gov.tr/kultur>, E.T.: 31.03.2021).

3. TURHAL'IN EKONOMİK YAPISI

3.1. Tarım

Turhal'da tarım yapılabilen alanların %59'u sulanamayan, %41'i de sulanabilir durumdadır. Sulanabilen arazilerin yaklaşık %80'i Yeşilırmak'tan sulanır. Irmağın sağ ve solundaki araziler ve de büyük kanallarla daha uzaktaki araziler buradan suyunu alır. Geriye kalan %20'lik bölüm ise sontaj, tulumba ya da çay ve göl suyu gibi yöresel kaynaklarla sulanmaktadır.

İlçede daha çok hububat yetiştirilir. Bunun yanında Turhal şeker fabrikasının ilçe merkezinde olmasından dolayı da şeker pancarı, domates, yağlık ayçiçeği, silaçlık mısır, yağlık mısır her çeşit meyve sebze Turhal ikliminde yetiştirilebilir (<http://www.tokat.gov.tr/turhal>, E.T.: 31.03.2021).

3.2. Hayvancılık

Turhal'ın önde gelen geçim kaynaklarından birisi de hayvancılıktır. İlçedeki büyükbaş hayvan sayısı yaklaşık 44.000, küçükbaş hayvan sayısı ise 38.000 olup, toplam 82.000 hayvan varlığı mevcuttur. İlçede ayrıca çarşamba günleri hayvan pazarı kurularak ilçe içine ve dışına canlı hayvan ticareti yapılmaktadır. Hayvansal ürünler arasında et, süt, tereyağı, peynir, çökelek ve yün önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca Turhal ve çevresinde bulunan kümes hayvancılığı sayesinde de hem tavuk eti hem de yumurta satışı yapılmaktadır (<http://www.tokat.gov.tr/turhal>, E.T.: 31.03.2021).

3.3. Sanayi ve Ticaret

Temeli 1933'te dönemin Sanayi Bakanı Celal Bayar tarafından atılan ve açılışı 1934 yılında İsmet İnönü tarafından yapılan ve dünyanın en kaliteli şekerini üreten Turhal (Muammer Tuksavul) Şeker Fabrikası, Turhal Makina Fabrikası yöreye hayat vermiştir. Son yıllarda konfeksiyon (tekstil) alanında gerçekleşen yatırımlar ve antimon madeni ilçe ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır (<http://www.turhal.gov.tr/kultur>, E.T.: 31.03.2021).

İlçede Turhal Şeker Fabrikası ile birlikte özel sektöre ait toplam 32 sanayi kuruluşu mevcuttur. İlçede halen faal olan 2 adet S.S. Küçük Sanayi Sitesi, 1 adet Organize Sanayi Bölgesi bulunmaktadır. Organize Sanayi Bölgesinden bugüne kadar 16 Firmaya yapılan Tevhit ve İfraz işlemlerinin ardından 8 parsel bedelsiz, 12 parsel kısmen bedelsiz, 1 parsel de satış yolu ile devir edilmiş, 21 arsa tahsisi gerçekleştirilmiş olup, arsa tahsisi yapılan firmalardan 11 tanesi üretime başlamış, 2 tanesi proje aşamasında, 1 tanesi İnşaat halinde, 1 tanesi yapı ruhsatını almış inşaat aşamasında, 1 firma üretime ara vermiş, 1 firma da üretim aşamasındadır. Yine bölgeden 12 adet sanayi parseli yatırımcılara tahsis için hazır durumdadır (<http://www.tokat.gov.tr/turhal>, E.T.: 31.03.2021).

4. TURHAL'IN İDARİ YAPISI

İlçede 1 belde ile birlikte 52 köy bulunmaktadır. İlçe merkezinde 31 ve Şenyurt Beldesinde ise 4 mahalle mevcuttur. İlçe merkezinde meskenler genellikle betonarme, köyler ise kerpiç, ahşap ve betonarme yapılardan oluşmaktadır. Söz konusu yerleşim alanları genel olarak toplu yerleşim durumunda olup, dağınık değillerdir (<http://www.tokat.gov.tr/turhal>, E.T.: 31.03.2021).

5. TURHAL'IN İKLİMİ

Turhal'da Şenyurt beldesi ile 52 adet köy bulunur. Bu 52 köyden 31 tanesi kırsal ve dağlık denilebilecek konumda yer alırken, 22 tanesi ova yerleşim alanındadır. Bölgenin temel su kaynaklarından birisi Yeşilırmak'tır. Yeşilırmak, Köse Dağı'ndan çıkarak 365 km yol alır ve Tokat'ın Almus barajına ulaşır. Yeşilırmak, Almus ilçesinden Tokat'a ulaşır ve oradan da Turhal'ın tam ortasından geçer. Turhal'da Dazya ve Kuruçay derelelerini bünyesine alır. Amasya ilinde Çekerek Çayı'yla birleşir. Samsun'da Karadeniz'e dökülür. Turhal'da özellikle ırmağın geçtiği araziler oldukça verimlidir. İlçede bulunan ormanlık alanların toplamı 40.000 hektar, tarım yapılabilen alanların toplamı ise 35.000 hektardır. Tarım dışı araziler 6.000 hektardır. Ayrıca çayır ve meraların toplamı da yaklaşık 9.000 hektardır (<http://www.turhal.gov.tr/kultur>, ET: 31.03.2021).

Turhal'ın ikliminin şekillenmesinde Karadeniz'e olan uzaklığın ve Karadeniz'le arasında sıradağlar olmasının etkisi büyüktür. Dağlar Karadeniz ikliminin ve yağışların Tokat ve çevresine dolayısıyla Turhal'a ulaşmasını engeller. İlçede Karadeniz iklimi ile İç Anadolu iklimi özelliği arasında olan bir geçiş iklimi özelliği görülür. Turhal genellikle ılıman bir iklime sahiptir. Yazları çok kurak olmamakla birlikte alçak alanlarda sıcak ve hafif kurak; yükseklerde ise serin geçer. Kışları don olayına çok fazla rastlanılmamakla birlikte soğuk geçer. Özellikle son yıllarda kar yağışları da oldukça azalmıştır. Turhal'da en soğuk aylar Ocak ve Şubat, en sıcak aylar ise Temmuz ve Ağustos'tur. Yıllık ortalama sıcaklık 12-9 derecedir. En az yağışı yaz mevsiminde alan Turhal'da yıllık yağış miktarı 413,3 mm'dir. Yaz aylarında poyraz kuzeyden eserken, bazen güneyden sam yeli rüzgârı eser. Kışın kuzeybatıdan karayel, kuzeyden yıldız eser. İlkbaharda ise lodos rüzgarları görülür (<http://www.turhal.gov.tr/kultur>, ET: 31.03.2021).

Turhal ve çevresinde, Karadeniz ve İç Anadolu arasında geçiş bölgesi iklim özelliklerini taşıması sebebiyle, hem Karadeniz iklim özelliklerini yansıtan ormanlar (çam, kayın, kızılçam, ceviz, meşe, dağ, kavağı çınar vb.) hem de karasal iklimin özelliklerini taşıyan bozkır bitki örtüsünün çeşitleri hakimdir. Genel olarak her iklim türünde görülebilen buğday, arpa, şeker pancarı, ayçiçeği, mısır gibi tarım ürünleri yetiştirilebilir (<http://www.turhal.gov.tr/kultur>, ET: 31.03.2021).

6. TURHAL'IN ULAŞIMI

6.1. Havayolu

Turhal'a 25 km yakında bulunan Tokat Havalimanı ile bağlantısı önemli bir avantajdır. Ayrıca son yıllarda Tokat'a yeni ve modern bir havalimanı da yapılmaktadır. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Turhal>, E.T.: 31.03.2021).

6.2. Karayolu

Turhal doğudan batıya geçiş yolları üzerinde yer alan bir konumdadır. Dolayısıyla Turhal'dan Türkiye'nin birçok yerine, Türkiye'nin birçok yerinden de Turhal'a kara yolu ile ulaşım çok kolaydır. Turhal'daki otobüs işletmelerinin Türkiye'nin her yerine her gün seferleri vardır. Aynı zamanda Türkiye'nin her yerinden de buraya otobüs kaldırılmaktadır. Özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlere aynı gün içinde değişik saatlerde birçok sefer yapılmaktadır (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Turhal>, E.T.: 31.03.2021).

6.3. Demiryolu

Sivas – Turhal – Samsun ve buradan İstanbul'a kadar uzanan tren yolu hattı Turhal'ın ekonomik ve sosyal yaşantısında önemli bir yer tutar. Cumhuriyet'in ilk yıllarında 23 Ağustos 1928'de Turhal Demiryolu İstasyonu açılmıştır. Bu demir yolunun da önemli yolcuları olmuştur. Gazi Mustafa Kemal, 22 Kasım 1930'da Tokat'tan Turhal'a gelerek kendisini bekleyen özel trenle Turhal Tren İstasyonu'ndan Amasya'ya hareket etmiştir. Demiryolu hem yük taşımada hem de yolcu taşımada kullanılmıştır. Demiryolunun Maliyetinin uygun olması bu hattı taşımacılıkta da tercih edilen bir noktaya getirmiştir (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Turhal>, E.T.: 31.03.2021).

7. TURHAL'IN NÜFUS VE SOSYAL YAPISI

Turhal'ın 2019'da toplam nüfusu 79.604'tür. Toplam erkek nüfusu 38.852, kadın nüfusu ise 40.752'dir. İlçe merkez nüfusu 62.579, bu merkez nüfusun 30.382'si Erkek, 32.197'si kadın nüfustur. İlçe Belde/Köy Toplam nüfusu 17.025'tir. İlçe Belde/Köy Toplam Erkek nüfusu 8470, İlçe Belde/Köy Toplam Kadın nüfusu 8.555'tir (<http://www.turhal.gov.tr/kultur>, ET: 31.03.2021).

Tokat'a bağlı ilçeler arasındaki nüfus büyüklüğü sıralamasında Merkez ve Erbaa ilçesinden sonra üçüncü sırada yer almaktadır. 2012 yılında 85.923 olan Nüfus 2020 yılında %5,8 azalarak 79.604 kişiye düşmüştür. İlçede yaşayan nüfusun 17.278 kişi kırsal alanda yaşamaktayken, 62.566 kişisi kentsel alanda yaşamaktadır. 892 İlçe arasında 2012 yılında 221. sıradayken 971 ilçe arasında 2017 yılında 256. sıraya gerilemiştir. 2014, Yazıtepe Yenisu, Kat, Çaylı, Ulutepe belediyeleri kapanmış sadece belde belediyesi olarak Turhal İlçesinde Şenyurt Belediyesi kalmıştır. Şenyurt'un 2017 yılı Nüfusu 1.938 kişidir (<http://www.turhal.gov.tr/kultur>, ET: 31.03.2021).

Turhal İlçesinde 4 Anaokulu 490 öğrenci 38 öğretmenle, 44 ilkokul 5317 öğrenci 335 öğretmenle, 26 Ortaokul 5223 öğrenci 371 öğretmenle, 17 lise 4774 öğrenci 422 öğretmenle eğitim -öğretimine devam etmektedir. Mesleki Eğitim Merkezi müdürlüğü tarafından 2017 yılında verilen 79 kursta 1599 kursiyere eğitim verilmiştir. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Turhal Meslek Yüksekokulu 6 bölüm 37 akademisyen 2025 öğrenciyle eğitime devam etmektedir. Turhal ilçesinde Sağlık Bakanlığına bağlı 203 yataklı Devlet Hastanesi, 1 Halk Sağlığı Laboratuvarı, 11 Aile Sağlığı Merkezi (Merkezde 8, Diğer Belediye ve köylerde 3) 12 Sağlık Evi, 2 adet 112 Acil Sağlık Hizmetleri İstasyonu mevcuttur. İlçedeki sağlık hizmetleri; 32 uzman doktor, 42 pratisyen doktor, 8 diş tabibi, 12 teknik personel, 68 ebe, 130 hemşire tarafından sunulmaktadır. İlçede bebek ölüm oranı binde 0,097; anne ölüm hızı ise binde 0'dır. İlçedeki belli başlı tarih ve kültürel eserler Turhal Kalesi, Kesikbaş, Ulu ve Kova Camileri, Ahi Yusuf Baba, Karkın Aziz Baba, Gümüştop Ali Baba, Şeyh Şahabettin, Mehmet Nurullah Efendi Türbeleri olarak sayılmaktadır (<http://www.turhal.gov.tr/kultur>, ET: 31.03.2021).

MAHALLELERE GÖRE TURHAL NÜFUSU ³				
S.	MAHALLE ADI	TOPLAM NÜFUS	ERKEK NÜFUS	KADIN NÜFUS
1	Bahar Mahallesi	886	428	458
2	Borsa Mahallesi	431	224	207
3	Boyacılar Mahallesi	1.534	770	764
4	Camikebir Mahallesi	834	399	435
5	Celal Mahallesi	1.279	636	643
6	Cumhuriyet Mahallesi	12.304	5.875	6.429
7	Çevlikler Mahallesi	1.599	820	779
8	Emek Mahallesi	1.425	732	693
9	Fatih Mahallesi	1.258	624	634
10	Gazi Osman Paşa Mahallesi	1.607	822	785
11	Gündoğdu Mahallesi	958	472	486
12	Güneş Mahallesi	399	186	213
13	Gürsel Mahallesi	708	322	386
14	Hacılar Mahallesi	887	446	441
15	Hamam Mahallesi	1.523	760	763
16	Kayacık Mahallesi	2.333	1.132	1.201
17	Kazım Karabekir Mahallesi	2.594	1.281	1.313
18	Kova Mahallesi	1.232	609	623
19	M. Fevzi Çakmak Mahallesi	2.564	1.233	1.331
20	Mevlâna Mahallesi	2.100	1.011	1.089
21	Meydan Mahallesi	1.413	680	733
22	Mimar Sinan Mahallesi	6.556	3.109	3.447
23	Müftü Mahallesi	2.587	1.274	1.313
24	Nurkavak Mahallesi	710	334	376
25	Osmangazi Mahallesi	3.643	1.706	1.937
26	Pazar Mahallesi	508	259	249
27	Ray Mahallesi	1.342	635	707
28	Varvara Mahallesi	1.147	556	591
29	Yavuz Selim Mahallesi	3.253	1.607	1.646
30	Yeşilırmak Mahallesi	527	263	264
31	Yunus Emre Mahallesi	2.438	1.177	1.261
32	Asarcık Mahallesi	519	251	268
33	Karaevli Mahallesi	390	204	186
34	Ortaköy Mahallesi	446	224	222
35	Üçgözen Mahallesi	536	272	264

Tablo 1: Turhal'ın Mahallelerinin Nüfusu

³ <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-turhal> (ET: 21.01.2021)

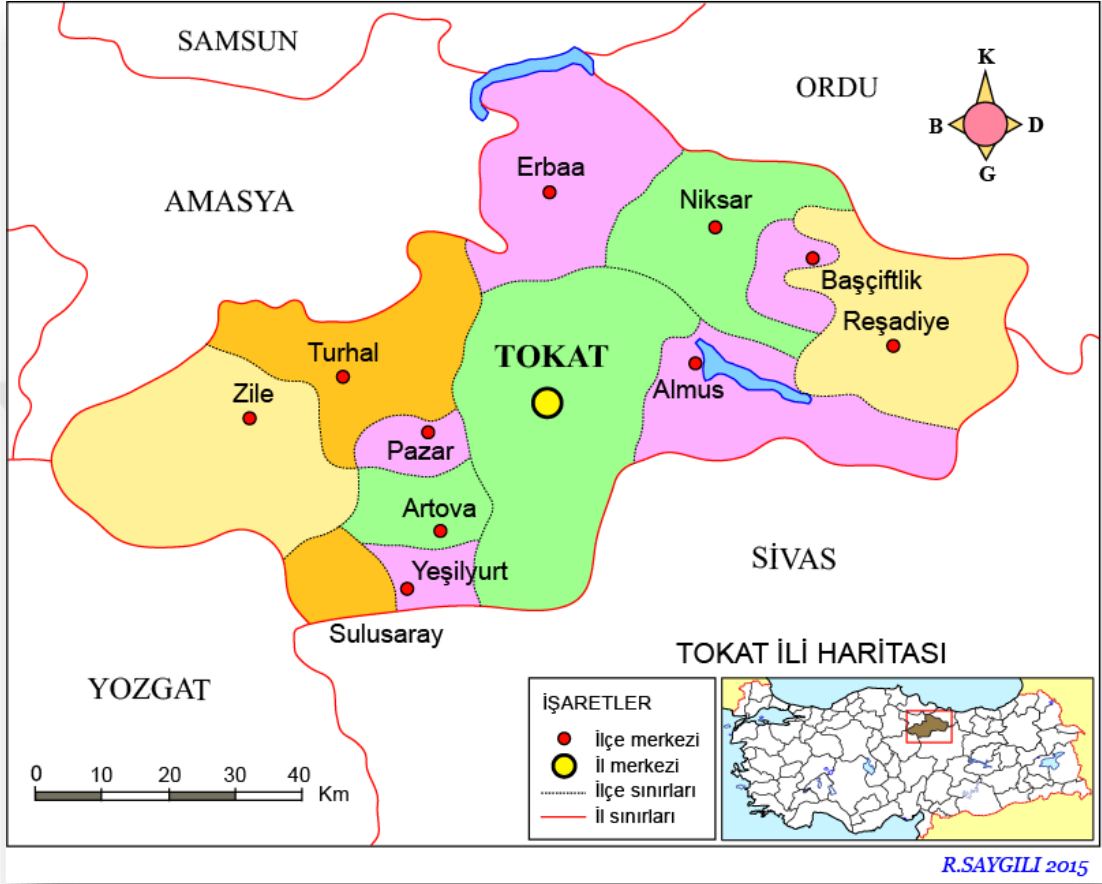
KÖYLERE GÖRE TURHAL NÜFUSU ⁴				
S.	KÖY ADI	TOPLAM NÜFUS	ERKEK NÜFUS	KADIN NÜFUS
1	Ağcaşar köyü	102	50	52
2	Akbuğday köyü	59	28	31
3	Akçatarla köyü	231	101	130
4	Arapören köyü	147	76	71
5	Arzupınar köyü	168	84	84
6	Ataköy köyü	77	34	43
7	Ayranpınar köyü	180	89	91
8	Bağlarpınarı köyü	46	25	21
9	Bahçebaşı köyü	167	82	85
10	Buzluk köyü	42	20	22
11	Çamlıca köyü	380	192	188
12	Çarıksız köyü	112	53	59
13	Çayıraltı köyü	89	42	47
14	Çaylı köyü	838	411	427
15	Çivril köyü	663	330	333
16	Dazya köyü	256	123	133
17	Derbentçi köyü	172	86	86
18	Dökmetepe köyü	412	195	217
19	Elalmış köyü	74	40	34
20	Erenli köyü	75	34	41
21	Eriklitekke köyü	84	43	41
22	Gökdere köyü	475	252	223
23	Hamide köyü	66	34	32
24	Hasanlı köyü	117	61	56
25	Kalaycık köyü	417	204	213
26	Kamalı köyü	197	92	105
27	Karkın köyü	63	31	32
28	Kat köyü	1.399	686	713
29	Kazancı köyü	78	40	38
30	Kızılkayası köyü	448	230	218
31	Koruluk köyü	239	120	119
32	Kuşoturağı köyü	244	120	124
33	Kuytul köyü	246	121	125
34	Kuzalan köyü	11	6	5
35	Necip köyü	743	361	382

⁴ <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-turhal> (ET: 21.01.2021)

S.	KÖY ADI	TOPLAM NÜFUS	ERKEK NÜFUS	KADIN NÜ- FUS
36	Ormanözü köyü	187	94	93
37	Samurçay köyü	89	42	47
38	Sarıçiçek köyü	38	21	17
39	Sarıkaya köyü	558	285	273
40	Sütlüce köyü	132	64	68
41	Şatroba köyü	234	115	119
42	Taşlıhöyük köyü	77	38	39
43	Tatlıcak köyü	672	357	315
44	Uluöz köyü	186	96	90
45	Ulutepe köyü	374	183	191
46	Üçyol köyü	812	395	417
47	Yağlıalan köyü	246	132	114
48	Yazıtepe köyü	962	482	480
49	Yeniceler köyü	168	69	99
50	Yeniköy köyü	279	140	139
51	Yenisu köyü	1.162	572	590
52	Yeşilalan köyü	47	24	23

Tablo 2: Turhal'ın Köylerinin Nüfusu

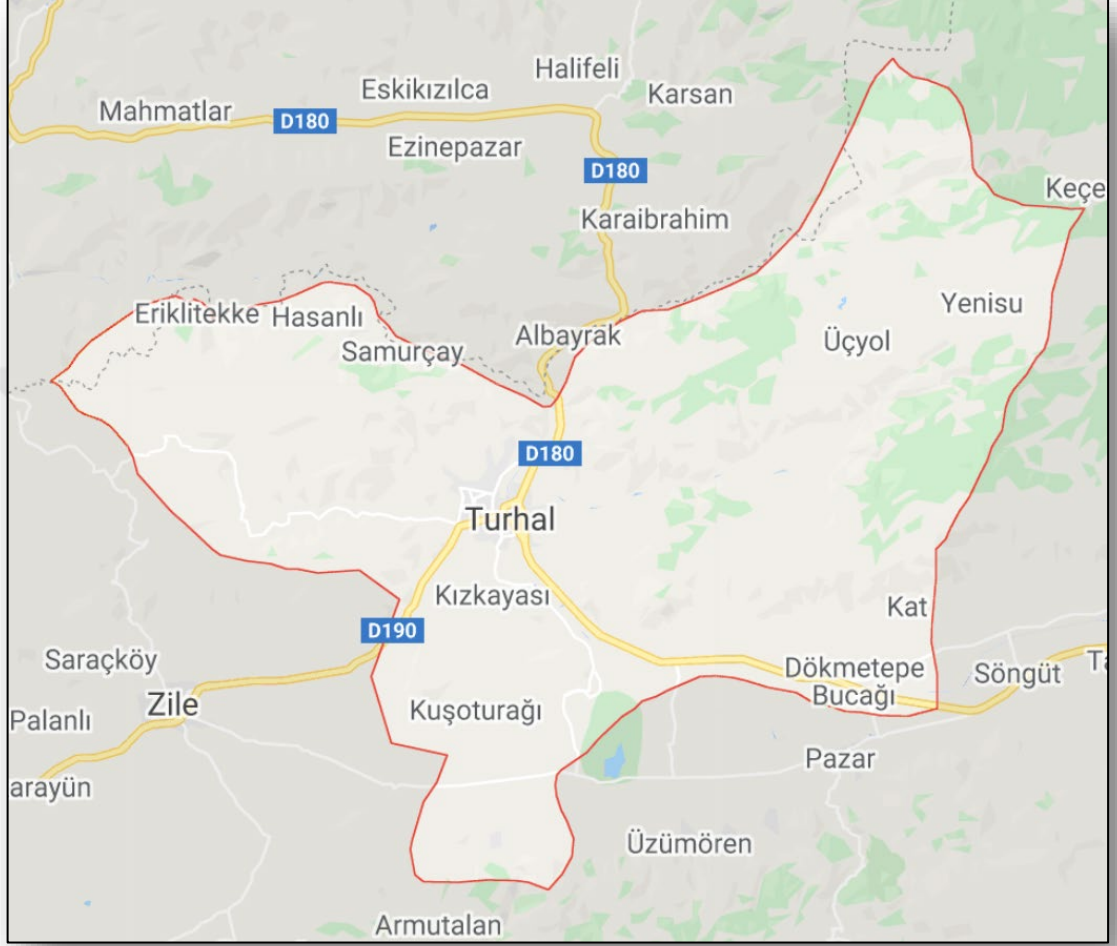
8. TOKAT HARİTASI⁵

Harita 1: Tokat'ın Haritası

⁵ <https://s.milimaj.com/others/image/harita/tokat-ili-haritasi.png> (ET: 01.05.2021)

9. TURHAL HARİTASI⁶

Harita 2: Turhal'ın Haritası

⁶ <https://www.e-sehir.com/turkiye-haritasi/tokat-turhal-merkez-koyler-semt.html>>Tokat Turhal Mer-kez Köyler Haritası (ET: 21.01.2021)

BİRİNCİ BÖLÜM

SES BİLGİSİ (FONETİK)

1.1. ÜNLÜLER

Ünlüler⁷, hecenin en küçük birimini oluşturur. Ünlü harfler ağız yoluyla dışarı çıkarken hiçbir engelle uğramaz. Ünlüler, ses tellerinin duyulabilecek kadar titreşmesiyle meydana gelir (Coşkun, 1999: 42).

1.1.1. Ölçünlü ve Ölçünsüz Ünlüler

Ölçünlü Ünlüler: Turhal ve yöresi ağızlarında, yazı dilinde bulunan ve Türkçeye ortak olarak kullanılan *a, e, ı, i, o, ö, u, ü* ünlüleri en sık kullanılan ünlülerdir.

Ölçünsüz Ünlüler: Turhal ve köylerinin bulunduğu coğrafyanın yıllardır söyle-negelen kalıplaşmış ağız özelliklerinden ötürü yörede kullanılan farklı söylem kalıpları gelişmiş ve bu, nesilden nesile aktarılmıştır. Bu özelliğin Turhal'ın merkezinde bile farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Turhal'ın köylerinde ve bağlı beldelerinde çok daha değişik dil özelliklerine rastlanmıştır. Turhal ve yöresinde yukarıda bahsedilen normal ünlülerden küçük sapmalarla boğumlanma nitelikleri değişmiş birçok *ölçünsüz ünlü*⁸ tespit edilmiştir. Her ne kadar bu ünlüler tespit edilmiş olsa da bunların sıfır hatayla oluşturulduğu söylenemez. Çünkü bu tespitler kişiden kişiye değişebilecek bir yöntemle, yani kulakların algılayabildiği kadarıyla gösterilmeye çalışıldı. Laboratuvar ortamında yapılacak ses tespitleriyle çok daha sağlıklı ve objektif verilere ulaşılabileceği kesindir.

Turhal ve yöresinde bu bahsedilen standart ölçülebilen ünlüler ve standart ünlülerden farklı olan ve yazı dilinde kullanılmayan *ölçünsüz* ünlüler tek tek ele alındığında ortaya çıkış sebepleri ve özellikleri şöyle belirtilebilir:

⁷ Geniş bilgi için bk. Volkan Coşkun, “*Türkiye Türkçesinde Ünlüler ve Ünsüzler*”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, S. 1999/I-II, Ankara, 1999, s. 41-45; Mustafa Altun, “*Dilbilgisi Kaynaklarına Göre Türkçenin Ünlü ve Ünsüzleri*”, Sakarya, 2008, s. 1-7.

⁸ Geniş bilgi ve örnekler için bk. Mukim Sağır, “*Anadolu Ağızlarında Ünlüler*”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, S. 1995, Ankara, 1997, s. 377-390.

1.1.1.1. [a] Ünlüsü ve Çeşitleri: (ā, á, ʌ, à)

Damağın arka tarafında, dilin arka kısmının yükselerek ve dil ucu arkaya doğru çekilerek telâffuz edilir. Kalın, düz ve geniş bir sestir. Bu düz *a* sesi çokça kullanılan bir sestir. Bu çalışmada, Turhal yöresinde çokça kullanılan normal *a* dan farklı olarak diğer ünlü ya da ünsüzlerin etkisiyle ya da başka sebeplerle oluşan dört farklı *a* sesi daha tespit edilmiştir (Demir, 2005: 77).

1.1.1.1.1. [ā] Ünlüsü

ā ünlüsü⁹, normalden daha uzun süre, normal *a*'nın bir buçuk katına yakın süre söylenir. Bu sesin normalden daha uzun söylenmesinin çeşitli sebepleri vardır. İç seste bulunan *ğ, g, h, ħ, k, ʔ, r, n, v, y* ünsüzleri düştükleri veya eridiklerinde bir önceki ünlü kurallı denebilecek bir biçimde uzamaktadır. Bu uzamayla birlikte hem düşen ünsüzün görevi telâfi edilmekte hem de mananın bozulması engellenmektedir (Demir, 2005: 77).

Bu ünlü Turhal ve yöresi ağızlarında şöyledir:

sādan (9/12) < sağdan

aşşāda (9/27) < aşağıda

irmān suyu (9/33) < ırmağın suyu

ibrām_ābim (9/19) < İbrahim abim

orman bālarına (12/52) < orman bağlarına

dā başına (14a/7) < dağ başına

1.1.1.1.2. [á] Ünlüsü

Yarı kalın, yarı ince *a* ile *e* arası bir ünlüdür. *a* sesinin incelmesi veya *e* sesinin kalınlaşması sonucunda oluşmuş bir sestir. *a* > *e* veya *e* > *a* değişmesinin *ara sesini* karşılayan bir ünlüdür (Ercilasun, 1999: 43-49).

Genel olarak bu sesin boğumlanma noktası orta damaktır. Daha çok ilerleyici ya da gerileyici ünlü benzeşmeleri sonucunda ortaya çıkan bu ses, ayrıca bazı ünsüzlerin

⁹ Geniş bilgi için bakınız: Ahmet Bican Ercilasun, *Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri*, Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 43-49; Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (1999). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

kalinlaştırıcı ya da inceltici etkisiyle de ortaya çıkabilmektedir (Erdem ve Bölük 2012: 51). Oluşumunda yanındaki ünlüler üzerinde daraltma etkisi gösteren ünsüzlerle, kendisinden önceki veya sonraki hecelerin dar ünlülerinin etkisi etkendir. Ön mahreçli ünsüzler yanındaki *a*'lar bazen kapalıdır (Korkmaz, 1956: 9).

Bu ünlü, çalışmada şu şekilde geçmektedir:

verecám (4/17) < vereceğim

ayşá_nenenin (4/100) < Ayşe nenenin

imlák (10/99) <ilmek

çeñáde (10/119) < çenede

çákmez (4/100) < çekmez

1.1.1.1.3. [a] Ünlüsü

a ünlüsü¹⁰, “Türkçe ve yabancı kelimelerdeki *ince a*'yı belirtmek için kullanılan bu *a* türü gereğince kalınlaşmamış ve *a* < *e* değişimi ile oluşmuş bir ünlüdür. Sert ve yumuşak damağın ortasında oluşan *a* ünlüsüne göre daha önde meydana gelir. Berrak bir tınlama rengi olan bu *a ince* (palatale) *bir a*'dır” (Gülensoy, 1988: 19-20).

Bu ünlü çalışmada şöyle geçer:

veysál (1/16) < Veysel

müsáde (4/87) < müsaade

mezarı (11/1) < mezarı

1.1.1.1.4. [â] Ünlüsü

Bu *â*sesi, yarı geniş, yarı dar, düz, kalın, *a* ile *ı* arası telâffuz edilen bir sestir (Demir, 2005: 79). Bu ünlü derlenen metinlerde şu şekildedir:

burâya (5/12) < buraya

almâya (6/18) < almaya

çalışmâya (6/31) < çalışmaya

goşamâyanları (7/36) < koşamayanları

almanyâya (12/23) < Almanya'ya

¹⁰ Geniş bilgi için bakınız: Ercilasun, *AAKTİ*, s. 43-49.

1.1.1.2. [e] Ünlüsü ve Çeşitleri: (ē, ē, è)

Ön damakta oluşur, geniş-düz ve ağız açık bir haldeyken söylenir. *a* ünlüsüne göre dil ucu biraz daha önde bulunmaktadır ve de alt dişlere daha yakındır (Demir, 2005: 80).

1.1.1.2.1. [ē] Ünlüsü

ē ünlüsü¹¹, Yazı dilinde kullanılan standart ölçülebilen *e* sesinden daha uzun süre boğumlanan, söylemesi daha uzun olan *e* ünlüsüdür. Bu ünlünün normalden daha uzun boğumlanmasının bazı sebepleri vardır. İç seste bulunan *ğ, g, h, ħ, k, k̄, r, n, v, y* ünsüzleri eridiklerinde veya düştüklerinde bir önceki ünlü, uzamaktadır (Demir, 2005: 80).

Bu ünlü Turhal ve yöresindeki ağızlarda şu şekildedir:

şēdiyom (2/21) < şey ediyorum

misafirlē (2/52) < misafirliğe

mēzin_īdi (12/23) < müezzin idi

ebēn de dedēn de (3/7) < ebenin de dedenin de

ēridir (12/23) < eğridir

1.1.1.2.2. [è] Ünlüsü

Boğumlanma noktası *e* ile *i* arasında olan, yarı geniş, yarı dar, düz, ince bir ünlüdür. Daha çok kapalı *e* olarak bilinen bu ünlünün Türkçenin ilk yazılı metinlerinden itibaren kullanıldığı bilinen bir gerçektir. Bu ünlü için ilk olarak Yenisey yazıtlarında özel bir işaret kullanılmıştır.

Kapalı e sesi Türkçenin tarihi lehçelerinde ilk hecede asli bir ünlü olarak kullanılmıştır. Bugün Türk lehçelerinde ve Anadolu ağızlarında da Eski Türkçedeki kapalı *e* ünlüsünün devamı olarak ilk hecede bir [è] sesi kullanılır. Ayrıca Anadolu ağızlarında *e > é, i > è* değişimi sonucunda da ilk ve sonraki hecelerde [è] sesine rastlanır (Şahin, Baştürk, vd. 2019: 27).

Anadolu ağızlarında *kapalı e* sesi genellikle, inceltme ve daraltma özelliği bulunan *y, m, n, ş, s, t, c, l* ünsüzlerinin etkisi, yan yana gelen iki *e*'den biri düşürülürken

¹¹ Geniş bilgi için bakınız: Ercilasun, *AAKTİ*, s. 43-49.

diğerinin [ê] sesine dönüştürülmesi, analogi yoluyla, Eski Türkçedeki *i* sesinin tarihi seyri içinde uğradığı genişleme neticesinde *ê*'ye dönüşmesi ya da *i* > *ê* değişimi sonucunda ortaya çıkmaktadır (Kurtulmuş 2014: 73).

“Bu ünlü; *de-*, *et-*, *ye-*, *ver-*, *yet-*, *er*, *geç*, *yer*, *el*, *yel* örneklerinde görüldüğü üzere Eski ve Orta Türkçe devri metinlerde de görülmekte idi. Bugün yazı dilimizde yer alan şekillerin bu eski kapalı *e*'lerin bir devamı olduğu görüşündeyiz” (Gülensoy, 1988: 21).

Derlenen metinlerde *e* ile *i* arasında, *e*'ye daha yakın gibi görünen kapalı *e* oldukça yaygındır. *ê* ünlüsü çalışmada şu şekildedir:

dêyin (12/3) < diye

êTdi (4/21) < etti

êTvâyeyi (1/15) < itfaiyeyi

gêTdim (4/4) < gittim

êyi (6/37) < iyi

1.1.1.2.3. [ê] Ünlüsü

Boğumlanma noktası *e* ile *i* arasında, ancak *i*'ye daha yakın olan, düz, yarı dar, yarı geniş, ince bir ünlüdür. Bu ünlü ağızlarda genellikle daraltıcı özelliği bulunan başta *y* ünsüzü olmak üzere *ç*, *ş*, *s*, *c*, *l* ünsüzlerinin etkisiyle meydana gelir. Kapalı *ê* ünsüzüne nispeten daha dar olan ve *i* ünlüsüne daha yakın bir şekilde telaffuz edilen bir ünlüdür (Gökçe, 2020: 511). Bu ünlü Turhal ve yöresi ağızlarında şu şekilde kullanılmıştır:

isTêyen (7/12) < isteyen

sen nêye gelmiyon (10/161) < sen niye gelmiyorsun

gorêardıĥ_inmêye (2/24) < korkardık inmeye

vermêyicâm (4/2) < vermeyeceğim

zileli êmine, êmine nenemiz (10/19) < Zileli Emine, Emine nenemiz

1.1.1.3. [ɪ] Ünlüsü ve Çeşitleri: (ɪ, ɪ̇, ɪ̈)

Bu ünlü arka damakta boğumlanır, düz ve dardır. Söylenişi diğer ünlü harflere göre daha kısadır. Normal *ɪ* sesinden başka yörede ara ses olarak üç *ɪ* sesi daha kullanılır (Demir, 2005: 82).

1.1.1.3.1. [ɪ] Ünlüsü

Normalden daha uzun süre söylenen *ɪ* sesidir.

râzılînan (4/82) < râzılıkla

yayın balîydy (9/56) < yayın balığıdy

gavaḥlîdy (3/30) < kavaklıktı

samanlîdy (10/112) < samanlıktı

sîr bileme (10/109) < sığır bile

1.1.1.3.2. [ĩ] Ünlüsü

Normal *ɪ*'dan daha kısa telâffuz edilen *ĩ* ünlüsüdür (Demir, 2005: 84). Genellikle ek-fiilin kökü olarak karşımıza çıkar. Bazen de vurgusuz örneklerde görülür.

düz yol var_ıdy (2/15) < düz yol var idi

aKrabâları var_ımyş (4/11) < akrabaları var imiş

gıvır zıvır ne var_ısa (4/102) < gıvır zıvır ne var ise

yanıma (6/9) < yanıma

yanı (10/13) < yani

1.1.1.3.3. [i] Ünlüsü

Yarı kalın, yarı ince, düz, dar, *ɪ* ile *i* arası bir ünlüdür (Demir, 2005: 84).

“Orta damak veya yumuşak damağın *i*'ye yakın bir noktasında telâffuz edilen ve bundan dolayı *ɪ* ile *i* arasındaki ses basamağında yer alan, kalınlaşma eğilimindeki bir *i* veya incelme eğilimindeki bir *ɪ* sesidir” (Günşen, 2000: 20).

Bu ses, kelimelerde ince ünlülerle birlikte yer aldığında ünlü uyumunu bozduğu görülmüştür (Gökçür, 2012: 40-41).

Bu ünlü çalışmadaki metinlerde şu şekildedir:

yanı bu işi (6/36) < yani bu işi

fabrîkanın lokantası (8/2) < fabrikanın lokantası

şimdi de pîşmanım (4/89) < şimdi de pişmanım

mîrascılarından (10/68) < mirasçılarından

nîşanlanmıyom (4/14) < nişanlanmıyorum

1.1.1.4. [i] Ünlüsü ve Çeşitleri: (ĩ, ĩ)

Bu ünlü Turhal ve yöresi ağızlarında çokça kullanılan bir sestir. Normal *i* sesi düzdar ve kapalıdır. Ön damakta telâffuz edilir. Dilin orta kısmı yukarı kalkar, biraz da öne doğru gelir ve dil ucu ön dişlere hafifçe dokunarak ortaya çıkan bir sestir (Demir, 2005: 85).

1.1.1.4.1. [ĩ] Ünlüsü

Normal *i* sesine göre biraz daha uzun okunan *i* sesidir. Kelime kök veya gövdeleğinde bulunan ve genellikle ğ 'nin düşmesi ya da erimesiyle ortaya çıkan bir sestir (Demir, 2005: 85). Turhal ve yöresinde bu sesin kullanıldığı birçok kelime vardır:

babayĩdĩ (4/42) < babayığit idi
asKerlĩni yapmış (5/33) < askerliğini yapmıştı
altı kermelĩdi (10/71) < altı kermelikti
çinĩnesi falan işTe (12/11) < Çin iğnesi falan işte

1.1.1.4.2. [ĩ] Ünlüsü

Normal *i* sesinden daha kısa sürede boğumlanan bir sestir (Demir, 2005: 86). Kısa *ı* sesinde olduğu gibi çoğunlukla ek-fiillerde görülür. Ayrıca vasıta ekinin düşmesinde ve bazı kelimelerin vurgusuz orta hecelerinde de görülmüştür.

Bu ünlü Turhal ve yöresindeki ağızlarda şöyle geçmektedir:

mēzinĩ (3/1) < müezzin idi
vay anām derĩsen (4/62) < vay anam der isen
çalışmāya gēderĩmiř (12/11) < çalışmaya gider imiş
seninĩnen gēdek (3/29) < seninle gidelim
ĩrecep (10/7) < Recep

1.1.1.5. [o] Ünlüsü ve Çeşitleri: (õ, ô, õ, ó)

Kalın, yuvarlak bir sestir. Arka damakta boğumlanır, dilin ortasının biraz yukarı kalkması ve arkaya doğru çekilmesiyle oluşur (Demir, 2005: 87).

1.1.1.5.1. [õ] Ünlüsü

Boğumlanması normalden daha fazla olan *o* sesidir (Demir, 2005: 87). Çoğunlukla ğ sesinin düşmesiyle oluşur. Ancak yörede karşımıza farklı şekillerde çıktığı da görülmüştür.

õlum (12/58) < oğlum

bunu dõmüş (10/7) < bunu dövümüş

õndan_sõna (6/9) < ondan sonra

beklõn (10/7) < bekli oğlunun

yetüşdõmde (10/13) < yetiştiğimde

babasuz nõlacağ (12/59) < babasız ne olacak

1.1.1.5.2. [ø] Ünlüsü

o ile *ö* arası bir ünlüdür. *ö*'nün kalınlaşması, *o*'ya yakınlaşması sonucunda oluşmuştur. “Bu ünlü sert damak sesi olup boğumlanma noktasının art damak sınırına kaymasıyla elde edilir” (Gülensoy, 1988: 21).

bøyüklerinde (6/3) < büyüklerinde

gøzelim (10/112) < güzelim

bøyle (12/57) < böyle

ømerler (4/108) < Ömerler

1.1.1.5.3. [õ] Ünlüsü

o ile *u* arası telâffuz edilir. Yarı geniş, yarı dar, yuvarlak, kalın, bir ünlüdür (Demir, 2005: 87). “Bu ses ağızlarda daha çok şimdiki zaman ekinde meydana gelen *o* > *ö* değişmesi sonucunda ortaya çıkar” (Yıldırım, 2006: 48).

Bu ünlü Turhal ve yöresi ağızlarında şu şöyledir:

vagõna dolduruyoñ (2/5) < vagona dolduruyorsun

õndan_sõna (1/4) < ondan sonra

aşā yõğarı (6/55) < aşağı yukarı

motõr peşinde (2/14) < motor peşinde

õndan (4/110) < ondan

1.1.1.5.4. [ó] Ünlüsü

o ile *ö* arası bir ünlüdür. Yarı kalın, yuvarlak, geniş, daha çok ünlüleri kalınlaştırma özelliği olan ünsüzlerin yanında görülür (Demir, 2005: 87). “Bu ünlü, kalınlaşmış bir *ö* (*ö* > *ó*) ya da incelmış bir *o* (*o* > *ó*) olarak karşımıza çıkar. Bunun sebebi de yanlarındaki ünlüleri kalınlaştırma etkisi olan *k*, *g*, *ğ*, *h*, *ñ* ünsüzleridir” (Günşen, 2000: 21).

Bu ünlü Turhal ve yöresindeki ağızlarda şöyledir:

memed_aliyi górdü (4/84) < Mehmet Ali’yi gördü

gendi góynünnen (4/110) < kendi gönlüyle

gamyonunan gótürdüm (6/25) < kamyonla götürdüm

kóprünün (9/27) < köprünün

kóşede (4/110) < köşede

1.1.1.6. [ö] Ünlüsü ve Çeşitleri: (õ)

Dudak yuvarlak biçimdedir. Çenemiz yarı dar, yarı açık durumdadır. Dil arkaya doğru çekilerek söylenir. Ön damakta teşekkül eden bir sestir (Demir, 2005: 88).

1.1.1.6.1. [õ] Ünlüsü

Normal *ö* ’den daha uzun süre söylenen *õ* sesidir (Demir, 2005: 88). Çoğunlukla *ğ*, *y* gibi zor telâffuz edilen bazı ünsüzlerin düşmesinden dolayı meydana gelir.

Bu ünlü Turhal ve yöresi ağızlarında şöyle geçmektedir:

bõle (9/59) < böyle

şõle (9/83) < şöyle

başõretmen (10/85) < başöğretmen

edePsüzden edeP_õren (14a/10) < edepsizden edep öğren

galdı õlece (5/9) < kaldı öylece

1.1.1.7. [u] Ünlüsü ve Çeşitleri: (ū, ú, ŭ, ı)

Arka damakta dudaklar dar, yuvarlak ve öne doğru uzamış, çene kapalı olarak telâffuz edilir (Demir, 2005: 88).

1.1.1.7.1. [ū] Ünlüsü

Normal *u* sesinden daha uzun söylenen bir ünlüdür. Çoğunlukla *ğ* gibi zor söylenen bazı ünsüzlerin düşmesinden dolayı ortaya çıkar (Demir, 2005: 89).

yazın satardı **bū**dayı (10/95) < yazın satardı buğdayı

çocūm (10/113) < çocuğum

evlendūmü (12/34) < evlendiğimi

rampa oldūndan (2/22) < rampa olduğundan

1.1.1.7.2. [u] Ünlüsü

“Kapalı bir ünlüdür. *ü* ünlüsünün kalınlaşması sonucu oluşur. Kalınlaşması yanlarındaki damak ünsüzlerinden birinin etkisiyledir” (Korkmaz, 1994: 7).

Sert damağın önünde oluşan *ü* sesi ile yumuşak damağın ortasında oluşan *u* sesi arasındaki orta damak bölgesinde, dil sırtının orta damağın ön kısmına yükselmesiyle elde edilir (Gülensoy, 1988: 22).

Turhal ve yöresi ağızlarında geçen örnekler şöyledir:

g**u**cüm (1/6) < gücüm

böy**u**k (3/57) < büyük

y**u**ksānen (4/77) < yükseği ile

böl**u**k (7/13) < bölük

1.1.1.7.3. [ú] Ünlüsü

Yuvarlak, dar, yarı-kalın¹² *u* ile *ü* arası bir ünlüdür¹³ *ü*'ye kaçan, ince bir *u* olarak da tanımlanabilir¹⁴ arası bir ünlüdür. Yarı kalın, yarı ince, yuvarlak, dardır. Genellikle *d*, *g*, *ğ*, *k*, *t* seslerinden sonra gelen *ü* sesinin, kısmen kalınlaşarak söylenmesiyle teşekkül ettiği görülür (Demir, 2005: 89).

Turhal ve yöresi ağızlarında geçen örnekler şöyledir:

k**ú**tür k**ú**tür vurarağ (2/27) < kütür kütür vurarak

¹² Günay, RİA., s. 15.

¹³ Ercilasun, KİA, s. 54.

¹⁴ Sağır, AAÜ., s. 386

biri gúccük osman (3/26) < biri Küçük Osman
baña dúñúr geliyorlar (4/11) < bana dünür geliyorlar
gún (5/3) < gün
bizim kókúmüz (10/1) < bizim kökümüz

1.1.1.7.4. [ũ] Ünlüsü

Normal *u*’dan daha kısa söylenen bir *u* sesidir. Yöre ağızında çoğunlukla *ek-fiilde* görülür. Ek-fiilin yanında *için* edatı ve *vasıta ekinde* de görülmektedir:

o binā onun_űdu (3/11) < o bina onun idi
çıharmañuz_űçun (10/85) < çıkarmanız için
elli guruş_űsa (10/153) < elli kuruş ise
onun_űnan (12/30) < onun ile

1.1.1.8. [ü] Ünlüsü ve Çeşitleri: (ũ, ú)

Bu ünlü ön damakta, çene dar, dudak yuvarlak biçimdeyken söylenir. Bu ses söylenirken dudaklar büzüşüp öne doğru uzar, ağız boşluğu genişler ve dilin arka kısmı yumuşak damağa doğru geriler (Demir, 2005: 90).

1.1.1.8.1. [ũ] Ünlüsü

Çoğunlukla *ğ* gibi zor telâffuz edilen bazı ünsüzlerin düşmesinden dolayı ortaya çıkan ve normalden uzun söylenen *ũ* sesidir (Demir, 2005: 90).

Bu ünlü, çalışmada alanımızda şu şekildedir:

yılan ēirilũ, bũrũlũ (13/31) < yılan eğrilir, bũğrũdũr
geldũm noħda (2/32) < geldiğim nokta
bölũmũzũn (7/11) < bölũğũmũzũn
Kolum boyuklũnde (9/7) < kolum büyüklũğũnde
mũftũlũn (10/38) < müftũlũğũn

1.1.1.8.2. [ú] Ünlüsü

Yarı kalın (*u-ü* arası) *ü*'ye yakın telâffuz edilir (Demir, 2005: 90).

elden gelen *oñ* olmaz (14a/12) < elden gelen *öğün* olmaz

Peg_u edepsüz_u *ü*dü (4/56) < pek edepsiz idi

öütürsün (33a/27) < *öğütürsün*

1.1.2. İkiz Ünlüler

Aynı nefes baskısı altında telâffuz edilen iki ayrı ünlünün birbiriyle sıkı sıkıya birleşmesine *ikiz ünlü*¹⁵ adı verilir. İkiz ünlünün ortaya çıkabilmesi için her iki ünlünün de aynı hecede olması gerekir (Gül ve Hazar, 2009: 56). “Boğumlanma süreleri, normal süreli ünlülerden biraz daha uzun olan ünlüler, uzun ünlülerdir” (Buran, 1997: 26).

Türkçede ikiz ünlüler, genellikle *ğ*, *h*, *n*, *v* ve *y* ünsüzlerinin kelimelerin iç seslerinde ve iki ünlü arasında bulunduğu eriyip kaybolmaları sonucunda oluşur (Demir, 2005: 85).

İkiz ünlülerin ikinci ögeleri bazı durumlarda birinci ögelerine göre daha dar (yarı ünlü) ve söz süreksizse bunlara alçalan (veya azalan) ikiz ünlüler; birinci ögeleri ikinci ögelerine göre daha dar ve süreksizse, bunlara yükselen (veya çoğalan) ikiz ünlüler denir. Bazı durumlarda her iki ögenin baskı şiddetleri aynı kalır ki, buna eşit (veya süzülen) ikiz ünlüler adı verilir (Gülensoy, 1988: 29).

“Türkçede bir gramer birliğinde iki vokal yan yana gelmez” (Ergin, 1972: 65).

Turhal ve yöresi ağızlarında ikiz ünlülere, Türkçeye girmiş yabancı asıllı kelimelerde ve bazı ses olayları sonucu oluşmuş durumlarda rastlanmaktadır.

Turhal ve yöresi ağızlarında geçen ikiz ünlüler şunlardır:

1.1.2.1. Yükselen İkiz Ünlüler

Yarım ünlü + ünlü *ua*

ğorucua (10/28) < Korucuk'a

¹⁵ Geniş bilgi için bakınız: Rıza Gül, Mehmet Hazar, *İkiz Ünlülü ve Çift Ünlülü Kelimeler Üzerine Bir Tespit Çalışması*, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, S. 2009/II, Ankara, 2009, s. 51-70

bu egsuatek (4/72) < bu eksik etek
Koltua (9/80) < koltuğa

1.1.2.2. Eşit İkiz Ünlüler

Ünlü + ünlü; *aa, ee, u, uu, üü*. İki ünlü arasındaki *ğ, h, h, k* seslerinin düşmesiyle oluşan eşit ikiz ünlülere Turhal ve yöresi ağızlarında seyrek olarak rastlanmaktadır.

[aa]:

taam (2/51) < tamam
hadi baam (MDD) < haydi bakalım

[üü]:

dedüüünden (14a/3) < dediğinden
gendü söküüünü (14a/19) < kendi söküğünü
güvendiüüün (14c/14) < güvendiğin

[uu]:

olduüü yerde (11/19) < olduğu yerde
duTdüüüüñ (14b/15) < tuttuğun

[u]:

azüüü içine (14c/13) < azığın içine
süüüra yular gırduru (14a/5) < sığıra yular kırdırır

[ii]:

mezerliüüün (11/2) < mezarlığın
milletvekilliüüü (11/11) < milletvekilliği

1.1.2.3. Alçalan İkiz Ünlüler

ünlü + yarım ünlü *au, üü, ei, oa, ou*.

aüüüstosTa (2/1) < ağustosta
deüüülim (2/15) < değilim

beden eitimi (3/54) < beden eğitimi
deirmen (14b/27) < değirmen
doa ediyo (1/19) < dua ediyor
seferberlie (10/21) < seferberliğe
youn (2/69) < yoğun
boulmuş (3/44) < boğulmuş
doum (4/51) < doğum
oul (10/11) < oğul
youdu (12/37) < yok idi
đardařı youmuş (12/74) < kardeşi yok imiş

Örneklerde görüldüğü gibi Turhal ve yöresi ağızlarında ikiz ünlülerin oluşum sebepleri şu şekillerde sıralanabilir:

a. *k* ünsüzü ile biten ve isim çekim ekleri ile uzatılan bazı kelimelerde *k* yumuşarak önce *đ*'ye dönüşmüş sonrasında da *oi* olmuştur.

b. *đ* ünsüzü cümlede düşmüş ve ikiz ünlü haline gelmiştir.

1.1.3. Ünlü Uyumu

Ünlü uyumu¹⁶, bir kelimedeki ünlülerin çeşitli bakımlardan birbirlerine uyması olayıdır. Türkçe kelimelerde göze çarpan ünlü uygunluğu damak (kalınlık-incelik) ve dudak (düzlük–yuvarlaklık) bakımlarından olmak üzere iki nokta etrafında toplanır (Ergin, 1972: 70).

1.1.3.1. Damak (Kalınlık–İncelik) Uyumu

Türkçede bir kelimedeki vokallerin hepsi ya kalın ya ince olabilir. Bir kelimedede hem kalın hem ince vokal bulunamaz. Yani bir kökün, bir ekin, kök ve eklerden yapılmış bir kelimenin vokalleri kalınlık ve incelik bakımından tamamıyla bir uygunluk içinde bulunurlar (Ergin, 1972: 73). Turhal ve yörelerinde derlediğimiz metinlerde kelimelerin genellikle kalınlık ve incelik uyumuna uygun kullanıldığı görülmüştür.

¹⁶ Geniş bilgi için bakınız: Mecdut Mansuroğlu, “*Türkiye Türkçesinde Ses Uyumu*”, TDAY-Belleten 1959, s. 81-93.

Kalın ünlüler: *a, ı, o, u* ya da türevleri

İnce ünlüler: *e, i, ö, ü* ya da türevleri

Bu ses olayı çalışmamızda şu şekildedir:

teğğeye verürdüler (3/4) < tekkeye verirdiler

huyunu belliyim (4/27) < huyunu anlayayım

gêTdim yoğladım (5/38) < gittim yokladım

işimiz rast gêTdi (6/27) < işimiz rast gitti

1.1.3.2. Dudak (Düzlük-Yuvarlaklık) Uyumu

Türkçe kelimelerde düz ünlülerden sonra düz ünlüler, yuvarlak ya da düz geniş ünlülerden sonra ya dar yuvarlak ya da düz geniş ünlüler gelmelidir. Dudak uyumu ya da düzlük-yuvarlaklık uyumu bir kelimedeki ünlülerin düzlük-yuvarlaklık bakımından birbirine uymasıdır (Ergin, 1972: 76). “Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu, Türkçenin ikinci derecede önemli bir ses kuralıdır” (Ergin, 1972: 76). Asıl biçim biriminin, ünlüsünün çıkarılış biçimine ve bu sırada dudakların aldığı biçime göre, kendince getirilen yapımlık ve çekimlik bağlı biçim birimlerin ünlülerinin de kendisine benzetmesi olayıdır. (Karaağaç, 2010: 75).

İlk hece (*a, e, ı, i* ya da türevleri); sonraki hece (*a, e, ı, i* ya da türevleri)

İlk hece (*o, ö, u, ü* ya da türevleri); sonraki hece (*u, ü* ya da türevleri) veya (*a, e* ya da türevleri)

Düzlük-yuvarlaklık uyumu, Turhal ve yöresi ağızlarında kuvvetli değildir. Bunun sebebi düz ünlüyle başlayan kelimelerde son hecelerdeki düz-dar ünlü (*ı, i* ünlüleri) yuvarlaklaşarak *u, ü*’ye dönüşür. Ancak Türkçenin doğal düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyan kelimeler de mevcuttur. Turhal ve yöresi ağızlarında bu uyum şu örneklerdeki gibidir:

belediye binalarınıñ (8/24) < belediye binalarının

döduydu (12/37) < doğduydu

çocūm (9/76) < çocuğum

ırmān suyu (9/33) < ırmağın suyu

1.1.3.3. Uyum Değişmesi

Bazı ünsüzler, *ünlü incilmesi*¹⁷ ve *ünlü kalınlaşması*¹⁸ yoluyla uyum bozukluğuna sebep oldukları gibi, iki veya daha çok heceli Türkçe ya da yabancı bir kelimenin bütün ünlülerini kalınlaştırarak veya incelterek, o kelimenin uyumunu değiştirmektedir.

“*Ünlü kalınlaşması*, ön ünlülerin belirli ünsüzlerin artlaştırma etkilerine veya kelime içinden gelen başka nedenlerle art sıraya geçmesidir” (Korkmaz, 2007: 159).

Uyum değişmesi ses olayı çalışmada şu şekildedir:

emme (4/18) < ama

havaslandı (2/11) < heveslendi

suvasdan (4/58) < Sivas’tan

Khahirlenmiş (4/69) < kahırlanmış

nasıfı (4/115) < nasibi

Düzlük-yuvarlaklık uyumu, Turhal ve yöresi ağızlarında kuvvetli değildir. Bunun sebebi düz ünlüyle başlayan kelimelerde son hecelerdeki düz-dar ünlü (ı, i ünlüleri) yuvarlaklaşarak u, ü’ye dönüşür. Bu yuvarlaklaşmayı kelime köklerinde de eklerde de görmek mümkündür:

saTduh (10/76) < sattık

geldük (10/152) < geldik

artu (6/33) < artık

saduh hoca (6/33) < sadık hoca

1.1.4. Dudak Benzeşmesi

Birinci hecelerinde yuvarlak ünlü (o, u, ö, ü) bulunan çift heceli kelimelerin ikinci hecelerinde bulunan düz ve geniş ünlüler (a, e) bazen darlaşıp yuvarlaklaşarak (u, ü) dudak benzeşmesine uğrar (Gülensoy, 1988: 35).

¹⁷ Bakınız: Faruk Yıldırım, *Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları I (Giriş-İnceleme)*, TDK Yay., Ankara, 2006, s. 82.

¹⁸ Bakınız: Zeynep Korkmaz, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Genişletilmiş 3. Baskı, TDK Yay., Ankara, 2007.

Dudak benzeşmesi, düzlük-yuvarlaklık uyumu ile ilgili bir ses olayıdır. Turhal ve yöresi ağızlarında, düzlük yuvarlaklık uyumu oldukça zayıftır. *Dudak benzeşmesi* bölgesinde az sayıda örnekte şu şekildedir:

pepön oruya (10/152) < pepüğün oraya

sòfruya (4/28) < sofraya

buruya (6/41) < buraya

usTuya (9/23) < ustaya

oğumuya (9/23) < okumaya

1.1.5. Ünlü Değişmesi

“Ünlülerin ünlülere olan etkilerinden doğan ve Türkçede genel olarak *ünlü uyumu* denilen olay bir kenara bırakıldığında ünlü değişmelerinin diğer bir sebebi de ünsüzlerin ünlülere etkisidir. Bazı ünsüzler kendi özelliklerini ünlülere aktararak onların değişmelerini sağlarlar. Bu durumda o ünlünün aldığı etki şekline göre, ünlü değişmeleri de türlü bölümlere ayrılır” (Gülensoy, 1988: 35-36).

Ünlü değişmesi, Turhal ve yöresindeki ağızlarda hemen hemen bütün ünlülerde görülmektedir. Bu değişmeler ya yanlarında yer alan ünsüzlerin ya da komşu hecelerde bulunan diğer ünlülerin etkisiyle oluşur.

Turhal ve yöresi ağızlarında görülen ünlü değişmeleri aşağıda belirtilen şekillerdedir:

1.1.5.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi

“Diş, dişeti ve dişeti-ön damak bölgesinde boğumlanan *y, ş l, c, c, n, r, s, z, d, t* ünsüzleri komşuluğundaki art ünlülerin bu ünsüzlerin boğumlanma noktalarına yaklaşılarak ön çıkışlı duruma gelmesidir” (Yıldırım, 2006: 82).

Turhal ve yöresi ağızlarında, *ünlü uyumu* etkisiyle oluşan değişimlerin dışında *m, d, h* gibi ünsüzlerin etkisiyle de ünlü değişmeleri ortaya çıkabilmektedir.

Kalın ünlüler: *a, ı, o, u* < İnce ünlüler: *e, i, ö, ü*

mezerliin (11/2) < mezarlığın

dene (1/2) < tane

meḥleyi (4/44) < mahalleyi

éyisin emme çabuḥ hersleniyon (15c/62) < iyisin ama çabuk hırslanıyorsun.

1.1.5.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması

*İnce ünlülerin kalınlaşması*¹⁹ kelimenin ön ünlülerinin, bazı ünsüzlerin artlaştırma etkilerinden ötürü veya da kelime içinden gelen başka sebeplerle art sıraya geçme olayıdır (Korkmaz, 2007: 152).

İnce ünlüler: *e, i, ö, ü* < Kalın ünlüler: *a, ı, o, u*

mārisem (1/2) < meğerse

maḥana (10/131) < bahane

şofora (8/14) < şoföre

suvaslıydı (4/60) < Sivaslıydı

dūnümü (4/37) < düğünümü

1.1.5.3. Geniş Ünlülerin Darlaşması

“Çoğu kere daraltıcı etkisi olan *c, ç, n, s, ş, y* ünsüzleri komşuluğundaki geniş ünlülerin yerini dar ünlülere bırakmasıdır” (Korkmaz, 2007: 159).

Geniş ünlülerin darlaşması ses olayı inceleme alanımızda özellikle *y* sesinin etkisiyle meydana gelmiştir.

Geniş ünlüler: *a, e, o, ö* < Dar ünlüler: *ı, i, u, ü*

gaviye (4/31) < kahveye

almıya (8/17) < almaya

vermeyicām (4/2) < vermeyeceğim

doḥdura gótür (10/87) doktora götür

domatis (MDD) < domates

buynuz (MDD) < boynuz

¹⁹ Geniş bilgi için bakınız: Zeynep Korkmaz, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Genişletilmiş 3. Baskı, TDK Yay., Ankara, 2007.

1.1.5.4. Dar Ünlülerin Genişlemesi

İç veya son sesteki dar ünlülerin genişlemesidir (Korkmaz, 2007: 160).

Dar ünlüler: *ı, i, u, ü* < Geniş ünlüler: *a, e, o, ö*

hêç (8/21) < hiç

èyi (8/20) < iyi

gediyo (1/5) < gidiyor

gêTdúk (1/5) < gittik

yörüyerek (9/9) < yürüyerek

hêkâye (4/60) < hikaye

hökümetinen almışlar (4/82) < hükümetle almışlar

1.1.5.5. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

“Kelimedede ön ve iç ses durumundaki düz ünlülerin çeşitli fonetik sebeplerle yuvarlak sıraya geçmeleridir” (Korkmaz, 2007: 162).

Düz ünlüler: *a, e, ı, i* > Yuvarlak ünlüler: *o, ö, u, ü*

başladuḥ (10/167) < başladık

puñar (10/49) < pınar

suvaslıydı (4/60) < Sivaslıydı

ğaçurma (4/32) < kaçırma

yõmiye (MDD) < yevmiye

1.1.6. Ünlü Düşmesi

“İkiden fazla heceli kelimelerde, sonunda ünsüz bulunmayan orta hece ünlüsü çoğu zaman düşme temayülü gösterir” (Ergin, 1972: 51). *Ünlü düşmesi*, Turhal ve yöresi ağızlarında çok değişik şekillerde sıkça görülmektedir. Ünlü düşmesine hem açık hem de kapalı hecelerde rastlanmaktadır. Turhal ve yöresi ağızlarında görülen başlıca ünlü düşmeleri ve bunların sebepleri şu şekilde sıralanabilir:

a. Akıcı, yarı ünlü sızıcı ve patlayıcı ünsüzlerden birisinin arasında bulunan ünlüler çoğu zaman düşer.

eyce (4/26) < iyice

örda (4/26) < orada

ördan (3/13) < oradan

b. Bazen dar ünlü düşerken kendisinden önceki açık hecenin ünlüsünü uzatır.

oldõnu (10/25) < olduğunu

c. Ünlü ile biten bir kelime ünlü ile başlayan diğer bir kelimeyle bağlantılı ise, ilk kelimenin son hecesindeki ünlü düşer ve ikinci kelimenin önses ünlüsünü kendi açık hecesi gibi içine alır.

eşşā var_ımiş (10/51) < eşşēgi var imiş

d. Bazı yabancı kelimelerin açık orta hecelerindeki dar ve geniş ünlüler düşer.

dakka (2/45) < dakika

1.1.7. Ünlü Türemesi

Ünlü Türemesi²⁰ kelimedede hiçbir organik işlevi olmayan bir veya birden çok sesin türemesi olayıdır (Tuna, 1986: 47-48). Turhal ve yöresi ağızlarında iki türlü ünlü türemesiyle karşılaşilmektedir:

1.1.7.1. Ön Türeme

Türkçede bazı ünsüzler kelime başında bulunmaz. Yabancı kelimelerden genellikle *r*, *l* ve *ş* ile başlayanlarına Anadolu ağızlarının gösterdiği tepkiden ve onları kurallı bir ses yapısına uydurma gayretinden ön türeme adını verdiğimiz dil olayı ortaya çıkmıştır (Demir, 1995: 110).

Turhal ve yöresi ağızlarında, bazen *r* ile başlayan yabancı kelimelere *i* sesi eklenmiştir:

²⁰ Geniş bilgi için bakınız: Osman Nedim Tuna, *Türk Dilbilgisi*, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayımlanmamış Ders Notları), Malatya, 1986, s. 47-48.

1.1.7.1.1. [i-] Ön Türemesi

İrecep (10/75) < recep

İreşberlik (10/37) < rençberlik

1.1.7.2. Son Türeme

Turhal ve yöresi ağızlarında bu ses olayına çok sık rastlanmamakla birlikte bazı durumlarda kapalı bir hecenin sonunda türemiş bir *e* ünlüsü görülmektedir. “Türkiye Türkçesi ağızlarında yaygın olarak kullanılan *-kene* eki²¹, *-a*, *-e* pekiştirme unsuru ile genişlemiştir” (Karahan, 1996: 205-236).

binerkene (8/8) < binerken

girerkene (9/ 41) < girerken

gèderkene (10/36) < giderken

toplarıkene (12/54) < toplarken

²¹ Geniş bilgi için bakınız: Fatma Sibel Bayraktar, *Trakya ve Rumeli Türkçesi Ağızlarında İken Zarf Fiilinin İşlevleri*, Uluslararası Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı 2/4 2013 s. 69-83.

1.2. ÜNSÜZLER

Ünsüz veya sessiz harfler²²; oluşması esnasında, kısmen de olsa, bir engele çarpan konuşma sesidir. Ünsüz harfler, ünlü harflerle bir araya gelerek heceleri meydana getirir (Coşkun, 1999: 45-46).

1.2.1. Ölçünlü ve Ölçünsüz Ünsüzler

Ölçünlü Ünsüzler: Ses yolunun genel olarak daralma, bazen de kapanıp açılma durumlarında çıkan seslerdir. Türkiye Türkçesinde kullanılan *b, c, ç, d, f, g, ğ, ğ, h, j, k, l, m, n, ŋ, p, r, s, ş, t, v, y, z* olmak üzere toplam yirmi bir adet ölçünlü ünsüz vardır (Vural ve Böler, 2011: 69). Turhal ve yöresi ağızlarında, ölçünlü ünlülerin tümü kullanılır.

1. Çift dudak ünsüzleri: *b, p, m*
2. Diş-dudak ünsüzleri: *v, f*
3. Diş ünsüzleri: *z, s*
4. Diş-dişeti (diş yuvası) ünsüzleri: *d, t, n, l, r*
5. Sert damak ünsüzleri:
 - a. Ön damak ünsüzleri: *c, ç, j, ş, y*
 - b. Arka damak ünsüzleri: *g, k*

Bu ünsüzlerden *m, n, l, r, y* akıcı ünsüzler, diğerleri katı ünsüzlerdir. Bütün bu ünsüzleri tonlu ve tonsuz olmalarına göre de sınıflandırabiliriz (Vural ve Böler, 2011: 73).

1. Tonlu ünsüzler: *b, c, d, g, ğ, m, n, l, r, v, z, j, ğ, y*
2. Tonsuz ünsüzler: *p, t, ç, k, k, f, s, ş, h*

Bütün ünsüzlerin boğumlanma noktaları ve ses karakterleri bakımından gösterdikleri özellikler sırayla şöyledir (Vural ve Böler, 2011: 69-75):

- b: Çift dudak, patlayıcı, tonlu
- c: Sert damak, ön patlayıcı, tonlu
- ç: Sert damak, ön patlayıcı, tonsuz
- d: Diş-dişeti, patlayıcı, tonsuz

²² Geniş bilgi için bakınız: Hanifi Vural, Tuncay Böler. *Ses ve Şekil Bilgisi*. Kesit Yay., İstanbul, 2011, s. 69; Volkan Coşkun, *Türkiye Türkçesinde ünlüler ve ünsüzler*, Belleten, 1999, s. 41-50.

f: Diş-dudak, sızıcı, tonsuz
g: Sert damak, arka, patlayıcı, tonlu
ğ: Yumuşak damak, arka, patlayıcı, tonlu
h: Küçük dil, sızıcı, tonlu
j: Sert damak, arka, patlayıcı, tonsuz
k: Sert damak, arka, patlayıcı, tonsuz
l: Diş-dişeti, yan boğumlamalı, tonlu
m: Çift dudak, genzel, tonlu
n: Diş-dişeti, genzel, tonlu
p: Çift dudak, patlayıcı, tonsuz
r: Diş-dişeti, titreyici, tonlu
s: Sert damak, ön, sızıcı, tonsuz
ş: Sert damak, arka, patlayıcı, tonsuz
t: Diş-dişeti, patlayıcı, tonsuz
v: Diş-dudak, sızıcı, tonlu
y: Sert damak, ön, yarım ünlü, tonlu
z: Diş, sızıcı, tonlu

Ölçünsüz Ünsüzler: Turhal ve yöresinde kullanılan Doğal ünsüzlerin yanında, söylem farklılığından kaynaklı ya da kelime içerisindeki ünlü ve ünsüzlerin etkisiyle oluşan ünsüzler de mevcuttur. Bunlar: *ħ, ʁ, ğ, ɡ, k̰, k̠, K, K̰, ñ, S, T, Z, P* şeklinde on üç adettir.

Turhal ve yöresindeki derlemelerde kullanılan ama yazı dilinde bulunmayan ölçünsüz ünsüzlerin özellikleri şu şekildedir:

1.2.1.1. [g] Ünsüzünün Çeşitleri: (ğ, ɡ)

1.2.1.1.1. [ğ] Ünsüzü

Ön damakta, art damağa biraz yakın bir noktada hafif bir patlama ile oluşan bir ünsüzdür. Ön seslerde genellikle *k* ünsüzünden değişmiş olarak görülür (Olçay, 1963: 29). Çoğunlukla kalın ünlülerle, bilhassa da *a* ünlüsü ile kullanılan bir art damak ünsüzüdür (Sağır, 1995: 396).

Yazı dilimizde kelime başında kullanılan tonsuz, art damak ünsüzü *k*, Turhal ve yöresi ağızlarında genellikle tonlulara dönüşmüştür.

Turhal ve yöresi ağızlarında bu ses şu şekildedir:

ğazma (5/11) < kasma

ğalabalūh (5/13) < kalabalık

ğocaman (9/71) < kocaman

bi ğarı bi ğoca (10/66) < bi karı bi koca

ğafasını ğırmışlar (11/6) < kafasını kırmışlar

ğuyumcu (12/10) < kuyumcu

1.2.1.1.2. [g] Ünsüzü

Katı, patlamalı, tonlu, ön damak ünsüzü olan *g* sesinin yarı kalın ünlülerin yanında (genellikle *ó*, *ú* sesleriyle) boğumlanmasıyla oluşur (Demir, 1995: 113).

eve ğötürdük (12/12) < eve götürdük

ğóndermeyin (2/69) < göndermeyin

ğóçTü (3/56) < göçtü

ğózüñe (14c/13) < gözüne

ğúvendüñ (14c/14) < güvendiğin

ğúccüK (9/59) < küçük

süngúleşme (7/17) < süngüleşme

1.2.1.2. [h] Ünsüzünün Çeşitleri: (ħ, ħ)

1.2.1.2.1. [ħ] Ünsüzü

Sızıcı, tonsuz, art damak ünsüzüdür (Demir, 1995: 113). Turhal ve yöresi ağızlarında kalın ünlülerle birlikte kullanıldığı görülmüştür.

ħocam (2/1) < hocam

rahħmetlik (1/8) < rahmetlik

allahħdan (2/11) < allahtan

ħanın (3/22) < hanın

aħmedin (4/11) < ahmedin

ḥacemmi (9/64) < hacı emmi
ḥalk partısı (11/8) < halk partisi

1.2.1.2.2. [ḥ] Ünsüzü

Tonsuz, sızıcı, art damakta oluşan *h* sesidir (Demir, 1995: 113). *k* ile *ḥ* arasında bir sestir.

alduracaḥ (1/10) < aldıracak
yuyacaḥlar (4/5) < yıyacaklar
garsonluḥ yaP (5/12) < garsonluk yap
doḥuzay (6/5) < dokuz ay
ırmaḥda yıḥanurduḥ (9/44) < ırmakta yıkanırdık
odunluḥ (10/62) < odunluk
nōlacaḥ (12/59) < ne olacak

1.2.1.3. [k] Ünsüzünün Çeşitleri: (k, q, K, Q)

1.2.1.3.1. [k] Ünsüzü

Orta damak ünsüzüdür (Demir, 1995: 114). *ú, ó* yarı kalın ünlülerle hece kurar.

kóprü (1/2) < köprü
kóydeydük (2/1) < köydeydük
kótü (4/72) < kötü
kúrek (5/11) < kürek
kúfürü basTı (9/75) < küfürü bastı
kóz kúrāynen (10/134) < köz küreğiyle

1.2.1.3.2. [q] Ünsüzü

Katı, patlamalı, art damak ünsüzüdür. Normal *h* sesine yakın bir *k* sesidir (Demir, 1995: 115). Turhal ve yöresi ağızlarında genellikle kalın ünlülerle hece oluşturur. *k* sesinin aynen devam ettiği ama kalın olarak okunduğu durumlarda görülür.

qapılar (14b/7) < kapılar

ķalmıř (2/48) < kalmış
bloķları (10/41) < blokları
bozķurTun (11/12) < bozkurtun

1.2.1.3.3. [K] Ünsüzü

Katı, patlamalı, yarı tonlu, ön damak ünsüzüdür. *k* ile *g* sesleri arasında duyulmaktadır (Demir, 1995: 116). Daha çok ince ünlülerle birlikte kullanılır.

as**K**ere (7/1) < askere
es**K**i (8/6) < eski
Kendime (2/25) < kendime
şimdi**K**iler (4/22) < şimdikiler
si**K**orta (5/18) < sigorta
böyü**K** osman (3/26) < Büyük Osman

1.2.1.3.4. [ķ] Ünsüzü

ķ ünsüzü²³, yarı tonlu art damak ünsüzüdür. *ķ* ile *ġ* arası bir sestir (Demir, 1995: 117). Turhal ve yöresi ağızlarında daha çok kalın ünlülerle birlikte kullanılır.:

ķara alinin (1/1) < Kara Ali'nin
ķışın (2/22) < kışın
ķazan ķurmuşlar (4/5) < kazan kurmuşlar
berber ķoltünün (9/82) < berber koltuğunun
başķa (10/164) < başka

1.2.1.4. [n] Ünsüzünün Çeşidi: (ñ)

1.2.1.4.1. [ñ] Ünsüzü

Göktürkçede iki tane damak *n*'si vardır. Bunlar birbirine yakın boğumlanma noktalarına sahip olmalarına rağmen birbirinden ayrı seslerdir. Her iki ses de diş-damak-

²³ Geniş bilgi için bakınız: Mukim Saġır, “*Anadolu Ağızlarında Ünlüler.*” Türk dili araştırmaları yillıġı 180 (1995): 377.

geniz olmak üzere üç boğumlanma noktasına sahiptir. Birbirinden farklı ses olan bu iki damak *n*'sini, *g*'li damak *y*'si ve *y*'li damak *n*'si olmak üzere iki şekilde adlandırabiliriz. *g*'li damak *y*'si içerisinde *n* ve *g* seslerini barındırmasına rağmen, *n* ve *g* seslerinin bir araya gelip kaynaşmasından oluşmaz, ayrıca bu ses çift ses değil tek sestir, aynı özellik *y*'li damak *n*'si için de geçerlidir. Eski Türkçeden beri *g*'li damak *y* 'sinin *y* > *g*, *y* > *n* gibi dalgalanmalar gösterdiği, yine Anadolu şivelerinde bir çözülme (ayrışma) gösterdiği malumdur (Demirci, 2014: 275-289).

Karahan, bu konu ile ilgili: “yapısında *n* ve *g* seslerini barındıran, *y* ünsüzü, bazen ayrışarak *ng* şeklinde iki ünsüzün ses değerini verirken, bazen de bunlardan biri yönünde gelişerek *n*, *g*, *ğ*, *h*, *v*, *y* ünsüzlerine dönüşmüş veya daha ileri safhada eriyerek kaybolmuştur. “yengi”, “göngül”, “angır-”, “bungal-”, “donguz” vb..” (Karahan 1996: 23, 24).

duñür (10/17) < dünür

oña (12/13) < ona

biliyoñ (3/47) < biliyorsun

vuruyoñ (5/19) < vuruyorsun

çıñıyoñ (7/28) < çıkıyorsun

1.2.1.5. [s] Ünsüzünün Çeşidi: (S)

1.2.1.5.1. [S] Ünsüzü

Katı, sızmalı diş ünsüzleri olan *z* ile *s* arasında telâffuz edilen bir sestir (Mukim, 1995: 405).

Sabah (7/7) < sabah

patoS (2/1) < patoz

Sāten (2/43) < zaten

Sebze (12/25) < sebze

Sātin (12/36) < zaten

1.2.1.6. [t] Ünsüzünün Çeşidi: (T)

1.2.1.6.1. [T] Ünsüzü

Yarı tonlu, *d* ile *t* arası ünsüzdür. Kısmen tonlulaşarak *d* ünsüzüne yaklaşır (Günay, 1978: 77).

atmış**T**a (10/135) < atmışta

gê**T**dim (4/4) < gittim

is**T**emiyom (4/21) < istemiyorum

us**T**an (9/20) < ustan

mıs**T**afa (10/11) < mustafa

1.2.1.7. [z] Ünsüzünün Çeşidi: (Z)

1.2.1.7.1. [Z] Ünsüzü

Turhal ve yöresinde *s* ile *z* arasında ama *s* sesine daha yakın kullanılan telaffuzlarda kullanıldı (Caferoğlu, 1944: 27). Bu ses, *Z* (büyük) ile gösterildi.

Zopa (7/30) < sopa

ga**Z**Te (9/80) < gazete

Zebze (6/25) < sebze

1.2.1.8. [p] Ünsüzünün Çeşidi: (P)

1.2.1.8.1. [P] Ünsüzü

Katı, patlamalı dudak ünsüzleri olan *b* ile *p* arası ancak *b*'ye daha yakın duyulan bir sestir (Gülensoy, 1988: 7).

Pazar (1/9) < pazar

Pişirsün (4/46) < pişirsin

ıs**P**arta (7/2) < ısparta

he**P**sine (12/77) < hepsine

ede**P**süzden (14a/10) < edepsizden

1.2.2. Ünsüz Uyumu

“Türkçe uyum ve ahenkler dilidir. Kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uymuna ilâve olarak ünlü-ünsüz ahengi, bunun en büyük delilleri olsa gerektir. Türkçedeki ünsüzlerin tamamına yakınının bir kalın bir de ince şekli vardır. Türklerin tarih boyunca kullandıkları alfabelerin bazılarında bu ayrım gözetilmiş, arkada ve önde boğumlanan ünsüzlerin karşılıkları ayrı ayrı işaretlerle gösterilmiştir” (Demir, 2005: 116).

Turhal ve yöresi ağızlarında da bu ünsüz uyumu görülmektedir. Genellikle ince ünsüzler ince ünlülerle, kalın ünsüzler de kalın ünlülerle hece oluşturmıştır.

yö^harıya (3/4) < yukarıya

da^ha (3/46) < daha

kü^çük (6/11) < küçük

iki (5/32) < iki

çı^hardık (7/40) < çıkardık

Ünlü-Ünsüz Uyumunun Bozulması: “Kuvvetli bir ünlü-ünsüz uyumuna rağmen çeşitli sebeplerle aykırılışma da karşımıza çıkmaktadır. *d, g, ğ, k, n, t* gibi ünsüzler yanlarındaki ince ünlüleri kalınlaştırma özelliğine sahiptir” (Korkmaz, 1994: 31). Turhal ve yöresi ağızlarında Zeynep Korkmaz’ın belirttiği harflerden *g* ve *k* sesinin bulunduğu kelimelerde ünlü-ünsüz uyumunun bozulması olayına rastlanmıştır.

gö^hrmüş (10/54) < görmüş

gö^hrpe (4/41) < körpe

gü^hnü (2/72) < gün

gü^hldürüyodu (3/2) < güldürüyordu

kö^hprü (1/1) < köprü

kö^hyü (10/3) < köyü

kü^hrek (5/11) < kürek

1.2.3. Ön Ses Ünsüzleri

Türkiye Türkçesinde kullanılan Türkçe kelimelerin başında *ğ* ve *ñ* ünsüzleri şartlar ne olursa olsun kesinlikle bulunmamaktadır. Yine Türkçe kelimeler *c, f, h, j, l, m, n, r,*

z ünsüzleri ile başlayamaz. Bu ünsüzlerle başlayanlar ya yabancı dillerden alınma ya da ses değişmesine uğramış kelimelerdir (Efendioğlu ve İşcan, 2010: 123).

Turhal ve yöresinden derlenen metinlerde de durum farklı değildir. Rastlanan kelimeler genellikle yabancı dillerden girmiş kelimelerdir.

1.2.3.1. [c-] Ünsüzü

Çoğunlukla yabancı dillerden²⁴ alınan kelimelerin ilk sesidir.

cahıl (4/69) < câhil (Ar.)

canım (4/19) < canım (Far.)

canlı (58/9) < canlı (Far.)

cemât (2/2) < cemaat (Ar.)

cebimde (2/49) < cebimde (Ar.)

cerrah (2/71) < cerrah (Ar.)

cekeTineñ (3/1) < ceketle (Far.)

cümlemizi (2/75) < cümlemizi (Ar.)

ciğer (4/46) < ciğer (Far.)

cumhuriyet (3/48) < cumhuriyet (Ar.)

Birkaç örnekte ç-> c- değişmesinin sonucu olarak *Türkçe* kelimelerin ön sesinde karşımıza çıkar: cıPlağ (5/19) < çıplak

1.2.3.2. [f-] Ünsüzü

Genellikle yabancı dillerden²⁵ alınan kelimelerin ilk seslerinde rastlanır:

fabrika (1/3) < fabrika (Lat.)

fazla (2/71) < fazla (Ar.)

fağırđıđ (6/18) < fakirdik (Ar.)

fidanları (3/13) < fidanları (Yun.)

fitil fitil (14c/6) < fitil fitil (Ar.)

filladınca (2/30) < fırladınca (Lat.)

foteri (10/121) < foteri (Fr.)

²⁴ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime> (Erişim Tarihi: 15.06.2021)

²⁵ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime> (Erişim Tarihi: 15.06.2021)

1.2.3.3. [j-] Ünsüzü

Türkiye Türkçesi ağızlarında karşılaşılan *j*- sesi çoğunlukla yabancı dillerden²⁶ giren kelimelerdir. Turhal ve yöresinden derlediğimiz metinlerde birkaç örnekte rastlanmıştır.

java dursun (9/94) < java (motosiklet markası) dursun

jandarmalımış (10/77) < jandarmalıkmiş (Fransızca)

1.2.3.4. [l-] Ünsüzü

Turhal ve yöresi ağızlarından derlenen metinlerde tamamına yakını yabancı dillerden²⁷ girmiş kelimelerin ön sesidir:

lafımı (4/23) < lafımı (Farsça)

lekelediñiz (4/68) < lekelediğiniz (Farsça)

lan (8/14) < lan²⁸

Metinlerde birkaç örnekte *n*- > *l*- değişimine rastlanmıştır.

lisan (12/1) < nisan

laylon (10/25) < naylonu

Turhal ve yöresi ağızlarında, bu sesle (*l*) başlaması gereken bazı kelimelerde *i* sesinin türediği görülmüştür:

ilānín (10/25) < leğenin

ilāzım (12/19) < lâzım

1.2.3.5. [m-] Ünsüzü

“*c, ğ, l, m, n, r, v, z*” ünsüzleri Eski Türkçeden günümüze bazı ses yansımaları söz-cükler (cıvıltı, cızırtı, lıkır lıkır, mırıltı, miyavlamak, rap rap, vızıldamak, vıdı vıdı, zonklamak, zırıltı vs.) ve birkaç istisna kelime (ne, niçin, nasıl, meme, mama, cici vb.) dışında söz başında kullanılmamıştır” (Efendioğlu ve İşcan, 2010: 121-143). “Ağızlarda aydın

²⁶ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime> (Erişim Tarihi: 15.06.2021)

²⁷ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime> (Erişim Tarihi: 15.06.2021)

²⁸ Ad halindeki *Ulan* sözünün kısa söylenişi, kaba hitap olarak nitelenen, *ey* anlamına gelen *lan* sözcüğü (<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/lan>) Erişim Tarihi: 13.06.2021.

konusmasından farklı bir çift dudak, burun sesbirimi *m* ile karşılaşmamaktadır” (Sağır, 1995: 402).

Turhal ve yöresi ağızlarında bu ses büyük bir çoğunlukla yabancı kelimelerin²⁹ ilk sesi olarak karşımıza çıkar:

mahallesinde (1/9) < mahallesinde (Arapça)

mazlum_údu (4/31) < mazlumdu (Arapça)

makine (6/34) < makine (İtalyanca)

malzemeleri (9/94) < malzemeleri (Arapça)

mezun (9/98) < mezun (Arapça)

meselâ (2/45) < meselâ (Arapça)

metre (5/10) < metre (İtalyanca)

merdiven (7/31) < merdiven (Farsça)

melheminen (12/49) < merhemle (Farsça)

Yabancı kaynaklı özel isimlerin ilk ünsüzü durumunda da olabilmektedir:

menderes (1/2) < Menderes (Yunanca)

memed (3/46) < Mehmet (Arapça)

memnüne (4/16) < Memnune (Arapça)

mısTafa (3/1) < Mustafa (Arapça)

Bazen de tekrarlarla karşımıza çıkmaktadır:

rengi **m**engi (8/21) < rengi mengi

1.2.3.6. [n-] Ünsüzü

Turhal ve yöresi ağızlarında, *n* sesinin kelime başında bulunması, “*Ne*” soru zamirinde ve bu zaminin farklı hallerinde görülmüştür:

ne (1/18) < ne

neyse (2/24) < neyse

nerde (2/30) < nerde

neriye (4/36) < nereye

neblim (4/51) < ne bileyim

neyinen (12/52) < neyle

²⁹ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime> (Erişim Tarihi: 13.06.2021)

Diğer örnekler ise yabancı dillerden³⁰ ödünç alınan kelimelerdedir:

nasíb (10/115) < nasip (Arapça)

normal (7/33) < normal (Fransızca)

nışanlılıymış (10/36) < nişanlılıymış (Farsça)

1.2.3.7. [r-] Ünsüzü

Bölgeden derlenen metinlerde bu sesle başlayan yabancı dillerden³¹ alınmış birçok kelime vardır:

raḥmetlik (1/8) < rahmetlik (Arapça)

rampayı (2/14) < rampayı (Fransızca)

rāzılınan (4/83) < râzılıkla (Arapça)

rapor (10/88) < rapor (Fransızca)

ramazanda (10/172) < ramazanda (Arapça)

roket atardaydım (10/176) < roket atardaydım (İngilizce)

Bu sesle başlayan yabancı kelimelerin başında bazen *i* ünlü türemesi görülür:

īrecep (10/7) < recep (Arapça)

īreşberlik (10/37) < reşberlik (Farsça)

īramazanda (10/172) < ramazanda (Arapça)

1.2.3.8. [z-] Ünsüzü

Turhal ve yöresi ağızlarında bu sesle başlayan birçok kelime görülmüştür:

zamanda (1/1) < zamanda

zor güç (2/45) < zor güç

zürriyeti (3/35) < zürriyeti

zunna (4/112) < zurna

zavallı (4/116) < zavallı

zengin (6/58) < zengin

zembilden (10/116) < zembilden

³⁰ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime> (Erişim Tarihi: 15.06.2021)

³¹ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime> (Erişim Tarihi: 15.06.2021)

zemheride (14a/2) < zemheride

Bazı örneklerde *s*->*z*- değişmesi görülmektedir:

zabā (14c/25) < sabaha

1.2.4. Ön Ses Ünsüz Tonlulaşmaları

“Ünsüzlerden bazısı *gürültülü*, bazısı *gürültüsüz* oluşur. Bu özellikten dolayı ünsüzler, *gürültülü* veya *ötümlü* ve *gürültüsüz* veya *ötümsüz* ünsüzler olmak üzere iki gruba ayrılır. Ünsüzlerin boğumlanması sırasında ciğerlerden gelen havaya ses tellerinin titreşerek ötümlü vermesi, ünsüzlerin *ötümlülük* niteliği kazanması durumudur” (Karaağaç, 2010: 90)

Turhal ve yöresi ağızlarında kelime başında rastlanan *Tonlulaşma* çeşitleri şu şekildedir:

1.2.4.1. [p- > b-] Tonlulaşması

Bazı kelimelerin başında bulunan *b-*, *p-* ünsüzünün değişmesinden dolayıdır. Yöre ağızlarında bu değişim zaman zaman rastlanan bir ses olayıdır:

bazarda (11/14) < **Pazarda**

bazar mahallesinde (10/15) < **Pazar** Mahallesi’nde

beg edepsüz **üdü** (4/56) < **pek** edepsizdi

bişirsün (4/46) < **pişirsün**

barmağlarımın ucu (9/10) < **parmaklarımın** ucu

Yukarıda bahsedilen değişime rastlanmakla birlikte genellikle kelimelerin başındaki *b-* sesleri kendini muhafaza etmiştir:

balıhlamasına (1/18) < **balık**lamasına

babam (4/65) < **babam**

bināları (8/23) < **bina**ları

beñ bilmiyom (10/9) < **ben** bilmiyorum

babannem (12/59) < **baba**annem

1.2.4.2. [t- > d-] Tonlulaşması

“Türkiye Türkçesi ağızlarında çok yaygın olan bir değişmedir. Eski Türkçede kelime başında *d-* sesi yok idi. Zamanla tonlulaşma sonucu bazı kelimelerin başında *t-* > *d-* değişmesi görüldü ve bu hem ağızlarda hem de yazı dilinde de yaygınlaştı” (Demir, 2005: 119).

Turhal ve yöresi ağızlarında bu değişim (*t-* > *d-* değişmesi) örnekleri şöyledir:

bir ğaç **d**ene (12/23) < bir kaç tane

aş **d**aşıncı (14a/1) < aş taşınca

daş dēdümesiñ (14b/11) < taş değdirmesin

ēyce **d**ut diyo (1/5) < iyice tut diyor

depiniyom (4/21) < tepiniyorum

Turhal ve yöresi ağızlarında kelimelerin başındaki *d-* sesleri genellikle kendini muhafaza etmiştir:

dökerdük (9/44) < **d**ökerdik

doĥuz (9/57) < **d**okuz

dönüm (10/39) < **d**önüm

dönmesiynen (2/18) < **d**önmesiyle

öretmen **d**uran (10/181) < öğretmen **D**uran

1.2.4.3. [k- > g-] Tonlulaşması

Eski Türkçede ön seste bulunan *k-* sesi zaman içerisinde tonlulaşmıştır (Demir, 2005: 120). Turhal ve köylerimizden derlenen metinlerde de eski Türkçenin bir kalıntısı olarak bu değişimin pek çok örneği vardır:

gelin_ oldum (4/39) < **g**elin oldum

gece (4/89) < **g**ece

sen çoĥ **g**ençsin (5/9) < sen çok **g**ençsin

gelecānız (5/35) < **g**eleceksiniz

Turhal ve yöresi ağızlarında *k-* > *g-* değişmesi genellikle ince ünlülerin olduğu hecelerde karşımıza çıkmıştır:

gilar (10/70) < **k**iler

gendüñü (14a/24) < kendini

gúccük (8/24) < küçük

görpe bi gız_ıdım (4/41) < körpe bir kızdım

1.2.4.4. [k- > ğ-] Tonlulaşması

Turhal ve yöresi ağızlarında *k-* > *ğ-* değişmesi genellikle kalın ünlülerin bulunduğu hecelerde karşımızda çıkmakta olup yaygın görülmüştür:

ğadın (1/10) < kadın

ğaymağamlımış (3/36) < kaymakamlıkmış

ğızıñıza (4/12) < kızınıza

ğurban (5/35) < kurban

ğorğdum (7/31) < korktum

ğoşamayanları (7/36) < koşamayanları

ğafiya ğoydu (10/121) < kafaya koydu

1.2.5. [b- > p-] Değişmesi (Tonsuzlaşması)

Bazı kelimelerin başında bulunan *b-*, ünsüz değişmesine uğrayarak *p-* sesine döner. Yöre ağızlarında bu değişim sık rastlanan bir ses olayı değildir:

püşgúúT (10/150) < bisküvi

Pisikletci (9/96) < bisikletçi

1.2.6. Ünsüz Kaybolmaları

Turhal ve köylerinden derlenen metinlerde en sık karşılaştığımız ses olaylarından biri de *ünsüz kaybolmaları* olayıdır. *ğ, h, l, r, k, v, y* seslerinin sözcüğün içindeki diğer seslerin etkisiyle ya da söylemi kolaylaştırmak için kaybolduğu görülür (Boz, 2001: 856-864). Bu seslerin kaybolmasıyla birlikte kendinden önceki ünlü uzatılarak okunmaktadır.

1.2.6.1. Erime

“Bir kelime, vokalden sonraki konsonun o vokalin açıklığı etkisiyle, niteliği silinerek vokal içinde onu uzatmak suretiyle kaybolmasıdır” (Tuna, 1986: 41). Kelimelerin içerisinde bulunan ğ, h, l, r, k, v, y sesler erime eğilimindedirler (Boz, 2001: 856-864). Türkçede çeşitli sebeplerle yok olan bu ses olayına *erime* adı vermektediriz. Bu seslerden ilgili olanı düşttükten sonra genellikle kendinden önceki ünlü ses uzun olarak okunur. Tural ve yöresi ağızlarında *erime* ses olayı ilgili harflerde şöyle gerçekleşir:

1.2.6.1.1. [ğ] Sesinin Erimesi

ğ sesinin düşmesiyle birlikte kendinden önceki ünlü ses uzun okunur.

oul (10/11) < oğul

çocuu (10/21) < çocuğ

asKellii (10/175) < askerliğı

mezerliin (11/2) < mezarlığın

olduu (11/19) < olduğı

analı (10/8) < analığı

arı daı (13/7) < Ağrı Dağı

bölüe (13/18) < bölüğe

deşimi (13/29) < değışimi

tēmen (13/48) < teğmen

būday (2/3) < buğday

1.2.6.1.2. [h] Sesinin Erimesi

h sesinin düşmesiyle birlikte genellikle kendinden önceki ünlü ses uzun okunur:

āmed varıdı (3/46) < Ahmet var idi

memed (3/46) < Mehmet

ğāvede soluhlanırdı (15b/32) < kahvede soluklanırdı

pēriz (10/101) < perhiz

1.2.6.1.3. [k] Sesinin Erimesi

k sesinin düşmesiyle birlikte kendinden önceki ünlü ses uzun okunur:

alacādınız (5/2) < alacaktınız

çেকেcāsen (15c/60) < çekeceksen

ğaymağamlīmīş (3/38) < kaymakamlıkmış

rāzılīnan (4/82) < rāzılıkla

alıcı yōdu (2/4) < alıcı yoktu

1.2.6.1.4. [r] Sesinin Erimesi

Turhal ve yöresi ağızlarında, *r* sesinin erimesi şimdiki zaman eki olan *-yor* ekindeki *-r* sesinin erimesi şeklindedir:

dēdimiyōdu (15c/30) < değdirmiyordu

ğoymuyōdu (15c/31) < koymuyordu

mīdesi bulanıyōdu (15c/32) < midesi bulanıyordu

diyōdu (15c/36) < diyordu

bekliyim diyo (5/21) < beklirim diyor

gēdiyo (5/22) < gediyo

yaḫıyo (5/22) < yakıyor

Yöre ağızında *-r* sesinde *erime*, belgisiz ve sayı sıfatı ayrıca isim olarak kullanılan *bir* sözcüğünün *r* sesinde yaygın olarak görülmüştür:

genç **bi** ğadın (1/3) < genç bir kadın

esKi **bi** aleminyum helki (1/7) < eski bir alüminyum helke

yeni **bi** Kamyon aldı (11/12) < yeni bir kamyon aldı

çavuşuñ **bi** suçu yoḫ (13/46) < çavuşun bir suçu yok

orda **bi** imlák var (10/99) < orda bir imlik var

sōna bi trakTör_aldım (6/16) < sōna bi trakTör_aldım

1.2.6.1.5. [v] Sesinin Erimesi

Yöre ağızında bu ünsüz, *-v-* > *-g-* / *-g-* > *-ø-* değişimleri aşamalarıyla düşmüştür (Demir, 2005: 132).

soüyodular (1/3) < sövüyordular

auç (MDD) < avuç

çauş (MDD) < çavuş

1.2.6.1.6. [y] Sesinin Erimesi

y sesinin erimesiyle birlikte kendinden önceki ünlü ses uzun okunur:

ayamınan şēdiyom (9/51) < ayağımla şey ediyorum

bōle bi hata (13/49) < böyle bir hata

ōle bi yer (2/44) < öyle bir yer

sōlemesi ayıP (4/44) < söylemesi ayıp

1.2.6.2. Büzülme

Bazen de kelimelerin içerisinde bulunan iki ünlü arasındaki ğ, h, l, r, v, y seslerinden biri, bulunduğu kelimeye düşmekte ayrıca kendisinden sonraki ünlüyü de düşürmektedir. Bu durumda düşen bu seslerden önceki ünlü çoğu zaman uzun okunur. *Büzülme*, genellikle kelimenin başında ya da ortasında gerçekleşir:

sābı da yoḥ (4/72) < sahibi da yok

dōnecām (2/20) < döneceğim

ufah āçlar (2/35) < ufak ağaçlar

verēcām (4/1) < vereceğim

dūnümü (4/37) < düğünümü

nūfus kādımda (4/52) < nüfus kâğıdımda

bārlarına (4/57) < bağrılarına

emāmız (4/125) < emeğimiz

ayāmınan (9/50) < ayağımla

nābTın (9/69) < ne yaptın

nefes darlından (4/85) < nefes darlığından

tulumbanın aralında (9/1) < tulumbanın aralığında

analīm (10/8) < analığım

babayīd_īdi (4/42) < babayiğit idi

1.2.6.3. Yutulma

“İç seste kapalı hece komşuluğundaki bir ünsüzün, komşu bir ünlünün açıklığında kaybolmasıdır” (Tuna, 1960: 42). Turhal ve yöresi ağızlarında, genellikle *h* sesinin yutulduğu görülmüştür:

heralda (12/23) < her**h**alde

velâsılı (MDD) < vel**h**asıl

bilassa (MDD) < bil**h**assa

1.2.6.4. Derilme

Bir vokalden sonraki sürekli bir konsonun³² ve bu konsondan sonraki vokalin, kademeler halinde ilk vokalde toplanıp onun içinde erimesi ve uzun bir vokal haline gelmesidir. Çoğunlukla kelime sonunda bulunur. Bu ses olayı da *büzülme* ses olayına benzetmekle birlikte ondan farkı kelime sonlarında gerçekleşmesidir. *Büzülme*, kelime ortasında olur. Kelime sonunda iki ünlü arasındaki bir ünsüzün, ünlülerin açıklığı sebebiyle kaybolup, ünlülerle birlikte büzülüp tek bir uzun ünlü haline gelmesidir (Tuna, 1960: 42). Derlenen metinlerde geçen *derilme* örnekleri şöyledir:

bidā (4/91) < bir **daha**

eli ayā (4/78) < eli aya**ğı**

alacā varmış (3/48) < alaca**ğı** varmış

dekmū (1/15) < tekme**yi**

çocū (1/18) < çocu**ğu**

kópē (14a/28) < köpe**ği**

eşşē (14a/14) < eşe**ği**

oul eKmē (14b/10) < oğul ekme**ği**

yürē ğalḥmaḥ (14d/17) < yüre**ği** kalkmak

şerif ā (3/26) < şerif a**ğa**

³² Konson: *i.* (Fr. *consonne* < Lat.) Fransızca kökenli sessiz, ünsüz, sedâsız anlamlarına gelen kelime.

1.2.7. İç Ses Ünsüz Olayları

Türkiye Türkçesi ağızlarında tonlulaşmaya doğru bir eğilim vardır. İç seste bulunan pek çok ünsüz ya *tonlulaşmış* ya da *yarı tonlu* duruma gelmiştir (Demir, 2005: 121). Bu ses olayları, Turhal ve yöresindeki ağızlarda şu çeşitlere ayrılır:

1.2.7.1. İç Seste Tonlulaşma

Ünsüzlerden bazıları gürültülü, bazıları gürültüsüz oluşur. Bazı kaynaklarda bu *gürültü* olayı *ötümlü* olarak nitelendirilir. Ünsüzler, bu gürültü olayından dolayı *ötümlü* veya *gürültülü* ve *ötümsüz* veya *gürültüsüz* ünsüzler olmak üzere ikiye ayrılır (Karaağaç, 2010: 90). Ünsüzlerin boğumlanması sırasında ciğerlerden gelen havaya ses tellerinin titreşerek ötümlü vermesi, ünsüzlerin ötümlülük niteliği kazanması durumudur (Korkmaz, 1992: 151). Ötümlü olan bir ünsüzün, herhangi bir sebeple ötümlülüğünü kaybetmesi olan Tonlulaşma Turhal ve yöresi ağızlarında şu şekillerde karşımıza çıkar:

1.2.7.1.1. [p > b] Tonlulaşması

Bu ses derlemelerde *P* (büyük) olarak gösterilmiştir. Turhal ve yöresi ağızlarında *p > b* tonlulaşması aşağıdaki şekildedir:

tü**P**cü (4/108) < tü**p**cü
ya**PT**ılar (2/67) < ya**p**tılar
sö**l**emesi ayı**P** (4/44) < söylemesi ayı**p**
heliko**PT**er (7/33) < heliko**p**ter
aza**P** olarak (10/11) < az**a**p olarak
di**Pl**oma (10/184) < di**p**loma
şara**P**cı (10/122) < şara**p**cı

1.2.7.1.2. [t > d] Tonlulaşması

t > d tonlulaşması Turhal ve yöresi ağızlarında çok yaygın olarak görülür. Bu ses derlemelerde *T* (büyük) olarak gösterildi:

iş**T**e (2/7) < iş**d**e

müf**T**ü mısTafa (3/1) < müftü mustafa

gè**T**diler (5/8) < gitdiler

üs**T**ümü (9/62) < üstümü

belle**T**iyodum (12/20) < belletiyordum

delü ine**K**Ten (14a/8) < deli inekten

böyü**T**sün (14b/1) < büyütsün

1.2.7.1.3. [ç > c] Tonlulaşması

ç > c tonlulaşması Turhal ve yöresi ağızlarında kelime kök ve gövdelerinde çok sık rastlanmayan bir değişikliktir. Örnekler şu şekildedir:

ce**m**ber (5/8) < çember

cı**Pl**ağ (5/19) < çıplak

ic**c**i (5/5) < işçi

şarap**c**ı (10/126) < şarapçı

cin**g**en (10/55) < Çingene

1.2.7.1.4. [k > g] Tonlulaşması

k > g tonlulaşması Turhal ve yöresi ağızlarında kelime kök ve gövdelerinde çok sık rastlanan bir değişikliktir. Genellikle ince ünlülerin bulunduğu kelimelerde rastlanır. Bu ses *K* (büyük) harfiyle gösterildi. Örnekler şöyledir:

es**K**iden (2/3) < eskiden

Kendümü (2/19) < kendimi

as**K**erden (4/41) < askerden

ağıs**K**a (4/108) < Ahıska

ine**K**Ten (14a/8) < inekten

be**K**ci (9/103) < bekçi

1.2.7.1.5. [K̡ > ğ] Tonlulaşması

Turhal ve yöresi ağızlarında kelime kök ve gövdelerinde çok sık rastlanan bir deĝişiklikdir. Genellikle kalın ünlülerin bulunduğu kelimelerde görülür. Bu ses *K̡* (byk) harfiyle gösterildi. Yöredeki rnekler şöyledir:

K̡ollarıma (9/12) < *kollarıma*

K̡aynanası (10/20) < *kaynanası*

bu *K̡arıdan* (10/22) < bu *karıdan*

K̡adıymış (10/68) < *kadıymış*

K̡ara alinin (1/1) < *kara alinin*

K̡azan K̡urmuşlar (4/5) < *kazan kurmuşlar*

1.2.7.2. Tonsuzlaşma

Tonsuzlaşma: “tml olan bir ünsüzün, herhangi bir sebeple tmllğn kaybetmesi hdisesidir” (Tuna, 1960: 28). Çalışmada tmszleşme içeren örnekler şu şekildedir:

Pisikletci (9/96) < *bisikletçi*

tomatiS (MDD) < *domates*

fişne (MDD) < *vişne*

1.2.7.3. İç Seste Sızıcılaşma

Sızıcılaşma, sızıcı olmayan bir sesin *f*, *v*, *y*, *h*, *s*, *z*, *ř*, *j* seslerinden herhangi birine dönüşmesidir. Sızıcı nszler telffuz edilirken fiziksel olarak ağız kanalı daralır (Korkmaz, 1992: 135). Turhal ve yöresi ağızlarında *sızıcılaşma* şu şekillerde oluşur:

1.2.7.3.1. [ğ > y] Sızıcılaşması

Turhal ve yöresi ağızlarında kelime kök ve gövdelerinde ĝ seslerinin eridiği ya da *y* sesine dönüştüğü görülür.

ciyer (4/46) < *ciğer*

deyildi (6/59) < *değildi*

eyitim (7/16) < eğitim
ortalıa (8/8) < ortalığa
Koltua (9/80) < koltuğa
mezerliin (11/2) < mezarlığın

1.2.7.3.2. [k > ħ] Sızıcılığı

k > ħ değişimi Turhal ve yöresi ağızlarında kelime kök ve gövdelerinde çokça kullanılmıştır:

çocuħlar (2/11) < çocuklar
saat doħuz (2/19) < saat dokuz
ğorħardıħ inmeğe (9/24) < korkardık inmeğe
para da çoħTu (6/22) < para da çoktu
çıħdıħdan sōna (9/75) < çıktıktan sonra
yòħarda (9/92) < yukarıda
Taşlıħlı ibrām (11/8) < Taşlıklı İbrahim

1.2.7.4. Akıcı Ünsüzler Arasındaki Değişmeler

Akıcı ünsüzlerin telâffuz noktaları birbirine yakın olanlarının birbirilerinin yerine kullanıldığı sık görülen bir ses olayıdır (Demir, 2005: 126). Turhal ve yöresi ağızlarında bu ses olayı şu şekillerdedir:

1.2.7.4.1. [l > n] Değişmesi

Turhal ve yöresi ağızlarında vasıta durumu eki *-ile*, *-inan*, *-inen*, *-unan*, *-ünen* şeklinde değişmiştir:

zor**unan** nişanladılar (4/18) < zor**la** nişanladılar
oñ**unan** bizi döverdi (9/17) < onun**la** bizi döverdi
sabun**unan** (9/44) < sabun**la**
ayam**ınan** (9/51) < ayağı**mla**
mısTafay**ınan** (10/159) < Mustafa'y**la**
üzüntüy**ünen** (12/65) < üzüntü**yle**

kömüşünen (10/76) < kömüşle
éyilerinen (4/77) < iyilerle
helkilerinen (9/42) < helkilerle
melheminen (12/49) < merhemle

1.2.7.4.2. [m > n] Değişmesi

$m > n$ değişmesinin Turhal ve yöresi ağızlarında örneği çok değildir. Zaman zarfı olarak kullanılan *şimdi* sözcüğünün çeşitli biçimlerinde karşımıza çıkmaktadır:

şindi (2/5) < şimdi
şincik (12/7) < şimdi
şinci (2/66) < şimdi

1.2.7.4.3. [ñ > n] Değişmesi

$\tilde{n} > n$ değişmesi Turhal ve yöresi ağızlarında çok sık görülen bir ses değişimi değildir. -ng- sesi bölünmekte, bazı kelimeler de n ile temsil edilmektedir:

denemek (9/24) < deñemek (denemek)
gónüllerinden (12/20) < gōñüllerinden (gönüllerinden)
ikinledi (8/3) < ikiñledi (ikinledi)

Turhal ve yöresi ağızlarında günümüzde n ile temsil edilen birçok kelime konuşma dilinde $\tilde{n}$ ile varlığını devam ettirmektedir:

çeñáde (10/119) < çenede
biliyoñ mu (4/62) < biliyor musun
siñirli (9/18) < sinirli
puñar (10/49) < pınar
duñür (10/17) < dünür
onuñ (11/13) < onun
ğapıñı kitle (14a/16) < kapını kitle

1.2.7.4.4. [r > l] Değişmesi

Turhal ve yöresi ağızlarında çok sık görülen bir ses değişimi değildir:

belbellik yapsın (10/78) < berberlik yapsın

ireşbellik (10/37) < reşberlik

asKellik yaPmış (10/35) < askerlik yapmış

kóplü yapılıyo (1/2) < köprü yapıyor

bilâderi (2/50) < biraderi

1.2.7.4.5. [r > n] Değişmesi

r sesi, Turhal ve yöresi ağızlarında *n* sesinden önce geldiğinde *n* sesinin kendisine benzetme özelliğinden dolayı *n* sesine dönüşür.

ben ğannındayken (4/69) < ben karnındayken

zunna çaldur (4/112) < zurna çaldur

tonnavida (9/101) < tornavida

bunnuñdan (14c/4) < burnundan

dınnahlarım acırdı (2/45) < tırnaklarım acırdı

1.2.7.5. İç Seste Ünsüz Benzeşmesi

Ünsüz benzeşmesini Zeynep Korkmaz şöyle tanımlar: “Bir ünsüzün yakın veya uzaktaki bir başka ünsüze etki ederek onu kendine benzetmesi olayıdır” (Korkmaz, 2007: 162). “Bir dil biriminde yer alan seslerin çıkış yerleri veya çıkış biçimi bakımından birbirine yaklaşması, *benzeşme* olarak bilinir” (Karaağaç, 2010: 65). *İç seste ünsüz benzeşmesi*, Turhal ve yöresi ağızlarında *ilerleyici* ve *gerileyici* olmak üzere iki şekilde görülür:

1.2.7.5.1. İlerleyici Benzeşme

Bu benzeşme kelimelerin içinde art arda bulunan ünsüzlerden önceki yazılanın sonrakini kendisine benzetmesi şeklindedir. “Türkçenin söz kökleri ile bunlara getirilen yapımlık veya çekimlik ekler arasında böyle bir benzeşme sürekli yaşanır” (Karaağaç, 2010: 65).

1.2.7.5.1.1. Yarım Benzeşme

Art arda bulunan ünsüzlerden önceki yazılanın sonrakini kendisine tam olarak değil de kısmen benzetmesi şeklindedir (Demir, 2005: 128).

1.2.7.5.1.1.1. [ml > mn] Benzeşmesi

annem**nn**en (4/66) < annem ile

elim**nn**en (9/45) < elim ile

babannem**nn**en (12/56) < babaannem ile

bizim**nn**en (4/90) < bizim ile

1.2.7.5.1.2. Tam Benzeşme

“Bir kelimede yan yana veya aralıklı olarak bulunan seslerden birinin diğerini boğumlanma noktası veya niteliği bakımından kendisine tam olarak benzeştirmesi olayına tam benzeşme adı verilir” (Vural ve Böler, 2011: 210). Art arda bulunan ünsüzlerden önceki ünsüzün sonrakini kendisine tam olarak benzetmesi şeklindedir.

1.2.7.5.1.2.1. [nl > nn] Benzeşmesi

Bir sözcük *n* sesi ile bitiyor ve *l* sesiyle başlayan bir ek alıyorsa bu durumunda *nl > nn benzeşmesi* ortaya çıkmaktadır. Turhal ve yöresi ağızlarında bu ses olayına sık rastlanmıştır:

annadı**nn** mı (1/3) < anladın mı

ekin**nn**eri (2/2) < ekinleri

on**nn**arı (2/12) < onları

bayann**nn**ara (2/54) < bayanlara

ikin**nn**edi (8/3) < ikinledi

dúggann**nn**ar (12/9) < dükkannlar

çı**nn**annar (12/18) < çıkanlar

1.2.7.5.2. Gerileyici Benzeşme

Gerileyici benzeşme, kelimelerin içinde art arda bulunan ünsüzlerden sonraki yazılanın öncekini kendisine benzetmesi şeklindedir (Vural ve Böler, 2011: 122).

1.2.7.5.2.1. [rl > ll] Benzeşmesi

Turhal ve yöresi ağızlarında bu benzeşme şekli daha çok bir sözcüğün *r* sesi ile bitmesi ve *l* ünsüzüyle başlayan bir ek alması şeklindedir (Demir, 2005: 129). Derlenen metinlerde bu ses olayına sık rastlandı:

siñilli (9/18) < sinirli
belbellerde (9/26) < berberlerde
çamaşulları (9/39) < çamaşırları
deller (4/34) < derler
Kahillenmiş (4/69) < kahırlanmış
yanaşullar (4/71) < yanaşırlar
şóföllerim (6/33) < şoförlerim

1.2.7.5.2.2. [hm > mm] Benzeşmesi

Kara memmeT (10/91) < Kara Mehmet

1.2.7.5.2.3. [rn > nn] Benzeşmesi

bunnuñdan (14c/4) < burnundan
dınnağlarım acırdı (2/45) < tırnaklarım acırdı
tonna tesviye (9/93) < torna tesviye
zunna çaldur (4/112) < zurna çaldır
ğannındayken (4/69) < karnındayken
tonnavida (9/101) < tornavida

1.2.7.5.2.4. [şç > çç] Benzeşmesi

diççiydi (10/98) < dişçiydi
iççi (6/13) < işçi

1.2.7.5.2.5. [zc > cc] Benzeşmesi

eccük (4/34,66) < azcık

1.2.8. Ünsüz Düşmesi

Söyleyişi kolaylaştırmak, daha az enerjiyle daha fazla ifade etme düşüncesinden kaynaklandığı açık olan bir ses olayıdır (Efendioğlu ve İşcan, 2010: 135). İnceleme alanımızda bu ses olayı şu şekillerde oluşur:

1.2.8.1. [ğ, ğ, g] Düşmesi

Turhal ve yöresi ağızlarında, özellikle -g-, -ğ- sesinin kelimelerin iç seslerinde eridiğini görmekteyiz. Bu erimede söylemin kolaylaştırılması, anlatılmak istenenin en kısa yoldan anlatılmaya çalışılması etkili olmuştur. -ğ- sesinin düşmesiyle oluşan boşluk genellikle bir önceki ünlü sesin uzamasıyla giderilmiştir. Derlenen metinlerde bu ses olayına sık rastlanmıştır:

ūraşacām (1/14) < uğraşacağım

āzına (1/14) < ağzına

ēridir (7/2) < Eğridir

çīdem (4/13) < Çiğdem

babayīd (4/42) < babayiğit

dedūm (4/71) < dediğim

Yöre ağzında, ünlü ile biten bir kelimeden sonra g ile başlayan bir kelime telâffuz edildiğinde ikinci kelimenin başındaki g'nin düştüğü görülmüştür:

ertesūnı (4/9) < ertesi günü

yirmiūn (4/89) < yirmi gün

1.2.8.2. [k] Düşmesi

āşam (10/142) < akşam

yōdu (2/4) < yoktu

1.2.8.3. [n] Düşmesi

ödüç (6/19) < ödünç

1.2.8.4. [r] Düşmesi

Yörede yaygın bir düşme olayı değildir.

sōna (1/19) < sonra

bi çift_öküzünen (10/51) < bir çift öküzle

1.2.8.5. [t] Düşmesi

bi çift_öküzünen (10/51) < bir çift öküzle

çifciydi (12/25) < çiftçiydi

1.2.8.6. [v] düşmesi

sóódü (9/75) < sövdü

góódesi iriydi (12/62) < gövdesi iriydi

1.2.8.7. [y] Düşmesi

Bölgede çok sık karşılaşılan ses düşmelerindendir:

bōle (2/4) < böyle

ōle bi yerden (2/44) < öyle bir yerden

şōle dikildim (7/31) < şöyle dikildim

sōliyim (9/11) < söyleyim

“Batı grubu ağızları³³ içinde yer alan Tokat ağız bölgesinde birkaç kelimedeki kelime başında y foneminin düştüğü tespit edilmiştir. Bu veriler ve y foneminin kelime başında sadece birkaç kelimedeki düşmesine bağlı olarak, batı grubu ağızlarında kelime başında y foneminin karakteristik bir şekilde kendisini koruduğu söylenebilir” (Bulduk, 2018: 991-995).

³³ Geniş bilgi için bakınız: Leyla Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, TDK Yayınları, Ankara, 1996, s. 3.

ütmek (MDD) < yitmek (oyunda, kumarda)
ütölmek (MDD) < yitirmek (oyunda, kumarda)

1.2.8.8. [z] Düşmesi

eccük (2/46) < azıcık

1.2.9. Ünsüz Türemesi

“Kelimedede hiçbir organik fonksiyonu bulunmayan, bir veya birden çok ünsüzün türemesi hâdisesidir” (Gölsevin, 2005: 207-213).

Turhal ve köylerindeki ağız çalışmamızda çeşitli ünsüz türemeleri örnekleri şu şekillerde karşımıza çıkmaktadır:

1.2.9.1. [-v-] Türemesi

döva (12/3) < dua
duval (MDD) < sual

1.2.9.2. [-y-] Türemesi

vesayid (6/25) < vesait
mayış (MDD) < maaş
ayilem (10/1) < aile
ayit olan (3/1) < ait olan

1.2.9.3. [-n] Türemesi

zorunan (4/53) < zorla
deyin (MDD) < diye

1.2.9.4. [h-] Türemesi

hayva (12/26) < ayva

hark (12/25) < ark

helbet (4/105) < elbet

1.2.9.5. Kaynaştırma Ünsüzü Türemesi

Türkçe kelimelerde iki ünlü yan yana bulunamadığı için, ünlülerden birisi ya düşer ya da araya kaynaştırma ünsüzü girer. Türkçede asıl kaynaştırma ünsüzü *y*'dir. Bununla birlikte belli durumlarda *s*, *n* ve *ş* ünsüzleri de kaynaştırma ünsüzü olarak görev yapmaktadır (Banguoğlu, 2011: 74). Ünsüz türemesinden kabul edilen kaynaştırma sesleri yöre ağzında şu şekilde geçer:

bizi oruya geziye götürüyolardı (7/19) < bizi oraya geziye götürüyorlardı

bunuñ annesi ölmüş (10/8) < bunun annesi ölmüş

düşmüş gaburgası kırılmış (10/53) < düşmüş kaburgası kırılmış

1.2.10. Ünsüz İkizleşmesi

“İç seste, iki ünlü arasında ve vurguyu üzerinde bulunduran ikinci hece başındaki ünsüzün tekrarlanmasıdır” (Boz, 2001: 84). Bu ses olayı Turhal ve yöresi ağızlarında şu şekillerde oluşur:

1.2.10.1. Aynı ünsüzün tekrarıyla

Bir sözcüğün içerisinde bulunan iki ünlü arasında yer alan bir ünsüz harfin tekrar edilmesiyle gelişir.

1.2.10.1.1. [-ç- > -cc-] Değişmesi

gúccük osman (3/26) < Küçük Osman

eccük (2/46) < azıcık

1.2.10.1.2. [-s- > -ss-] Değişmesi

essah olan (4/13) < esas olan

1.2.10.1.3. [-ş- > -şş-] Değişmesi

aşşā yola (2/61) < aşağı yola

eşşek (3/13) < eşek

döşşek (MDD) < döşek

1.2.10.2. Akıcı Ünsüzün Değişmesiyle

Yöre ağızlarında *-r->-l-* değişmesi ve *-r->-n-* değişmesi sıkça görülür:

ben ğannındayken (4/69) < ben karnındayken

zunna çaldır (4/112) < zurna çaldır

tonnavida (9/101) < tornavida

bunnuñdan (14c/4) < burnundan

dınnahlarım acırdı (2/45) < tırnaklarım acırdı

belbellik yapsın (10/78) < berberlik yapsın

îreşbellik (10/37) < reşberlik

asKellik yaPmış (10/35) < askerlik yapmış

1.2.11. İkiz Ünsüzün Düşmesi (Tekleşmesi)

“İç seste, çoğu kez alıntı kelimelerde asli ikiz ünsüzlerden birinin kaybolmasıdır” (Korkmaz, 2007: 163). Turhal ve yöresi ağızlarında ikiz ünsüzün düşmesine çok fazla rastlanmamıştır:

hastāne yōdu evelden (1/20) < hastane yoktu evvelden

guvetlilerinen ehbab_ olurdu (4/77) < kuvvetlilerle ahbap olurdu

hava (MDD) < Havva

1.2.12. Hece Kaynaşması

Hece Kaynaşması, ğ, h, k, ñ gibi ünsüz harflerin iki ünlü arasında yumuşayıp, kaynaşarak ya da eriyerek uzun bir ünlü haline dönüşmesidir (Demir, 2005: 134). Turhal ve yöresi ağızlarında, iki ve daha fazla hecenin kaynaşıp, tek bir hece haline gelmesi çok rastlanan bir ses olayıdır:

çocuĥ oldōnu (10/25) < çocuk olduĥunu
bāyım (10/154) < bakayım
misafirlē (2/52) < misafirliğe
ebēñ de dedēñ (3/7) < ebenin de dedenin de
şēdiyom (9/21) < şey ediyorum
dağın etēnde (7/25) < dağın eteğinde
oul eKmē (14b/10) < oğul ekmeği
ne dilēñ varsa (14b/8) < ne dileğin varsa
ğan aĥdını (2/36) < kan aktığını
yayın balının (9/77) < yayın balığının
yiyecūk dedi (4/8) < yiyeceğiz dedi

1.2.13. Hece Yutumu

“Bir kelimede yan yana bulunan ve sesleri boğumlanma nitelikleri bakımından birbirine eşit, benzer veya aynı olan iki heceden birisinin eriyip kaybolması ve böylece söylenişte tek hece görünümü verilmesine hece yutumu denir” (Gülensoy, 1988: 68).

Telaffuzlarda en az enerjiyle çok şey anlatmak esas olduğu için hece yutumu, aynı kelime içerisinde komşu bulunan eşit veya benzer iki heceden birinin söyleyiş zorluğundan ötürü kaybolması ile ortaya çıkmıştır.

Bu ses olayı derlenen metinlerde şöyledir:

yanda (12/55) < yan-ın-da
bi sāt, ēki sāt (2/45) < bir sa-a-t iki saat
sābı da yōĥ (4/72) < sa-hi-bi de yok
bu sāriyo (10/26) < bu se-ği-riyor

1.2.14. Ünsüzlerde Yer Değiştirme

“Bazı kelimelerde, daha sonra gelecek bir ünsüzün boğumlanma noktasının daha önceye alınarak söylenmesi demek olan *yer değiştirme* ses çıkışlarındaki boğumlanma noktalarını, kolaydan zora doğru sıralanmasından başka bir şey değildir. Hece veya kelimelere daha rahat bir şekil vermek için bu yolu seçer. Yer değiştirme olayı birbirine bitişik iki ünsüzden ikincisinin birincisi yerine geçmesi şeklinde ortaya çıkıyorsa, buna *yakın yer değiştirme* adı verilir. Bazen birbirine uzak iki ünsüzden ikincisi, birkaç boğumlanmayı atlayarak daha önce boğumlanması gereken birinci ünsüzün yerine geçip, onu kendi yerine atar. Bu yer değiştirme olayına da *uzak yer değiştirme* veya *komşu olmayan ünsüzler arasında yer değiştirme* denir” (Gülensoy, 1988: 69).

Ünsüzlerde yer değiştirme ses olayı metinlerde şu şekildedir:

melmekette (6/22) < memlekette

Taşlıhlı irbām emmi (11/8) < Taşlıklı İbrahim emmi

torPā bol olsun (14b/22) < toprağı bol olsun

cılbağ (MDD) < çıplak

1.2.15. Son Seste Ünsüz Değişimleri

1.2.15.1. Son Seste Tonlulaşma

“Türkçe kelimelerin, birkaç istisna hariç, son sesinde *b, c, d, g (ğ)* ünsüzleri bulunmamaktadır. Yabancı dillerden girmiş ve son seslerinde adı geçen ünsüzler bulunan kelimelerde ise tonsuz karşılıkları kullanılmaktadır” (Demir, 2005: 135).

1.2.15.1.1. [-b] Tonlulaşması

alı**b** (2/5) < alıp

gèdi**b** (12/67) < gidip

bırağ**b** (6/48) < bırakıp

dırman**b** (7/10) < tırmanıp

eki**b** biçiyodu (10/50) < ekip biçiyordu

hesab (14a/1) < hesap

1.2.15.1.2. [-d] Tonlulaşması

ħacımad (10/103) < hacamat
nevza**d** (10/146) < nevzat
māmu**d** (10/115) < mahmut
ay**i**d (3/1) < aıt
yalançı řaħ**i**d (10/83) < yalancı şahit
āme**d** (10/147) < ahmet
meme**d** (10/146) < mehmet

1.2.15.1.3. [-g] Tonlulaşması

debelenereg (4/28) < debelenerek
bóyü**g** (2/7) < büyük
gereg yōdu (2/8) < gerek yoktu
evlenmeg (4/74) < evlenmek
yörüyereg (9/64) < yürüyerek

1.2.15.1.4. [-ğ] Tonlulaşması

ço**ğ** (12/16) < çok
raħmeTli**ğ** (10/102) < rahmetlik
ırma**ğ** (9/38) < ırmak
geTdu**ğ** (2/70) < gittik
ķesu**ğ** (4/78) < kesik

1.2.15.2. Son Seste Sızıcılaşma

Sızıcılaşma, patlayıcı ünsüzlerin çeşitli sebeplerle *f*, *v*, *y*, *h*, *s*, *z*, *ř*, *j*, *ğ* sızıcı ünsüzlerine dönmesidir (Korkmaz, 2007: 135). Son seste sızıcılaşma Turhal ve yöresi ağızlarında yaygın görölen bir değişmedir:

1.2.15.2.1. [-k > -h Değişmesi]

vurara**h** (2/27) < vurarak

ğaça**h** (7/13) < kaçacak

būlata**h** (9/11) < buğulatarak

hamallı**h** (6/22) < hamallık

samanlı**h** (10/38) < samanlık

hızarcılı**h** (10/178) < hızarcılık

1.2.15.3. Son Seste Ünsüz Düşmeleri

Turhal ve yörelerinde kelimelerin son seslerinde düşme olayı *r*, *k*, *t* seslerinde görülmektedir. Bu ses düşmeleri belli bir kural dahilinde olmamıştır.

1.2.15.3.1. [-r] Düşmesi

Yörede bu ses olayının örnekleri çoktur. Genellikle şimdiki zaman eki olan *yor*'un son sesi olan *r* sesinin düşmesi şeklinde meydana gelmiştir:

geçiy**o** (10/90) < geçiyor

ağıy**o** (9/33) < akıyor

ağmıy**o** (12/49) < akmıyor

everiy**o** (4/96) < everiyor

Yöre ağzında *-r* sesinde *düşme*, belgisiz ve sayı sıfatı ayrıca isim olarak kullanılan *bir* sözcüğünün *r* sesinde yaygın olarak görülmüştür:

bi ırma**h** (10/63) < bir ırmak

bi kadın geliy**o** genç bi kadın (10/63) < bir kadın geliyor genç bir kadın

zor bi dönem geç**Ti** (6/47) < zor bir dönem geçti

günde bi kilo şarab_alıyodu (6/47) < günde bir kilo şarap alıyordu

1.2.15.3.2. [-k] Düşmesi

Yörede bu ses olayının örnekleri çok değildir:

artu (2/59) < artık

anca (7/34) < ancak

1.2.15.3.3. [-t] Düşmesi

Yörede *-t* sesinin düşmesi örnekleri çok değildir:

selbes (4/7) < serbest

çif (MDD) < çift

1.2.15.3.4. Son Seste Ünsüz Türemesi

Turhal ve yöresi ağızlarında kelimelerin son seslerinde türeme olayı *k, m, y* seslerinde görülmektedir. Bu türemeler de belli bir kural dahilinde olmamıştır.

1.2.15.3.4.1. [-k] Türemesi

Yörede bu ses olayının örnekleri çok değildir. Genellikle *zaman zarfı* olarak kullanılan *şimdi* sözcüğü, yöreye özgü ağız özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır:

şincik (11/1) < şimdi

şindik (4/19) < şimdi

1.2.15.3.4.2. [-m] Türemesi

Yörede bu ses olayının örnekleri çok değildir:

yōsam (5/6) < yoksa

mārisem (10/120) < meğerse

oysam (5/16) < oysa

1.2.15.3.4.3. [-y] Türemesi

Yörede bu ses olayının da örneklerine az rastlanmıştır:

ney (9/71) < ne

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEKİL BİLGİSİ (MORFOLOJİ)

2.1. İSİMLER (ADLAR)

İsimler, canlı cansız tüm varlıkları, somut ve soyut bütün kavramları, tek ya da çoğul olarak karşılayan, varlıkların ve kavramların adı olan kelimelerdir. Kısacası isimler, varlık ya da kavramları bildiren kelimelerdir (Vural ve Böler, 2011: 197).

2.1.1. İsim Yapım (Türetme) Ekleri

İsimlerin kök veya gövdelerine gelerek onlardan yeni kelimeler oluşturan eklerle yapım ya da türetme ekleri denir (Vural ve Böler, 2011: 167).

Turhal ve yöresi ağızlarında, yazı dilinde kullanılan yapım eklerinin birçoğu görülmektedir. Fakat bazı ekler, yazı dilindeki haliyle kullanılmışken, bazıları ses değişimlerine uğramıştır. Yapım eklerindeki bu değişimler; benzeşmeden ötürü oluşan değişme, eklerde son seste meydana gelen ünsüz değişimleri, hece kaynaşması sonucunda ortaya çıkan uzun ünlü; son seste görülen ünsüz düşmesi, son seste oluşan ünsüz türemesi gibi sebeplerden dolayı ortaya çıkmıştır.

Turhal ve yöresi ağızlarında kullanılan yapım eklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

2.1.1.1. İsimden İsim Yapım (Türetme) Ekleri

İsimden isim yapım (türetme) ekleri, isimlerin köklerine ya da gövdelerine gelerek onlardan yeni isimler türeten eklerdir (Korkmaz, 2009: 33). Turhal ve yöresi ağızlarında belli başlı *isimden isim yapım ekleri* şunlardır:

2.1.1.1.1. [+lık, +lik, +luğ, +lük]

Bu ek, Turhal ve yöresinde genellikle yazı dilinde olduğu şekliye kullanılmaktadır:

asKerlik (6/2) < askerlik

rahmetlik (1/8) < rahmetlik

terzülük (12/3) < terzilik

berberlik (10/178) < berberlik

mütaitlik (10/4) < mütaitlik

Derlenen metinlerde birçok örnekte, ekte bulunan *k* sesi tonlulaşarak *+l^h*, *+lu^h* şeklini almıştır:

otlu^h (3/50) < otluk

garsonlu^h (5/14) < garsonluk

anal^h (4/106) < analık

o^hur yazarlı^h (10/143) < okur yazarlık

hasdal^h (12/75) < hastalık

yedi aylı^h (12/77) < yedi aylık

2.1.1.1.2. [+cI, +cU +çI]

Meslek ve meşguliyet alanlarıyla ilgili bilgi veren (Korkmaz, 2009: 33) bu ek, Turhal ve yöresi ağızlarında genellikle yazı dilimizde olduğu gibi kullanılmıştır:

çar^hçı memed (3/7) < çarkçı Mehmet

hancı nikran (3/20) < hancı Nikran

yedek parçacı (6/41) < yedek parçacı

paytoncu bulmuşlar (4/73) < faytoncu bulmuşlar

lokantacı (8/8) < lokantacı

guyumcu nevzat (10/122) < kuyumcu Nevzat

2.1.1.1.3. [+II, +IU]

Geçtiği cümlelerde genellikle sıfat olarak kullanılan kelimeler türeten³⁴ bu ek, yörede genellikle yazı dilindeki haliyle (*+li*, *+li* *+lu*, *+lü*)³⁵ kullanılmıştır.

artovalı şükrü (1/8) < artovalı şükrü

³⁴ Korkmaz, *TTG*, s. 54.

³⁵ Geniş bilgi için bakınız: Korkmaz, *TTG*, s. 54.

ğıllı bıyıklı (3/5) < kılıklı bıyıklı
cıbrı ğafalı (3/16) < cıbrı kafalı
yağuşıklı (3/55) < yakışıklı
bayburtlu (5/26) < Bayburtlu
geceli gündüzlü (6/32) < geceli gündüzlü
köylü (2/62) < köylü

2.1.1.1.4. [+sIz, +sUz]

Asıl görevi +lı ekinin olumsuzunu türetmek olan bu ek, isimlerden hem sıfat hem de isim yapmaya yarar (Korkmaz, 2009: 64). Bu ek yörede, genellikle yazı dilindeki şekliyle görülür:

burunsuz (8/6) < burunsuz
babasuz (12/58) < babasız
kimsesüz (10/30) < kimsesiz

2.1.1.1.5. [+ki]

Bu ek, eklendiği sözcüğe bağlılık, aitlik ve bulunma anlamları kazandırır (Korkmaz, 2009: 45). Ekin yörede kullanımı şu şekillerdedir:

yanındaki (4/6) < yanındaki
suvasdaki (4/80) < Sivas'taki
şu anki yer (6/44) < şu anki yer
bizimki (7/15) < bizimki
mällesindeki evde (10/66) < mahallesindeki evde
ördaki çeşmeden (10/131) < oradaki çeşmeden

Metinlerde birkaç kelimedede yazı dilimizde olduğu gibi *incelik-kalınlık* ve *düzlük-yuvarlaklık* uyumuna girmiştir:

çünkü (3/53) < çünkü
günkü (MDD) < günkü

2.1.1.1.6. [+cuḡ, +cük]

Bu ekin başlıca görevi isimden küçültme ve sevgi anlamı yeni kelimeler oluşturmaktır (Korkmaz, 2009: 43). Bu ekin Eski Türkiye Türkçesindeki kullanımı *-cUk* biçimindedir (Gülsevin, 1997: 116). Küçültme ve sevgi anlamı kazandıran *+cuḡ, +cük* ekinin yöredeki kullanımı da ETT'deki gibidir:

eccük (2/46) < azıcık

gúccük (9/59) < küçük

ufacuḡ (10/105) < ufacık

2.1.1.1.7. [+daş]

Fonksiyon itibarıyla eşlik, ortaklık ve mensubiyet bağlılık bildirir (Ergin, 1972: 166). Yörede kullanımı yaygın değildir:

arḡadaş (4/77) < arkadaş

gardaş (2/53) < kardeş

2.1.1.1.8. [+Incl, +UncU]

Sayı adlarına gelerek onlardan sıra sayı sıfatı oluşturan bir ektir (Korkmaz, 2009: 61). Bu ek yörede, yazı dilinde kullanıldığı şekliyle görülmüştür:

üçüncü göcası (4/111) < üçüncü kocası

ikinci bölü (7/5) < ikinci bölüğe

ékinci (4/108) < ikinci

birinci (11/3) < birinci

2.1.1.1.9. [+Ar; +şAr]

Asıl sayılara gelerek onlardan *üleştirme sayı sıfatı* oluşturan bir ektir (Vural ve Böler, 2011: 168). Ekin yöredeki kullanımı, yazı dilindeki gibidir:

altışar (12/8) < altışar

ikişer (7/5) < ikişer

onar (MDD) < **onar**

Yörede bu ekin *em* şekliyle farklı bir kullanımı da görülmüştür:

tudu topluyodu**ğ** bire**m**, bire**m** (12/53) < tutu topluyordu**k** birer, birer

+ar, +şar ekinin asıl sayılardan başka *kaç*, *tek* gibi sıfatlara gelerek onlardan paylaştırmaya anlamlı kelimeler oluşturduğu görülmüştür (Vural ve Böler, 2011: 168).

ğaçar *ğ*işi *ç*ıhıyodu**ğ** bilmiyom (6/45) < Kaçar *k*işi *ç*ıkıyorduk bilmiyorum

teker teker *i*çeri aldılar (8/52) < teker teker *i*çeri aldılar

2.1.1.1.10. [+leyin, +ınan, +nan]

Bu ek eklendiği sözcüğü zaman zarfı yapar. Yazı dilindeki haliyle de kullanılmakla birlikte *-InAn* şeklinde kullanılan şekilleri de vardır:

Sabah**leyin** (7/7) < sabah**leyin**

akşam**leyin** (MDD) < akşam**leyin**

ağşam**ınan** (10/155) < akşam**leyin**

sabā**nan** (MDD) < sabah**leyin**

2.1.1.1.11. [+man]

Sıfatlardan azlık veya çokluk gösteren abartma sıfatları yapar (Korkmaz, 2009: 342) Yörede çok yaygın bir kullanımı yoktur:

ğoc**aman** (9/71) < koc**aman**

2.1.1.1.12. [+gil]

Şahıs, akrabalık adlarından sonra gelerek o şahıs ve akrabaların mensuplarını gösteren aile adları yapar (Korkmaz, 2009:47). Yörede yaygın bir kullanımı yoktur:

ğalang**il** (12/30) < halang**il**

öz_annem**gili** (4/79) < öz annem**gili**

emmim**gilin** (10/8) < emmim**gilin**

2.1.1.2. Fiilden İsim Yapım (Türetme) Ekleri

Fiilden isim yapan ekler ya fiil kök ve gövdelerine yahut da ad kök ve gövdelelerinden meydana gelmiş fiil gövdelerine getirilen eklerdir (Korkmaz, 2009: 68). Turhal ve yöresi ağızlarında görülen fiilden isim yapım ekleri şunlardır:

2.1.1.2.1. [-mAk, -mağ, -mağ]

Bu eke fiilin mastar biçimi de denir. Fiildeki soyut hareketleri adlandıran, onları isim haline getiren bir ektir (Korkmaz, 2009: 95). Turhal ve yörede bu yapım eki, yazı dilindeki gibi *-mAk* şekliyle ve de yazı dilinde kullanılmayan *-mağ* şekliyle karşımıza çıkmıştır:

- ğorğut**mağ** (7/24) < korkut**mak**
- hava al**mağ** için (9/34) < hava al**mak** için
- demek (6/47) < dem**ek**
- denem**ek** (9/24) < denem**ek**
- yem**ek** getür (10/115) < yem**ek** getir

2.1.1.2.2. [-mA]

Bir isim-fiil ekidir. Yapısı bakımından *-mAk* yapım ekinin son ses *-k*'sinin ünlüler arasında yumuşayıp kaybolmasından oluşmuştur (Korkmaz, 2009: 95). Turhal ve yöresi ağızlarında bu ek yazı dilinde olduğu gibi yani *-mA* şeklinde fiil isimleri, eşya, alet isimleri oluşturma gibi görevlerde kullanılmıştır:

- çuvallama yap**ma** (2/8) < çuvallama yap**ma**
- yüz**me** (9/37) < yüz**me**
- ğaz**ma** kûrek (5/11) < kaz**ma** kûrek
- ğoşu atlama (7/16) < koşu atlama
- sız**ma** yapıyoñ (7/28) < sız**ma** yapıyorsun
- ısmallama hac (14a/22) < ısmarlama hac
- süngüle**şme** (7/17) < süngüle**şme**
- yürü**me** (7/20) < yürü**me**
- denetle**me** (7/34) < denetle**me**

2.1.1.2.3. [-İş]

Bir isim-fiil ekidir (Korkmaz, 2009: 84). Ekin yörede yaygın bir kullanımı yoktur:
dikiş makinesi (12/7) < dikiş makinesi

2.1.1.2.4. [-İcI, -UcU]

Fiil kök ve gövdelerine getirilerek ad ve sıfat türeten çok işlek bir ektir (Korkmaz, 2009: 83). Yörede yaygın bir kullanımı yoktur:

alıcı (2/4) < alıcı

satıcılar (7/41) < satıcılar

görücü usulü (MDD) < görücü usulü

2.1.1.2.5. [-ğın, -gin, -ğun, -gün]

“Fiil köklerinden anlamı pekiştirilmiş sıfatlar türeten çok işlek bir ektir” (Korkmaz, 2009: 81). Ekin yörede çok yaygın bir kullanımı yoktur:

salgın hasdalıhTan (7/76) < salgın hastalıktan

azgın (MDD) < azgın

yetişgün (MDD) < yetişkin

2.1.1.2.6. [-gA]

Bu ek, fiilin belirttiği işten etkileneni veya bir işin sonucunu gösteren türetmeler yapmıştır (Korkmaz, 2009: 78). Ekin yörede yaygın bir kullanımı yoktur:

bölge (6/62) < bölge

2.1.1.2.7. [-n]

Bu ek, fiilin gösterdiği işin “sonucu” veya “ürünü olma” görevini üstlenmiştir. -n eki, ünlü ile biten fiil köklerine, araya bir bağlantı ünlüsü olmadan eklenmiştir (Korkmaz, 2009: 101). Ekin yörede kullanımı şu şekildedir:

gelin oldum (4/49) < gelin oldum
eller düün ediyo (14e/9) < eller düğün ediyor
işTe ekinneri biçiyoh (2/2) < işte ekinleri biçiyoruz

2.1.2. Hâl Ekleri

“İsmin başka kelimelerle ilgi kurmak üzere aldığı eke *hâl eki*³⁶, başka bir kelime ile ilgi kurmak üzere, ismin, yalın olarak veya ek alarak bulunduğu duruma *ismin hâli* denir. İsmin hâlleri ismin diğer kelimelerle münasebeti sırasında içinde bulunduğu durumlardır” (Vural ve Böler, 2011: 161).

2.1.2.1. İsmin Yalın Hâli (Yalın Durumu)

İsimlerin çekim eki almamış halleridir (Korkmaz, 2009: 53-55). Yalın haldeki isimler, cümle içerisinde genellikle belirtisiz nesne görevindedir.³⁷

hanımı şey yüklüyodu, **odun** yüklüyodu elime, gollarıma (9/3)
kôşede **sigara, içKi, kibrit falan filan** satıyodu (9/65)

2.1.2.2. İsmin İlgi / Tamlayan Hâli (Tamlayan Durumu)

“Hâl eklerinin temel fonksiyonu, ismi içinde bulunduğu duruma göre fiile bağlamaktır. Ancak tamlayan eki ismi isme bağlayarak tamlama kurar” (Buran, 1996: 61-98).

[+In, +Un]: İsim veya isim görevindeki kelimelere gelerek bu kelimelerin gösterdiği anlatımın başka bir anlama bağlanmasını sağlar. Yani bir nevi kendinden sonraki kelime ya da kelimelerle bir zincir görevi üstlenir. Bu ek eklendiği sözcüğün ünlü sesle bitmesi durumunda +nIn, +nUn şekline dönüşmektedir (Vural ve Böler, 2011: 163).

ğarnın çeñeyi (1/17) < karnın çeñeyi
çamlıcanın altı (2/62) < Çamlıca’nın altı

³⁶ Geniş bilgi için bakınız: Ahmet Buran, *Anadolu Ağzlarında İsim Çekim (Hal) Ekleri*, TDK Yay., Ankara, 1996.

³⁷ Yalın durumun işlevleri üzerine geniş bilgi için bakınız: Ahmet Buran, *İsim Çekimi Eklerinin Kullanım Özellikleri ve İşlevleri, Türk Gramerinin Sorunları II*, TDK Yay., Ankara, 1999, s. 270-271.

kimsen**in** başına (2/74) < kimsen**in** başına
ölun**un** damadı (3/57) < oğlun**un** damadı
ğamyon**un** arhası (8/9) < kamyon**un** arkası
üşüyün**ün** yanına (10/105) < Hüseyin'**in** yanına
kesükbaş**ın** imamı (10/141) < kesikbaş**ın** imamı

Son sesi *ğ, h, ħ, k, ƣ* ile biten kelimelerde bu ünsüzler düşmekte veya erimekte ve de bu seslerden önceki ünlü ile ilgi hali ekinin ünlüsü kaynaşarak uzun ünlü hâline gelmektedir (Demir, 2005: 143).

gab**ān** memed (10/169) < kabağ**ın** Mehmet
hal**ān** çocu (12/40) < halan**ın** çocuğu
ırm**ān** yanı (14a/21) < ırmağ**ın** yanı
bal**īn** kellesi (9/71) < balığ**ın** kellesi
geberec**ōn** āmed (10/147) < gebereceğ**in** Ahmet

2.1.2.3. İsmi n Yükleme Hâli (Belirtme Durumu)

[+ı, +i, +u, +ü]: İsmi kendisine tesir eden geçişli fiile bağlayan haldir (Korkmaz, 2007: 175). Belirtme durumunu bulmak için yükleme “neyi, kimi” soruları sorulur (Hengirmen, 1995: 123). İsim veya isim olarak kullanılan kelimelere gelen bu ek ünlü uymuna göre +ı, +i, +u, +ü; +(y)ı, +(y)i, +(y)u, +(y)ü; +(n)ı, +(n)i, +(n)u, +(n)ü değişikliklerini gösterir.

ğafay**ı** buluyolar (10/156) < kafay**ı** buluyorlar
oray**ı** işletiyoh (11/9) < oray**ı** işletiyoruz
tallay**ı** daşlu (14a/28) < tarlay**ı** taşlı
ğapıy**ı** aç (1/12) < kapıy**ı** aç
avradı**nı** (3/7) < avradı**nı**
eliñ adamı**nı** (4/6) < elin adamı**nı**
anne ğadirini**ni** (4/86) < anne kadirini**ni**

Son sesi *ğ, h, ħ, k, ƣ* olan kelimelerde bu ünsüzler eridiğinde veya düştüğünde, iki ünlü karşılaşmaktadır. Eğer yukarıdaki ünsüzlerden önceki ünlü -a-, -e ise yükleme hali eki +ı, +i ilerleyici ünlü benzeşmesiyle önce -ağ**ı** > -aı > -aa > -ā / -eğ**i** > -ei > -ee > -ē aşamaları gerçekleşerek hecelerin kaynaşma hali gerçekleşir” (Demir, 2005: 143).

Hecelerin kaynaşma hali, derlenen metinlerde şu şekildedir:

alacā varmış (3/48) < alacağ^ı varmış

ayā kesuğ (4/78) < ayağ^ı kesik

aşā yoharı (6/55) < aşağ^ı yukarı

eşşā varmış (10/51) < eşeğ^ı varmış

balā gótümüşler (10/75) < balağ^ı götürmüşler

nacā eliñe aldı (12/42) < nacağ^ı eline aldı

eķmā kanneyinen (12/67) < ekmeğ^ı karneyle

eşşē ahıra çek (14a/14) < eşeğ^ı ahıra çek

Son sesi ğ, h, ħ, k, ķ olan kelimelerde bu ünsüzler eridiğinde veya düştüğünde, iki ünlü karşılaşmaktadır. Eğer ünlüler kaynaşmazsa iki aynı ünlü bitişik şekilde kullanılmaktadır:

buzaa çıhmaz (14a/8) < buzağ^ı çıkmaz

aşşaa yola (2/61) < aşağ^ı yola

yataa yorganı (10/65) < yatağ^ı yorganı

Eğer eriyen ünsüzlerden önceki ünlü dar ise belirtme hali eki, +u, +ii, +uu, +üü şeklinde ikiz ünlüye döndüğü gözlenmiştir:

nefesdarlı (4/93) < nefes darlığ^ı

balı (9/54) < balığ^ı

ikinci evlili (10/18) < ikinci evliliğ^ı

Kız çocu (10/21) < kız çocuğ^ı

rahatsızlı (12/35) < rahatsızlığ^ı yoktu

spor bölü (6/75) < spor bölüğ^ı

2.1.2.4. İsmiñ Yöneme Hâli (Yöneme Durumu)

[+A,]: İsmiñ yöneme hâli³⁸, isimlere gelerek onlara genellikle yöneme bildirmekle birlikte zaman, nedensellik gibi birçok anlam da katabilmektedir (Ergin, 1972: 228). Turhal ve yöresi ağızlarında genellikle yazı dilinde kullanıldığı şekliyledir:

tulumbaya bağdım (9/29) < tulumbaya baktım

suya girdim (9/36) < suya girdim

³⁸ Geniş bilgi için bakınız: Ergin, *TDB*, s. 228.

ğafa almıyo (10/151) < kafa almıyor

orman bālarına (12/52) < orman bağlarına

dazya_yoluna (10/26) < Dazya yoluna

Son sesi ğ, h, ħ, k, ƙ olan kelimelerde iki ünlü arasında kalan bu ünsüzler kurallı olarak erimekte ve daha sonra aynı iki ünlü yan yana gelerek yazılmaktadır (Demir, 2005:143).

Sabaaa (12/63) < sabaha

ayaaa ğalĥmadı (3/24) < ayağa kalkmadı

ƙopee gem vurma (14a/24) < köpeğe gem vurma

misafirlee ğeTmiş (2/52) < misafirliğe gitmiş

2.1.2.5. İsmi Bulunma Hâli (Bulunma Durumu)

“Fiilin gösterdiği yerin hareketini bildirir” (Ergin, 1972: 231). Bulunma hâli eki, Turhal ve köyleri ağızlarında Türkiye Türkçesinde olduğu gibi +DA şeklindedir.

Pazar mahallesinde (1/9) < Pazar Mahallesi’nde

yöharda (2/41) < yukarda

anğarda (3/17) < Ankara’da

ırmahTa (3/42) < ırmakta

toğatta (6/14) < Tokat’ta

melmekette (6/22) < memlekette

Sert ünsüzle biten kelimelerde de ünsüz benzeşmesine uymayarak bazen tonsuz şekilde olan örneklere rastlanmıştır:

hükümeTde (10/92) < hükümette

şenyurTda (6/58) < Şenyurt’ta

2.1.2.6. İsmi Ayrılma Hâli (Ayrılma Durumu)

[+DAn]: “Fiilin gösterdiği hareketin yerini bildirir” (Ergin, 1972: 234). İsmi ayrılma hali ismi çıkma, uzaklaşma, ayrılma halini gösterir. Bu ek, Turhal ve köyleri ağızlarında Türkiye Türkçesinde olduğu gibi +DAn şeklindedir:

zembilden (10/116) < zembilden

çeşmeden (10/131) < çeşmeden

hacadan (10/168) < hacadan

âzından bunnunđan (14c/4) < azından burnundan

sıvasTan (5/18) < Sivas'tan

Sert ünsüzle biten kelimelerde de ünsüz benzeşmesine uymayarak bazen tonsuz şekilde olan örneklerle rastlanmıştır:

ırmağdan (3/42) < ırmaktan

tarafdan (820/) < taraftan

2.1.2.7. İsmın Eşitlik Hâli (Eşitlik Durumu)

Kelime gruplarında ve cümlede fiilin nasıl ve ne şekilde olduğunu veya yapıldığını ifade etmek için isim eşitlik haline girer. Eşitlik ekleri; eşitlik, gibilik, benzerlik ifade etmeye yararlar (Ergin, 1972:239).

[+ce]: Turhal ve yöresi ağızlarında eşitlik hali, Türkiye Türkçesindeki gibi +ce şeklindedir:

eyice (9/10) < iyice

öylece (10/84) < öylece

gözelce (10/183) < güzelce

2.1.2.8. İsmın Vasıta Hâli

İsmın vasıta hâli³⁹, ismın fiile bir vasıta olduğunu ifade etmek için girdiği hâldir (Ergin, 1972: 165). “Fiilin ne ile, nasıl, ne zaman yapıldığını ifade etmek için isme getirilen ektir. Onun içindir ki, bu ek kelime gruplarında ve cümlede daima zarf olarak kullanılır ve ismi yalnız fiile bağlar. Asıl fonksiyonu vasıta ifade etmektir” (Ergin, 1972:237). Bu ek, Turhal ve yöresi ağızlarında +InAn, +UnAn; +nAn ve +lA şeklinde kullanılır:

³⁹ Geniş bilgi için bakınız: Zeynep Korkmaz, *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, TDK Yay., Ankara, 1994, s. 31-34.

[+IA]:

paray**la** almaya (6/18) < paray**la** almaya

bu iş makinesi**le** (6/39) < bu iş makinesi**le**

[+InAn, +UnAn]: “Son seste bulunan *-n* sesinden dolayı gerileyici ünsüz benzeşmesi *ile(+le)*; +InAn, +UnAn şeklinde değişmiştir” (Demir, 2005: 147).

+InAn, +UnAn yörede yazı dilimizde kullanılan *ile*’den çok daha yaygın olarak kullanılan vasıta eki şeklidir:

tohu**çlarınan** (9/42) < toku**çlarla**

ayā**mınınan** (9/50) < aya**ğımla**

babam**ınan** (11/9) < babam**la**

Ḳızlar**ınan** (12/50) < kızlar**la**

ney**inen** (12/52) < ney**le**

kanney**inen** alıyoduḡ (12/67) < karney**le** alıyorduk

dedey**inen** geṭmiş (4/67) < dedey**le** gitmiş

ēyiler**inen** dolaş (14a/15) < iyiler**le** dolaş

süd**ünen** (8/23) < süt**le**

sabun**unanan** (9/44) < sabun**la**

zor**unanan** (4/18) < zor**la**

[+nAn]: *ile* vasıta ekinin Turhal ve yöresi ağızlarında değişime uğrayarak ünlü düşmesiyle karşımıza çıkan bu hali de sıkça kullanılmaktadır:

aḲrabāsi**ynanan** (4/3) < akrabası**yla**

amacı**ynanan** (7/24) < amacı**yla**

vurması**ynanan** (8/9) < vurması**yla**

bardā**nnan** (10/103) < bardak**la**

ḵóz ḵúrā**ynnen** (10/134) < köz küre**yle**

düşmesi**ynnen** (12/48) < düşmesi**yle**

dönmesi**ynnen** (2/18) < dönmesi**yle**

2.1.2.9. İsmın Yön Gösterme Hâli

İsmi fiillere bazen de edatlara bağlayan ve fiillerin kendisine doğru yöneldiğini, yaklaştığını ortaya koyan haldir. (Vural ve Böler, 2011: 162). İsmın yön gösterme hali, Turhal ve yöresi ağızlarında şu şekillerdedir:

[+rA]:

şura (2/36) < şura

oralar (10/40) < oralar

nereyse (12/69) < nereyse

[+ArI]:

içeriye (4/67) < içeriye

dışarı (4/2) < dışarı

yoğarıya (8/14) < yukarıya

2.1.3. İsimlerde Çokluk Eki

İsmın karşıladığı nesnenin birden fazla olduğunu ifade etmek için teklik şekline +lAr çokluk eki getirilerek çokluk şekli yapılır (Vural ve Böler, 2011: 159).

2.1.3.1. [+lAr]

Turhal ve yöresi ağızlarında görülen çokluk eki, yazı dilinde kullanılan +lAr ekiyle aynıdır.

halk partıllılar (10/92) < halk partililer

Kızlar (12/18) < kızlar

derTler (14c/7) < dertler

dikişler (2/73) < dikişler

erkekler (12/67) < erkekler

2.1.3.2. [+nAr]

+*lAr* ekine ilâveten -*n* ile biten kelimelerde sessizler arasındaki ileri benzeşmeden dolayı +*nAr* şekli de kullanılır:

dúggannar (12/9) < dükkânlar

çıĥannar (12/16) < çıkanlar

Tikenner (7/25) < tikenler

aĥrenner (10/147) < akranlar

gelenner (7/18) < gelenler

2.1.4. İsimlerde İyelik Ekleri

İyelik ekleri⁴⁰, bulunduğu sözcüğün bir kişi ya da bir nesneye ait olduğunu belirten eklerdir. Bu ekler eklendiği sözcüğün *ben, sen o, biz, siz onlar* gibi şahıslara ait olduklarını belirten eklerdir (Vural ve Böler, 2011: 159). Araştırma alanımız olan Turhal ve yöresi ağızlarında şu iyelik ekleri kullanılır:

Teklik 1. şahıs: +m, +ım, +im, +um, +üm

Teklik 2. şahıs: +n, +ın, +in, +un, +ün

Teklik 3. şahıs: +ı, +i, +u, +ü;

+sı, +si, +su, +sü

Çokluk 1. şahıs: +mız, +miz, +muz, +müz

Çokluk 2. şahıs: +nız, +niz, +nuz, +nüz +nız,

+niz, +nuz, +nüz

Çokluk 3. şahıs: +ları, +leri, +narı, +neri

İyelik Eklerinin Kullanılışları

Teklik 1. Şahıs: +*m*, +*Im*, +*Um* ekleridir. Yörede yazı dilindeki şekliyle kullanılmıştır. Bu ekin varlığı isimlerin başına getirilen *benim* zamiri ile anlaşılır:

ġızım (14a/20) < kızım

ābim (2/7) < abim

⁴⁰ İyelik ekleri hakkında geniş bilgi için bakınız: Ergin, *TDB*, s. 220-223.; Korkmaz, *TTG*, s. 259-263.

el**tim** (4/60) < el**tim**

yavru**m** (4/60) < yavru**m**

öl**um** (6/35) < oğ**lum**

müdür**üm** (6/35) < müdür**üm**

Teklik 1. şahıs eki, son sesi *g* (*ğ*), *h* (*h*), *k* (*k*), *y* ünsüzleri ile biten kelimelere geldiğinde hece kaynaşması görülür:

ayā**m** (9/48) < ayağ**ım**

diğd**im** dikişlerin (12/14) < diktiğ**im** dikişlerin

mesl**em** (MDD) < mesleğ**im**

Teklik II. Şahıs: *+n*, *+In*, *+Un* ekleridir. Bu ek yörede Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi ‘*ñ*’ ünsüzü iledir (Özkan, 2000: 111). Bu ekin varlığı, isimlerin başına getirilen *senin* zamiri ile anlaşılır:

vücū**Tuñ** (10/103) < vücud**un**

okul**uñ** (10/131) < okul**un**

motōr**uñ** (2/21) < motor**un**

Teklik II. şahıs eki son sesi *g* (*ğ*), *h* (*h*), *k* (*k*), *y* ünsüzleri ile biten kelimelere geldiğinde hece kaynaşması olduğu görülür.

halā**ñ** (12/40) < halan**ın**

ocā**ñ** (14c/22) < ocağ**ın**

ebē**ñ** de dedē**ñ** de (7/3) < eben**in** de deden**in** de

verdū**ñ** (10/123) < verdiğ**in**

yapdū**ñ** (2/44) < yaptığ**ın**

Teklik III. Şahıs: *+(s)I*, *+(s)U* ekleridir. Bu ekler Turhal ve yöresi ağızlarında yazı dilindeki şekliyle karşımıza çıkar. Bu ekin varlığı, isimlerin başına getirilen *onun* zamiri ile anlaşılır:

yımirtas**ı** (11/6) < yumurtas**ı**

ğafas**ı** (11/10) < kafas**ı**

yavrusu**u** (10/72) < yavrusu**u**

müftüs**ü** (10/63) < müftüs**ü**

emmisi**i** (10/98) < emmisi**i**

Çokluk I. Şahıs: $+(i)mIz$, $+(i)mUz$ ekleridir. Bu ekler Turhal ve yöresi ağızlarında yazı dilindeki şekliyle karşımıza çıkar. Bu ekin varlığı, isimlerin başına getirilen *bizim* zamiri ile anlaşılır:

iş**imiz** (6/27) < iş**imiz**

hikâ**yemiz** (6/63) < hikâ**yemiz**

ev**imiz** (12/1) < ev**imiz**

arab**amız** (12/25) < arab**amız**

çocū**umuz** (4/78) < çocu**ğumuz**

kök**ümüz** (10/1) < kök**ümüz**

Çokluk I. şahıs eki, son sesi *g* (*ğ*), *h* (*h*), *k* (*k*) ünsüzleri ile biten kelimelere geldiğinde hece kaynaşması olduğu görülür:

em**amız** (10/125) < eme**ğimiz**

çocū**umuz** (4/78) < çocu**ğumuz**

Çokluk II. Şahıs: $+nIz$, $+nUz$, $+ñIz$, $+ñUz$ ekleridir. Bu ekler Turhal ve yöresi ağızlarında yazı dilimizdeki şekliyle karşımıza çıkar. Bu ekin varlığı, isimlerin başına getirilen *sizin* zamiri ile anlaşılır:

sana**Tınız** (5/35) < sanat**ınız**

ya**hdınız** (4/7) < yaktı**ğınız**

lekele**diniz** (4/68) < lekeledi**ğiniz**

Çokluk III. Şahıs: $+lArı$, $+nArı$ ekleridir. Bu ekler Turhal ve yöresi ağızlarında yazı dilindeki şekliyle karşımıza çıkar. Bu ekin varlığı, isimlerin başına getirilen *onların* zamiri ile anlaşılır:

malzem**eleri** (9/103) < malzem**eleri**

isim**leri** (10/2) < isim**leri**

gula**hları** (10/86) < kulak**ları**

fidan**ları** (3/14) < fidan**ları**

Sözcüğün son sesi *-n* olanlarda, *ilerleyici ünlü benzeşmesi* meydana gelir. Bu durumda $+lArı$ eki $+nArı$ biçimine dönüşür:

dúggan**arı** (12/10) < dükkân**ları**

ekin**neri** (2/2) < ekin**leri**

2.1.5. Aitlik Eki

Aitlik eki, eklendiği isim soylu kelimelere bir yerde veya zamanda bulunma veya bir varlığa ait olma anlamı katan “+ki” ekidir. Bu ek eklendiği sözcüğe her zaman birleşik yazılır. Aitlik eki ve ilgi eki ile oluşturulmuş zamirlere *ilgi zamiri* denir. Bu nedenle *aitlik eki* kavramı, zaman zaman ilgi zamiri ile eş anlamlı olarak kullanılır (Keskin, 2003: 89)

yanındaki (4/6) < yanındaki

benimki (4/60) < benimki

suvasdaki (4/80) < Sivas’taki

turhaldaki (5/1) < Turhal’daki

içindeki (9/100) < içindeki

mâllesindeki (10/66) < mahallesindeki

2.1.6. Soru Eki [mI, mU]

Soru eki⁴¹ edat menşeli olup sonradan ekleşmiştir (Vural ve Böler, 2011: 152). Bu ek cümleye farklı anlamlar katabilir. Eklendiği kelimedenden daima ayrı yazılır. Turhal ve yöresi ağızlarında da yazı dilinde olduğu gibidir:

ankaraya mI göçTü (3/56) < Ankara’ya mI göçtü

hafTalış mI (4/114) < haftalık mI

çocuğ mu bu (10/25) < çocuk mu bu

havada mI gëdiyom (2/26) < havada mI gidiyorum

on_ altı yaş mI (4/15) < on altı yaş mI

hafTalış mI (4/114) < haftalık mI

2.2. ZAMİRLER (ADILLAR)

İsimlerin yerini tutan, kişileri ve nesneleri temsil veya işaret yoluyla karşılayan kelimelerdir. Zamirler tek başlarına herhangi bir anlam ifade etmez, nesnelerin isimleri değil temsilcileri oldukları ve geçici olarak isimlerin yerlerini tuttukları için ancak

⁴¹ Geniş bilgi için bakınız: Korkmaz, *GTS*, s. 90.

yerlerini tuttıkları isimlerle anlam ilgileri bilindiği zaman anlam kazanır (Vural ve Böler, 2011: 211). Zamirler⁴², İsimlerin aldığı çekim eklerini alabilir ve de isimlerin yaptığı tüm işleri de yapabilir.

2.2.1. Şahıs Zamirleri

Varlıkları kişi olarak temsil eden ve kişi isimlerinin yerini tutan zamirlerdir (Vural ve Böler, 2011: 213). Yörede kullanılan şahıs zamirleri genellikle yazı dilindeki gibidir. Ancak ismin bazı hallerinde küçük de olsa farklılıklar gösterebilmektedir. Özellikle şahıs zamirlerine gelen yönelme haliyle birlikte buradaki *n*'nin nazal *n* (*ñ*) ye döndüğü görülür. Ayrıca şahıs zamirlerinden üçüncü çoğul şahıs ekinde *-nl-* > *-nn-* benzeşmesi meydana geldiği görülmüştür.

Yalın	İlgi	Yükleme	Yönelme	Ayrılma	Bulunma
Hali	Hali	Hali	Hali	Hali	Hali
ben	benim	beni	bana baña	benden	bende
sen	senin	seni	sana saña	senden	sende
o	onun	onu	ona	ondan	onda
biz	bizim	bizi	bize	bizden	bizde
siz	sizin	sizi	size	sizden	sizde
onlar	onların	onları	onlara	onlardan	onlarda
onnar	onnarın	onnarı	onnara	onnardan	onnarda

Turhal ve yöresi ağızlarında şahıs zamirleri şu şekildedir:

düğganı **ben** açıyodum (9/2) < dükkânı **ben** açıyordum

o da **beni** görmüş (8/17) < o da **beni** görmüş

suçu **baña** atmamış (13/46) < suçu **bana** atmamış

gelinim **sen** eşit (14a/22) < gelinim **sen** eşit

ğızım **saña** diyom (14a/22) < kızım **sana** diyorum

burayı **saña** vereyim (6/44) < burayı **sana** vereyim

⁴² Geniş bilgi için bakınız: Zeynep Korkmaz, *TTG*, s. 405-413.; Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TDK Yay., Ankara, 2011, s. 357-359.

oña da ulaşamadım (2/55) < **ona** da ulaşamadım
araziyi **oña** veriyolar (3/52) < araziyi **ona** veriyorlar
bizi Taşlıyomuş (11/15) < **bizi** taşıyormuş
bizim akrabālardaydı (12/31) < **bizim** akrabalardaydı
siz de gelin (10/142) < **siz** de gelin
size ders verirüg (10/144) < **size** ders veririz
onnar evlendi (6/10) < **onlar** evlendi
onnarı goşuyomuş (10/12) < **onları** koşuyormuş

2.2.2. Dönüslülük Zamiri

Turhal ve yöresinde bu zamir *kendi* sözcüğüyle karşılanmaktadır.

Kendi zamiri ön ses ünsüzünde çoğunlukla tonlulaşma ve genel ünlü yuvarlaklaşması sebebiyle ses değişikliklerine (*k* > *g* değişikliği) uğramıştır (Demir, 2005: 154).

I. Tekil Şahıs:

Kendime (2/25) < kendime
Kendimi (2/59) < kendimi
ğendümü (4/104) < kendimi

II. Tekil Şahıs:

Kendine (12/49) < kendine
ğendüñü (14a/24) < kendini

III. Tekil Şahıs:

Kendi (2/25) < kendi
ğendü (3/3) < kendi
ğendi (4/95) < kendi

I. Çoğul Şahıs:

Kendimizi (3/49) < kendimizi
ğendimize (8/60) < kendimize

II. Çoğul Şahıs:

Kendiñizin (9/22) < kendinizin
ğendiñizde (12/75) < kendinizde

III. Çoğul Şahıs:

ğendileri (6/60) < kendileri

2.2.3. İşaret Zamirleri

Varlıkları, nesneleri işaret etmek, göstermek suretiyle karşılayan zamirlerdir. İşaret zamirleriyle belirtilen varlıklar şu veya bu nitelikleriyle değil, yerleriyle ifade edilmiş olur (Vural ve Böler, 2011: 215). Turhal ve yöresi ağızlarında işaret zamirlerinin aldıkları ünlü ve ünsüzlerin durumuna göre farklılıklar gösterebilmektedir:

Bu: Turhal ve yöresi ağızlarında genellikle yazı dilindeki gibidir:

bunda (10/42) < **bunda**

bunu (10/55) < **bunu**

bunları (10/64) < **bunları**

İşaret zamiri olan *bu* sözcüğü yönelme hali eki (-a, -e) aldığında *n* sesi *nazal n* (ñ) sesine dönmüştür. Bu ses olayı Turhal ve köyleri ağızında, EAT'deki asli şekil muhafaza edilmiştir (Sev, 2007: 296).

buña (1/15) < **buna**

Şu: Turhal ve yöresi ağızlarında genellikle yazı dilindeki gibidir:

şurda (4/127) < **şurada**

şunu (3/5) < **şunu**

Az da olsa ünlülerde genişlemeye uğrayarak kullanımına da rastlanmıştır:

şôrayı (9/17) < **şurayı**

şôra (9/4) < **şura**

O: Bu ek şahıs zamiri olan *o* zamiriyle karıştırılabilir. Bu zamir insan dışı varlıkların yerini tuttuğunda işaret zamiri olarak görev yapar. Yörede kullanılan şekilleri yazı dilinde olduğu şekliyledir:

onunan gëTdim (6/25) < onunla gittim (kamyon)

onun (10/100) < onun (hastalık)

onun garşusu (11/8) < onun karşısı (otelin)

Bunlar / bunnar: *Bunlar* şekli yazı dilinde olduğu gibidir:

bunlarıñ gızı (4/59) < bunların kızı

bunları (10/63) < bunları

Ses değişmesi sonucunda *bunnar* haline gelen şekli de sıklıkla kullanılmaktadır:

bunnar aldılar (4/20) < bunlar aldılar

Şunnar: Yörede genellikle *şunnar* şeklinde kullanıldığı görülmüştür:

şunnarı (3/5) < şunları

Onlar / onnar: Bu zamir yazı dilinde olduğu gibidir:

onları goşuyomuş (10/12) < onları koşuyormuş (at)

Ses değişmesi sonucunda *onnar* haline gelen şekli de sıklıkla kullanılmaktadır:

sularduh onnarı (12/25) < sulardık onları

onnardan (7/16) < onlardan (eğitim)

“Türkçede kullandığımız ‘bura, şura, ora’ kelimelerinin yapısı hakkında ağız araştırmalarının çoğunda, yaygınlaşmış olarak ‘bu+ra’ çözümlemesini bulmaktayız. Oysa çok eskilerden beri, ‘bura’ sözünün ‘bu’ ve ‘ara’ kelimelerinin kaynaşması sonucu meydana gelmiş birleşik yapılı olduğu söylenmektedir” (Sev, 2007: 296). Derlenen metinlerde bu kelimeler şu şekildedir:

bu dil buranın doğül (14e/14) < bu dil buranın değil

buraya yanaşdurmasın (5/36) < buraya yanaştırmasın

gel burayı saña vereyim (6/44) < gel burayı sana vereyim

şura bura bi metre (9/58) < şura bura bir metre

şuradan bi gedeydim (13/54) < şuradan bir gedeydim

oralara ahlımız kesmiyodu (2/22) < **oralara** kesmiyordu
orasını hatırlamıyom (2/27) < **orasını** hatırlamıyorum
ğavahlıdı **oralar** (3/30) < kavaklıktı **oralar**

2.2.4. Soru Zamirleri

Nesneleri, kişileri soru yoluyla karşılayan, onların soru şeklindeki karşılıkları olan, onları soru hâlinde ifade eden zamirlerdir (Vural ve Böler, 2011: 217). Turhal ve yöresi ağızlarında soru zamiri olarak *kim* ve *ne* kelimeleri kullanılmaktadır.

neyinen (12/52) < **ney** ile
bilmiyom **nereyse** (12/69) < bilmiyorum **nereyse**
neriye gederse (14a/18) < **nereye** gederse
bu **kim** (3/24) < bu **kim**
kimsin derler (4/99) < **kimsin** derler

2.2.5. Belirsizlik Zamirleri

Kişileri, nesneleri belirsiz olarak karşılayan zamirlerdir (Vural ve Böler, 2011: 217). Nesneleri ve insanları çeşitli açılardan belirsiz bir şekilde karşılayan belirsizlik zamirlerinin Turhal ve yöresi ağızlarındaki kullanılışları çok yaygın olup bazı örnekleri şöyledir:

herkeş (5/19) < **herkes**
başKaları (4/55) < **başkaları**
hePsine (12/77) < **hepsine**
hePisi de (4/15) < **hepsi** de
ötekileri (4/84) < **ötekileri**
şeyde ğalduĥ (1/70) < **şeyde** kaldık
bi **şeyiñiz** yoĥ (5/35) < bir **şeyiniz** yok
para **falan** atarsa (9/20) < para **falan** atarsa
on yaşında **falandım** (9/57) < on yaşında **falandım**
kibrit **falan filan** (9/65) < kibrit **falan** filan
ben **birisini** buluyum (4/94) < ben **birisini** buluyum
kimisi parça gırıyo (6/33) < **kimisi** parça kırıyor

2.3. SIFATLAR (ÖNADLAR)

Sıfatlar⁴³ isimlerle bağlantılı olarak onları niteleyen ya da belirterek tamamlayan kelimelerdir. Bir sözcüğün sıfat olabilmesi için mutlaka bir nesneyle ilişkili olması gerekir (Banguoğlu, 1974: 341). Sıfatlar, Turhal ve yöresi ağızlarında yazı dilindeki gibidir ancak çeşitli fonetik farklılıklar barındıran sıfatlara da rastlanmıştır.

Sıfatlar görevleri bakımından *niteleme sıfatları* ve de *belirtme sıfatları*⁴⁴ olarak iki başlık altında toplanır:

2.3.1. Niteleme (Vasıflandırma) Sıfatları

“Canlı ve cansız varlıkların renk, şekil, biçim, tat, koku, mesafe, huy, alışkanlık, yetenek, beceri gibi türlü dış ve iç özelliklerini bildiren sıfatlardır” (Korkmaz, 2009: 356). Adların “*nasıl*” olduklarını ortaya koyan, onların değişmez özelliklerini bildiren sıfatlardır. Niteleme sıfatları Turhal ve yöresi ağızlarında şöyle geçmektedir:

gúccük osman (3/26) < **Küçük** Osman

cıbrı ğafalı bi şey (3/16) < **cıbrı kafalı** bir şey

eyce adam (4/31) < **İyice** adam

gözel dikiş makinesi (12/7) < **güzel** dikiş makinesi

böyük osman (3/26) < **Büyük** Osman

2.3.2. Belirtme Sıfatları

Belirtme sıfatları⁴⁵; isimleri işaret, soru, sayı ve belirsizlik yönünden belirten sıfatlardır (Korkmaz, 2009: 385).

⁴³ Sıfatlar ile ilgili geniş bilgi için bakınız: Ergin, *TDB*, s. 241-254.; Korkmaz, *TTG*, s. 333-399; Vural-Böler, *SŞB*, s. 187-194.

⁴⁴ Bakınız: Korkmaz, *TTG*, s. 354

⁴⁵ Geniş bilgi için bakınız: Korkmaz, *TTG*, s. 385

2.3.2.1. İşaret Sıfatları

İşaret sıfatları nesneleri göstererek belirten sıfatlardır. Bu sıfatlar nesnelerin bulundukları yeri mekandaki veya zamandaki uzaklık mesafelerine göre gösterir (Korkmaz, 2009: 385). Turhal ve yöresi ağızlarında da işaret sıfatı *bu, şu, şö, o* kelimeleridir:

- bu** tarafTa (12/10) < **bu** tarafta
- bu** yeni evde (12/46) < **bu** yeni evde
- şu** eviñ altına (12/47) < **şu** evin altına
- şö** ğadın (1/10) < **şu** kadın
- şö** başKa yere (4/7) < **şu** başka yere
- o** inceleriñ bināsı (3/11) < **o** incelerin binası
- o** dazyayolunda (3/12) < **o** Dazyayolunda

2.3.2.2. Sayı Sıfatları

Sayı sıfatları, adları sayı gösterme yoluyla belirten sıfatlardır. Bu sıfatlar aslında birer sayı adı iseler de adlar önünde artık tam bir sıfat görevi yüklenmişler, kalıcı birer sığata dönüşmüşlerdir (Korkmaz, 2009: 387).

2.3.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları

İsimlere gelerek onlara sorulan *kaç* sorusunun cevabıdır. Herhangi bir ek almaz (Vural ve Böler, 2011: 206).

Yörede rastlanan asıl sayı sıfatları şu şekildedir:

- ğırğ** metre (7/27) < **kırk** metre
- eki** üç ay (4/66) < **eki** üç ay
- üç** ay (3/40) < **üç** ay
- altı** kardeşTik (6/8) < **altı** kardeştik
- beş** ğuruş para (3/6) < **beş** kuruş para

2.3.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları

Belirttikleri isimlerin sıralarını gösteren sıfatlardır. Bunlar asıl sayı sıfatlarına -*Incl/- UncU* ekinin getirilmesiyle yapılır (Vural ve Böler, 2011: 206).

ekinci sıra (4/108) < **ikinci** sıra

birinci belediye (11/3) < **birinci** belediye

birinci düününde (12/70) < **birinci** düğününde

üçüncü babam (4/110) < **üçüncü** babam

üçüncü bölüm (7/6) < **üçüncü** bölüm

2.3.2.2.3. Paylaştırma (Üleştirme) Sayı Sıfatları

Parça ve pay belirten sıfatlardır. Üleştirme sıfatları sayılara -*Ar* ekleri getirilerek yapılır (Hengirmen, 1995: 141).

gırhar lira (6/23) < **kırkar** lira

altışar (MDD) < **altışar**

2.3.2.2.4. Kesir Sayı Sıfatları

Belirttikleri isimlerin sayılarını kesirli olarak gösteren sıfatlardır. Kesir sayı sıfatları tek kelime olarak değil, bir kelime grubu olarak bulunurlar (Vural ve Böler, 2011: 206).

Kurallı olarak -*de*, -*da* ekiyle yapılır.

beş**de** dört (MDD) < beş**te** dört

2.3.2.2.5. Topluluk Sayı Sıfatları

Belirttikleri nesneler arasında bir benzerlik, bir birlik bulunduğunu belirten, bir nesne topluluğu ifade eden sayı sıfatlarıdır. Bu sıfatlar asıl sayılara -(*I*)z/-(*U*)z ekinin eklenmesiyle oluşur (Vural ve Böler, 2011: 206).

ekiz eşi ölüyo (10/28) < **ikiz** eşi ölüyor

üçüz koyun (MDD) < **üçüz** koyun

2.3.2.3. Soru Sıfatları

İsimleri soru yoluyla tamamlayan sıfatlardır (Vural ve Böler, 2011: 207).

Çalışmada geçen soru sıfatları şu şekildedir:

hangi birine (6/34) < **hangi** birine

ne zaman (4/52) < **ne** zaman

nasıl bir şey (2/33) < **nasıl** bir şey

kaç kere (4/53) < **kaç** kere

kaç tane (6/20) < **kaç** tane

kaç yaşındaydı (10/10) < **kaç** yaşındaydı

2.3.2.4. Belirsizlik Sıfatları

“Belirsizlik sıfatları, varlık ve nesnelerin sayı ve miktarını açık ve kesin olarak değil kabataslak, belirsiz olarak bildiren sıfatlardır” (Korkmaz, 2009: 395-398). Nesneleri çeşitli açılardan belirsizlik yoluyla tamamlar.

Çalışmada geçen soru sıfatları şu şekildedir:

başğa işler (5/37) < **başka** işler

biraz düz yol var (2/15) < **biraz** düz yol var

bir şey (2/33) < **bir** şey

bir gün (4/4) < **bir** gün

fazla şeyler (9/8) < **fazla** şeyler

her gün (9/15) < **her** gün

her tarafını (9/75) < **her** tarafını

hiç bi şey (6/60) < **hiç** bir şey

öbür dünyaya (2/32) < **öbür** dünyaya

öbürsü gün (9/70) < **öbür** gün

bi kaç gün (10/131) < **bir kaç** gün

2.4. ZARFLAR (BELİRTEÇLER)

“Zarf veya belirteç⁴⁶; bir fiilin, fiilimsinin, sıfatın veya başka bir zarfın anlamını yer, zaman, durum ve miktar bakımından niteler. Zarflar, fiile yöneltilen *neden, ne zaman, nereye, ne kadar ve nasıl* sorularının cevaplarını oluşturur” (Ergin, 2009: 280).

2.4.1. Yer Yön Zarfları

“Fiildeki oluş ve kılışın yerini ve yönünü belirleyen zarflardır” (Korkmaz, 2009: 395-398). “Türkiye Türkçesi ağızlarında, yer-yön bildiren ifadeler önemli bir yer teşkil etmesine rağmen bu ifadelerin büyük bir bölümünün yazı dili sözlüğünde yer bulmadığı görülmektedir” (Bulduk, 2019: 193-216). Turhal ve yöresi ağızlarında, yer yön zarflarından bazılarında değişimler görülmüştür:

içeri düşürünce (6/55) < **içeri** düşürünce
dışarı vermeyicām (4/2) < **dışarı** vermeyeceğim
çıhamıyodu **dışarı** (7/18) < çıkamıyordu **dışarı**
gēdiyo **ileri** (3/30) < gidiyor **ileri**
geri geliyoduğ (7/21) < **geri** geliyorduk
geri geddi (7/29) < **geri** gididi
geri geldük (10/89) < **geri** geldik
aşşaa atlatdırıyolar (7/30) < **aşağı** atlattırıyorlar
ğayıyoñ **aşşaa** (7/33) < kayıyorsun **aşağı**
yôharı ğaldıramıyom (9/53) < **yukarı** kaldıramıyorum
yôharı çıhdığ (10/53) < yukarı çıktık

2.4.2. Zaman Zarfları

“Fiilde belirtilen iş veya hareketin ne zaman yapıldığını bildiren kelimelere veya kelime gruplarına zaman zarfı denir” (Ergin, 2009: 280). Zaman zarflarını Muharrem Ergin, “Bunlar zarf olarak kullanılan çeşitli zaman isimleridir” (Ergin, 2009: 260) şeklinde yorumlar. Yöre ağızında, zaman zarflarında bazı seslerde değişimler görülmüştür:

⁴⁶ Geniş bilgi için bakınız: Korkmaz, *TTG*, s. 451-523.; Ergin, *TDB*, s. 255-259.

şincik gedek (11/1) < şimdi gidelim
şinci gel (2/66) < şimdi gel
sonra geTdi (6/14) < sonra gitti
sōna trakTör aldım (6/16) < sonra traktör aldım
hafTa soñları geTtim (7/18) < hafta sonları gittim
yarın icci alacağlar (5/5) < yarın iççi alacaklar
ağşamınan içiyolar (10/155) < akşamleyin içiyorlar
Sabānan buldular (12/64) < Sabahleyin buldular
ğarağışda yāmaz (14a/17) < karakışta yağmaz
gene gediyo (10/126) < gene gidiyor
anca denetliyolar (7/34) < anca denetliyorlar
zabaa çıhma (14c/25) < sabaha çıkma

2.4.3. Niteleme Durum (Hal) Zarfları

“Durum veya hâl zarfları fiillerin durumlarını anlatan; fiilde bildirilen hareketin nasıl yapıldığını bildiren kelimelerdir” (Ergin, 2009: 281).

Turhal ve yöresi ağızlarında, niteleme durum (hal) zarflarında bazı seslerde değişimler görülmektedir. Metinlerde rastladığımız örnekler şöyledir:

gözelce öğrendim (10/183) < güzelce öğrendim
iyi çalışdığ (6/27) < iyi çalıştık
kötü olduğ (10/159) < kötü olduk
ëyi hatıllıyom (2/29) < iyi hatırlıyorum
kütür kütür vurarağ (2/27) < kütür kütür vurarak
öle (3/7) < öyle
şöle dolanıyo (5/8) < şöyle dolanıyor
böle yapıyodum (9/15) < böyle yapıyordum
yavaş gederdim (9/9) < yavaş yavaş giderdim
ëyi olmadı bu (3/32) < iyi olmadı bu

2.4.4. Azlık-Çokluk (Miktar) Zarfları

“Miktar veya nicelik zarfları; fiilleri, zarfları, fiilimsileri ve sıfatları miktar, derece, ölçü bakımından etkileyen ve sınırlayan zarflardır” (Ergin, 2009: 281).

Yazıya geçirilen metinlerde örnekler şu şekildedir:

en güccük ölüm (12/46) < **en** küçük ölüm

en çoğ üç yüz elli (6/52) < **en** çok üç yüz elli

daha sōna (6/12) < **daha** sonra

az geliyo (1/2) < **az** geliyor

biraz geç ğaldım (9/60) < **biraz** geç kaldım

fazla ilgilenemeg (2/70) < **fazla** ilgilenemeyiz

2.4.5. Soru Zarfları

“Fiildeki oluş ve kılışı çeşitli yönlerden soru yoluyla belirleyen zarflardır” (Korkmaz, 2009: 523). Fiilleri ve fiilimsileri soru yönünden etkileyen bu zarflarda, bölgenin ağız yapısından kaynaklı bazı seslerde değişimler görülmektedir:

nasıl çıkaruruğ? (10/83) < **nasıl** çıkarırız?

nasıl goyduysa (10/125) < **nasıl** koyduysa

ne zaman ğayıt_eddi (4/52) < **ne zaman** kayıt etti

zilede **ne ğadar** ğaldı (10/9) < Zile’de **ne kadar** kaldı

niye ayaa ğalğmadı (3/24) < **niye** ayağa kalkmadı

niye yanaşmadım (4/87) < **niye** yanaşmadım

2.5. FİİLLER (EYLEMLER)

Fiiller, iş ve hareket bildiren önemli sözlerdir. Fiiller, karşıladıkları hareketler ile zaman ve mekân kapsamı içinde, somut ve soyut nesne ve kavramlarla ilgili her türlü oluş, kılış, kılınış ve durumları bildirir (Korkmaz, 2009: 527).

2.5.1. Fiil Yapım (Türetme) Ekleri

Fiil yapan ekler, fiil ya da isim kök ve gövdelerinden fiil yapmak için kullanılan eklerdir. *İsimden fiil yapan ve fiilden fiil yapan ekler* olmaz üzere iki türlüdür (Korkmaz, 2009: 31).

2.5.1.1. Fiilden Fiil Yapım (Türetme) Ekleri

Fiilden fiil yapan ekler, fiil kök veya gövdelerinden fiil oluşturmak için kullanılan eklerdir (Korkmaz, 2009: 123).

2.5.1.1.1. [-dUr-]

“Ünsüz ile biten geçişli ve geçişsiz fiillere gelerek oldurma ve yaptırma bildiren geçişli fiiller yapar” (Vural ve Böler, 2011: 191). Bu ekin Turhal ve yöresi ağızlarında yazı dilinden farklı hallerine rastlanmıştır:

ğaldduTdur (3/27) < kaldırttır

zunna çalddur (4/112) < zurna çaldır

bi_dilekce yazdur (10/86) < bir dilekçe yazdır

bunu öldüTdür (3/27) < bunu öldürttür

bi sıhışTur (10/128) < bir sıkıştır

alduracağ (1/10) < aldıracak

anladurdu (3/58) < anlatırdı

gúddürmüyecekler (10/109) < güttürmüyecekler

2.5.1.1.2. [-Ur]

Ünsüz ile biten geçişli ve geçişsiz fiil köklerinden ettirgen anlamlı fiiller türetmiştir (Korkmaz, 2009: 31). -Ur eki, Turhal ve yöresi ağızlarında yazı diline uygun kullanılmıştır.

oğur_yazarlı (10/107) < okur yazarlığı

2.5.1.1.3. [-ɪl-]

Genellikle ünsüzle biten geçişli fiillerden olma ya da yapılma bildiren fiiller türetilir (Vural ve Böler, 2011: 192). -l- eki, Turhal ve yöresi ağızlarında yazı diline uygun kullanılmıştır:

gözleri ışıldadı (9/68) < gözleri ışıldadı

ğırılmış (10/53) < kırılmış

sıhılıyoğ (10/149) < sıkılıyor

ğafa yarılma (12/49) < kafa yarılma

2.5.1.1.4. [-(I)ş-, (U)ş-]

Bu ek, fiilin gösterdiği işi öznelere karşılıklı yaptığı anlamı verir. Ayrıca eklendiği fiil kök ve gövdelerinden “kendiliğinden oluş” bildiren fiiller de oluşturmuştur (Korkmaz, 2009: 132). Yöre ağızlarında çoğunlukla yazı diline uygun kullanılmıştır.

gelişekliyd (4/42) < gelişmişti

çatışduruyom (10/113) < çatıştıramıyorum

yetüşTürdü (3/14) < yetiştirdi

2.5.1.2. İsimden Fiil Yapım (Türetme) Ekleri

Bu ekler isimlerin kök ya da gövdelerine gelerek onların fiil olmasını sağlar (Korkmaz, 2009: 33). Turhal ve köylerinden derlenen metinlerde şu örnekleri tespit edilmiştir:

2.5.1.2.1. [+Al-]

Eklendiği isimden *olma* bildiren fiiller türeten bir ektir (Korkmaz, 2009: 112). Turhal ve yöresin ağızlarında çoğunlukla yazı diline uygun kullanılmıştır. Çok kullanılan bir ek değildir:

eli boşalıyo (3/34) < eli boşalıyor

şışe boşalmış (10/125) < şişe boşalmış

2.5.1.2.2. [+IA-]

+IA- eki⁴⁷ eklendiği sözcüğe birçok anlam ve mahiyet kazandırır (Vural ve Böler, 2011: 181). Yörede çok sık kullanıldığı görülmüş olup çoğunlukla yazı diline uygun kullanılmıştır:

lekelediñiz (4/68) < lekelediniz

başladūh (10/168) < başladık

oraya toplandı (11/9) < oraya toplandı

paTlasan, çaTlasan (14a/13) < patlasan, çatlasan

2.5.1.2.3. [+IAñ-]

çocuğlar havaslandı (2/11) < çocuklar heveslendi

nişanlanmıyom diyom (4/14) < nişanlanmıyor diyorum

çıhduğca havalanuñ dedi (5/28) < çıktıkça havalanın dedi

millet toplanmışlar (8/14) < millet toplanmışlar

fazla ilgilenemeg dedi (2/71) < fazla ilgilenemeyiz dedi

2.5.1.2.4. [+IAş-]

uzağlaşdım yere (9/50) < uzaklaştığım yere

süngüleşme yapıyoduğ (7/17) < süngüleşme yapıyorduk

2.5.2. Şahıs Ekleri

Şahıs ekleri, fiillere gelerek fiilin gösterdiği oluş ve kılışın kimler tarafından gerçekleştirildiğini bildiren eklerdir. Şahıs ekleri, zaman ve dilek eklerinden sonra gelir, kendilerinden sonra sadece soru ekleri alabilir (Korkmaz, 2009: 571).

⁴⁷ Geniş bilgi için bakınız: Banguoğlu, *TG*, s. 214-217.

2.5.2.1. Birinci Tip Şahıs Ekleri

Birinci tip şahıs ekleri şahıs zamiri menşeli olup şimdiki zaman, gelecek zaman, öğrenilen geçmiş zaman, istek ve gereklilik kiplerinin çekimlerinde kullanılan eklerdir (Ergin, 1972: 283).

Bu eklerin Turhal ve yöresi ağızlarında genel kullanımı şu şekildedir:

1. Tekil Şahıs: -m
2. Tekil Şahıs: -n, -ñ -sIn,-sUn, -sUñ
3. Tekil Şahıs: -
 1. Çoğul Şahıs: -k, -k -h, -z, -Iz, -Uz, -Ik, -Uk, -ük, -ük, -üh
 2. Çoğul Şahıs: -sInIz, -sUñUz, -nIz, -nUz
 3. Çoğul Şahıs: -lAr

Turhal ve yöresin ağızlarında birinci tip şahıs eklerinin kullanım şekilleri:

1. Şahıs Teklik

[-m]:

ğızım saña diyom (14a/20) < kızım sana diyor**um**

otumuyom (14a/25) < oturmuyor**um**

yemiyom (14a/25) < yemiyor**um**

2. Şahıs Teklik:

[-n]:

sürün (14c/21) < sür**ün**

getiriyon (2/5) < getiriyor**sun**

-sñ, -siñ, -suñ, -süñ:

çekTürsün (1/10) < çektir**sin**

1. Şahıs Çokluk:

[-k]:

ğarı dèrdük (1/17) < karı derd**ik**

tallada bitirdük (2/7) < tarlada bitird**ik**

[-h, -ḥ]:

gèdiyodu**h** (10/60) < gidiyorduk

tuda gèdiyodu**ḥ** (12/52) < tuda gidiyorduk

dōmuşu**ḥ** (10/56) < doğmuş**uz**

[-z]:

gèdecē**z** (9/17) < gideceğ**iz**

[-ūk, -ūḥ]:

yiye**cūk** dedi (4/8) < yiyeceğ**iz** dedi

şeyi yuyac**ūḥ** (4/8) < şeyi yıkayacağ**ız**

ge**decūk** (4/8) < gideceğ**iz**

2. Şahıs Çokluk

[-sInIz, -sUñUz]:

ōrenür**sünüz** (10/144) < öğrenir**siniz**

severs**iñiz** (11/2) < severs**siniz**

[-nIz, -nUz]:

alacā**dınız** (5/2) < alacakt**ınız**

nerde çalışacā**nız** (5/34) < nerde çalışacaks**ınız**

gelecā**nız** gine (5/35) < geleceks**iniz** gene

3. Şahıs Çokluk:

[-lar]:

püşgú**úT** dādıyol**ar** (10/150) < bisküvi dağıtıyol**ar**

çay yapuyol**ar** (10/150) < çay yapıyol**ar**

ayrılmıyol**ar** (4/54) < ayrılmıyol**ar**

[-ler]:

yatın dē**diler** (11/16) < yatın dedil**er**

gelmemiş**ler** (12/69) < gelmemiş**ler**

2.5.2.2. İkinci Tip Şahıs Ekleri

İkinci tip şahıs ekleri iyelik kökenli olup Turhal ve yöresi ağızlarında da görülen geçmiş zaman ve şart çekimlerinde kullanılan eklerdir (Demir, 2005: 168).

Araştırma alanı olan Turhal ve yöresine ait derlenen metinlerde birinci tip şahıs ekleriyle ikinci tip şahıs ekleri arasında kesin bir ayrım olmayıp birbirlerinin yerine kullanıldığı da görülmüştür:

1. Tekil Şahıs: -m
2. Tekil Şahıs: -n, -ñ
3. Tekil Şahıs: -
1. Çoğul Şahıs: -k, -ķ -h
2. Çoğul Şahıs: -z, -nIz, -nIz
3. Çoğul Şahıs: -lAr

Turhal ve yöresi ağızlarında ikinci tip şahıs eklerinin kullanım şekilleri:

1. Şahıs Teklik:

[-m]:

havada döndüm (2/28) < havada döndüm

ëyi hatıllıyom (2/29) < iyi hatırlıyorum

2. Tekil Şahıs Teklik:

[-n]:

alışTılar biliyon mu (4/55) < alıştılar biliyor musun

niye çıkarıyon dedi (10/110) < niye çıkarıyorsun dedi

1. Tekil Şahıs Çokluk:

[-k]:

bölüce dönerdük (13/31) < bölüğe dönerdik

başımıza sürerdük (9/44) < başımıza sürerdik

[-h, -h]:

görebiliyodu**h** (13/5) < görebiliyorduk

örediyodu**h** (13/11) < öretiyorduk

2. Şahıs Çokluk:

[-nIz, -nUz]:

rapor alacān**ı**z (10/85) < rapor alacaksınız

3. Şahıs Çokluk:

[-lAr]:

çavuş yap**Tı**lar (13/8) < çavuş yaptılar

oruya göydular (12/69) < oraya koydular

2.5.3. Zaman ve Şekil Ekleri (Kip Ekleri)

Fiillerdeki şekil ve zaman ekleri, bir hareketin, bir oluş ve kılışın ne zaman ve nasıl ortaya çıktığını bildiren eklerdir (Korkmaz, 2009: 26).

2.5.3.1. Şimdiki Zaman

“-yor şimdiki zaman eki⁴⁸, *yori- yürümek* fiilinin *yori-r* geniş zaman şeklinden çıkmıştır. Hem şekil hem zaman ifade eden eklerden biridir.” (Ergin, 1972: 295-296). “Şimdiki zaman eki, Türkiye Türkçesinde -(I), -(U) yor olarak varlığını sürdürmektedir. Bu ek, gerek ses yapısı gerek türü itibariyle Anadolu Ağızlarında Türkiye Türkçesinden çok değişik biçimler almıştır” (Gülensoy, 1985: 281-295). Turhal ve yöresi ağızlarında şimdiki zaman anlamında kullanılan çok farklı kullanımlara rastlandı. Şimdiki zaman ifade eden ekler, derlenen metinlerde şöyledir:

1. Tekil Şahıs: Turhal ve yöresi ağızlarında -yom, -yo, -yim şeklinde üç farklı şekilde kullanımı görüldü:

⁴⁸ Şimdiki zamanla ilgili geniş bilgi için bakınız: Tuncer Gülensoy, *Anadolu Ağızlarında Şimdiki Zaman Eki*, Türk Kültürü Araştırmaları XXIII/1-2, Ankara, 1985, s. 281-295.

[-yom]:

gideydim diy**om** (13/13) < gideydim diy**orum**

ney_innesi bilemiy**om** (13/15) < neyin nesi bilemiy**orum**

nene geliy**om** aha (1/10) < nene geliy**orum** aha

[-yo]:

şincik şey oturuy**o** (1/16) < şimdi şey oturuy**or**

[-yIm]:

arây**ım** dedim (2/55) < aray**ım** dedim

tuvalete gēdiy**ım** diyo (3/31) < tuvalete gidey**ım** diyor

vagónu bekliy**ım** diyo (5/21) < vagonu bekley**ım** diyor

2. Tekil Şahıs: Turhal ve yöresi ağızlarında *-yoñ* şeklinde tek kullanımı görülmüştür.

[-yoñ]:

getiriy**oñ** (2/5) < getiriy**orsun**

alıştılar biliy**oñ** mu (5/55) < alıştılar biliyor musun

sādan gēdiy**oñ** (2/18) < sağdan gidiy**or**

3. Tekil Şahıs: Turhal ve yöresi ağızlarında birçok farklı kullanımı vardır.

[-yor]:

yüzüy**or** (14d/3) < yüzüy**or**

beziy**or** (14d/3) < beziy**or**

[-yo]:

alıyodu dēy**o** (12/67) < alıyordu diy**or**

başlanıy**o** (13/3) < başlanıy**or**

deyin soruy**o** (13/18) < deyin soruy**or**

[-yi]:

motörler geçiy**i** (2/41) < motorlar geçiy**or**

millet geliyi gidiyi (2/41) < millet geliyor gidiyor
ğayıyi böyle (2/58) < kayıyor böyle

[-ü]:

ābimin dedii (9/22) < abimin dediği
isTedii yere (7/12) < istediği yere

1. Çoğul Şahıs: Turhal ve yöresi ağızlarında *-yoh* şeklinde tek kullanımı vardır.

[-yoh]:

ekinneri biçiyoh (2/2) < ekinleri biçiyoruz
çalışıyoh (5/19) < çalışıyoruz
dëyin bāriyoh (11/14) < diye bağırıyoruz

2. Çoğul Şahıs: Turhal ve yöresi ağızlarında *-yoñuz* kullanımı görüldü.

[-yoñuz]: Bu ekin örnekleri yörede azdır:

veriyoyñuz (1/23) < veriyorsunuz

3. Çoğul Şahıs: Turhal ve yöresi ağızlarında *-yolar* şeklinde tespit edilmiştir.

[-yolar]:

tanker şükrü diyolar (1/9) < tanker şükrü diyorlar
oruya gömüyolar (12/73) < oraya gömüyorlar
ğonuşduruyolar (13/41) < konuşturuyorlar

Şimdiki Zamanın Olumsuzu

Şimdiki zamanın olumsuzu, fiillere gelen zaman eklerinden önce gelen *-ma*, *-me* ekleriyle yapılır (Korkmaz, 2009: 611). Turhal ve yöresi ağızlarında da yazı dilinde olduğu gibidir:

Ėolum ġaĥmıyo (2/39) < Kolum kalkmıyor
oġumayı bilmiyoñ he (10/112) < okumayı bilmiyorsun he
adam boş inemiyo (2/34) < adam boş inemiyor
kimse de ġaçamıyodu (7/12) < kimse de kaçamıyordu

göremiyoduḥ (7/40) < göremiyorduk
ayrılmıyolar (4/54) < ayrılmıyorlar
çocuu olmuyodu (12/40) < çocuğu olmuyordu
otumuyom diyen (14a/24) < oturmuyorum diyen

2.5.3.2. Geniş Zaman

Geniş zaman⁴⁹, adından da anlaşılacağı gibi, her zamanı içine alan, fiilin her zaman ortaya çıktığını ve çıkacağını ifade eden zamandır, *-r*, *-ar*, *-er* ekleriyle yapılır (Ergin, 1972: 291-292).

1. Tekil Şahıs:

[-IrIm, -ArIm, -UrUm]:

alurum demiş (4/81) < alırım demiş
büyüdür çıkarurum (10/93) < büyüdür çıkarırım
yardımcı olurum (10/164) < yardımcı olurum
Kendümü atarım (2/19) < Kendimi atarım
çalarım (14d/12) < çalarım
sürerim dedim (5/28) < sürerim dedim
bilmem nēderim (9/74) < bilmem ne ederim
azābı çekerim (13/37) < azabı çekerim

2. Tekil Şahıs:

[-rsIn, -rsUn]:

delü mü dersün (13/14) < deli mü dersin
cilatecı mı dersin (13/14) < jiletçi mı dersin

[-IrsIn, -ArsIn, -UrsUn]:

yapabilirsin (6/45) < yapabilirsin
savurursun (14a/7) < savurursun

⁴⁹ Geniş bilgi için bakınız: Korkmaz, *GTS*, s. 69.

3. Tekil Şahıs:

[-r, -Ar, -Ir, -Ur]:

adam duyar **ar** mı (2/42) < adam duyar **ur** mı

ödüş alır (6/19) < ödünç alır

yapabilir miyim (6/45) < yapabilir **ir** miyim

gidebilir (7/11) < gidebilir **ir**

ortada gal**ur** (4/71) < ortada kal**ır**

gel**ür** anladurdu (3/8) < gel**ir** anlatırdı

1. Çoğul Şahıs:

[-rİz, -ruz]:

yardımcı oluruz (6/46) < yardımcı oluruz

[-rİğ, -ruğ, -ruğ, -rük, -erük, -ürük]:

señi alıruğ (5/16) < seni alırız

nasıl çıkaruruğ (10/83) < nasıl çıkarırız

yuyaruğ (4/8) < yıkarız

geğerüK (4/8) < gideriz

2. Çoğul Şahıs:

[-ersiniz, -ürsünüz]: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamıştır.

getürürsünüz (MDD) < getirirsiniz

3. Çoğul Şahıs:

[-rlar, -arlar, -ırlar, -urlar]:

nikran der**ler** (3/25) < nikran der**ler**

[-aller, -ellar, -ıllar, -iller, -ullar, -üller]: Turhal ve yöresi ağızlarında geniş zaman eklerinde görülen önemli bir özellik de çokluk üçüncü şahıslarda geniş zaman eki -*r* 'sinin çokluk eki -*lar*, -*ler* 'in -*l* 'sine benzeşmesidir:

kerāmeT d**eller** (4/34) < keramet der**ler**

ğorğ**allar** (2/54) < korkar**lar**

yanaş**ullar** (4/71) < yanaş**ırlar**

Geniş Zamanın Olumsuzu

Geniş zaman kipinin olumsuzu, birinci tekil ve çoğul şahıslarında *-mA-* ekiyle; ikinci ve üçüncü tekil ve çoğul şahıslarında ise *-mAz* eki ile yapılır (Korkmaz, 2009: 638). Yörede bu zamanın olumsuz şekli yazı dilindeki gibi geniş zaman ekinin düşmesi sonrası *-mA*, *-mAz* eklerinin gelmesiyle oluşmuştur:

gètmem, dedim (4/85) < gitmem, dedim

bağıl**maz** (9/88) < bakıl**maz**

ğulağları duym**maz** (10/87) < kulakları duym**maz**

hesaP sorul**maz** (14a/1) < hesap sorul**maz**

marTda yā**maz** (14a/17) < martta yağ**maz**

ağlımız kes**mezdi** (2/23) < aklımız kes**mezdi**

ğahrımız ç**ekmez** (4/55) < kahrımız ç**ekmez**

müşade eT**mezdi** (4/87) < müsaade et**mezdi**

d**emezler** mi (4/99) < d**emezler** mi

ğózleri g**örmez** (10/86) < gözleri g**örmez**

2.5.3.3. Bilinen/Görülen Geçmiş Zaman

Bilinen/görülen geçmiş zaman eklendiği fiile, aktarılan işi bizzat görme, bir eyleme şahit olma, aktarılan olayı kesinlik anlamı içinde aktarma anlamları katar (Korkmaz, 2009: 600).

Turhal ve yöresi ağızlarında bilinen/görülen geçmiş zaman çekimi genellikle tonlu şekliyle karşımıza çıkar. Turhal ve yöresi ağızlarında ikinci şahısların çekiminde nazal *ñ* kullanılır. Bu olay bize yöre ağızında Türkçenin asli şeklinin devam ettiğini gösterir.⁵⁰ Bu zaman ekinin ilk ünsüzü kurallı olarak tonlu ünsüz olmaktadır:

1. Tekil Şahıs:

[dIm, -dUm]:

kime ne eT**dim** (15c/54) < kime ne et**tim**

⁵⁰ Geniş bilgi için bakınız: Gürer Gülsevin, Erdoğan Boz, *Eski Anadolu Türkçesi*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004, s. 122.

üsüyün'e **dedim** (15c/13) < Hüseyin'e **dedim**
ben diyodum (15c/35) < ben diyordum
çocuḡ sâbısı **oldum** (4/111) < çocuk sabisi **oldum**
cāmide górdüm (5/2) < camide górdüm

[TIm, -TUm]:

órdan ḡaç**Tım** (1/15) < oradan kaç**tım**
órdā işTe çalış**Tım** (4/26) < orda işte çalış**tım**
bilezúk alıyo**Tum** (12/17) < bilezik alıyordum
bölüe düş**Tüm** (7/5) < bölüğe düş**tüm**
bu tarafa góç**Tüm** (10/180) < bu tarafa göç**tüm**

2. Tekil Şahıs:

[-dİñ, -dUñ]:

dosda rastlardı**ñ** (15b/11) < dostā rastlardı**n**
dertlere dayandı**ñ** (14e/17) < dertlere dayandı**n**
dōd**üñ** deyin (4/103) < döv**dün** deyin
getür**dün** (9/69) < götür**dün**
annadı**ñ** mı (10/77) < anladı**n** mı

3. Tekil Şahıs:

[-dI, -dU]:

başını yolacādı (15c/49) < başını yolacaktı
gözleri ışıldadı (9/68) < gözleri ışıldadı
Koltūna otur**du** (9/80) < koltuḡuna otur**du**
çoḡ ēyce diyod**u** (10/8) < çok iyice diyord**u**
diş çekiyod**u** (10/98) < diş çekiyord**u**

1. Çoḡul Şahıs:

[-dIk, -duḡ, -dük]:

çalışıyod**uḡ** (10/140) < çalışıyord**uk**
gelin old**uḡ** yavrum (4/48) < gelin old**uk** yavrum

başğa işler yap**duḡ** (5/37) < başka işler yapt**ık**
kelemci ğarı der**dük** (1/17) < kelemci karı der**dik**
eT**dirdik** (6/62) < ettir**dik**
görem**edik** (6/9) < görem**edik**
ırmahda girer**dik** (9/38) < ırmakta girer**dik**

2. Çoğul Şahıs:

[-**dıñız**, -**diniz**, -**duñuz**]:

yaḡ**dıñız** (4/7) < yakt**ınız**
bizi lekele**diñiz** (4/68) < bizi lekele**diniz**
alacā**dıñız** (5/2) < alacakt**ınız**
ver**diniz** (1/18) < ver**diniz**

3. Çoğul Şahıs:

[-**dıllar**, **dUlar**]:

bölükTen ald**dıllar** (13/53) < bölükten ald**dıllar**
gótürdü saT**dıllar** (10/74) < götürdü satt**dıllar**
menderese sóüyod**dular** (1/2) < menderese sövüyord**dular**
ortaḡıçiyod**dular** (4/137) < ortak içiyord**dular**
yaşımı böyüT**düler** (10/84) < yaşımı büyütt**düler**

Bilinen/Görülen Geçmiş Zaman Olumsuzu

Görülen geçmiş zamanın olumsuzu görülen/duyulan geçmiş zaman ekinden önce getirilen -*mA* ekiyle yapılır (Korkmaz, 2009: 605).

verecādılar ver**mediler** (10/73) < verecektiler ver**mediler**
ayaa ḡalḡ**madı** (3/24) < ayağa kalk**madı**
canım ḡaynam**adı** (4/121) < canım kaynam**adı**
ḡımıldam**adı** (15c/47) < kımıldam**adı**
para et**medi** (15b/24) < para et**medi**

2.5.3.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman

“Fiilin karşıladığı oluş ve kılışı, kişinin başkasından duyduğunu, sonradan gördüğünü veya farkında olmadan işlediğini anlatan, içinde şekil ve zaman kavramı taşıyan kip” (Korkmaz, 2007: 75)

Türkiye Türkçesi yazı dilinde bugün öğrenilen geçmiş zaman çekimi için *-mİş / -mUş* ekleri kullanılmaktadır. Bu ek, Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde yalnız düz ünlülü olarak kullanılmış, Osmanlıca döneminin sonlarına doğru ekin yuvarlak şekilleri de kullanılmaya başlanmıştır (Bulduk, 2018: 13).

Turhal ve köylerinde öğrenilen geçmiş zaman *çok şekilli* olarak karşımıza çıkmaktadır.

1. Tekil Şahıs:

[-mİşIm, -mUşUm]:

şanssız bir ğarıymışım (15c/51) < şanssız bir karıymışım

çihmişim (8/9) < çıkmışım

bayılmışım (8/13) < bayılmışım

örda dōmuşum (12/1) < orda dövmüşüm

ğaynana olmuşum (15c/53) < kaynana olmuşum

ğızı dōlmüşüm (4/59) < kızı değilmişim

2. Tekil Şahıs:

[-mİşsIn, -mUşsUn]: Yörede derlenen metinlerde örneklerine çok rastlanmadı:

yüzük dağmışsın (15c/12) < yüzük takmışsın

ibret almamışsın (15c/19) < ibret almamışsın

ğalhmışsın (15c/18) < kalkmışsın

3. Tekil Şahıs:

[-mİş, -mUş]:

ısırılmış (15f/22) < ısırılmış

anneme gêtmiş demiş (1/18) < anneme gitmiş demiş

misafirlee gêtmiş (2/52) < misafirliğe gitmiş

bidon goymuş (3/13) < bidon koymuş
erken ölmüş (12/64) < erken ölmüş

1. Çoğul Şahıs: Yörede kullanımı çok azdır.

[-mışlı, -mişik, -muşu, -müşük]:

biz dömuşu (10/56) < biz doğmuşuz

görmüşük (MDD) < görmüştük

yermişik (MDD) < yermişiz

2. Çoğul Şahıs: Derlenen metinlerde örneğine hiç rastlanmadı. Ancak kullanımı genel olarak şu şekildedir:

[-mıssınız, -mişiniz, -muşsunuz]:

oğumuşsunuz (MDD) < okumuşsunuz

eyi gelmişiniz (MDD) < iyi gelmişsiniz

3. Çoğul Şahıs:

[-mıslar, mUslar]:

aramışlar (2/45) < aramışlar

almamışlar (4/67) < almamışlar

ısıtmışlar (13/6) < ısıtmışlar

şehiT olmuşlar (12/69) < şehiT olmuşlar

temüzlüyomuşlar (10/42) < temüzlüyomuşlar

Öğrenilen Geçmiş Zamanın Olumsuzu:

yağalıyamamışlar (12/45) < yakalayamamışlar

bulamamışlar (12/44) < bulamamışlar

gétmemişler (4/69) < gitmemişler

yapmamışlar (5/33) < yapmamışlar

2.5.3.5. Gelecek Zaman

Fiilin karşıladığı oluş ve kılışın henüz gerçekleşmediğini ancak gelecek zamanda yapılacağını bildiren *-AcAk* ekleriyle karşılanan zaman durumudur (Korkmaz, 2009: 623)

Turhal ve yöresi ağızlarında birinci tekil ve birinci çoğul şahıslarda gelecek zaman ekinde bulunan *-ğ* erimiş durumdadır. Hece kaynaşmasının da bir sonucu olarak uzun ünlü meydana gelmiştir:

1. Tekil Şahıs:

[-ecēm, -acām]:

ūraşacām (1/14) < uğraşacağım

dönecām (2/20) < döneceğim

böyüdecām (4/78) < büyüteceğim

usTuya verecēm (9/67) < ustaya vereceğim

2. Tekil Şahıs: Bu şahısta çoğunlukla hece yutumu ya da hece kaynaşmasına rastlanmıştır:

[-acān, -ecēn, -ecān]:

yapacān, diyo (3/34) < yapacaksın, diyor

ne yiyecān ne içecān (10/101) < ne yiyeceksin ne içeceksin

mādene girecān (5/10) < madene gireceksin

3. Tekil Şahıs:

[-acaḥ, -acak]:

ğolaycık olacaḥ (15f/6) < kolaycık olacak

müfTü olacaḥ (10/170) < müftü olacak

ğaçaçaḥ (7/13) < kaçacak

kim bulacaḥ (4/93) < kim bulacak

gótürecek (4/98) < götürecek

edecek (10/94) < edecek

1. Çoğul Şahıs:

[-acūḥ, -ecūk]:

yuyacūḥ (4/8) < yıkayacağınız

yiyeecūk (4/8) < yiyeceğiz

geđecūk (4/8) < gideceğiz

2. Çoğul Şahıs: Bu şahısta çoğunlukla hece yutumu ya da hece kaynaşmasına rastlanmıştır.

[-acādınız, -acānız]:

alacādınız (5/2) < alacaktınız

çalışacānız (5/34) < çalışacaktınız

ğurban olacānız (5/35) < kurban olacaksınız

rapor alacānız (10/85) < rapor alacaksınız

3. Çoğul Şahıs:

[-caḥlar, -cekler]:

bulucaḥlar (2/47) < bulacaklar

yuyacaḥlar (4/5) < yıkayacaklar

icci alacaḥlar (5/5) < işçi alacaklar

alışTuracaḥlar (10/166) < alıştıracaklar

nışan edecekler (4/20) < nişan edecekler

Gelecek Zamanın Olumsuzu

almıyacaḥsanız (15b/27) < almayacaksınız

gúddürmüyecekler (10/109) < güttürmeyecekler

2.5.3.6. Şart / Dilek Kipi

“Şart kipi⁵¹ olarak da bilinen bu kip, fiil tabanına *-sA* eki getirilerek yapılır. Bu kip bütün yazı dillerinde kullanılmaktadır.” (Ercilasun, Karahan ve Kirişcioğlu, 2006: 659) Turhal ve yöresi ağızlarında şart eki yazı dilide olduğu gibi *-se*, *-sa* şeklindedir. İkinci zaman çekimlerinde nazal *n* (*ñ*) kullanımı mevcuttur:

1. Tekil Şahıs:

[-sAm]:

onnarı alsam (2/12) < onları alsam

çocuğ bulsam (4/2) < çocuk bulsam

turhal’a bir kavuşsam (14e/2) < Turhal’a bir kavuşsam

bırakşam (15c/49) < bıraksam

ölürsem (4/117) < ölürsem

gelürsem (5/34) < gelirsem

2. Tekil Şahıs:

[-sAñ]:

bi görseñ ölüm (12/39) < bir görseñ oğlum

çevirseñ ğafañı (15b/11) < çevirseñ kafanı

3. Tekil Şahıs:

[-sA]:

uzağdan da olsa (15f/6) < uzaktan da olsa

o beni döse (15b/102) < o beni dövse

1. Çoğul Şahıs:

[-sağ, -sek]:

arasağ (15c/2) < arasağ

desek (MDD) < desek

⁵¹ Geniş bilgi için bakınız: Ahmet Bican Ercilasun, Leyla Karahan ve M. Fatih Kirişcioğlu, “*Karşılaştırmalı Türk lehçeleri grameri I-fiil-“basit çekim”*”. TDK Yay., Ankara, 2006, s. 659.

2. Çoğul Şahıs:

[-sAñIz]:

yapsa**ñız** kötü olmaz (MDD) < yap**sanız** kötü olmaz

gelse**ñiz** iyi olur (MDD) < gelse**seniz** iyi olur

3. Çoğul Şahıs:

[-sAlAr]:

buyurs**alar** (4/29) < buyurs**alar**

atars**alar** (11/16) < atars**alar**

bālas**alar** duramam (14e/18) < bağlas**alar** duramam

verdiys**eler** (10/76) < verdiys**eler**

Şart Kipinin olumsuzu:

almasa**ñ** (15b/26) < almasan

aramasa**ñ** (15c/2) < aramasak

2.5.3.7. İstek Kipi

“Batı Türkçesinde istek eki *-A*’dır. Bu ek, eski Türkçedeki gelecek zaman eki *-ğa, -ge (-ğay, -gey)*’den gelmiştir” (Ergin, 1972: 310). Turhal ve yöresi ağızlarında istek kipi olan *-a, -e* nin genellikle yuvarlaklaşarak *-u, -ü* ’ye döndüğü görülmüştür. Turhal ve yöresi ağızlarında istek kipinin ikinci ve üçüncü şahıslarındaki çekimi çok azdır. İstek ifadesi emir, bazen de şart kipiyle karşılanır.

1. Tekil Şahıs:

[-īm, -IyIm, -UyUm]:

nebl**īm** yavrum (4/51) < ne bileyim yavrum

oñu bekl**īm** dedi (9/79) < onu bekleyim dedi

yola atı**yım** (2/57) < yola atıyım

annadı**yım** (3/1) < anlatayım

everi**yım** (4/92) < evlendireyim

buluy**um** (4/94) < buluyum

ğalduruy**um** (13/24) < kaldırayım

götürü**yüm** (9/100) < götüreyim

2. Tekil Şahıs:

[-asın]:

sen olasın (15c/54) < sen olasın

bi ğız alasın (15c/55) < bi ğız alasın

çıharasın (15c/59) < çıharasın

3. Tekil Şahıs: Kullanımı çok azdır.

vere (MDD) < vere

1. Çoğul Şahıs: Turhal ve yöresi ağızlarında istek kipinin birinci çoğul eki genellikle kalın sesli fiillerde *-h*, ince sesli fiillerde *-k* olarak kullanılmıştır.

[-ağ, -ek, -alım]:

gèdek (3/29) < gidelim

ğafaları çekek (3/29) < kafaları çekelim

everek (4/73) < evlendirelim

gel vererek (4/80) < gel verelim

yetüşTürek (5/4) < yetiştirelim

yapağ dedi (2/72) < yapalım dedi

barışağ (4/66) < barışalım

çıharağ (10/87) < çıkaralım

bağalım (MDD) < bakalım

2. Çoğul Şahıs: Metinlerde istek kipinin ikinci çoğuluna rastlanmamıştır.

3. Çoğul Şahıs: Metinlerde istek kipinin üçüncü çoğuluna rastlanmamıştır.

İstek Kipinin Olumsuzu

pişman_olmayasın (15c/58) < pişman olmayasın

beklemiyek (MDD) < beklemeyelim

2.5.3.8. Gereklilik Kipi

“Türkiye Türkçesi fiil çekim tablosunda gereklilik kipi için kullanılan *-malı, -meli* eki ve onun hikâyesi, şartı ve rivayeti yakın zamanda ortaya çıkmıştır” (Gencan, 1979: 362). “Gereklilik ifade etmek için Eski Türkçeden beri pek çok ek, biçim ve kelime grubu kullanılmıştır. Bunların en başında Eski Türkiye Türkçesinde kullanılan *-sa gerek* biçimi gelmektedir” (Gülsevin, 1997: 103-105).

Turhal ve köyleri ağız yapısının incelendiği çalışmada *-malı, -meli* ekine hiç rastlanmamıştır. Bu durum bu ekin elbette ki hiç kullanılmadığı anlamına gelmemekte ancak çok nadir kullanıldığını göstermektedir. Metinlerde gereklilik ifadesinin şu şekillerde olduğu görüldü:

1. Tekil Şahıs:

[-mAm lāzım, -mAm gerek]:

olmam lāzımmuş (2/68) < olmam lazımmış

dönmem gerekTi (2/16) < dönmem gerekti

2. Tekil Şahıs:

[-mAn lāzım, -mAn gerek]:

çalışman lāzım (MDD) < çalışman lazım

okuman lāzım (MDD) < okuman lazım

hemen dönmeñ gerek (MDD) < hemen dönmen gerek

3. Tekil Şahıs:

[-mAsı lāzım]:

vermesi ilāzım (12/19) < vermesi lazım

gitmesi lāzım (MDD) < gitmesi lazım

1. Çoğul Şahıs:

[-mAmız lāzım]:

okumamız lāzım (MDD) < okumamız lazım

çok gitmemiz lāzım (MDD) < çok gitmemiz lazım

2. Çoğul Şahıs:

[-mAñız lāzım]:

satmañız lāzım (MDD) < satmanız lazım

görmeñiz lāzım (MDD) < görmeniz lazım

3. Çoğul Şahıs:

[-mAlArı lāzım]:

gezmeleri lāzım (MDD) < gezmeleri lazım

uyumaları lāzım (MDD) < uyumaları lazım

2.5.3.9. Emir Kipi

“Emir ekleri yalnız *hareket* bildiren eklerdendir. Tasarlama kipi eklerinden biri olan bu ekler tasarlanan hareketi *emir* şeklinde ifade eder” (Ergin, 1972: 304).

1. Tekil Şahıs: Turhal ilçesi ve köyleri ağızlarında emir kipinin teklik birinci şahıs çekimi istek eki ile karşılanmaktadır. Turhal ve köyleri ağız yapısında *gereklilik durumu* şu şekildedir:

[-īm, -uyum, -eyim]:

buluyum (4/94) < buluyum

elimnen Tutuyum (9/45) < elimle Tutuyum

ğalduruyum (13/24) < kaldırayım

oñu beklīm (9/79) < onu bekleyim

saña vereyim (6/44) < sana vereyim

2. Tekil Şahıs: Turhal ilçesi ve köyleri ağızlarında emir ikinci tekil eki yoktur.

gel dedi (5/3) < gel dedi

git bu ğızı ğaçır (15f/11) < git bu kızı kaçır

oñu demiş (3/6) < oku demiş

bağ bāyım (15f/8) < bak bayım

3. Tekil Şahıs:

[-sIn, -sUn]:

esirges**in** (2/74) < esirges**in**

bi acemi als**ın** (5/19) < bir acemi als**ın**

belberlik yaps**ın** (10/80) < berberlik yaps**ın**

gözüne dizi**ne dursun** (5/31) < gözüne dizine durs**un**

ilkokulu o**ğusun** (10/81) < ilkokulu okus**un**

1. Çoğul Şahıs: Turhal ilçesi ve köyleri ağızlarında emir kipinin çokluk birinci şahıs çekimi, istek eki ile karşılanmaktadır.

[-ek, -ağ]:

ge**dek** (3/29) < gidel**im**

ka**faları çekek** (3/29) < kafaları çekel**im**

gel ver**ek** demiş (4/80) < gel verel**im** demiş

ever**ek** demişler (4/73) < evlendirel**im** demişler

böyü**dek** (10/83) < büyütel**im**

çı**ğarağ** (10/87) < çıkaral**ım**

2. Çoğul Şahıs:

[-In, -Un]:

sözlüm deyin (15c/12) < sözlüm deyin

yazın (2/1) < yazın

ambulans gónderin (2/61) < ambulans gönderin

dödün deyin (4/103) < dövdün deyin

3. Çoğul Şahıs:

[-sInlar, -sUnlar]:

ge**Tmesinler** (4/125) < gitmes**inler**

als**ınlar** (5/19) < als**ınlar**

örets**inler** (13/15) < öğrets**inler**

Emir Kipinin Olumsuzu

vermesin (2/74) < vermesin

boşa g tmesin (4/124) < boşa gitmesin

yan   durmasın (5/36) < yan   t rmasın

   arama   (10/87) <    aramay  

2.5.4. Fiillerin Birle  ik Kipli  ekimleri

Bir fiilde birden  ok kip eki varsa bu fiillere *birle  ik kipli fiiller*⁵² ya da *birle  ik zamanlı fiiller* denir. Birle  ik kipli fiiller genelde iki kip eki alır.     ip eki alan fiiller de vardır bunlara *katmerli birle  ik zamanlı fiil* adı verilir (Korkmaz, 2009: 730).

2.5.4.1. Hik  ye Birle  ik  ekimi

Asıl fiile, birinci kip ekinin ardından *i-* ek-fiilinin *-dı/-di/-du/-d * ge  mi  zaman eki getirilerek yapılır.  ekim sırasında *i-* ek-fiili genellikle kaybolur (Vural ve B ler, 2011: 261).

2.5.4.1.1.  imdiki Zamanın Hik  yesi

-yo (yor) + I + -dI, -dU ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil  ah s:

diyodum (15c/34) < diyordum

bilmiyodum (4/88) < bilmiyordum

ge  diyodum (9/3) < gidiyordum

dayanamıyodum (9/10) < dayanamıyordum

   zmat   ediyodum (12/19) < hizmet ediyordum

⁵² Geni  bilgi i i bakınız: G rer G lsevin, “*T rkiye T rk esindeki Kip ve Zaman  ekimlerinde Birle  ik Yapılar  zerine*” VIII. Milletler Arası T rkoloji Kongresi, İstanbul, 1999.

2. Tekil Şahıs: Turhal ve yöresi ağızlarında kullanımı çok azdır.

ālıyoduñ (MDD) < alıyordun

sõlüyoduñ (MDD) < söylüyordun

3. Tekil Şahıs:

üzüm oluyodu (12/27) < üzüm oluyordu

ğıyamıyodu (12/29) < kıyamıyordu

1. Çoğul Şahıs:

gèdiyoduḡ (12/25) < gidiyorduk

Sebze ekiyoduḡ (12/25) < Sebze ekiyorduk

õrediyoduḡ (13/11) < öğretiyorduk

2. Çoğul Şahıs: Turhal ve yöresi ağızlarında kullanımı çok azdır.

dinlemiyoduñuz (MDD) < dinlemiyordunuz

yazmıyoduñuz (MDD) < yazmıyordunuz

3. Çoğul Şahıs:

sóüyodular (1/2) < sövüyordular

çalışıyodular (5/32) < çalışıyordular

gèdiyodular (10/64) < gidiyordular

duruyodular (10/67) < duruyordular

2.5.4.1.2. Geniş Zamanın Hikâyesi

-ır/-ir/-ur/-ür + *I* + -*dI*, -*dU* ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

yanaşırdım da (4/44) < yanaşırdım da

būday_alırdım (6/18) < buğday alırdım

2. Tekil Şahıs:

yapar_ıdin (MDD) < yapardın

oḡuridin (MDD) < okurdun

3. Tekil Şahıs:

satılırdı (15b/22) < satılırdı

ğaldırırdı harmanı (15b/31) < kaldırırdı harmanı

kāvede soluḫlanırdı (15b/32) < kahvede soluklanırdı

ērilirdi (15a/30) < eğrilirdi

çoḫ olur_ūdu (10/42) < çok olur idi

1. Çoğul Şahıs:

alırdıḫ (6/19) < alırdık

dizilirdik (15b/15) < dizilirdik

yıḫanurduḫ (9/44) < yıkanırdık

2. Çoğul Şahıs:

gelirdiñiz (MDD) < gelirdiniz

alırdıñız (MDD) < alırdınız

3. Çoğul Şahıs:

para verürdüler (3/4) < para verirdiler

çorba yapar_idiler (12/32) < çorba yapar idiler

2.5.4.1.3. Bilinen (Görülen) Geçmiş Zamanın Hikâyesi

-dı/-di/-du/-dü + (y) I + -dI, -dU ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

tek geTdiydım (2/9) < tek gittiydım

bi_çevirdiydım (2/17) < bir çevirdiydım

bellêTdiydım (12/24) < bellettiydım

almadıydım (2/11) < almadıydım

2. Tekil Şahıs:

geldiydin (MDD) < geldiysin

yapdıydın (MDD) < yaptıydın

3. Tekil Şahıs:

dekmū ver**di**di (1/15) < tekme**y**i ver**di**di

turhala ge**T**di**di** (2/51) < Turhal'a gitti**di**

söyle**di**di (5/1) < söyle**di**di

nikâh gıyıl**dı**dı (4/34) < nikâh kıyıl**dı**dı

yeni dō**du**du (12/36) < yeni dōv**dü**dü

1. Çoğul Şahıs:

Koy**du**du**ğ** (9/97) < Koy**du**duk

yaz**du**du**ğ** (MDD) < yaz**dı**dık

2. Çoğul Şahıs:

geldi**di**ñiz (MDD) < geldi**di**siniz

yedi**di**ñiz (MDD) < yedi**di**siniz

3. Çoğul Şahıs:

eve göç**dü**düler (10/59) < eve göç**tü**düler

çeliş**dı**dılar (MDD) < çalış**tı**dılar

2.5.4.1.4. Öğrenilen (Duyulan) Geçmiş Zamanın Hikâyesi

-mIş, -mUş + (y) I + -dI, -dU ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

bitirmiş**_**idim (13/9) < bitirmiş **idim**

trakTör almış**_**idim (6/21) < traktör almış **idim**

2. Tekil Şahıs:

gelmiş**di**ñ (MDD) < gelmiş**ti**n

oğumuş**dun** (MDD) < okumuş**tun**

3. Tekil Şahıs:

yutmamışdı (15f/21) < yutmamıştı

askerden gelmiş idi (10/144) < askerden gelmiş idi

boşalmış idi (9/28) < boşalmış idi

1. Çoğul Şahıs:

oğumuşdu (MDD) < okumuştuk

gelmişdik (MDD) < gelmiştik

2. Çoğul Şahıs:

yazmışdınız (MDD) < yazmıştınız

gezmişdiniz (MDD) < gezmiştiniz

3. Çoğul Şahıs:

tavan atmış idiler (10/69) < tavan atmış idiler

yazmışdılar (MDD) < yazmıştılar

2.5.4.1.5. Gelecek Zamanın Hikâyesi

-acā / -ecē + (y) I + -dI, -dU ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

alacādım (MDD) < alacaktınız

2. Tekil Şahıs:

alacādınız (5/2) < alacaktınız

3. Tekil Şahıs:

yolacādı (15c/49) < yolacaktı

1. Çoğul Şahıs:

alacādu (MDD) < alacaktık

2. Çoğul Şahıs:

alacādıñız (MDD) < alacaktınız

3. Çoğul Şahıs:

alacādılar (MDD) < alacaklılar

2.5.4.1.6. Şart Kipinin Hikâyesi

-sa/-se + (y) *I* + -*dI*, -*dU* ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

çalışsaydım (MDD) < çalışsaydım

2. Tekil Şahıs:

çalışsaydın (MDD) < çalışsaydın

3. Tekil Şahıs:

çalışsaydı (4/113) < çalışsaydı

çıkmasaydı (4/115) < çıkmasaydı

dursaydı (12/33) < dursaydı

olsaydı (15c/22) < olsaydı

1. Çoğul Şahıs:

çalışsaydık (MDD) < çalışsaydık

2. Çoğul Şahıs:

çalışsaydıñız (MDD) < çalışsaydınız

3. Çoğul Şahıs:

çalışsaydılar (MDD) < çalışsaydılar

2.5.4.1.7. İsteğin Hikâyesi

-a/-e + (y) *I* + -*dI*, -*dU* ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

ayrıl**aydım** (13/19) < ayrıl**aydım**

gidey**dim** (13/13) < gidey**dim**

2. Tekil Şahıs:

ayrıl**aydıñ** (MDD) < ayrıl**aydın**

3. Tekil Şahıs:

öldü**reydi** (13/55) < öldü**reydi**

yiye**ydi** (15c/29) < yiye**ydi**

1. Çoğul Şahıs:

ayrıl**aydıñ** (MDD) < ayrıl**aydık**

2. Çoğul Şahıs:

ayrıl**aydıñız** (MDD) < ayrıl**aydınız**

3. Çoğul Şahıs:

ayrıl**aydılar** (MDD) < ayrıl**aydılar**

2.5.4.2. Şart Birleşik Fiili

Asıl fiile, birinci kip ekinin ardından *i-* ek-fiilinin *-sA* şart eki getirilerek yapılır. Çekim sırasında *i-* ek-fiili genellikle kaybolur (Vural ve Böler, 2011: 265).

2.5.4.2.1. Şimdiki Zamanın Şartı

-yo (yor) + I + -sA ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

gêtm**iyosam** (MDD) < gitmi**yorsam**

2. Tekil Şahıs:

gètmiyosan (10/151) < gitmiyorsan

3. Tekil Şahıs:

gètmiyosa (MDD) < gitmiyorsa

1. Çoğul Şahıs:

gètmiyosağ (MDD) < gitmiyorsak

2. Çoğul Şahıs:

gètmiyosañız (MDD) < gitmiyorsanız

3. Çoğul Şahıs:

gètmiyosalar (MDD) < gitmiyorsalar

2.5.4.2.2. Geniş Zamanın Şartı

-Ir, -Ur + *I* + -sA ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

ölürsem (4/117) < ölürsem

gelürsem (5/34) < gelirsem

verürsem (9/67) < verirsem

2. Tekil Şahıs:

der_ışen (4/62) < der isen

çalışursañ (5/38) < çalışırsan

alırsañız (9/97) < alırsanız

çevirsen (15b/11) < çevirsen

3. Tekil Şahıs:

olursa (13/37) < olursa

gelirse (9/12) < gelirse
yedirirse (15b/19) < yedirirse

1. Çoğul Şahıs:

çalışursah (MDD) < çalışırsak

2. Çoğul Şahıs:

çalışursanız (MDD) < çalışırsanız

3. Çoğul Şahıs:

çalışursalar (MDD) < çalışırsalar

2.5.4.2.3. Bilinen Geçmiş Zamanın Şartı

-dI, -dU + I + -sA ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

goyduysam (MDD) < koyduysam

2. Tekil Şahıs:

çimmediysen (15d/17) < çimmediysen

3. Tekil Şahıs:

goyduysa (10/125) < koyduysa

olduysa (12/62) < olduysa

ğaldıysa (10/14) < kaldıysa

ğalmadıysa (15b/32) < kalmadıysa

1. Çoğul Şahıs:

goyduysah (MDD) < koyduysa

2. Çoğul Şahıs:

goyduysanız (MDD) < koyduysanız

3. Çoğul Şahıs:

verdiyseler (15b/32) < verdiyseler

2.5.4.2.4. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı

$-mI\check{s}$, $-mU\check{s}$ + I + $-sA$ ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

oğumuşsam (MDD) < okumuşsam

2. Tekil Şahıs:

oğumuşsañ (MDD) < okumuşsan

3. Tekil Şahıs:

oğumuşsa (MDD) < okumuşsa

1. Çoğul Şahıs:

oğumuşsağ (MDD) < ocumuşsak

2. Çoğul Şahıs:

oğumuşsañız (MDD) < okumuşsanız

3. Çoğul Şahıs:

oğumuşsalar (MDD) < okumuşsalar

2.5.4.2.5. Gelecek Zamanın Şartı

$-acā$ / $-ecē$ + I + $-sA$ ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

alacāsam (MDD) < alacaksam

2. Tekil Şahıs:

alacāsañ (MDD) < alacaksan

3. Tekil Şahıs:

alacāsa (MDD) < alacaksa

1. Çoğul Şahıs:

alacāsaḥ (MDD) < alacaksak

2. Çoğul Şahıs:

alacāsañız (MDD) < alacaksanız

3. Çoğul Şahıs:

alacāsalar (MDD) < alacaksalar

2.5.4.3. Rivayet Birleşik Fiili

Asıl fiile, birinci kip ekinin ardından *i-* ek-fiilinin *-mİş*, *-mUş* öğrenilen geçmiş zaman eki getirilerek yapılır. Çekim sırasında *i-* ek-fiili genellikle kaybolur (Vural ve Böler, 2011: 265).

2.5.4.3.1. Şimdiki Zamanın Rivayeti

-yo(yor) + I + -mİş, -mUş ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

ūraşıyomuşum (MDD) < uğraşıyormuşum

2. Tekil Şahıs:

ūraşıyomuşsuñ (MDD) < uğraşıyormuşsun

3. Tekil Şahıs:

Taşlıyomuş (11/15) < taşıyormuş

bozuluyomuş (10/120) < bozuluyormuş

ūraşıyomuş (10/51) < uğraşıyormuş

1. Çoğul Şahıs:

ūraşıyomuşuz (MDD) < uğraşıyormuşuz

2. Çoğul Şahıs:

ūraşıyomuşuñuz (MDD) < uğraşıyormuşsunuz

3. Çoğul Şahıs:

istemiyomuşlar (11/15) < istemiyormuşlar

temüzlüyomuşlar (10/42) < temizliyormuşlar

çalışiyomuşlar (10/30) < çalışiyormuşlar

2.5.4.3.2. Geniş Zamanın Rivayeti

-Ir, -Ur + I + -mIş, -mUş ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

utanırmışım (MDD) < utanırmışım

2. Tekil Şahıs:

utanırmışsıñ (MDD) < utanırmışsın

3. Tekil Şahıs:

gèder_îmiş (10/52) < keder imiş

atar_îmiş (10/38) < atar imiş

utanırmış (15c/40) < utanırmış

1. Çoğul Şahıs:

utanırmışız (MDD) < utanırmışız

2. Çoğul Şahıs:

utanırmışsıñız (MDD) < utanırmışsınız

3. Çoğul Şahıs:

utanırmışlar (MDD) < utanırmışlar

2.5.4.3.3. Gelecek Zamanın Rivayeti

-AcAk > -acā /-ecā + **I** + -mIş, -mUş ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

edecāmişim (MDD) < edecekmişim

2. Tekil Şahıs:

edecāmişin (MDD) < edecekmişin

3. Tekil Şahıs:

edecāmiş (13/36) < edecekmiş

1. Çoğul Şahıs:

edecāmişiz (MDD) < edecekmişiz

2. Çoğul Şahıs:

edecāmişiniz (MDD) < edecekmişsiniz

3. Çoğul Şahıs:

edecāmişler (MDD) < edecekmişler

2.5.4.3.4. Şartın Rivayeti

-sA + (y) **I** + -mIş, -mUş ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

çalışsaymışım (MDD) < çalışsaymışım

2. Tekil Şahıs:

çalışsaymışın (MDD) < çalışsaymışsın

3. Tekil Şahıs:

çalışsaymış (13/36) < çalışsaymış

1. Çoğul Şahıs:

çalışsaymışsınız (MDD) < çalışsaymışsınız

2. Çoğul Şahıs:

çalışsaymışsınıız (MDD) < çalışsaymışsınıız

3. Çoğul Şahıs:

çalışsaymışlar (MDD) < çalışsaymışlar

2.5.4.3.5. İsteğin Rivayeti

$-A + (y) I + -mIş, -mUş$ ekleriyle meydana gelir:

1. Tekil Şahıs:

çalışaymışım (MDD) < çalışaymışım

2. Tekil Şahıs:

çalışaymışın (MDD) < çalışaymışım

3. Tekil Şahıs:

çalışaymış (13/36) < çalışaymış

1. Çoğul Şahıs:

çalışaymışsınız (MDD) < çalışaymışsınız

2. Çoğul Şahıs:

alaymuşuğ (MDD) < alaymışız

çalışaymışsınız (MDD) < çalışaymışsınız

3. Çoğul Şahıs:

çalışaymışlar (MDD) < çalışaymışlar

2.5.5. Fiillerin Soru Çekimi

Fiillerden sonra gelen *-mI*, *-mU* eki ile yapılır (Korkmaz, 2009: 27). Turhal ve yöresi ağızlarında fiillerin olumsuz durumları şu şekildedir:

1. Tekil Şahıs:

yapabilir **miyim** (6/45) < yapabilir **miyim**

geçer **miyim** (8/7) < geçer **miyim**

2. Tekil Şahıs:

annadıñ **mı** (1/3) < anladın **mı**

süreñ **mi** (5/28) < sürer **misin**

yödu biliyoñ **mu** (2/8) < yoktu biliyor **musun**

3. Tekil Şahıs:

sıhđdı **mı** (15c/59) < sıktı **mı**

parasını aldı **mı** (15b/34) < parasını aldı **mı**

yanar **mı** (2/43) < yanar **mı**

duyar **mı** (2/42) < duyar **mı**

1. Çoğul Şahıs:

duyar **mıyız** (MDD) < duyar **mıyız**

2. Çoğul Şahıs:

duyar **mısıñız** (MDD) < duyar **mısıñız**

3. Çoğul Şahıs:

ettiler **mi** (4/33) < ettiler **mi**

demezler **mi** (4/99) < demezler **mi**

2.5.6. Yardımcı Fiiller

Bir isim, sıfat veya fiille bir araya gelerek birleşik fiil oluşturan fiillerdir. Bu tür birleşik fiillerde yardımcı fiil denir. İsimlerle kurulan birleşik fiillere gelen yardımcı fiiller *et-*, *eyle-*, *ol-*, *kıl-*, *yap-*, *bul-*, *buyur-* fiilleridir (Vural ve Böler, 2011: 272).

Turhal ve yöresi ağızlarında yardımcı fiiller şu şekildedir:

2.5.6.1. İsimlere Gelen Yardımcı Fiiller

Turhal ve yöresi ağızlarında, isimlerle bir araya gelen yardımcı fiillerden sadece *et-* ve *-ol* fiilleri kullanılır.

2.5.6.1.1. [et-]

ğabil **etmemiş** (4/74) < kabul **etmemiş**

nişan **eT**, davul **eT** (4/112) < nişan **et**, davul **et**

devām **eTdük** (6/62) < devam **ettik**

yaşını ikmal **etmişTir** (10/83) < yaşını ikmal **etmiştir**

yardım **et** (13/44) < yardım **et**

biraz rahat **eTdiler** (13/53) < biraz rahat **ettiler**

2.5.6.1.2. [ol-]

kābe yolu **olsuñ** (14b/16) < Kâbe yolu **olsun**

toPrā bol **olsuñ** (14b/20) < toprağı bol **olsun**

gōzū kōr **olmayasica** (14c/14) < gözü kör **olmayasica**

dillere desdan **olamam** (14e/18) < dillere destan **olamam**

nice **oldu** (15a/4) < nice **oldu**

māzaretī **olmazdı** (15b/9) < mazereti **olmazdı**

2.5.6.2. Fiillere Gelen Yardımcı Fiiller

Turhal ve yöresi ağızlarında fiillere gelen yardımcı fiillerden sadece *yeterlilik fiilinin* kullanıldığı tespit edilmiştir. Yazı dilinde kullanılan diğer yardımcı fiillere rastlanmamıştır.

2.5.6.2.1. Yeterlilik Fiili

Fiillerden sonra gelen *-ebil-*, *-ebül-*, *-abil-* yardımcı fiilleriyle yeterlilik sağlanır.

istedii yere gide**bilir** (7/12) < istediği yere gide**bilir**

orayı görebiliyodu**ğ** (13/5) < orayı görebiliyorduk

geleb**ül**ürdü (13/55) < gelebilirdi

yap**abil**irsin (6/45) < yapabilirsin

olab**ilir** (9/49) < olabilir

Yeterlilik Fiilinin olumsuz

Olumsuz durumda *-Abil-*, *-ebül-* yardımcı fiillerinin *-bil-*, *-bül-* kısmı düşer ve yerine *-mA*, *-mAz* olumsuzluk ekleri gelir (Vural ve Böler, 2011: 274).

geçem**em** (8/8) < geçemem

dikem**ez** (14a/21) < dikemez

dere çālam**az** (14a/25) < dere çalamaz

ğaçıram**az**san (15f/11) < kaçıramazsan

bulam**az**lar (15f/13) < bulamazlar

2.5.7. Ek-Fiiller

“Ek-fiil, Eski Türkçede *er-* “olmak” yardımcı fiilinin *er-* > *ir-* > *i-* biçiminde ekleşmesinden oluşan, isim soylu kelimelerin yüklem olarak kullanılmasını sağlayan ve birleşik fiil çekimlerinde de görev alan fiildir” (Vural ve Böler, 2011: 262).

Tahsin Banguoğlu, Ek-fiil’i farklı bir açıdan tanımlar: “Dilimizde kökü erimiş, yalnız çekim ekleri halinde kalmış bir fiil vardır ki, anlamca bir durum fiilidir, bir halde

bulunuşu anlatır: Eski Türkçe; *er-mek* > Orta Türkçe; *i-mek* > Yeni Türkçe; *-mek* buna *cevher fiili* adını veririz” (Banguoğlu, 2011: 474).

Özetleyecek olursak, isimlere gelerek onların fiil gibi çekimlenmelerini sağlayan *i-* ve *dir-* eklerine ek-fiil adı verilir. Turhal ve yöresi ağızlarında yazı dilide olduğu gibi ek-fiilin dört farklı çekimiyle karşılaşıldı.

2.5.7.1. [I-] Fiili

2.5.7.1.1. Bilinen Geçmiş Zamanı

i- ek-fiilinin bilinen geçmiş zaman kipi, fiile, şahıs ekleri ile genişletilmiş *-DI/-DU* geçmiş zaman ekinin eklenmesi ile oluşturulur. Şekil ve zaman ekinden sonra gelen şahıs ekleri iyelik kökenlidir (Korkmaz, 2009: 706).

Yörede derlenen metinlerde *i-* ek-fiilinin düştüğü örneklerle de rastladığımız gibi genellikle düşmediği görüldü. Ayrıca ek-fiilin genellikle *üçüncü tekil şahıs* ve *birinci tekil şahıs* örneklerine rastlandı.

[-IdI, -UdU]:

erzurumluydu (5/26) < Erzurumluydu

suvaslıydı (4/60) < Sivaslıydı

başğu altındaydım (4/101) < baskı altındaydım

ğonşuydu (4/108) < komşuydu

mēzin_ıdı (3/1) < müezzin idi

babayıd_ıdı (9/42) < babayığit idi

gúccük yer_ıdı (8/24) < küçük yer idi

odunları yukler_ıdı (9/9) < odunları yükler idi

berber_ıdim (10/176) < berber idim

şahacı bi adam_ıdı (3/7) < şakacı bir adam idi

sular_ıdı (3/14) < sular idi

konşumuz_ıdı (10/67) < komşumuz idi

çoğ ucuz_ıdı (12/15) < çok ucuz idi

2.5.7.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zamanı

i- fiilinin öğrenilen geçmiş zaman eki *i-* fiiline *-mIş -mUş* zaman ekinin ve şahıs eklerinin eklenmesiyle oluşturulur. Ad soylu kelimelerle zaman eki arasında kalan *i-* fiili genellikle kaybolmuştur (Korkmaz, 2009: 710).

Yörede derlenen metinlerde *i-* ek-fiilinin düştüğü örneklere rastladığımız gibi genellikle düşmediği görüldü. Ayrıca ek-fiilin *üçüncü tekil şahıs* örneklerine sıkça rastlanmıştır:

[-ImIş, -UmUş]:

çocuğlardaymıŝ (2/54) < çocuklardaymıŝ
başkanıymıŝ (11/1) < başkanymıŝ
müdürüymüş (3/9) < müdürüymüş
hükûmed_îmiş (10/77) < hükûmet imiş
asger_îmiş (13/40) < asker imiş
eşşâ var_îmiş (10/51) < eşeği var imiş

2.5.7.1.3. Şart Çekimi

i- ek-fiiline *-sA* şart ekinin eklenmesiyle oluşturulur. Ek-fiilin diğer zaman çekimlerinde olduğu gibi bu çekimde de *i-* ek-fiil eriyebilmektedir (Vural ve Böler, 2011: 260).

Turhal ve yöresi ağızlarında, *i-* ek-fiilinin genellikle düşürülmeden kullanıldığı örneklere sıkça rastlandı:

[-IsA]:

doğruysa (15e/8) < doğruysa
spor bölüyse (7/15) < spor bölüğüyse
neyse (13/53) < neyse
ne yüzden_îse (10/5) < ne yüzden ise
ne var_îsa (9/102) < ne var ise
guruş_üşa (10/153) < kuruş ise

2.5.7.1.4. Şimdiki ve Geniş Zamanı

Bu kip, Eski Türkçedeki *er-ür-men*, *er-ür-sen* geniş zaman çekimindeki *er-* yardımcı fiili ile geniş zaman gösteren *-ür* ekinin birbirleriyle kaynaşarak eriyip kaybolması ve çekimde şahıs gösteren *-men*, *-sen* zamirlerinin de birer ek kalıntısı halinde devamı ile oluşmuştur (Korkmaz, 2009: 703).

Ek-fiilin bu zaman çekiminin herhangi bir eki yoktur. Cümlede isim soylu bir kelime yüklem olduğunda, *şu an* ya da *her zaman* anlamı cümlede varsa bu durumda, isim soylu sözcüğün ek-fiilin *şimdiki* ya da *geniş zamanı*yla çekimlendiği anlaşılır. Yani cümlenin genel anlamından hangi zamanda çekimlendiği anlaşılır.

ğalfayım örda (10/159) < kalfayım orada

hasTayım (13/23) < hastayım

hasTasın (MDD) < hastasın

hasTa (MDD) < hasta

hasTayız (MDD) < hastayız

hasTasınız (MDD) < hastasınız

hasTalar (MDD) < hastalar

2.5.7.2. [-Dİr, -DÜr]

“*i-* fiilinin geniş zamanının üçüncü şahıs çekimlerinde başka bir ek kullanılır. Bu ek de yine Eski Türkçedeki *tur-* yardımcı fiilinin geniş zaman çekiminden *tur-ur* > *dur-ur* > *-Dİr*, *-DÜr* değişimine uğramış *-Dİr*, *-DÜr* ve *-Dİr-lAr*, *-DÜr-lAr* ekleridir” (Korkmaz, 2009: 703).

Derlenen metinlerde *-Dİr*, *-DÜr* ekinin genellikle düşmediği ve kullanıldığı görülmektedir:

ğarı vardır (15a/18) < karı vardır

saç zifir ğaradır (14e/10) < saç zifir karadır

analar hanımdır (15c/67) < analar hanımdır

ğopuğdur (4/71) < kopuktur

Kendü savağdur (10/86) < kendi salaktır

-Dİr, *-DÜr* ekinin tamamen eridiği ya da kullanılmadığı örnekler de vardır:

ğarşısında (6/44) < karşısında (dır)

falancanın ğızı (15f/10) < falancanın kıızı (dır)

2.5.8. Fiilimsiler

“Fiil kök ve gövdelerinden türetilen; ancak, şahıs ekleri alarak çekime girmedikleri için, yargı bildirmeyen, dolasıyla da bitmemiş fiil niteliğinde olan fiillerdir” (Korkmaz, 2009: 747).

2.5.8.1. İsim - Fiiller

İsim-fiiller fiildeki oluş, kılış ve durumun adıdır. İsim-fiil ekleri fiil kök ve gövdelerine gelerek fiilin bir isim gibi kullanılmasını sağlar. Türkiye Türkçesinde isim-fiil, fiil kök ve gövdelerine *-mAk*, *-mA*, *-Iş/-Uş* ekleri getirilerek yapılır (Vural ve Böler, 2011: 277).

2.5.8.1.1. [-mAK]

beni denemek için (9/24) < beni denemek için

haber vermek için (15f/12) < haber vermek için

2.5.8.1.2. [-(y)Iş]

ğurtuluş yoh (2/32) < kurtuluş yok

yürüyüş eitim (7/38) < yürüyüş eitim

2.5.8.1.3. [-mA]

yani oğuma derken (9/87) < yani okuma derken

yazma örediyoduğ (13/11) < yazma öğrediyorduk

ısmallama hac (14a/26) < ısmarlama hac

araştırma yapduğdan sōna (15f/9) < araştırma yaptıktan sonra

2.5.8.2. Sıfat – Fiiller

Sıfat-fiiller⁵³ nesnelerin hareket vasıflarını karşılayan fiil şekilleridir. Bir fiilin cümlede sıfat görevinde kullanılan hâlidir. Sıfat-fiiller kendinden sonraki kelimelerle birlikte sıfat tamlaması oluşturur (Ergin, 2009: 309).

Yörede kullanılan sıfat-fiiller şu şekildedir:

2.5.8.2.1. [-An]

art**an** corona (15d/6) < art**an** corona
yaşı**yan** çoban (15f/14) < yaşa**yan** çoban
sapla**nan** gişi (15f/19) < sapla**nan** kişi
gulla**nan** adam (8/12) < kulla**nan** adam
yüks**elen** gişi (15f/20) < yüks**elen** kişi

2.5.8.2.2. [-AcAk, -acağ]

Eklendiği fiile *gelecek zaman* anlamı katan bir ektir. Eklendiği kelimelerle birlikte gelecek zamanlı sıfat-fiil olur.

ala**cağ** gadar para (6/29) < ala**cak** kadar para
ğaça**cağ** bi yer (7/13) < kaça**cak** bir yer
müftü ol**acağ** bi adam (10/170) < müftü ol**cak** bir adam
götü**recek** ne varsa (15b/15) < götü**recek** ne varsa

2.5.8.2.3. [-dIk]

Yazı dilinde *-dik*, *-dik* sıfat-fiil eki, olumlu haliyle, adlar önünde sıfat olarak kullanılışı hep iyelik ekleriyle (Eraslan, 1980: 67). Derlenen metinlerde bu ekin yazı dilindeki haline rastlanmamıştır. Ancak bu ekten sonra gelen iyelik eki sıfat fiil ekiyle kaynaşarak *hece kaynaşması* ses olayı olmuştur. Ekin ünlüsü de uzatılarak telâffuz edilmiştir:

⁵³ Geniş bilgi için bakınız: Ahat Üstüner, *Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri*, TDK Yay., Ankara, 2000, s. XXIII+196.

óp^dü yeri (4/88) < öptüğü yeri
verdün şarap (10/123) < verdiği şarap
bu dedüm yer (12/55) < bu dediğim yer
aldüm asKellerinen (13/29) < aldığım askerlerle
bırahdüm yerden (13/30) < bıraktığım yerden

2.5.8.2.4. [-mİş]

Bu sıfat-fiil eki eklendiği sözcüğe geçmiş zaman anlamı ve kesinlik anlamı katar (Vural ve Böler, 2011: 279). Yörede bazı kullanımları şu şekildedir:

ğızarmış kelle (15b/19) < kızarmış kelle
gurulmuş coruğdur (15e/9) < kurulmuş coruktur

2.5.8.2.5. [-mAz]

-r, -Ar, -Ir/-Ur sıfat-fiil eklerinin olumsuz biçimidir. -mAz ekli sıfat-fiil, -lAr çokluk eki alarak geçici isimler yapar (Vural ve Böler, 2011: 280).

gıcılamaz gānı (15c/23) < gıcılamaz kağı
biTmez Keder (15e/1) < bitmez keder

2.5.8.3. Zarf - Fiiller

Fiillere gelerek onların çok daha fazla şekil, mana ve görevde kullanılmasını sağlayanlardan biri de zarf-fiil ekleridir. Zarf-fiiller fiillerin zarf şekilleridir (Vural ve Böler, 2011: 252). Zarf -fiil ekleri, Turhal ve yöresi ağızlarında şu dört ana başlık altında toplanmaya çalışıldı:

2.5.8.3.1. Zarf-Fiil Ekleri:

2.5.8.3.1.1. [-A]

yite yite getürdüm (9/54) < yite yite getirdim
gorğallar diye demeñ (2/54) < korkarlar diye demeyin
giysin diye aldım (15b/35) < giysin diye aldım

2.5.8.3.1.2. [-ArAk, -araḥ]

-arak, -erek bölge ağızlarında kullanılma sıklığı bakımından önde gelen eklerden biridir (Korkmaz, 1994: 128-132)

Yörede özellikle **-araḥ** şeklinin sıkça kullanıldığını görmekteyiz.

geliyoduḥ, yürüyerek (7/21) < geliyorduk, yürüyerek

sürünerek geçiyon (7/27) < sürünerek geçiyorsun

diyerek feryād eder (15f/15) < diyerek feryat eder

ğaça**araḥ** gediyo (1/17) < kaçarak gidiyor

yuvarlan**araḥ** gediyo (2/31) < yuvarlanarak gidiyorum

ğaya**araḥ** indim (7/32) < kayarak indim

2.5.8.3.1.3. [-araḥDan, -erekDen]

Bu ek, cümledeki asıl fiilin gösterdiği hareketle aynı zamanda yapılan başka bir hareketi bildirir. Esas fiilin yapılış tarzını gösteren bir işlev yüklenir (Korkmaz, 2009: 994) Turhal ve yöresi ağızlarında az görülen bir ektir:

gölai diyerek**den** (MDD) < kolay diyerek

2.5.8.3.1.4. [-IncA, -UncA]

Ekin asıl görevi, cümledeki asıl fiilin gerçekleşme zamanını bildirmesidir (Korkmaz, 2009: 1005).

çı**ḥınca** aradım (2/59) < çık**ınca** aradım

çı**ḥarınca** górdü (9/58) < çıkar**ınca** górdü

ğazan**ınca** dāddıḥ (9/106) < kazan**ınca** tattık

usTa gel**ince** dedim (9/25) < usta gel**ince** dedim

olun**ca** saTdım (9/103) < olun**ca** sattım

gel**ünce** dörulu (14a/35) < gel**ince** doğrulur

2.5.8.3.1.5. [-Incl, -UncU]

Ekin asıl görevi, eklendiği fiilin ne zaman yapıldığını, gerçekleşme anını bildirmesidir (Korkmaz, 2009: 1005). Turhal ve yöresi ağızlarında yazı dilinden küçük farklılıklarla görülür:

satıl**ıncı** gôtürdü (10/74) < satıl**ınca** gôtürdü
aş daş**ıncı** (14a/1) < aş taş**ınca**
gel**ıncı** onlara sordum (13/31) < gel**ınce** onlara sordum
emekli ol**uncu** gêtđim (10/180) < emekli ol**unca** gittim
bozuluyomuş suyu gôy**uncu** (10/120) < bozuluyormuş suyu koy**unca**

2.5.8.3.1.6. [-ıncı, -incik, -uncu, -üncük]

“-*ınca*, -*inci* (-*ınca*, -*ince*) ekine *oğ/ök* pekiştirme edatı getirilerek yapılmış olmalıdır” (Korkmaz, 1956: 13-29)

Derlenen metinlerde bu zarf-fiilin yazı dilindeki rastlanmadı. Ancak yörede şu şekilde kullanımların olduğu tespit edilmiştir:

o ged**ıncik** āladım (MDD) < o gid**ınce** āgladım
ağşam ol**uncu** yedik (MDD) < akşam ol**unca** yedik
gül**üncük** çoğ datlu olduñ (MDD) < gül**ünce** çok tatlı oldun

2.5.8.3.1.7. [-Ip, -Up]

Bu ekin eklendiği zarf-fiil, esas fiildeki hareketten az önce gerçekleşmiş olan bir hareketi bildirir (Korkmaz, 2009: 999). Bu ek yörede, yazı dilindeki haliyle kullanılmıştır. Metinlerde bu ekin bulunduğu örnekler şu şekildedir:

ğal**ıP** çalıyolar (3/19) < kalk**ıp** çalıyorlar
alı**P** gôtürüyoh (5/23) < al**ıp** gôtürüyoruz
uzadı**P** bağıyodum (9/82) < uzatıp bakıyordum
ğa**çıP** gêdiyo (10/5) < kaç**ıp** gidiyor
ça**tuş**Tur**up** oğuyamıyom (10/163) < çatış**tırıp** okuyamıyorum
torbaya gôy**up** asdırañ (15s/2) < torbaya koy**up** astıran
gôtür**üp** getiriyoh (13/20) < gôtür**üp** getiriyoruz

2.5.8.3.1.8. [-iken, -ken]

“iken ~ -ken eki; *i-* ek-fiilinin zarf biçimidir. Bu ek-fiil, Eski Türkçede *er-* ses yapısında olduğundan, ekin yapısı, geniş zamanlı *er-ür-ken* > *iken* gelişmesine bağlanmıştır: Kullanımda çok kez aradaki *i-* ek-fiili eriyip kaybolmuştur” (Korkmaz, 2009: 1004) Bu ekin yöredeki kullanımı yazı diliyle aynıdır.

rampayı çıkarken (2/14) < rampayı çıkarken

çalışırken aldım (6/27) < çalışırken aldım

oğurken oğumadım (9/85) < okurken okumadım

çebii güderken galmış (15e/3) < çebici güderken kalmış

2.5.8.3.1.9. [-kene]

“Türkiye Türkçesi ağızlarında yaygın olarak kullanılan *-kene* eki⁵⁴, *-a*, *-e* pekiştirme unsuru ile genişlemiştir” (Karahan, 1996: 205-236).

derkene geldi (8/8) < derken geldi

gèderkene nişanlıymış (10/36) < giderken nişanlıymış

gezerkene raslar (15f/7) < gezerken rastlar

geçemez miyim derkene (8/8) < geçemez miyim derken

giderkene gördüm (9/5) < giderken gördüm

2.5.8.3.1.10. [-mAdAn]

“Yapısındaki olumsuzluk özelliği dolayısıyla doğrudan doğruya olumlu fiil kök ve gövdelerine gelir ve “ ... *-madan önce*, *-maksızın*” anlamlarında olumsuz zarf-fiiller türetir” (Korkmaz, 2009: 1011) Turhal ve yöresi ağızlarında olumsuzluk bildiren bu zarf-fiil eki şu şekildedir:

çuvallamadan getirioñ (2/5) < çuvallamadan getiriyorsun

dōmadan ölmüş (4/70) < doğmadan ölmüş

olmadan ayrılardım (13/19) < olmadan ayrılardım

⁵⁴ Geniş bilgi için bakınız: Fatma Sibel Bayraktar, *Trakya ve Rumeli Türkçesi Ağızlarında İken Zarf Fiilinin İşlevleri*, Uluslararası Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı 2/4 2013 s. 69-83.

sormadan ayrılmazlardı (15b/33) < sormadan ayrılmazlardı

geTmeden baña dedi (9/20) < gitmeden bana dedi

bitmeden getürdüm (12/48) < bitmeden getirdim

2.5.8.3.2. Sıfat-Fiil Eklerinin Genişlemesiyle Oluşmuş Zarf-Fiil Görevinde Kullanılan Ekler:

2.5.8.3.2.1. [-ana ğadar, -ene ğadar] < [-An]

“Bu ek, *-a/-e* yaklaşma eki ile genişlemiş daha sonra üzerine Arapça kadar edatını almıştır. Ekin, Türkiye’nin bazı bölgelerinde *-ana / -ene* şeklinde kullanıldığı ve *-a/-e kadar* manası verdiği bilinmektedir” (Karahana, 1996: 221).

bu güne ğadar geldik (6/62) < bu güne kadar geldik

ölüncüye ğadar devam_eTdi (10/139) < ölünceye kadar devam etti

liseye ğadar oğuyanlar (13/11) < liseye kadar okuyanlar

gúze ğadar ğabaracānı (15b/36) < güze kadar kabarcacağını

beliñe ğadar çamura gómülür (15f/19) < beline kadar çamura gómülür

2.5.8.3.2.2. [-AnAcA] < [-ene kadar, -ana kadar]

“Ek, *-an /-en* sıfat-fiil, *-a/-e* yaklaşma, *-ca /-ce* eşitlik hali eklerinin birleşmesiyle meydana gelmiştir” (Demir, 2005: 221).

Derlenen metinlerde örneklerine rastlanmadı ancak bölgede az da olsa kullanıldığı tespit edilmiştir:

Sen gelenece biz yemē yedúk (MDD)

Babam onu alanaca aḥşam olur (MDD)

2.5.8.3.2.3. [-duḡca, -dükce] < [-dIkça, -dUkça]

Eski Türkiye Türkçesinde de yaygın olarak kullanılmaktadır (Gülsevin, 1997: 131). *-duk, -dük* sıfat-fiil eki üzerine *-ca, -ce* eşitlik hali eki getirilerek genişlemiştir. Tekrar bildirmektedir (Demir, 2005: 212).

beñi górdükce derdi (8/15) < gördükçe derdi

çığduḡca ḥavalanuñ dedi (5/28) < çıktıkça havalanın dedi

2.5.8.3.2.4. [-dũndan] < [-duğundan]

Teklik üçüncü şahıs eki *-u, -ü* ve *-dan, -den* uzaklaşma hâli ekiyle genişletilmiştir (Demir, 2005: 212).

rampa old**dũndan** ahlım kesmiyodu (2/22) < rampa olduğundan ahlım kesmiyordu
ğor**dũndan** zürriyeti olmamış (3/36) < korktuğundan zürriyeti olmamış

2.5.8.3.2.5. [-duğDan sōna, -dihTan sōna] < [-dİktan sonra, -dUktan sonra]

Bu ek önce *-dAn* uzaklaşma hâli eki ile genişletilmiş ve *sōna (sonra)* kelimesi ilâve edilmiştir (Demir, 2005: 212).

çocuğ dō**duğdan** sōña (4/59) < çocuk doğ**duktan sonra**
araştırma yap**duğdan** sōna çıkar (15f/9) < araştırma yapt**ıktan sonra** çıkar
parayı ald**ıhTan** sōna gēTdiler (6/48) < parayı ald**ıktan sonra** gittiler
abiñ oldu dúún oldu**ğTan** sōna (12/38) < abin oldu düğün oldu**duktan sonra**

2.5.8.3.2.6. [-dī, -dī, -dū, -dū] < [-dİğİ, -dUğU]

Sıfat-fiil eki üzerine iyelik eki ve zaman sözcüğü yani *zaman-vakit* kelimelerinden biri getirilmesiyle oluşturulmuştur. Turhal ve yöresi ağızlarında çok sık kullanılmamakla birlikte örneklerine rastladık:

atatürk geld**ū zaman** garşularmış (3/10) < Atatürk geldi**ğİ zaman** karşılarmış
suç işled**īn zaman** dóverdi (9/16) < suç işledi**ğİn zaman** döverdi

2.5.8.3.2.7. [-r...-mAz]

Yazı dilide de kullanılan bir ektir. Yörede örneklerine bolca rastlandı. Eklendiği kelimelere tezlik anlamı katmıştır:

vurur—**vurmaz** ğamyonun arğasından çıkmışım (8/9) < **vurur** **vurmaz** kamyo-
nun arkasından çıkmışım
şarabı **alur**—**almaz** götürüyoñ (10/129) < şarabı **alır** **almaz** götürüyorsun

2.5.8.3.3. İsim-Fiil Eklerinin Genişlemesiyle Oluşmuş Zarf-Fiil Görevinde Kullanılan Ekler:

2.5.8.3.3.1. [-işin] < [-Iş, -Uş]

-*ınca*, -*ince* ekinin yerine kullanılan bir ektir.

ay buluda **girişin** duramam (14e/18) < ay buluta **girince** duramam

2.5.8.3.3.2. [-aşdāne, -ışdāne]

Bu ek büyük ihtimalle -*ış*, -*iş değin* / *kadar* ile (-e>) -*i* pekiştirme ekinden oluşmaktadır (Demir, 2005: 214). Derlenen metinlerde rastlanmadı ancak halkın kullanımında olduğu bilinmektedir. Yöredeki kullanımı şu şekildedir:

sen bitiri**şdāne** o geç ğalacağ (MDD) < sen bitirene **kadar** o geç kalacak

ağşam olana**aşdāne** bu işi bitir (MDD) < akşam olana **değın** bu işi bitir

2.5.8.3.3.3. [-mAyInAn] < [-mA]

Fiilden isim yapma eki olan -*ma/-me* ekinin *ile* edatı ve *n* sesinin birleşiminden oluşmuş daha sonra ses düşme ve değişimlerinden sonra böyle bir kullanıma ulaşmıştır. Bu ek Turhal ve yöresi ağızlarında, seyrek kullanılan bir ektir. Yörede kullanımı şu şekildedir:

o öle bi çağır**mayınan** gelmez (MDD) < o öyle bir çağır**mayla** gelmez

eki oğ**umayınan** ezbelledi (MDD) < iki ok**umayla** ezberledi

bi gör**meyinen** âşık olmuş (MDD) < bir gör**meyle** âşık olmuş

2.5.8.3.4. Arkaik Zarf-Fiil Eki

2.5.8.3.4.1. [-in]

Eski Türkçenin bir zarf -fiil ekidir (Gabain, 1988: 86-87). Bölge ağızlarında çok yoğun olarak *de-* fiilinde kullanılmaktadır (Korkmaz, 1984: 151-165).

Derlenen metinlerde *-in* ekinin örneğine özellikle *de-* fiilinde çok rastlandı. Eklendiği cümlelere *-arak/-erek* ya da *-a/-e* anlamı katmaktadır.

bu çocu ne d^{ey}in verdiniz (1/18)< bu çocuğu ne diye verdiniz
do^a ediy^o, eliñe s^{alı}h deyⁱⁿ (1/20)< dua ediyor, eline s^{alı}lık diye
isTemi^yom deyⁱⁿ depini^yom (4/21)< istemiyorum diye tepiniyorum
me^hleyi yıar deyⁱⁿ sesim çı^ımadı (4/44)< mahalleyi yı^ığar diye sesim çı^ıkmadı
onuñan çalı^ışım deyⁱⁿ düş^ündüm (6/23)< onunla çalı^ışım diye düş^ündüm

2.5.8.3.5. Zarf-Fiil Görevinde Kullanılan Zaman Ekleri

2.5.8.3.5.1. [-dI_mIydI, -dU_mUydU]

Turhal ve yöresi ağızlarında çok yaygın olmamakla birlikte örneklerine rastlandı. Cümlede kullanımı daha çok *-Inca* anlamındadır. Bu ek bilinen geçmiş zaman eki ile soru ekinin birleşmesiyle oluşmuş bir yapıdadır (Deny, 1941: 971-973).

o eve geldi miydi beñ yemek h^{azı}llamaya gelürdüm (4/45)
gece oldu muydu öle g^üzel görünüyodu (13/6)
h^asTa oldu muydu yedek asKer g^ötürülür (13/23)

2.5.8. Fiillerde Çatı Ekleri

Bir cümlede bulunan nesne ya da özne durumlarına göre fiillerin kökünde veya gövdesinde oluşan yapı değişikliklerine *çatı*⁵⁵ adı verilir. Çatı fiil kök ya da gövdelerine *çatı ekleri* adı verilen eklerin getirilmesiyle oluşur (Vural ve Böler, 2011: 208).

2.5.9.1. Oldurgan Çatı Ekleri

Nesne bulunmayan cümlelerdeki geçişsiz fiillerin, *-Ir-*, *-T-*, *-Dir-* ekleriyle nesne alıp geçişli hale getirilmesiyle *oldurgan çatı* oluşur. Oldurgan eylem yalnızca geçişsiz eylemi geçişli eyleme dönüştürür (Hengirmen, 1995: 214).

⁵⁵ Geniş bilgi için bakınız: Ergin, *TDB*, s. 281-282.

2.5.9.1.1. [-Dİr-]

ğavuş**Tur** yarabbim (15e/7) < kavuş**tur** yarabbim
çökelik sündürürüm saña (15d/29) < çökelik sündürürüm sana
asortik bi kız get**irdi** (15c/20) < asortik bir kız get**irdi**
ne bize ırahat e**tdirdi** (15c/21) < ne bize rahat et**tdirdi**
buluş**tururdu** dost akrabaları (15b/7) < buluş**tururdu** dost akrabaları
ğald**ırdırdı** harmanı (15b/31) < kald**ırdırdı** harmanı

2.5.9.1.2. [-(İ)T-]

bulguru azal**Tduğ** biraz (15e/6) < bulguru azal**Tduğ** biraz
ğavunu çürü**Tdük** (MDD) < ğavunu çürü**Tdük**

2.5.9.2. Ettirgen Çatı Ekleri

Nesnesi olan bir cümleinin *-Ir-*, *-T-*, *-Dİr-* eklerini alarak geçişlilik derecesinin artırıldığı çatıdır. Genellikle bir işin başkasına yaptırıldığını bildirir. Bu çatı, oldurgan çatı ile aynı ekleri almaktadır (Hengirmen, 1995: 213). Turhal ve yöresi ağızlarında, bu ekler şu şekildedir:

2.5.9.2.1. [-Dİr-]

ğızı ğazgölü'ne get**türür** (15f/11) < kızı Kazgölü'ne get**tirir**
saban ğırd**durur** (15a/18) < saban kır**dırır**
sap sard**durur** (15a/19) < sap sard**dırır**

2.5.9.2.2. [-(İ)T-]

bunu öldü**Tdür** diyo (3/27) < bunu öldü**tdür** diyor
bunu ortadan ğaldu**Tdur** (3/27) < bunu ortadan kald**ıttır**

2.5.9.3. Edilgen Çatı Ekleri

“Etken fiillerden *-(I)l*, *-(I)n* ekleriyle oluşturulan fiillerdir” (Vural ve Böler, 2011: 210). Bu çatıyla oluşturulan fiillerde özne işi yapan durumda değildir. Fiil özne tarafından değil de “*birileri tarafından*” yapıldığı için bu cümlelerin öznesine “*sözde özne*” adı verilir (Hengirmen, 1995: 207).

2.5.9.3.1. *[-(I)l-]*

ğuşlar tarafından oyulmuştur (15f/22) < ğuşlar tarafından oyulmuştur
sivrisinekler tarafından ısırılmış (15f/22) < sivrisinekler tarafından ısırılmış
ne görülmüş, ne duyulmuş (15c/16) < ne görülmüş, ne duyulmuş
hapanda satılırdı nohut (15b/22) < hapanda satılırdı nohut

2.5.9.3.2. *[-(I)n-]*

ğahır çekeñ ğarı zor bulunur (15c/64) < kahır çeken kardın zor bulunur
yüklenirdi bûday, ğavun, ğarpuz (15b/14) < yüklenirdi buğday, kavun, karpuz

2.5.9.4. Dönüşlülük Çatı Ekleri

“Fiildeki oluş ve kılışın doğrudan doğruya özneye dönüşünü gösteren, yani öznenin bir işi kendi kendine yaptığını ya da bir işin kendi kendine olduğunu gösteren fiillerdir” (Vural ve Böler, 2011: 210). Dönüşlülük çatı ekleri *-(I)n-*, *-(I)l-* olup edilgen çatı ekleriyle aynıdır.

2.5.9.4.1. *[-(I)n-]*

fellensiñ gózum (15e/9) < ferlensin gözüm
sürüm sürüm sürünüyom (15d/35) < sürüm sürüm sürünüyorum

2.5.9.4.2. *[-(I)l-]*

çoban ordan ayrılır (15f/12) < çoban ordan ayrılır
beliñe ğadar çamura gómülür (15f/13) < beline kadar çamura gömülür
hep derTlenilirdi (15b/24) < hep dertlenilirdi

2.5.9.5. İşteşlik Çatı Ekleri

“Bir işin birden çok özne tarafından yapıldığını gösteren fiile denir” (Vural ve Böler, 2011: 210). Bu çatı eki, eklendiği fiillere *karşılıklı* ya da *birlikte* yapma anlamı katar.

2.5.9.5.1. [-(İ)ş-]

arada bi ba^hı^şıyolar (15f/5) < arada bi ba^kı^şıyorlar
el^tim taⁿı^şmı^şı^şı^ş (4/60) < el^tim taⁿı^şmı^şı^şı^ş
süⁿgü^le^şme ya^pıyodu^h (7/17) < süⁿgü^le^şme ya^pıyorduk

2.5.10. Birleşik Fiiller

“Birleşik fiiller, bir ad ile bir yardımcı fiilin veya iki aynı fiil şeklinin yahut da ad soylu bir veya birden fazla kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir” (Korkmaz, 2009: 792).

2.5.10.1. İsim + Yardımcı Fiilden Yapılan Birleşik Fiiller

Bu birleşik fiil türü yazı dilinde, bir isimle bir yardımcı fiilin (*et-*, *eyle-*, *ol-*, *kıl-*, *yap-*, *bul-*, *buyur-*) bir araya gelmesiyle oluşur (Vural ve Böler, 2011: 272).

Turhal ve yöresi ağızlarında, isimlerle bir araya gelerek birleşik fiil oluşturan yardımcı fiillerden *et-*, *ol-*, *-eyle* fiillerine rastlanmıştır:

2.5.10.1.1. İsim + et-

ğan a^hd^ını **he^sseTdim** (2/36) < kan aktı^ğını **hissett**im
okula **devā^meTdim** (10/183) < okula **devam** ettim
na^hı^ş **belleTdim** (12/13) < na^kı^ş **bellett**im
yeni **dou^meTdim** (12/39) < yeni **doğum** ettim
birden **hareket eTdi** (9/48) < birden **hareket etti**

2.5.10.1.2. İsim + eyle-

allah **rahmed** eylesin (12/77) < Allah **rahmet** eylesin

2.5.10.1.3. İsim + ol-

hasTa oldu (13/23) < **hasta** oldu

rapollu oldūm halde (13/47) < **raporlu oldum** halde

toPrā **bol olsun** (14b/20) < toprağı **bol olsun**

tostopul ol da zabā çıhma (14c/25) < **tostopul ol** da sabaha çıkma

on altımda **gelin oldum** (4/40) < on altımda **gelin oldum**

2.5.10.2. Fiil + Yardımcı Fiilden Yapılan Birleşik Fiiller

Bu birleşik fiilleri Hanifi Vural ve Tuncay Böler (2014) şöyle açıklar:

“Bu tür birleşik fiiller, *-A*, *-I/-U* veya *-lp*, *-Up* zarf-fiil ekleri alan bir esas fiille, bu esas fiildeki oluş ve kılışı tasvir niteliği taşıyan bir yardımcı fiilin özel bir anlam oluşturacak biçimde birleşip kaynaşmasıyla oluşurlar. Bu tür birleşik fiillerin yapısında yer alan yardımcı fiiller (bil-, ver-, gel-, gör-, kal-, yaz-, koy-) aslında esas fiillerdir; fakat anlam ve işlev kayması ile esas fiile anlam incelikleri katan birer *yardımcı fiil* durumuna gelmişlerdir” (Vural ve Böler, 2011: 273-274).

Kurallı birleşik fiiller: *yeterlik*, *süreklik*, *tezlik* ve *yaklaşma* şeklinde dört adettir.

Turhal ve yöresi ağızlarında bu dört birleşik fiilden sadece yeterlilik fiilinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

2.5.10.2.1. Yeterlik Fiili: Fiil + [(y)A] bil-

Esas fiilin *-A* zarf-fiil şekli üzerine *bil-* yardımcı fiilinin getirilmesiyle oluşan fiillerdir. Yeterlik fiili, bir oluş ve kılışı gerçekleştirme güç ve yeterliğini veya bir oluş ve kılışın gerçekleşme ihtimalinin bulunduğunu gösterir (Vural ve Böler, 2011: 274).

isTedii yere **gidebilir** (7/12) < istediğı yere **gidebilir**

orayı **görebiliyoduğ** (13/5) < orayı **görebiliyorduk**

olur mu **yapabilir** miyim (6/45) < olur mu **yapabilir** miyim

balığ **olabilir** dedim (9/49) < balık **olabilir** dedim

2.5.10.3. Anlamca Kaynaşmış ve Deyimleşmiş Birleşik Fiiller

Anlamca kaynaşmış birleşik fiiller⁵⁶ İsim + Fiil şeklinde kalıplaşarak oluşur. Deyim şeklinde olan birleşik fiillerdir. (Vural ve Böler, 2011: 276).

hıllı durmağ (14d/12) < hırlı durmak

yürē ğalğmağ (14d/17) < yüreği kalkmak

hersı çığmağ (14d/10) < hırsı çıkmak

góónü dönmek (14d/9) < gönlü dönmek

duman_aTdırmağ (14d/5) < duman attırmak

2.6. EDATLAR (İLGEÇLER)

Tek başlarına anlamı olmayan başka kelimelerle bir araya gelerek anlam kazanan kelimelere edat⁵⁷ denir. Edatlar cümleye farklı anlamlar katabilir. “Edatlar cümle içine benzerlik, beraberlik, başkalık, miktar, sebep, vasıta, zaman, mekân, yön gösterme gibi geçici anlam ilişkileri kurar” (Vural ve Böler, 2011: 255). Yörede incelenen edatlar genellikle yazı diliyle aynıdır:

2.6.1. Kendi İçinde Anlam İfade Eden Edatlar

ile (-le), [-InAn, -ünen]:

Eklendiği sözcüğe, *birlikte olma, beraberlik, araç* gibi anlamlar katar (Korkmaz, 2009: 1070). *İle*’nin Turhal ve yöresi ağızlarına özgü kullanılan şekli *-inan, -inen* ekleri de sıkça karşılaştığımız halleridir. Yörede bu edat şu şekildedir:

para yoğTu yanı paray**la** almaya (6/18)

eliñ ğızı**yla** geziyoñ, tozuyoñ (15c/4)

Ğısacığ ağıl**la** goyduñ da ğiTdin (15e/2)

YufĞa **ile** yiyenlerin nice oldu (15a/4)

hep eyiler**inen** guvetlilerinen ehbab_olurdu (4/77)

⁵⁶ Geniş bilgi için bakınız: Deniz Öztürk, Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış-Deyimleşmiş Birleşik Fiiller, TDK Yay., Ankara, 2008.

⁵⁷ Geniş bilgi için bakınız: Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, MEB Yay., İstanbul, 1992, 3.

annem dedey**inen** geTmiş (4/67)
hökümet**inen** almışlar beni biliyoñ mu (4/83)
yoharıya badal**ıman** çıhılıyodu (3/4)
para çoğ, çantay**ıman** para alıyom (6/32)
bi çif_öküz**ünen** bi de bi eşşā var_ımış (10/51)

için: Bu edat eklendiği cümleye genellikle *sebep-sonuç* bazen de *amaç-sonuç* ilişkisi kurmaktadır.

yāni dōnecām yerde farkına vardım **için** direk daldı (2/20)
yüksel inşaat diye bi inşaata geTdim, çalışmağ_ **için** (6/26)
kıbrıs ada oldu **için** nereye kaçacāñ kaçamassıñ (7/12)
bazallığ **için** ğendini boşa hiç yorma (15b/23)

gibi: Eklendiği cümleye *karşılaştırma*, *benzetme* gibi anlamlar katan bir edattır:
ğaymağam çeşmesi **gibi** yurTsuz mekânsız (15d/25)
turğal kulesi **gibi** işsiz, güçsüz, hovarda (15d/33)
ağā bu annı şışTi balon **gibi** (12/48)
sülük **gibi** sürünesice (14c/23)

ğöre (ğöre): Eklendiği cümleye *kişiyeye görelik*, *karşılaştırma* bazen de *derece* anlamı katan bir edattır:

allah ğōñüñe **ğöre** versin (14b/6)

ğadar (kadar): Eklendiği cümleye *ölçü*, *karşılaştırma*, *benzerlik* gibi anlamlar katmaktadır:

yusuf o balı getür sana şu **ğadar** para veriyim (9/66)
o ölüncüye **ğadar** devam_eTdi o duran (10/139)
oñlar onun peşinde tē bayıra **ğadar** çıhmışlar (12/43)
en fazla beliñe **ğadar** çamura gómülür (15f/19)

dōru (doğru): Bu edat, kendisinden önceki kelimeteki -e, -a hal eki ile birlikte yer alır:

örden neyse yürüdüm işTe aşşaa yola **dōru** (2/61)
ırmaa **dōru** ben de gēddim (9/30)
şōle başımı uzadıP oña **dōru** bahıyodum (9/82)
şarabı alıralmaz getürüyoñ mu buruya **dōru** dedi (10/129)

deil, dōól (değil): Ek-fiilin olumsuz durumunda kullanılan bir kelimetür. Bazen *cevap edatı* olarak kullanılır:

oranın halkı tabi bizim bura gibi **deil** (6/4)
bōle asvalt **deil**, paket daş döşemişler (8/5)
içmiş içmiş bu şarap öndan **dōól** demiş (10/122)
ğarı ğısmı ayaKğabı **dōól** kü, sıhdı mı çıharasın (15c/59)

sadece:

bunnar **sadece** Kendi dallarında şey veriyolardı (7/14)
çarşıda **sadece** o satıcılar varıdı (7/41)

2.6.2. Cevap Edatları

Bu edatlar, muhatabın sorduğu soruya yanıt olarak karşılık gelirler ve kısmi cevap ortaya koyarlar (Hengirmen, 1995: 173).

helbet:

sen ğazan ben Kepçe **helbet** bulurum (15e/10)
helbet varıdı (4/105)

hē (evet):

bulmuş **hē** annemi (4/61)
hē öyle oldu (11/21)

olur:

olur mu yapabilir miyim (6/45)

peki:

peki burda demiş idamlıh var mı (3/25)

yoh (yok):

ëyi ydi **yoh** oñu inkar edemem (4/121)

tamam:

tamam diyolar o araziyi oña veriyolar (3/52)

tabi:

tabi bu arada aradan bi saat geçTi (13/34)

2.6.3. Gösterme Edatları

Bu edatlar işaret ettikleri nesne ya da varlığın yerini belirtir (Hengirmen, 1995: 173).

aħa:

aħa şo ğadın dişiñi çekTúrsün (1/10)

aħa geliyom diyo ğaçıyom (8/3)

tamam ben oturoyum **aħa** böle (9/79)

aħa bu:

düşmesiynen **aħa bu** annı şışTi (12/48)

işTe:

hem yiyoduħ hem topluyoduħ **işTe** (12/54)

bir ğún nöbetci ğótürüp getiriyoh **işTe** (13/20)

tā:

tā bu elli beşlerde kóplü yeñi yapılıyodu (1/1)

rumlardan ğalmış **Tā** esĝi bi ğale orası (7/23)

2.7. BAĞLAÇLAR

Bağlaç⁵⁸, aynı türden kelimeleri, söz öbeklerini, cümleleri bağlamaya yarayan kelimelerdir (Atabey, Kutluk ve Özel, 1983: 69-95). Yörede yazı dilinde kullanılan birçok bağlaç vardır. Bağlaç görevinde kullanılan yöreye özgü kelimeler de mevcuttur. Turhal ve yöresi ağzlarında geçen belli başlı bağlaçlar şu şekildedir:

ve:

hiç bi şey ğalmadı **ve** gendileri de darmadağın oldular (7/60)

usTa çoh siñilli **ve** asabi bi adam_ıdı (9/15)

eyer, semer **ve** de palanlarımız (15a/23)

ve turhallı bi esnaf gibi param pulum yoħ! (15d/2)

ve makine fabrikası gibi saħıPsiz, çaresiz! (15d/20)

ile:

ġızı kaçırır elleri **ile** ayaħlarını bālar (15f/12)

ġazġölü'ne geleñ aa **ile** çobanı ġızı bulamazlar (15f/13)

traş ediyodum k_oyleri, üçġözen**le** arzupıñarı (10/135)

veya:

bi_kilometre falan **veya** sekiz yüz metre falandı (9/4)

lan baħdım er **veya** geç bu çıħacaħ dedim (10/129)

temizlemedin **veya** işTe biz çocūh bi ħatā yaparsıñ (9/17)

de, da: Aynı türden kelime ve söz öbeklerini bağlayan bir kelimetür.

Allah seniñ **de** yüzüñe baħTı. (8/15)

üstümüzde **de** öyle fazla şeyler y_ödu. (9/8)

ben **de** soyundum öndan_s_öna suya girdim. (9/36)

benim dedem **de** toħatlı ibrām diyolar. (10/14)

dedemin **de** işTe dörT dene K_ızı var_ımış. (10/16)

⁵⁸ Geniş bil için bakınız: Banguoğlu, *TG*, s. 390-395. Neşe Atabay, İbrahim Kutluk, Sevgi Özel (yöneten ve yayına hazırlayan Doğan Aksan) *Sözcük Türleri*, TDK Yay., Ankara, 1983, s. 69-95.

annemi **de** buña veriyolar. (10/33)

dedem **de** ireşbellik yapıyomuş işTe. (10/37)

bile: Yörede cümleye genellikle “üstelik” anlamı katmıştır.

õle bi yerden girmiş ki gāzā yapdūn **bile** belli olmuyo (2/41)

ayşá_nenenin Kaşrini iT **bile** çákmez (4/100)

ki:

dedim **ki** nene geliyom aha (1/10)

bi_bağdım **ki** diyo beş gurus para vermiş (3/6)

ertesünü bağdım **ki** gēne gelmişler (4/9)

üsüyün'e dedim **ki** (15c/13)

öyle zayıf öyle zayıfdı **ki** (15c/24)

fağat gel gör **ki** (15f/21)

fağat (fakat): Bulunduğu cümlelere *karşıtlık*, *ayrılık* ve *sebe-sonuç* gibi anlamlar katar.

fağat gel gör ki gūlizar'ın her yeri ısırlmışdır (15f/21)

yalnız:

su derin de ben yüzme biliyom **yalnız** (9/37)

yalnız o çığannar para veriyolardı (12/16)

ama:

ama yirmi_dört saat çalışıyolar geceli gündüzlü (6/32)

ama beñi de baya bi gāzıhlamışlar (6/51)

ama nōldu hēç birine yaramadı (6/57)

orası yürüme yoluydu **ama** dağa çığıyoduğ yāni (13/21)

emme: “Ama” anlamına gelir.

emme öyle kıbrısın havası çoğ sıcak (7/40)

emme aha şõle eli elime dāmemüşTür (4/38)

çünkü: Açıklama yapılacak cümlelerde açıklamadan önce kullanılır.

çünkú óranın nasıl bir şey oldúnu biliyom (2/33)

çünkü bizim bölümüz sıhıntılı adamlardan oluşuyodu (13/14)

illā:

illā bu verecām da verecām diyo (4/17)

yoḥsa (yoksa):

yoḥsa ayşá_neneniñ Kaḥrini iT bile čakmez (4/100)

yōsa (yoksa):

ğızım yoḥ **yōsa** dedi babam (4/22)

yōsa çıḥaramaḥ dedi (10/87)

yōsam (yoksa):

yōsam dedi almaz dedi (5/6)

hem... hem: Cümlelere *birlikte olma*, *eşitlik* veya da *karşıtlık* anlamı katar.

hem yiyolar **hem** içiyolar (3/32)

işTe **hem** baḥıyom hem de yüzüyom (9/45)

hem diş çekerdı hem saruluh keserdı (10/99)

ne... ne:

ne yiyecān **ne** içecān işTe pēriz verürdü (10/101)

biz aramasah, sen **ne** arıyoñ, **ne** soruyoñ (15c/2)

ya... ya:

ya órda çıḥTı pin **ya** da oruya varıncā çıḥdı (2/15)

ise/-se:

bi adam gelirse (9/12)

dēme keyfiñe babañ gızarmış kelle yedirirse (15b/19)

demek ki: Genellikle kendisinden önce ya da sonra bir *açıklama* yapılacaktan bu bağlaç kullanılır. Metinlerde örneğine çok fazla rastlanılmadı.

nasıpmış **demek ki** orayı aldım (6/47)

artu turhda da varmış **demek ki** (3/51)

2.8. ÜNLEMLER

“Ünlem, söz içinde konuşanın acıma, beğenme, sevinç, korku, çaresizlik, şaşkınlık, üzüntü, dua, hayret, pişmanlık, kıskançlık, özlem gibi çok çeşitli duygu ve heyecanlarını etkili ve kısa bir biçimde anlatmaya; karşısındakilere seslenmeye, çağırmaya, cevap vermeye, göstermeye, sormaya, onları onaylamaya, redde veya tabiattaki sesleri taklit yolu ile kelimeler türetmeye yarayan bir söz türüdür” (Korkmaz, 2009: 1140).

Ünlemler anlamlarına göre çeşitlere ayrılır:

2.8.1. Duyguları Dile Getiren Ünlemler

Zeynep Korkmaz, bu tür ünlemleri *içe dönük ünlem* olarak da adlandırır. İnsanların türlü duygularını, heyecanlarını dışarı vuran ünlemlerdir. Farklı duygu veya heyecanları dile getirmek için aynı ünlem kullanılabileceği gibi farklı ünlemler de kullanılabilir (Korkmaz, 2009: 1139). Metinlerdeki örnekler şöyledir:

vay:

vay anām (4/62)

āh:

āh ğardaşım āh (MDD)

eyvah:

eyvāh sūt dóküldü (MDD)

eyvah batahlık oñu yutmuştur (15f/15)

of of:

memleketim tütüyo gózümde **of of** (MDD)

2.8.2. Seslenme Ünlemleri

Zeynep Korkmaz, bu tür ünlemleri *dışa dönük ünlem* olarak nitelendirir. İnsanın, dış dünyada kendi dışındaki kimselerle hayvanlar ve nesnelerle olan iletişim ilişkisini seslenme, gösterme, sorma, onaylama, cevap verme yollarıyla ortaya koyan ünlem türleridir (Korkmaz, 2009: 1173).

Çalışmada geçen seslenme ünlemleri şöyledir:

la:

la nâbTın nerden getürdün (9/69)

bu ne **la**? dedi (9/73)

la seninki uyumuya başladı gine (10/158)

māmuda **la** demiş: bi şarap ver, demiş (10/122)

altı el ateş edildi. **la** nöluyo dedim orda (13/30)

lan: Argo bir kelime olarak değil de konuşma arasında seslenme amaçlı kullanıldığı görülmüştür.

lan osman bu muydu baña yapacân, diyo (3/34)

lan ölüm kimiñ_ölusun? (8/12)

oñdan_sōna kaç ördan **lan!** dedi (1/15)

lan gèTdim ki aha bōle ana baba günü (5/6)

lan saña hağgımı helal_etmiyom, dedim (5/29)

ulan:

ulan aha geliyom, dedi (8/8)

ulan beni bi ateş basTı (13/36)

yav:

yav yapma etme diyo (1/5)

yav benim oğur_yazarlıh yoh, dedi (10/143)

yav burdan_isTanbula trakTör geder mi (6/17)

diyolar ki **yav** seni everek diyolar (10/21)

ben dağa gèTmiyom **yav**, dedi (10/151)

SONUÇ

Çalışmada birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Turhal ve köylerine ait ağız yapısının özellikleri tespit edilmeye çalışıldı. Çalışmada öncelikle yörenin ağız yapısını yansıtacak 15 kaynak kişi tespit edildi. Çalışmanın sağlıklı sonuç vermesi için kaynak kişiler tespit edilirken onların 50 yaş üzeri olmalarına ve bölgeden uzun süre ayrılmamış olmalarına dikkat edildi. Kaynak kişilerin çeşitli konularda konuşması sağlandı ve bu konuşmalar kayda geçirildi. Bu kayıtlar dikkatlice metinlere aktarıldı. Ses kayıtlarını metne aktarırken normal seslerin yanında varlığını sürdüren birçok ara sesi de gösteren transkripsiyon sistemi kullanıldı. Metinler, ses bilgisi ve şekil bilgisi açısından ayrı ayrı incelendi.

Türkiye, Oğuzların ağırlıklı olarak yerleşip hayatlarını devam ettirdikleri bir yerdir. Bunun sonucu olarak Türkiye Türkçesi ağızlarının temelini Oğuz Türkçesi oluşturmaktadır. Araştırma yöremiz olan Turhal ve onun bağlı olduğu Tokat da Oğuz Türkçesi'nin içerisinde yer almaktadır. Bu yönden bakacak olursak araştırma bölgemiz Türkiye'nin büyük bir bölümüyle paralellik göstermektedir. Ancak bazı noktalarda kendine özgü özellikler taşıdığı görülmektedir. Bölgenin standart yazı diliyle ortak özellikler taşıyan yanları önceki sayfalarda ayrıntılarıyla verilmiştir.

Turhal ili ve köylerine ait standart yazı dilinden farklılık gösteren ağız özelliklerinin öne çıkanları şu şekildedir:

1. Turhal ve yöresi ağızlarında, özellikle ğ ünsüzünün erimesi ya da direkt olarak düşmesiyle meydana gelen uzun ünlülere sık rastlanmıştır:

Örnek: sâdan (9/12), aşşâda (9/27), yetüşdömde (10/13), başõretmen (10/85), evlendümü (12/34), çocüm (9/76), müfTülün (10/38).

2. Turhal ve yöresi ağızlarında *düzlük-yuvarlaklık uyumu* kuvvetli değildir. Bunun sebebi, düz ünlüyle başlayan kelimelerde son hecelerdeki düz-dar ünlü (ı, i ünlüleri) yuvarlaklaşarak u, ü'ye dönüşmesidir:

Örnek: saTduh (10/76), saduh hoca (6/33)

3. Turhal ve yöresi ağızlarında *dudak benzeşmesi* sık görülen bir ses olayıdır:

Örnek: sófruya (4/28), usTuuya (9/23), oğumuya (9/23)

4. Yörede *ince ünlülerin kalınlaşması* sık görülen bir ses olayıdır.
Örnek: maḥana (bahane) (10/131), şofora (şoföre) (8/14)
5. *Geniş ünlülerin darlaşması* ses olayı da yöreye özgü ses özelliklerinden biri olarak tespit edilmiştir:
Örnek: gaḥiye (4/31), almıya (8/17).
6. Turhal ve yöresi ağızlarında *dar ünlülerin genişlediği* örneklerle sıkça rastlanmıştır:
Örnek: hēc (8/21), gediyo (1/5), yörüyerek (9/9).
7. *Düz ünlülerin yuvarlaklaşması* ses olayı da rastlanan ses olaylarından biridir:
Örnek: puñar (10/49), başladıuḥ (10/167)
8. Turhal ve yöresi ağızlarında *r* ile başlayan yabancı kelimelere genellikle *i* sesi eklenmiştir:
Örnek: İrecep (10/75), İreşberlik (10/37), İlën (10/96)
9. Çalışmada en sık karşılaşılan ses olaylarından biri de ünsüz kaybolmalarıdır. *ğ, h, l, r, k, v, y* seslerinin sözcüğün içindeki diğer seslerin etkisiyle, ya da söylemi kolaylaştırmak için kaybolduğu görülür:
Örnek: oul (10/11), analı (10/8), ğāvede (15b/32), memed (10/146), çeke-cāsen (15c/60), ğoymuyodu (15c/31), sōlemesi ayıP (4/44)
10. Yörede akıcı ünsüzler arasındaki değişimler, sıkça görülen bir ses olayıdır:
Örnek: şindi (2/5), belbellik yapsın (10/78), bunnuñdan (14c/4)
11. Turhal ve yöresi ağızlarında, söylem olarak zor oluşan birçok kelimede ön ses ya da iç seste ünlü ya da ünsüz türemesi çokça görülen bir ses olayıdır:
Örnek: mayış (MDD), döva (12/3), helbet (4/105), gèderkene (10/36).
12. Turhal ve yöresi ağızlarında *n->l-* değişmesine rastlanmıştır:
Örnek: lisan (12/1), laylon (10/25)
13. Bazı kelimelerin başında bulunan *p- > b-* ünsüzlerinin değiştiği görülmüştür:
Örnek: bazarda (11/14), bişirsün (4/46)
14. Bazı kelimelerin başında bulunan *b-*, ünsüz değişmesine uğrayarak *p-* sesine dönüşmektedir:

Örnek: püsgúúT (10/150), Pisikletci (9/96)

15. Turhal ve yöresi ağızlarında $k- > g-$ değişmesine sıkça rastlanır. Genellikle ince ünlülerin olduğu hecelerde bu değişime rastlanmıştır:

Örnek: gilar (10/70), güccük (8/24)

16. Turhal ve yöresi ağızlarında $ķ- > ğ-$ değişmesine sıkça rastlanır. Genellikle kalın ünlülerin olduğu hecelerde bu değişime rastlanmıştır:

Örnek: ğurban (5/35), ğafiya ğoydu (10/121), ğorĥdum (7/31)

17. Yazı dilinde kelime başında kullanılan tonsuz, art damak ünsüzü $k-$, Turhal ve yöresi ağızlarında genellikle tonlulara $g-$ / $ġ-$ ’ye dönmüştür:

Örnek: ğazma (5/11), ğalabalüh (5/13), ğuyumcu (12/10)

18. $\tilde{n}$ sesinin (nazal n) konuşma dilinde çokça kullanıldığı görülmektedir:

Örnek: biliyoñ (3/47), oña (12/13), çıhıyoñ (7/28)

19. Turhal ve yöresi ağızlarının en önemli özelliklerinden birisi iç ya da ön sesteki ünsüz tonlulaşmasıdır:

Örnek: şaraPcı (10/122), cember (5/8)

20. Turhal ve yöresi ağızlarında tonsuzlaşmaya da rastlanmıştır:

Örnek: Pisikletci (9/96), fişne (MDD)

21. $r > l$ değişmesi olayı yörede görülen farklı özellikteki bir ses olayıdır:

Örnek: kóplü yapılıyo (1/2), bilāderi (2/50)

22. $-r- > -n-$ değişmesi yörede kullanılan ses olaylarından:

Örnek: zunna (4/112), dınnahlarım acırdı (2/45), tonnnavida (9/101)

23. $-nl- > -nn-$ ilerleyici tam benzeşmesine bölgede sıkça rastlanmıştır:

Örnek: ekinneri (2/2), bayannara (2/54), çıhannar (12/18)

24. $-rl- > -ll-$ gerileyici benzeşmesine bölgede zaman zaman rastlanmıştır:

Örnek: çamaşulları (9/39), şóföllerim (6/33), deller (4/34)

25. $-rn- > -nn-$ gerileyici benzeşmeye bölgede rastlanmıştır:

Örnek: ğannındayken (4/69), bunnunđan (14c/4)

26. Birçok kelimedede ön seste h sesinin türediği görülmektedir:

Örnek: hayva (12/26), hark (12/25), helbet (4/105).

27. Ünsüz ikizleşmesi ses olayı yörede sıkça karşılaşılan bir ses olayıdır:

Örnek: eccük (2/46), eşşek (3/13), döşşek (MDD), ireşbellik (10/37)

28. Yörede ünsüzlerin yer değiştirmesi ses olayına rastlanmıştır:

Örnek: melmekette (6/22), torPā bol olsun (14b/22), cılbağ (MDD)

29. Son seste ünsüz değişimleri yörede çokça görülmüştür:

Örnek: dırmanıb (7/10), hacımad (10/103), debelenereg (4/28).

30. Turhal ve yöresi ağızlarında bazı kelimelerin sonunda *k*, *m*, *y* seslerinin türediği görülmüştür:

Örnek: şimdik (4/19), oysam (5/16), ney (9/71)

31. Turhal ve yöresi ağızlarında iki ve daha fazla heceyi kaynaştırıp, tek bir hece haline getirme çokça rastlanan bir ses olayıdır:

Örnek: misafirlē (2/52) < misafirliğe, bāyım (15f/8) < bakayım, yiyeçük dedi (4/8) < yiyeceğiz dedi

32. İsimden isim yapım eklerinden *+lık*, *+lik*, *+luk*, *+lük* ekinin çoğunlukla Turhal ve yöresine ait ağız yapısından ötürü *+lıh*, *+luh* şeklinde kullanıldığı görülmüştür:

Örnek: garsonluh (5/14), hasdalıh (12/75), oğur yazarlıh (10/143).

33. Turhal ve yöresi ağızlarında isimden isim yapım eklerinden *+cık*, *+ciğ*, *+cuğ*, *+cüğ* çoğunlukla Eski Türkiye Türkçesindeki gibi *+cuk*, *+cük* biçimindedir:

Örnek: daracuk (MDD), ufacuk (10/105), güccük osman (3/26).

34. İsimden isim yapım eklerinden *+man* eklendiği sözcüğe abartı anlamı katar. Yörede çok yaygın bir kullanımı yoktur. Ancak yöreye özgü bir özellik gösteren eklerdendir:

Örnek: gocaman (9/71).

35. İsmi ilgi / tamlayan hâlinin yörede farklı bir kullanımı vardır. Son sesi *ğ*, *h*, *h*, *k*, *ğ* ile biten kelimelerde bu ünsüzler düşmekte veya erimekte ve de bu seslerden önceki ünlü ile ilgi hali ekinin ünlüsü kaynaşarak uzun ünlü hâline gelmektedir:

Örnek: halān çocu (12/40) < halanın çocuğu, geberecōn āmed (10/147) < gebereceğın Ahmet.

36. Yükleme / belirtme hali şekli Turhal ve yöresinden derlenen metinlerde normal halinden farklı görülmüştür:

Örnek: nacā eliñe aldı (12/42) < nacağ^ı eline aldı, yataa yorganı (10/65), spor bölüü (6/75).

37. Yörede ismin ayrılma ve bulunma hali durumlarında sert ünsüzle biten kelimelerde de ünsüz benzeşmesine uymayarak bazen *tonlu* şekilde olan örneklerle rastlanmıştır:

Örnek: şenyurTda (6/58), ırmağdan (3/42).

38. İsmi yönelme halinde, yörede farklı bir durum söz konusudur. Son sesi ğ, h, ħ, k, k olan kelimelerde iki ünlü arasında kalan bu ünsüzler kurallı olarak erimektedir:

Örnek: kópee gem vurma (14a/24), misafirlee gèTmiş (2/52).

39. Yazı dilinde vasıta hali eki olan *ile/+le* yörede büyük bir çoğunlukla *+ınan/+inen/+unan/+ünen* şeklindedir:

Örnek: dedeyinen gèTmiş (4/67), melheminen (12/49), kómüşünen (10/76), ayamınan (9/51), sabununan (9/44), düşmesiynen (12/48).

40. Turhal ve köyleri ağızlarında teklik I. ve II. şahıs eki, son sesi g (ğ), h (h), k (k), y ünsüzleri ile biten kelimelere geldiğinde hece kaynaşması görülür:

Örnek: ayām (9/48) < ayağım, diğdīm dikişlerin (12/14) < diktiğim dikişlerin, yapdūñ (2/44) < yaptığım.

41. Şahıs zamirlerine gelen yönelme haliyle birlikte buradaki *n*'nin nazal *n* (*ñ*) ye döndüğü görülür:

Örnek: gızım saña diyom (14a/22), arazīyi oña veriyolar (3/52).

42. Yörede *şu* işaret zamiri bazı durumlarda genişlemeye uğramıştır:

Örnek: şórayı (9/17), şóra (9/4).

43. Turhal ve yöresi ağızlarında şimdiki zaman anlamında kullanılan çok farklı kullanımlara rastlandı. Şimdiki zaman ifade eden ekler, derlenen metinlerde şöyledir:

[-yom]: gideydim diyom (13/13) < gideydim diyorum

[-yo]: şincik şey oturuyo (1/16) < şimdi şey oturuyor

[-yIm]: ar^{ay}ım dedim (2/55) < arayım dedim

[-yoñ]: getiriyoñ (2/5) < getiriyorsun

[-yor]: yüzüy^{or} (14d/3) < yüzüyor

[-yo]: alıyodu deyo (12/67) < alıyordu diyor

[-yi]: mot^{ör}lar geçi^{yi} (2/41) < motorlar geçiyor

[-i]: ābimin dediⁱ (9/22) < abimin dediği

[-yoh]: ekin^{neri} biçiyo^h (2/2) < ekinleri biçiyoruz

[-yoñuz]: veriyoñuz (1/23) < veriyorsunuz

[-yolar]: tanker şük^{rü} diyo^{lar} (1/9) < tanker şük^{rü} diyorlar

44. İstek kipi olan *-a*, *-e* 'nin Turhal ve yöresi ağızlarında genellikle yuvarlaklaşarak *-u*, *-ü* 'ye döndüğü görülmüştür:

Örnek: buluy^{um} (4/94), everi^{yim} (4/92), oñu bekl^{im} dedi (9/79).

45. Turhal ve yöresi ağızlarında istek kipinin birinci çoğul eki genellikle kalın sesli fiillerde *-h*, ince sesli fiillerde *-k* olarak kullanılmıştır:

Örnek: gèdek (3/29), everek (4/73) / çıh^{ara}h (10/87), yap^ah dedi (2/72).

46. Turhal ve yöresi ağızlarında *-malı*, *-meli* gereklilik kipine hiç rastlanmamıştır. Bu ekin yerine *-sa gerek*, *-mam lazım* biçimleri kullanılmıştır:

Örnek: olm^{am} lāzımmuş (2/68), dönmem gerek^{Ti} (2/16), okuman lāzım (MDD).

47. Turhal ve yöresi ağızlarında *i-* ek-fiilinin genellikle düşmediği görülmüştür:

Örnek: babay^{id}ı^{di} (9/42), konşumuz^üdu (10/67), asger^{imi}ş (13/40), ne yüzden^{ise} (10/5).

48. Zarf-fiil eklerinden *-ınca*, *-ince*, *-unca*, *-ünce* ekleri Turhal ve yöresi ağızlarında bazen *-incıh*, *-incik*, *-uncu^h* *-üncük* şekline dönmüştür:

Örnek: o gedincik āladım (MDD), a^hşam oluncu^h yedik (MDD).

49. Türkiye Türkçesi ağızlarında sıkça kullanılan *-ken* ekinin *-a*, *-e* pekiştirme unsuru ile genişlemiş hali olan *-kene* zarf fiil ekine de Turhal ve yöresi ağızlarında sıkça rastlanmıştır:

Örnek: gèderkene nişanlıymış (10/36), derkene geldi (8/8).

50. Yöreye özgü sıfat-fiil eklerinin genişlemesiyle oluşmuş zarf-fiil görevinde kullanılan bazı ekler de şu şekildedir: *-a ğadar / -e ğadar, -anaca, -enece*

Örnek: bu gúne **ğadar** geldik (6/62), liseye **ğadar** oğuyanlar (13/11) / Sen **gelenece** biz yemē yedúk (MDD), Babam onu **alanaca** aħşam olur (MDD).

51. Yörede farklı olarak, isim-fiil eklerinin genişlemesiyle oluşmuş zarf-fiil görevinde kullanılan ekler de mevcuttur:

Örnek: sen bitirişdāne o geç ğalacağ (MDD), ay buluda girişin duramam (14e/18), bi görmeyinen āşığ olmuş (MDD).

52. Yörede, bilinen geçmiş zaman eki ile soru ekinin birleşmesiyle oluşmuş zarf-fiiller de mevcuttur:

Örnek: gece oldu **muydu** öle güzel ğorunüyodu (13/6), o eve geldi **miydi** şenlik olurdu (MDD).

53. *İle* edatının Turhal ve yöresi ağızlarına özgü kullanılan *-inan, -inen* şekline sıkça rastlanmıştır:

Örnek: ğökümetinen almışlar beni biliyoñ mu (4/83), çantay**inan** para alıyom (6/32), bi çif_öküz**ünen** geldi (10/51).

54. Ek-fiilin olumsuz durumunda kullanılan *değil* sözcüğü yörede bazen *deil, dól* şeklinde kullanılmıştır:

Örnek: böyle asfalt **deil** (8/5), bu şarap öndan **dól** demiş (10/122).

55. Turhal ağızlarında yöreye özgü olduğu düşünülerek tespit edilen yaklaşık 400 sözcük belirlenmiştir. Bunlardan bazıları orijinalliğini koruduğu halde bazıları özellikle kitle iletişim araçlarının etkisiyle bozulmaya ve orijinalliğini yitirmeye başlamıştır.

METİNLER

Anlatan: Mustafa Güzel, 79 Yaş (1941 Doğumlu)

Derleme Yeri: Turhal Merkez

Derleme Tarihi: Aralık 2020

Konu : Berberin Diş Çekim Hikâyesi

1 K̄ara alinin yañındaydım ben çırādım. nenem de saıdı o zaman, t̄a bu elli beş-lerde k̄óplü yeñi yapılıyodu işTe o zamanda. 2 bu k̄óplü yapılıyodu. menderese sóüyodular iki dene k̄óplü yapılıyo deyin. m̄arîsem şincik beş altı Tene oldu ḡene az geliyo yanı. 3 halk partılılar soüyodular. fabríka yapıyo annadıñ mı soüyodular. 4 óndan_s̄ona bi ğadın geliyo genç bi ğadın. diş çekdiriyo. usTa kerpetüñü ğoyuyo hemen elini dutuyo. 5 yav yapma etme diyo, gediyo bi daħa geri geliyo baña diyo ki eliñi eyce dut diyo, 6 ben de duTuyom emme çocüm ḡücüm yetmiyo. óndan_s̄ona ḡeTti üç dört sefer geri geldi, 7 baña dedi ki şöyle esKi bi aleminyum helki var_yanında, óñünde çöp tenekesi, 8 raħmetlik nenem de gelmiş çeñede artovalı şúkrünün eviñin_altında, 9 tanker şúkrü diyolar ónun_eviñiñ altındayuħ Pazar mahallesinde. 10 nenem dedi ki baña bi_şey alduracaħ dedim ki nene geliyom aħa şó ğadın dişini çekTúrsün de dedim, 11 hemen dedim geliyom dedim sen bekle burda, dedim. 12 baña usTa dedi ki ğapıyı aç dedi, açTım ğapıyı, çöp tenekesi óñünde helki yanı aleminiym helki. 13 óndan_s̄ona ğarı ḡene eliñden yapışTı. usTaniñ eline yapışTı, ben dutamadım. 14 usTa dedi ki āzına bilmem nēddümüñ ğarısı dedi, seniñineñ mi ūraşacām dedi, 15 óndan_s̄ona ğaç órdan lan! dedi, órdan ğaçTım, buña arħadan dekmü verdiydi helkīnen beraber dışarıya. 16 neneme baħdım ki órda şincik şey oturuyo, delü veysal oturuyo, 17 yanı kelemci ğarı d̄erdük, kelemci ğarının çeñeyi dönmüş öyle ğaçaraħ gediyo. 18 anneme ğetmiş demiş ki bu çocū ne d̄eyin verdiniz demiş, ğarıya dekmü vurduydu balıħlamasına soħā ğedTi demiş. 19 óndan_s̄ona ğarı bidaa geldi; yalvardı, yaħardı da óndan_s̄ona çekdüdü, 20 bu sefer de doa ediyo, eliñe ğoluña s̄alıħ deyin. hastāne yōdu evelden, hastāne yoħ. ōle oldu yanı. diş meselesi de ōle oldu.

Anlatan: Fikret BOZKURT, 38 Yaş (1982 Doğumlu)

Derleme Yeri: Turhal – Üçyol (Biçin köyü)

Derleme Tarihi: Aralık 2020

Konu : Anlatıcının Başından Geçen Bir Kaza

(Bu yıl başınızdan bir kaza geçti, bu kazayı öncesiyle sonrasıyla bize anlatabilir misin?) **1** hocam bu yıl yazın kóydeydük. patoS her sene oluyı Zāten bizim hocam, austosTa oluyo, **2** işTe ekinneri biçiyoh, topluyoh sōna işTe cümbür cemāt gēdiyoh işTe patuSa. patuS derúk oña biz aḥşama ğadār ediyoh ediyoh meselā patuSu, **3** o būday var ya meselā, önceden eve biraḥıyoduḥ esKiden **4** būdayı belki bilirsiñ yāni o zaman bōle şey yōdu, alıcı yōdu. **5** şindi vagōna dolduruyoh öyle heç çuvallamadan, aḥşam alıb şeye getiriyoh ğasabāya. **6** turhal ya da yazıTepe var şurda, ğülüt biz ğülüTe biraḥıyoh genelde de. **7** tallada bitirdük işTe işimüzü her zaman normalde ābim gēdiyodu, ilyas ābim bōyüg var ya bizim. **8** çuvallama yapmaduḥ ya direk vagōna aḥdarduḥ biz, yāni boşaltmāya gerek yōdu biliyoh mu, **9** tek adam gēdiyoh damperi ğaldırıp yıḥıyoh meselā motör. oñdan dolayı tek gēTdiydim Zātin oruya. **10** işTe ördan çıḥduḥ evden ğülüde varduḥ, būdayı yıḥduḥ, ḥava işTe doḥuz gibi ğararmāya başladı Zāten. (Sen tek başına mı gitmiştin?) tabi tekim hē. **11** yāni allaḥdan tekim, çocuḥlar ḥavaslandı, kimseyi almadıydım yanıma, **12** benim kúçük çocuḥlar var ya onnarı alsam belki de daḥa bōyúk felāket yaşıyacōduḥ yāni. **13** būdayı boşalTdıḥ o bizim çamlıcanın üsTü var, o asıl virajlar var ya, **14** işTe ğülüTden çıḥTım ördan, boş vagōn var motör peşinde, rampayı çıḥarken **15** yāni şöyle biraz düz yol var idi önümde o anda heç farkında deḥilim yāni. ya örda çıḥTı direksiyonun pini **16** ya da oruya varıncā çıḥdı. şöyle düz giderken ḥafifTen dönmem gerekTi. **17** şöyle direksiyonu bi çevirdiydim direksiyoh fıldır fıldır boşa döndü. **18** Zāten boşa dönmesiynen direkt uçurum var ya, şarampoller, önce sādan gēdiyoh şarampole yaḥın, **19** motör ördan daldı. gece saat doḥuz, ḥava ğarardı. yanı anlıḥ bi şey, ilerde farkına varsan belki Kendümü atarım. **20** yāni dönecām yerde farkına vardım için direk daldı. Zātin motör, peşine vagōn işTe. **21** motörün işTe daldūnu şēdiyom ḥatıllıyom, ben oraları biliyodum Zāten biliyoh mu. **22** Kışın oralara şeye gidiyoduḥ, biz Kışın ava gidiyoh ya hep oralara rampa oldūndan oralara aḥlımız kesmiyodu

yāni. **23** çoĥ rampa oldūndan oralara inmeĥe aĥlımız kesmezdi. **24** ĥorĥardıĥ inmeĥe yāni. neyse ōrdan bi daldıĥ, **25** ben Zāten tamam daha ĥeTdim dedim yāni daha ĥurtuluşum olmaz dedim. onuñ bilincindeyim yāni Kendi Kendime. **26** motōrun artuĥ ūsTünde mi ĥeĥiyom, ĥavada mı ĥeĥiyom oñu bilmiyom. **27** yanı orasını ĥatıllamıyom meselā. motōrun bōle kūtūr kūtūr vuraraĥ ĥeTdūnū ĥatıllıyom. **28** bi de işTe motōr yav beñi ya ĥavada döndüm, ya da bōle yerde debelenereg ĥeTdim o anda işTe on beş, **29** yirmi kere allah allah dēdümü ēyi ĥatıllıyom meselā. **30** amma nerde ĥeTdümü bilmiyom amma ĥavada işTe motōr filladınca dūşTüm amma **31** yerde yuvallanaraĥ ĥeĥiyom, yāni onuñ bilincindeyim meselā. **32** yāni artuĥ ĥurtuluş yoĥ yāni ōbür dūnyaya ĥeĥiyom dēyin şe-di-yom yāni. öyle bi durum oldu yāni geldüm noĥda. **33** çünkū ōranın nasıl bir şey oldūnu biliyom yāni. çoĥ aşırı uçurum, **34** diyom ya adam boş inemiyo yāni. oñdan sōna bi baĥTım ayaĥdayım yāni yerde de deilim, **35** orasını ĥatıllıyom. ayaĥTayım, şu şekil soruTuyom. etrafımda işTe bōle açlar var, ufaĥ açlar var bōle. **36** şu annımdan ĥan aĥdını ĥessēTdim, şurayı vurmuşum ya alnımı, **37** burdan şıpır şıpır damlıyo işTe ĥan, çenā o anki şey inen tamāmen ĥeTdī dedim yāni. **38** yanāmı vurmuşum, o ĥāder sıĥıntı yoĥ yāni, o anki şey beñ tamāmen daıdı belledim yāni suratım. **39** Kolum ĥaĥmıyo oñu hissēTdim, daha ĥālen çalışmıyo meselā omzum ārıyo. **40** iki ĥırıĥ da burda var ıdı meselā. onların bilincindeyim, ayaĥdayım böyle, **41** bi saĥa sola baĥdım bōle yōĥarı yola baĥdım, dē yōĥarda motōrlar ĥeĥiyi ama o zaman işlek yol biliyoñ mu millet geliyi gidiyi, **42** bāırıyom ama beñi adam duyar mı. **43** (Traktōrün ışıĥı yok muydu?) ĥaralmış Sāten hep, ōrdan iner de yanar mı daha. **44** bi de motōr ōle bi yerden girmiş ki ĥazā yapıdūn bile belli olmuyo. **45** aramışlar meselā ben ĥasTāneye ĥeTdükTen sōna kırk beş dakika bi sāt, ēki sāt aramışlar bulamamışlar. zor ĥūç bulmuşlar. **46** heç iz yoĥ yāni böyle iki ācın arasına girmiş bōle. eccük bi şey ācı sūrtmüş, ōrdan bilmişler. **47** ĥeĥe vaĥdı nerden bulucaĥlar, bayaa bi yüz metre ĥadar inmiş ya. yoldan yüz metre ĥadar şarampole inmiş motōr. **48** vagōn yōĥarda ĥalmış biraz, vagōndan ĥurtulunca devam eTmiş motur. **49** yāni işTe ōrda ayaa Kāĥdım ben baĥurdum, duyan yoĥ. **50** elimi şeTdim bi baĥdım telefon cebimde duruyo. işTe bilāderi, ilyas ābimi aradım, o turĥala eniyo tamam mı, o da kōydeydi. **51** ben dedim ki ben ĥülüTden çıĥıyom, taam sen ĥeT dedim, o bıraĥTı turĥala ĥeTdiydi. **52** onu aradım o da evde yōmuş heralda misafirlee ĥeTmiş. **53** yengeme söyle-medim tabi ĥazā yapıdūmu, oñdan sōna diĥer bilāderi, ĥardaşımı fātiyi aradım bizim kōyü, oñlar kōydeydiler, **54** fātiye diyecādim, bayannara demeñ diye, ĥorĥallar diye, o da

telefon çocuqlardaymış, **55** çocuqlar bağgala gèTmişler oña da ulaşamadım. **56** e bu sefer hafifTen Kafa dönmeğe başladı tamam mı, dedim heralda ben buraya düşeceam, **57** ben heralda beyin ğanaması geçirecām dedim. ben Kendümü şu yola atıyım dedim, **58** hem de yüz_on_ikiyi arayım dedim, elim de ğan, telefon da ğan olmuş, doğunmatik ğayıyı böyle. **59** ūraşa ūraşa ūraşa işTe Kendimi yola aTdım. işTe oruya çıhınca artı şeyi aradım ambulansı aradım, **60** acil yüz_on_ikiyi. bilgi verdim işTe, ğazā yaPTım, yanımda kimse yoĥ, **61** böyle böyle işTe ambulans gónderin. órdan neyse yürüdüm işTe aşşaa yola dōru. **62** yolda bi_araba geldi, bizim kóylü çocuĥ. turĥaldan kóye gèdiyordu, **63** oñu durdudum işTe oña bindim, o beni şeye Kadar indirdi, o çamlıcanın altı deyoĥ pınar var. **64** düz yola gáder, órdan ambulans deng geldi işTe ambulans bizi dōru hasTaneye gótürdü. **65** böyle bi olay oldu yāni. yāni allahTan diyom ya yanımda kimse yōdu yāni. **66** hasTānede sabaa gáder burda ğaldıĥ. sāten şinci bi ilaç varmış beyin_ĝanamasını hemen şediyo yāni, **67** yarım sāte, bi sāte bildiriyi. onu yaPTılar işTe burda. emar çekdiler beyinden, **68** şeyden órda işTe ğırıĥlar ortuya çıĥTı. suraTdan işTe ameliyat olmam lāzımmuş zāten belliyidi o. **69** plasTik cerrah da dedi ki o şuan bayaa bi youn demiş, şincik góndermeyin demiş aĥşam yāni, **70** sabah gelsin demiş. Sabaa ğadar işTe órda şeyde ğaldıĥ müşādede. órdan toĥada gèTduĥ. **71** o da bayram aralı girdi, o da dedi ki plasTik cerrah, bayram aralı giriye fazla ilgilenemeg dedi, **72** bayramdan sōna ilk ğünü gel dedi, salı ğünü dedi, ameliyatını yapaĥ dedi. **73** gèTdik ameliyat olduĥ o da yaptı işTe. burda dikişler vardı ğayboldu. **74** üniversitedeki ĥoca yapTı. yāni allah kimsenin başına vermesin öyle oldu işTe. **75** mevlā cümlemizi esirgesin yāni.

-III-

Anlatan: Mehmet KELEŞ, 82 Yaş (1938 Doğumlu)

Derleme Yeri: Turhal – Arzupınar Köyü

Derleme Tarihi: Aralık 2020

Konu : Eski günlerden bir olayın anlatımı

(Turhalın eski günlerine ait bir hatırayı anlatabilir misiniz?) **1** eski günlerine ayid bir hatıra şöle annadıyım esKi müfTü mısTafa bilgenin ölü delü taşsin var_ıdı mēzin_ıdı Kesükbaş cāmisinde burda. meşin cekeTineñ gezerdi burda şahallı. **2** bi_ezen oğurdu bi_saa bağardı bi_sola bağardı, milleti güldürüyodu yanî. **3** o, teğgeyi beklerdi, gendü ānadıyo: kesükbaş girince fevgāne var_ıdı yoharda, **4** yoharıya badalınan çıhlıyodu. oruya oturur, gireñ çıhañ oña, teğgeye para verürdüler. **5** bi_aleviñiñ biri geldi diyo, gıllı bıyıklı, diyo. hocāfendi hocāfendi demiş aha şunnarı al da demiş, **6** ebeme dedeme oğu demiş. bi_bağdım ki diyo beş gurus para vermiş diyo. **7** seniñ ebēn de dedēn de avradını bilmem nēdiyim dedim, diyo. öle sóomüş yanî. hē öle şahacı bi adam_ıdı. **8** ikisi de kesükbaşın ördä yatıyo. o gelür tārīh oğurdu bizim ördä esKi türkce. o gelür anladurdu. **9** şinci burda bu müfTü hem de buranın ilçe müdürüymüş, burda ğaymağam gibi bişey_yanî. **10** atatürk geldüü zaman o ğarşularmış burda mısTafa bilgen. **11** amasya_yolunda o inceleriñ bināsı var, o binā onun_ıdı. **12** ölü vardı bu delü taşsinin ğardaşı vardı, aziz, aziz ördä duruyodu. azizi o bizim dazya_yolunda ğarşuda fidanlığ var_ıdı ya, **13** o fidanlığ onuñ_ıdı işTe. bi eşşek, iki tekelli araba üsTüne de bidon goymuş gótürür. **14** o fidanları ördä sular_ıdı. o yetüşTürdü yanî orayı su gelmeden evvel. **15** o talla onun_ıdı. on dört, on beş dönüm var_ıdı ora azizin, delü aziz der_ıdiler oña da. **16** cıbrı ğafalı bi_şey, bi ölü bi Kıızı var_ıdı. ölü general oldu genaral. **17** isTambulda mı, anğarada mı öldü yanî o aziz.

şimdi bu delü taşsin ānadurdu. **18** atatürk gelmiş on_dohuz mayıs aralarında işTe. o tulumba var_ıdı ya tulumba, **19** tulumbanın ördä milleT ğarşuluyolar. ayaa ğalğıP şah şah çalıyolar. **20** bu hancı nikran da ā yohuşun ördä hanı var_ımış ördä hanı. su çılıyo ben biliyom, suya gēderdük getürürdük de, **21** o suyun başına şimdi çaylılı aşur ā ev yapTı onuñ_ölları duruyo şimdi ördä. **22** o hanın olduu yerde yapTı o evi yanî, aşur ānın ölları ğalıyo şimdi ördä. **23** öndan_sōna bu atatürk gelince millet ğalğıyo şah şah çalıyolar, bu

da ğalhmamış ayaa ğalhmamış. **24** atatürk demiş ki bu mısTafa bilgene: bu kim, demiş. bu niye ayaa ğalhmadı. **25** o da demiş ki buña hancı nikran derler, demiş. peki burda demiş idamlıh var mı var. **26** biri güccük osman biri böyük osman. böyük osman ali okulun dayısı, güccük osman da idilli şerif ānın ğardaşı. **27** ikisi de idamlımış. oña diyo ki bunu öldüTdür diyo bunu ortadan ğalduTdur, **28** bu idamlıa diyo. bu böyük osman işTe ali okulun dayısı, **29** nikrana diyo ki senin ğinen ğedek de ğafaları çekek ormanlıhda diyo. o Kūlenin ora ormanlıh, **30** tā ğediyo ileri dōru, ğediyo oralar. tā asiri mezellie çıhıyo yanī ora ormanlıh öle. ora öle hep suyun ğindeydi, ğavaħlıdı oralar. **31** oruya ğediyoalar, ğafayı çekiyolar, bu osman diyo beñ bi tuvālete ğediyim diyo, **32** o da gelmiş hem yiyolar hem içiyolar. nikran da bādaş ğurmuş oturuyo, **33** o da tuvāleTden gelmiş neyse, onuñ arħadan ārı ğamayı ğalbine çaħıyo, onuñ nikranın. **34** nikran: lan osman bu muydu baña yapacān, diyo. **35** o bilānden dutuyo, o da bükúyó, candan üzüyo, eli boşalıyo. öndan sōna daħa da zūrriyeti olmamış, **36** daħa önceden bi Kızı var ğıdı, önda ğorħdūndan daħa da zūrriyeti olmamış. **37** onu ölece affediyolar, güccük osmanı da bu dedim ya okul deyin, **38** mehmet ākif okulu ora ğaymaħamlımış dedim ya önda asmışlar onu. onuñ bi ğardaşı vardı şeyin, çarħçı memedin alinin anası, **39** o ğalimenin babası, ğalime var ğıdı şeyde şatrobada, onuñ babası ğalilā o ğörmüş önda ğardaşını. **40** dili çıħmış, ğorħmuş tam üç ay yatmış o. **41** gelmiş şerif āya demiş ki ābi, ābimi asmışlar, demiş yanī. o halil ā üç ay ğasTa yatmış yanī. **42** o ğalil ā da ırmaħTa bölmuş biliyoñ mu. ağaħ salı ğeçirürdü, biçinlüler ğetürür, ırmaħTan ğarşuya ğeçürür ümüşler. **43** ormanlıh var ğıdı şehşābeTdinin ğarşusu hep ormanlıh ğıdı, **44** oralardan ğarşuya ğeçürür ümüş. önda işTe daħılmıř çıħamamış, sal onu altına almış boulmuş önda. **45** o şerif ānın ölu, halil ağa. bi tāne Kızı var ğıdı ğalime. **46** sōna çarħçı memed aldıydı annelerini, ali var ğıdı, āmed var ğıdı bi de bi Kız daha var ğıdı. **47** onuñ adı da sūzen miydi ney ğıdı. onu da kūrtrlere verdiler. **48** işTe öndan sōna bu müfTü alacā varmış hükūmeTden, para alamamış, osmanlıynan, padişahınan cumhuriyetin arasında. **49** sivasa bālıymış bura si-vasda demişler ki: bu nikranın arazisini saña vereg demişler. **50** o ā yoħuşTa onuñ elli, atmış dönüm yeri var ğıdı otluu. otluħ ben biliyom orayı. **51** alacāna ğarşu burayı saña vereg demişler, artu turħalda da varmış demekki. **52** tamam diyolar o araziyi oña veriyo-alar. o derdi ki bu benim babamın arāzisinin altı ğıl derdi ğıl. **53** çünkü nikranı öldüTdürdü der ğıdı. önda daħa hālen torunundan ilħan bey var ğıdı bedenci, **54** o bedenci öretmen çoħ açuħ Kızlara beden eğitimi yaPTururdu. **55** yaħuşuħlu da bi şeydi ğendü, onuñ yirmi

dönüm yeri var dağa hâlen ördä duruyo. **56** ā yoğuşun altında. o da ankaraya mı ne góçTü duruyodu yanĭ yaĭın zamana ġadar. **57** ilhan bey derdiler. o boyuk hocanın, mısTā bilgenin_ölunun damadı. **58** öndan_sōna o anladurdu işTe o delü taĭsin hoca anladurdu.

Anlatan: Memnune ŞAHİN, 91 Yaş (1929 Doğumlu)

Derleme Yeri: Turhal Merkez

Derleme Tarihi: Aralık 2020

Konu : Anlatıcının Çocukluk Yılları ve Gelin Olması

(Eşinizle nasıl tanıştınız, evlilik sürecinizi anlatabilir misiniz?) 1 reşādiyeli var_ıdı postānede aḥmedin aḲrābası. bu bizim adam demiş_ki babam: ben bu temüz ğızımı iç_güyā verecām, 2 dışarı vermeyicām, bi_Tene temüz çocuḡ bulsam verecām demiş. 3 öndan_sōna neyse, bu bizim adam da arḡadaşı, aḲrabāsıynan burāya şeker fabrikasına girmeye gelmiş, 4 çalışmāya reşādiyeden. çalışıyolar, bir gūn de geTdım ki bizim yōḡarı başa 5 Kāzan Kırmuşlar teneke üsTlerini başlarını yuyacaḡlar. baḡ benim bi_şeyinen alākam yoḡ. 6 bilmiyom da eliñ adamını, aḥmedi. aḲrabāsıymış yanındaki. dedim ki: 7 burāya nē ocaḡ yaḡdıñız dedim, gēdiñ de şō başKa yere yaḡın dedim. ġadıñıḡ dedim, buraya selbes giremeg dedim. 8 bizim dede dedi ki aḥmed: bacım dedi şeyini mi yiyeçūk dedi, şeyi yuyacūḡ geDecūk dedi. 9 ney_ise bıraḡdım geldim. ertesūnū baḡdım ki ġene gelmişler. daḡa bi_şey demedim.10 demedim de babam da böyle iş ġuruyomuş biliyoñ mu. anladıñ mı ḡaberim yoḡ. 11 bi_de aḥmedin aḲrabāları var_ımış o adamın, baña dūñūr geliyolar baḡ. o gece dūñūr geldiler. 12 demişler ki abdi efendi geliyoḡ demişler ġızıñıza baḡmāya. 13 benim bi_şeyden ḡaberim yoḡ. bi_de geldiler beñ de çīdem gibi ġızım essah diyom, şōle yanī ufaḡ defek emme. 14 neyse aldılar oldu. beñ nīşanlanmıyom diyom, şēdiyom ḡesleniyom, ālıyom. 15 beñden böyük on_altı yaş mı on_yedi yaş mı böyük. arḡadaşlarım, ġız arḡadaşlarım hePisi de dediler ki: 16 aKranına var senin aKranın dōl, bu señden böyük memnūne abla dediler. 17 illā bu verecām da verecām ayşā nene var, amān bu sūzanıñ babannesinin bacısınıñ ġızı. 18 buralar hep_onuñ_údu yavrum onuñ üsTüneydi. zorunan beñi nīşanladılar emme gönüm yoḡ. 19 allah vermesiñ, söylemesi ayıP, canım Kāynamadı da, şimdik eletirik diyolar, 20 eletrik de almadım. neyse bunnar aldılar, goydular. bi_de nīşan_edecekler, 21 eTdiler hē zorunañ şerineñ eTdiler neyse, isTemiyom deyin depiniyom ā böyle isTemiyom, 22 isTemiyom. aḡa memnūne, şōyle memnūne böyle. ġızım yoḡ yōsa dedi babam. 23 lafımı duTmassan dedi,

memnūne ğızım yoĥ. neyse ālıyaraĥ nışanlandım. **24** geldiler posTāneden neyden aĶrabālar, o adamıñ aĶrabāları da geldi. **25** goya burda aĥmedin anası babası gibi oldular ānadiñ mı dedūmü. nıřanlanduĥ, iki sene nışanlılı durduĥ eviñ_içinde, **26** bu dedeyi aldı eviñ_içine. anla eyce iç_gúyā gibi aldı. **27** bi ĥuyunu belliyim de demiş, ōndan_sōna ğızımı nikaĥ Ķıyıyım demiş. iki sene çalıřduĥ evde burda, **28** çalışTı. berāber sōfruya oturduĥ bizim esKi evde sōna. **29** aĥmed_emmi, aĥmed_emmi deyin peři_sıra, bi iř buyursalar aĥmed_emmi derdim. **30** nışanlanmadan evvel biliyoñ mu bi ĥuyunu alıyım dedi biliyoñ mu gōya. **31** baĥdılar ki hep_eyce adam da yoĥ adam da eyceydi, ğaviye neye getmezdi, mazlum_údu bı_řey deyemiyom. **32** ğonu ğoñřu da demiş ki bu adamı ğaçurma abdi efendi demişler. çocuĥ çoĥ terbiyeli demişler. **33** ğızıñı da ğaçurma bunu da ğaçurma. neyse bi_de nışan eTdiler mi nıřanlanduĥ, nıkāh ğıyıldı. **34** nıkāhda kerāmeT deller. nıkāh ğıyıldıydı eccük yumuşadım, bı_řey demedim daĥa, **35** varmam murmam demedim. nıkāhda kerāmeT var deller esKiler. varasım yoĥ, **36** isTemiyom isTemiyom da babamıñ zoruna. şindi olmaz, desem neriye gediym, **37** ana yōĥ baba yōĥ, kimse yōĥ. yedim o avuyu yavrum nıřanlanduĥ, dūñümü eTdi. **38** bi_hafTa dūñüm oldu. bı_sene nışanlılı durduĥ evde, emme aĥa řōle eli elime dāmemüřTür, heç yanaşmadı. **39** o böyüdü yā, beñ ğuccūdüm. daĥa beñ on_dört, on_beř yaşında, **40** on_altı yaşında gelin_oldum yavrum. on_beşinde nışanlandım, bı_sene nışanlılı durdum on_altımda gelin_oldum. **41** ğuccūdüm daha ğorpe gibi bi ğız_ıdım. o ğocā asKerden gelmiş, **42** fabríkalarda çalışmış ōndan_sōna, babayıd_ıdi emme o zaman, gelişekliydi. **43** iřTe bı_sene nışanlılı durduĥ evlendiĥ. bōle eli elime dāmemüřTür. řēderdim de diyo, **44** yanaşırdımda diyo sōlemesi ayıP, řıltaĥ ederde meĥleyi başıma yıar deyin sesim çıĥmadı dedi baña. **45** o eve geldi_miydi beñ yemek ĥazıllamaya gelürdüm burdan, **46** baĥardım ki et_almış geliyō, babam para verürdü ki et al, ciyer al, memnūne bıřırsūn esKi evdeyken. **47** o baĥdım ki geliyo, soĥaĥdan arĥadařlarımı çārırdım yanıma, **48** iřTe öyle ğız_ıdım ben yanaşmazdım yanı heç ğorĥardım. iřTe böyle gelin olduĥ yavrum. **49** iç_gúyā ayře anne var mı eviñ_içine, gelin_oldum mu, paytonunan gelin_oldum, **50** o zaman araba muraba heç yōdu, taĥsi muĥsi yōdu. sede iki dene, üç dene nādir o da. **51** (Yıl kaçtı?) ben neblım yavrum. (Doĥum kaç senin?) dōum yirmi_dōĥuzlu da, **52** babalıĥ baĥıyım ne zaman ğayıt_eddi, řey oldu bilmiyom. yirmi_dōĥuz dōmluyum nüfus kıadımda. **53** iřTe böyle yavrum zorunan vardım, zorunan yüzuu ğaç kere aTdım, ğaç kere aTdım. **54** memnūne adlı ğızım yoĥ dedi babam. benden de ayrılmıyolar, **55** alışTılar

biliyoñ mu benim elime, başKaları ğaħrımızı çekmez demiş ayşe annem, **56** ayşe annem beg_edeptsüz_üdü, bi ana şeyi görmedim emme dödü kimseye vermedi, **57** kimseye de dödürmedi, kimseye de söyleTmedi. yanî bārlarına basTılar beni anladın mı. işTe böle oldu yavrum.

58 sōna annem geldi alışTı suvasdan, öz annem gelúrdü. anne bilmezdim ki, yanaşmazdım, **59** tē çocuĝ dōduĝdan sōña memed_ali dōduĝdan sōna duydum ki bunlarıñ ğızı dōlmüşüm deyin. **60** benimki hekāye yavrum hekāye. eltim suvaslıydı ya ğülerin anesi, eltim tanışmış_ımış, **61** bulmuş hē annemi. ben de annem sanmıyom ki. geliyodu, öpüyodu, yıhıyodum yüzümü, **62** anne bilmedim ki. emme baña dedi ki dōm yaparsan dedi, vay anām der_ışen dedi, **63** o zaman ana şeyini bilún dedi baña.

(Neden annen seni bırakmış küçükken?) **64** beñ anamın ğannındayken ölmüş babam. anladıñ mı suvasda, **65** annemi bu babam suvasın Koyunhêsarından ğaçurmuş suvasa, anladıñ mı suvasa ğaçumuş, **66** eccük beş_altı ay durmuşlar eki üç ay, ğedek de barışaĝ annemnen demişler aKrabāminan demişler annem. **67** dedeyinen geTmiş, babamınan geTmişler almamışlar içeriye. **68** siz bizi lekelediñiz daa ğomam, evladımız neyimiz yoĝ demişler. **69** bunnar da Kaħillenmiş, daa geTmemişler, suvasda ğalmışlar. ekisi de caħıl. ben ğannındayken babam ölmüş, **70** ben ğannında dōmadan (**hasta mı olmuş?**) öle ölmüş öz babam, öz babam. ölmüş, **71** bu annem caħıl ğalmış. suvasın erkekleri de ğopuĝdur biliyoñ mu, ğopuĝ dedüm yanî öyle ğarılara öyle yanaşullar. **72** demişler ki bu eg̃suatek ortada ğalur da kótü olur demişler sâbı da yoĝ, **73** gel bunu bi everek demişler. bi paytoncu bulmuşlar bekâr, **74** o paytoncu da evlenmeg isTemiş, paytoncuya vermişler annemi. o da beni ğabıl etmemiş, **75** beñ de bi yaşıma gelmişim baĝ. bi yaşıma gelmişim beni ğabıl etmemiş, ben eliñ çocūna baħmıyom demiş. **76** bu abduşda babam da posTāne-nin adamları hep elindeydi, **77** hep ehbabıydı biliyoñ mu, hep êyilerinen guvetlilerinen ehbab_olurdu, êyilerinen heP ondañ yuksānen arĝadaş olurdu. **78** demiş ki bi eli ayā kesuĝ bi şey böyüdecām demiş, çocūmuz olmadı demiş. **79** o adamda beñi biliyomuş, annemi anladıñ mı douranı, öz_annemgili suvasdan. **80** o da posTānede tanışıyomuş suvasdaki, demiş ki abdu efendi bi ğız çocuĝ var gel vererek demiş, **81** babalıĝ isdemiyo demiş. getür valla alurum demiş, getümüş ki bi yaşında, **82** aħlım ne sarmamış, ğökümetinen almışlar, rāzılınan, annem gelmiş, **83** ğökümetinen almışlar beni biliyoñ mu, bunnar evlatlıĝ eTdiler beni, işTe getüdüler, evlat_eTdiler.

84 geliyodu annem, memed_aliyi górdü de ötekileri göremedi. memed_aliyi górdü. sōna öldü, 85 nefes darlından öldü, şeker mükür yoğ bizim soyumuzda da nefes_darlından öldü. 86 annesi de nefes_darlından ölmüş. sōna bildim işTe anne şeyini anladın mı, evlaTlarım olunca bildim anne ğadirini. 87 şimdik de pışmanım niye yanaşmadım acaba, müsade eTmezdim öpmesine, aha bōle silerdim yüzümü, 88 ópdüü yeri, canını verürdü bōle, öperdi, severdi, annem oldūnu bilmiyodum ki. **(Sürekli geliyor muydu buraya?)** 89 yoğ aydan aya, şöyle yirmiün ne sürerdi gelürdü suvasdan, iki_üç gece ğalurdu, 90 hamama ğederdi bizimnen birağur ğederdi. bizde ğalurdu hē. 91 memed_aliyi biliyo da ötekileri görmedi, öldü bidā hē, gencecüdü nefes_darlından öldü. 92 hē dur paytoncuya verdiler biliyoñ mu annemi, vermişler. demiş ki paytoncuya seni everiyim, 93 benden iş yoğ artuğ demiş, azmış nefes_darlı biliyoñ mu, 94 ben birisini buluyum seni everiyim memed demiş, adı da memed_ımiş. birisini buluyo, 95 everiyo ğocasını, gendi ğoynünnen. o gece ğoynuna giriyo ya, o gece ğasdēlenmiş, 96 dayanamamış biyo da, hem eliyen everiyo, o gece de dayanamamış oñdan yataa düşmüş bidā ölmüş. 97 baña derdi ki ben ölünce derdi, ğeT Koyulhisara derdi, heşseni neyini al derdi, 98 kim ğótürecek, kim bulacağ. ben isTemiyom hesse müsse dedim. 99 şimdiye ğäder neredesin demezler mi baña? kimsin derler, tanımazlar bile.

100 evlatlarım oldu, böyüdük. yoğsa ayşā_nenenin Ğahrini iT bile çákmez, aha yalan söylemiyom abdesiminen duruyom, 101 çoğ edepsüzüdü, iç_ğúyā hem de öz annem dōl, bi_şey dōl, başgu altındaydım, 102 babam eyceydi, babam raħmeTliğ abdussa babam. o beni dōse o da oñu dōerdi, 103 tağdayınan dōerdi oñu, señ ğızı ne diye dōdün deyin. saçlarımı eline dolardı bōle dōerdi beni çoğ huysuzudu çoğ. 104 öndan eviñ_içine iç_ğúyā isdemedim işTe gendümü. **Onun (üvey annenin) kendi çocukları yok muydu?** 105 helbet var_ıdı onun öteki ğocalarından olmuş emme birağmış gelmişler, çocuğlar ölmüş. iki ğumaydı benim övey annem iki dene ğuma var_ıdı. 106 analığ ekisi de analığ. çocuğ olmadı deyin ayşe annemi almış, 107 ayşe annem de bi sifdağ túleklerdeymiş, büyüklerinde. 108 ekinci de ömer aħısKa var ya şeyh ömerler deller, bizim esKi mağallede ğonşuydu hanı tüP getiriyolar ya 109 ömer aħısKa tüPcü tüPcü, posTānenin arħasında onuñ dedesindeymiş. 110 öndan da birağmış gelmiş, bi çocuğ olmuş birağmış gelmiş, bu üçüncü babam, 111 abduşda babam üçüncü ğocası bu ayşā_annemin. bi_dāğā çoluğ çocuğ sābısı oldum, 112 everdim, bi oña mobilya al, bi oña mobilya al, nişan eT, davul eT, zunna çaldur. 113 bizim herif de mısmıl bi işe giriP çalışsaydı,

emeklisi olur_údu. **114** fabríkaya girdi bi hafTalıh mı ne çalışması var, suvasda da çalışmış demir fabríkasında bilmiyom. **115** çıhmasaydı bi mâş olurdu belki. işTe zavallının öyleymiş nasıbı, abdussa babam da iç_gúyā girmiş, **116** bu aħmeT de iç_gúyā girdi zavallı. iç_gúyā mı allah kimsenin başına vermesin, **117** ölürsem memnūne öyle diyodu deyin alman iç_gúyā alman! iç_ārısı. **118** ayşe_annemin ğahrını çekTim emme ben çocuğların için çekTim ğahrını, **119** babamın çekmedim baħ_öndan_ārimadım, incinmedim. aħmedim_eyiydi. **120** nurda yatsın ben bi şey demiyom, benden böyüdü emme şu gāder incimedim, şamarını da yemedim. **121** éyiydi yoħ oñu inkar_edemem. raħmeTlik éyiydi de boyuk deyin canım ğaynamadı, **122** yaşlı deyin. şimdikiler dayadıyo varmam deyin baħ, bi_şey deyemedim ki.

(Eşin Ahmet amca kaç yıl yaşadı seninle?) **123** epeyi yaşadı yavrum doħsan_dört yaşında öldü. benden on_altı, on_yedi yaş böyüdü ha. **124** nurda yatsıñ ārimadım, encinmedim öndan. **125** ğarī sabret, ğarī sabret emāmız boşa ğeTmesinler sabret böyle derdi baña, tesellī verürdü. **126** ayşa_annem gōya huysuzudu ya ğarı beni dōerdi, iki de bir ālardım. bi şeyin için dōerdi, caħıl işTe sütün olur olmaz. **127** aħmed bu evde öldü. şurda ğayrolası var_ıdı esKinin ğayrolası var_ıdı.

Anlatan: Ahmet ÇAKMAKLI, 68 Yaş (1952 Doğumlu)

Derleme Yeri: Turhal – Çivril Köyü

Derleme Tarihi: Aralık 2020

Konu : İşe girme süreci

1 bu turhaldaki antimuan mādēniñ müdürünüñ ğardaşı, señi mādene alağ deyın söylediydi önceden. 2 bir ğún bunu cāmide ğórdüm, yav dedim nōldu dedim beni oruya alacādınız dedim. 3 dedi ki beñ saña haber veriyim bir ğún dedi. gel dedi seni dedi oruya soğah, dedi. 4 bi elektrikçi bi arhadaş çıhacağ, dedi seni oruya elektrikci olaraq yetüşTürek, dedi. öndan_sōna tamam dedim. 5 bir ğún geldi o müdürün ğardaşı dedi ki: yarın icci alacağlar gel, dedi çoğ dedi icci geliyo dedi, 6 sen devamlı çalışan tarafa geç dedi. yōsam dedi almaz dedi. lan geTdim ki aha bōle ana baba ğünü. 7 neyse hep çalışan tarafa geçdük. bōle hep hārman gibi içtimā oluyoğ öndan_sōna bi_de müdürün boyuk ğardaşı bāki, 8 şōle dolanıyo şimdi cember gibi, hārman gibi olduğ. 9 hep geTdiler o çalışan taraf ğaldı ölece. on_sekiz yaşıdayım. geldi dedi ki: sen çoğ gençsin, dedi. 10 mādene girecān dedi, dört yüz metre, altı yüz metre yerin_altına dedi örda dedi pasada çalışacān dedi. 11 mādēn işi zordur dedi, ğazma kúrek işinde çalışacān dedi. 12 ğet dedi garsonluğ yaP dedi, buraya toza dumana girme dedi. 13 dedim ki: müdür bey dedim biz dedim fiğāreyük dedim, ğalabalūğ dedim, babam dedim hasTa dedim, 14 ben dedim mecbur çalışacām, dedim. yanñ çoğ daruğ dedim. yav dedi ğet garsonluğ yaP dedi. 15 yoğ dedim sikortalı olarak çalışacām burda, dedim. 16 oysam ki bilmiyo ya o ğardaşı dedi ki señ gir dedi biz señi alıruğ öndan dedi. neyse ğedin dedi dosya alın gelin dedi, 17 ğayıT oluñ dedi işe giriñ dedi. neyse ğeTdük ğirdük, başladığ. 18 on_beş ğünde sıvasTan geldi kartlar. siKorta kartları, ğayıt olduğ yanñ. lan bi laz efendi, 19 “usdalar bi acemi alsınlar” dediler, desenderede çalışıyoğ toz, duman. bōle cıPlağ giriyoğ, elini vuruyoñ bōle iz yapıyo. 20 lāmlar patlıyo patır, patır, patır. öndan_sōna tam üç_ay beñi çalışTurdu. 21 baña diyo ki señ vagónu doldur, beñ boş vagónu bekliyim diyo, 22 ğediyo sigarayı yağıyo, oturuo örda vagón bekliyo. beñ dolduruyom, haber veriyom dönderiyoğ, 23 alıP gótürüyoğ, boşu getiriyoğ o ğediyo ğēne oraya oturuo. 24 öndan_sōna üç_ay o desenderede çalışıyoğ kis anca hēç mādēn çıhmıyo. mādēnli yerler de var da oralara ara sıra ğediyoğ, 25

götürüyolar beñi. neyse bi memet şimşek var_ıdı erzurumlu, baña dedi ki nerelisin, dedi. **26** dedim babam bayburtlu, dedim. bi_de bi kemal çavuş var_ıdı o da erzurumluydu. **27** öndan_sōna o memed çavuş dedi ki seni dedi ben vagóna alacām dedi. **28** hem dedi dışarıya çıhduhca havalanuñ dedi. vagón süreñ mi dedi, sürerim dedim. **29** dedi ki tamam dedi beni vagóna çıhardı. üç ay o laza dedim ki: lan saña hağğımı helal_etmiyom, dedim. **30** beñi üç_ay çalışTurdun, bacayı boşaTdurdun baña dedim. **31** benim sırtımdan para gazandın, gözüne diziñe dursun seniñ dedim. vagóna çalışduh sōna işTe. **32** asKere geTdim, iki sene asKerlik yapTım. adamlar dışarda çalışıyodular, **33** işTe hep asKerlik yapmamışlar çalışıyodu. bi_dursun dram vardı o asKerlını yapmış_ıdı, **34** gelürsem daħa mādende çalışmam felan filan diyolar. adam dedi ki nerde çalışacānız, **35** sanaTıñız yoħ, bi şeyiñız yoħ, gelecānız gine dedi, mādene ğurban olacānız dedi. **36** ben de dedim ki allah beñi dedim daħa buraya yanaşdurmasın dedim. **37** boyuk gónuşduħ, geldüK başğa işler yapduħ emme yirmi sene sōna seksen dörTteydi geTdim gene girdim mādene. **38** geldim işTe geTdim yoħladım, beş sene çaluşursañ emeklisin dediler. **39** beş señe brüt çalışdım yer_altında. öndan_sōna emekli oldum ğırħ_dörT yaşındamıydım neydim.

-VI-

Anlatan	: Ahmet DEMİROĞLU, 62 Yaş (1959 Doğumlu)
Derleme Yeri	: Turhal – Çamlıca Köyü
Derleme Tarihi	: Aralık 2020
Konu	: Genel Hayat Hikayesi

(Askerlikle ilgili hatıralarınız var mı?) 1 yetmiş altıda asKere geTdim. mart ayıydı samsunda acemi birlīm. 2 dört dört buçuk ay samsunda ğaldım. sıhhiye eriydim. o zamannar asKerlik yirmi aydı. 3 usTa birlīm ördan edirne keşana geTdim. ördä yaPTım bi on altı ay. 4 oranın halkı tabi bizim bura gibi deil deyişik. ördan doğuz ay sōna izine geldim. 5 yanı dört buçuk ora, doğuz ay da o zamannar bōle iki ayda felan izin felan yoğTu. 6 on dört, on beş ay sōna geldim izine beñ. öndan sōna işTe giTdim asKellī felan tamamladığ geldik. 7 öndan sōna burda işTe o zamannar beñ evliydim, ben de üç tane çocuğ var ıdı. 8 öndan sōna geldim altı kardeşTik biz, geldikTen sōna işTe annem vefāt etmişTi. 9 göremedik, asKerdeydim annem vefāt edince. öndan sōna çocuğlar, ğardaşlarım benim yanıma geldi berāber büyüdüğ, 10 beñ evlendirdim. öndan sōna işTe üç tane kız var ıdı onnar evlendi. 11 bendeñ küçük iki tane erkek var ıdı onları evlendirdim. 12 daha sōna hayat işTe devām ediyo dışarda gurbet hayat çoğ çekTik biz. yetmiş yedide asKerden geldim, 13 yetmiş sekiz, yetmiş doğuzda beñ, dış gurbet hayātına başladım iççi olarak. 14 toğatta, yozgatta çalışTım daha sonra. seksen beş senesinde isTanbula giTdim. 15 ördä biraz hamallıh yaPTım, çalışTım yāni. inşaatlarda, kum, çimento çoğ Taşıdığ yāni. 16 sōna bi trakTör aldım, trakTörü aldım burdan isTanbula gótürdüm. 17 baña burda gülüyolardı, yav burdan isTanbula trakTör gider mi felen diye gülüyolardı. 18 fağırdığ yāni, yemiye bi şey yoğdu. gómşulardan būday alırdım öndüç, para yoğTu yanı parayla almāya. 19 ödüç alır daha sōna öderdük alırdığ, yerine verürdük o şekilde. 20 isTanbulda hamallıh yaparken ördä bi bağTım bir ğaç tane trakTör górdüm ördä çalışan trakTörler, 21 dedim ki benim burda esKi bi trakTör almış ıdım kōyde var ıdı yanı, 22 o dedim melmekette yataña ğadar beñ niye burda hamallıh yapıyım dedim, 23 ğediyim getireyim dedim. onuñan çalışıyım deyin düşündüm. 24 geTdim, o zaman da iş çoğTu, para da çoğTu. rağmeTlik özalin zamanında. 25 istanbula trakTörü vesayidinen, ğamyonunan gótürdüm, ğamyon duddum

burdan onunun geTdim. **26** örda işTe çalışTım trakTörünen. daha soñra işTe yüksel inşaata diye bi inşaata geTdim, çalışmağ için. **27** örda da işimiz rast geTdi, iyi çalışdığ. beş tâne trakTör aldım örda çalışırken. **28** seksen beşTe geTdim, seksen yedide yüksel inşaata başladım, doksan ikide yüksel inşaata bırağTım. **29** yāni dört beş sene gibi bi zamanda beş tâne trakTör alacağ ğadar para ğazandım. **30** beş trakTör aldım, araba aldım. sōña baya a bi birikimim oldu. **31** aldım trakTörü işe başlaTdim, örda dörT beş tâne trakTörüm çalışmaya başladı. **32** ama yirmi dört saat çalışıyolar geceli gündüzlü. o zamannar para çoğ, çantayınan para alıyom. **33** şóföllerim var. sōña şóföller artu işi dātmaya başladı. kimisi parça ğırıyo, kimisi lastik patlatıyo. **34** beñ de varım ama ulaşamıyom ki hangi birine bağacām. **35** biri bu şantiyede, biri öbür şantiyede. öndan sōna benim bi makine müdürüm var ıdı, ölüm dedi señ bu işi bi yere bille dedi. **36** yanı bu işi da ıtacañ her biri bi şey yapmaya başladı yanı. **37** ya dedi bi makine al bize çalış dedi. eyi müdürüm dedim. ben ördan üç tâne trakTörü aldım geldim bi tâne bırağdım oraya. **38** bi tâne de burda vardı dört tâne trakTörü de burda saTdim. **39** örda bi tâne ğitaçhi eder sözünü yapTığ. para felan da vermedimdi. **40** oñu alacām soñra da bu iş makinesiyle yüksel inşaatta çalışmaya başlayacağTım. **41** buruya getürdüm trakTöllerini saTdim, burda bi tâne, sanayide birisi var ıdı, yedek parçacı, **42** parça almaya geTdim. işTe niye geldin felan deyince dedim yā böyle böyle. **43** dedi ki: yav ne yağ pasınan uğraşıyoñ, gel buruya beñ satıyom devren. **44** gel burayı saña vereyim dedi. turhalda şu an bizim yer varya orası. ama şu anki yer deñ fırının ğarşısında bizim esKi yerim. **45** orayı sōnadan yaptırdım bu tarafı. olur mu yapabilir miyim felan, ya yapabilirsin felan dedi işTe. **46** biz de yardımcı oluruz felan dedi. **47** nasıpmış demek ki orayı aldım. örda işe başladım. zor bi dönem geçTi. **48** onnar da baña yardımcı olmadı. parayı aldığTan sōna hemen bırağıb geTdiler yāni. **49** bilmedin bi iş yani zor oldu. bi de o zamannar doğsan ikide altı yüz elli bin lira para verdim ben oña çoğ büyük bi para. **50** o zamannar turhalda dediler ki bu ğadar para bu adamda ne geziyomuş, dediler. **51** verdim ama beñi de bayā bi ğazığlamışlar yāni yarısına yañın yāni en az iki yüz bin lira ğazığlamışlar. **52** orası en çoğ üç yüz elli, dört yüz edermiş. **53** baña dedi ki düggannar iki düggandı bitişik ğırğardan seksen bin lira dedi. adam çoğ borçluymuş beñi de içine düşürünce seksenerden yüz atmış bin lira dedi. **54** ikiye ğatladı yāni. BazallığTa kırğardan seksen bin lira sayıyolardı, **55** o zamannar beñi içe düşürdüler aşaa yōğarı dört yüz biñ para aldılar beñden. beni içeri düşürünce bu sefer dediler ki dügganlara seksenerden yüz atmış bin lira. **56** benim

yanımdaki dúġġan da otuz-beş bin liraya satıldı. **57** bunnar beñde iki ġatını aldılar bi dúġġana yāni. ama nōldu hēç birine yaramadı hiç ġayrını ġórmedi. **58** bu adamlar çoġ zengin bi adamdı, ŗenyurTda esKi belediye baŗġanı hüseyin-aslan var-ıdı, vefāT eTdi, **59** ama o adam ēiydi ġardeŗleri biraz dūrüs deyildi, düzgún deyildi. **60** o zamannar biñ dönüm arāzileri vardı ŗenyurTda hiç bi ŗey ġalmadı. ve gendileri de darmadaġın oldular yāni. **61** dūrüs ġalıŗmadıġları için. öndan-sōna işTe orayı aldıġ. **62** devām eTdirdik zor ġúç. bayā zorluġlar çekTük. öndan-sōna da işTe devām eTdük bu ġüne ġadar geldik yāni. **63** hayat hikāyemiz böyle işTe hocam. ŗu an işTe işlerimiz ēyce bölge bāyisiyiz trakTōllerin topTan iş yapıyoġ.

-VII-

Anlatan	: Osman OĞUL, 44 Yaş (1976 Doğumlu)
Derleme Yeri	: Turhal Merkez
Derleme Tarihi	: Aralık 2020
Konu	: Anlatıcının Askerlik Hatıraları

(Askere ne zaman gittiniz, askerlik göreviñi nerede yaptınız?) 1 Biñ doħuz yüz doħsan beş yılında asKere giTdim. liseyi bitirdim, ördan asKere giTdim işTe. 2 acemi birlii ısparta ēridir. çavuş talimgáh bölünde yaPTım. 3 Komando çavuşTum beñ, çavuş talimgáħıydı ora çavuş adayı olarak ördan yaPdih. 4 sonra kırısa geTdim. kırısa üç ay sōna çavuş olduħ işTe bizi tesT_eTdiler, 5 spor_eğitimi felan yaPTıħ işTe üç ay sōna ördan çavuş_öldum. ördan işTe üçüncü bölüe düşTüm, 6 üçüncü bölük de spor bölüü olarak geçiyo. adamlar bize paso spor yaPTırıyodu. 7 geTdik Sabahleyin bi eşoħmanlı ğaħvaltıyı yaPdihdan sōna bi tane Tepe var işTe oraya çıħıyoduħ. 8 ördan bize Komando andı söyleTdiriyolardı, oñdan sōna geliyoduħ ğaħvaltımızı yapıyoduħ. 9 her ğún bize oruya istikāmeT veriyolardı, oruya çıħıyoduħ yāni. 10 daa dırmanib geliyoduħ yāni. ördan ayaħlarımızı ğüçlendiriyolardı bunlar bizim. 11 zaten bölümüzün etrafı şeydi, açılı. isTi-yen ğaçsın diyolardı, 12 isTeyen isTedii yere gidebilir diyolardı, kimse de ğaçamıyodu. kırısa ada olduu için nereye ğaçacañ, 13 ğaçacaħ bi yer yoħ yāni. işTe ördan üç bölük vardı, yoħ dört bölük. 14 karargáh bölüü oñdan_sōna spor bölüü, atış bölüü, bi tane de eyitim bölüü. bunnar sadece Kendi dallarında şey veriyolardı. 15 meselā bizimki spor bölüyse biz bütün spor dallarına giriyoduħ eyitim olarak. 16 ğoşu, atlama, petlanton, as-Kerī ğoşu parkuru var ya her ğún onnardan eyitim yapıyoduħ biz. 17 süngüleşme, süngü daħıyoduħ, ğarşımızda duruyodu işTe o şekilde süngüleşme yapıyoduħ. 18 hafTa soñları yeni gelenner iki, üç ay çıħamıyodu dışarı. 19 ördan bizim bölün Tepesinde şey vardı “bufelento ğalesi” hafTa soñları bizi oruya geziye gôtürüyolardı spor amaçlı. 20 çarşıya geT-miyenner oruya çıħıyodu kesin. 21 çıħıyoduħ, geri geliyoduħ, yürüyerek. orası yürüme yoluydu ama dağa çıħıyoduħ yāni. 22 ördan bi tarafı ğirne, bi tarafı lefkoşe gózüküyo. oruya çıħdın zaman yāni zirve. 23 o ğale rumlardan ğalmış Tā esği bi ğale orası. boş şu an bizim bi atış şeyi var ördan iki yüz metre atış alanı var ördan. 24 şey yapıyolar ördan yeni

gelen _acemileri gorhutmağ amacıynan orda gece eyitimi yapıyolar. şöyle dümdüz bi alan var iki tâne mg-3 ü guruyolar oraya. **25** o dağın etēnde guru Tikenner, bilmem ne heç temizlemiyolar biliyoñ mu asKeri orda süründürüyolar bi _gece. taarruz yapTırıyolar, **26** gorhsunnar deyin. iki dene makinalı guruyolar şöle, yalandan guru _sıhılarınan Tarıyolar, bomba, **27** sis bombası bilmem ne, orda bi alan var şöyle otuZ, gırğ metre ordan sürünerek geçiyon tam tesisatlı. **28** mevzi var mevziden çıhıyoñ işTe, tāmı onnar garşıdan Tarıyo, sen sızma yapıyñ böle. **29** ondan _sōna bi _Tāne şey vardı, iki daın arasına gurmuşlar tel, ordan geçiyoduğ eğitim amaçlı. **30** kumandu Kule var, ordan _ipinen aşşaa atlaTdırıyolar. **31** ilk zamanda gorhdum biyi inemedim, şöle dikildim galdıydım. üç _dört gatlı yapmışlar oruya çıhıyoñ merdiveninen, **32** ordan şöle ipinen Tutuyoñ, aşşaa gidiyoñ yāni gayarah. helikoPTerden de indim bi _kere. **33** helikoPTer normal sābit duruyo havada, ordan _ipineñ gayıyoñ aşşaa. **34** biz _işTe spordan sorumluyduğ, bizim bölük. anca spordan bizi denetleme yapıyolardı. **35** hafTada beş kilometre tesisatlı goşTuruyolardı bizi, **36** goşamāyanları eziyet çekTiriyolardı. heç Komutanlardan felan Zopa yemedim heç Zopa aTmıyolardı süründürüyolardı sādece. eziyet olarağ süründürüyolardı, **37** yat diyolardı, yatıyoduğ, sürünüyoduğ. oranın işTe gurtuluş şeyi vardı, **38** yıldönümleri oluyodu meselā onun _için yürüyüş eitimi yapıyoTuğ, eki ay önceden bizi yürümeye başlaTdırıyolardı. **39** protokol yürüyüşü yaPTırıyolardı.

(Kıbrısta askerlik yaparken hiç dışarı iznine, çarşıya çıkar mıydınız?) **40** çarşıya çıhardığ emme öyle kıbrısın havası çoğ sıcağ, insanları neyi çoğ göremiyoduğ. **41** sadece o satıcılar var _ıdı. çarşıya felan çıhıyoduğ ama **42** insannar yoğdu çarşıda normal asKer doluydu çarşu. ben normal insan heç görmedim öyle, **43** sādece o çalışan _esnaf. menemenciler vardı, menemen yemeye gidiyoduğ. **44** yolların kenarında incir var _ıdı, incir _alıyoduğ yiyoduğ, portakal felan yōdu. **45** o heralda girne tarafında vardı portakal bilmiyom ama.

-VIII-

Anlatan	: Veysel TANTANİ, 79 Yaş (1941 Doğumlu)
Derleme Yeri	: Turhal – Ayranpınar Köyü
Derleme Tarihi	: Aralık 2020
Konu	: Başından Geçen Bir Kaza

1 o zamannar turhalda erkan sinamasının garşusunda şimdi şey var ya iş bangası onuñ órda lokanta varıdı, 2 fabríkanın lokantası. órda her gün bi kilo süT getirüyom fabríkadan Tükkana. 3 bi gün ikinnedi, garsonu dilimi çıharıyom, gızdırıyom. aha geliyom diyo gaçıyom. 4 bir gün dışarıya çıhdı bu beñi govaladı. elimde kiloluğ süT şişesi galın. galdurumun gıyısına geldim. 5 böyle asfalt deil, paket daş döşemişler. bi bahdım böyle esKi gamyonlardan, 6 esKi burunsuz şöye tek yarım, ufağ gamyonlardan. onuñ arhasında da belediyenin bi éTvāyesi vardı. 7 sulardı yanı çarşuyu sulardı, o geliyo. lan gamyon geliyo geçer miyim, 8 geçemez miyim derkene o lokantacı: ulan aha geliyom, dedi Kendümü ortalıa aTdım. 9 gamyonun vurmasıynan baña, annadın mı, arhadan çılmışım, gamyon vuru_vurmaz gamyonun arhasından çılmışım. 10 şişe parımparça olmuş, heç bi_yerim kesilmemiş. 11 gözümü açTım ki eTrafım heP_adam dolu. baña soruyorlar, 12 o bi alemmi vardı o éTvāyeyi gullanan dedi ki: lan ölüm kimiñ_ölusun? dedim ki: ben böyle böyle, 13 babam dedim fabríkada çalışıyo ebübekirin oluyum. bi_yerinde bi_şey var mı, yoğ. bayılmışım. 14 lan su getirün, şeker getirün diyorlar bāriyolar ortalıa. millet toplanmışlar baña bağıyorlar. damāmı çekiyorlar yoğarıya. şofora dedi ki lan ölüm hadi dedi, bi şeyi yōmuş çocūn dedi, 15 Allah seniñ de yüzüne bağTı bunun da dedi. o alemmi beni górdükce kefeñi yırdın derdi. 16 belediyenin arhasında otururdu gāsaPlarıñ_órda. órdaydı belediyeciler. 17 öndan_sōna bi şey olmadı. sōna halam da gēdiyodu süT_alımıya o da beni görmüş, 18 baña dedi ki lan ölüm saña nōldu böyle, dedi yüzün dedi kefi gibi geçmişin, dedi. 19 öndan_sōna dedim ki hala dedim gamyon baña dedim, 20 gamyon baña vurdu dedim öbür taraftan çılmışım, dedim öbür taraftan dedim. eyi bi şeyin var mı dedi, 21 yoğ dedim. allah_allāh dedi yav dedi, çocuğ dedi rengi mengi zere dedi heç yoğ dedi. 22 órda gōnuşduğ birağduğ gēTdúk. ben geldim çalışdōm yere us-Tama haber gelmiş sāten, 23 adam heç bi_şey demedi baña. şişe gırıldı südünen berāber.

hemen belediye bināları yeni açıldıydı. **24** o belediye binalarınıñ órdaydı bizim Tükkan,
sāda hemen sā tarafTaki güccük yer_ıdı. bu ğazā bōle oldu.

Anlatan	: Yusuf OĞUL, 65 Yaş (1955 Doğumlu)
Derleme Yeri	: Turhal Merkez
Derleme Tarihi	: Aralık 2020
Konu	: Anlatıcının berberde çıraklık yaptığı yıllar

1 dohuz on yaşlarındaydım, mustafa dalgılıç isimli bi usTam var_ıdı, belberde çalışıyodum tulumbanın aralında turhalda. 2 o dúgganı baña güzel temizleTdiriyodu oraları. sabah anaıdarı baña vermiş, dúgganı ben açıyodum. 3 sōna eviñe gēdiyodum, eviñe gēdip ōrda baña hanımı şey yüklüyodu, odun yüklüyodu elime, ğollarıma, ōndan_sōna. 4 evi ğarasuyun ōrdaydı şōra bura bi_kilometre falan veya sekiz yüz metre falandı. 5 ğarasu turhalın manisa mahallesine giderken ōrda şey varya, dere heh ev ōrdaydı, ev ōrdaydı. 6 ōndan_sōna bundan elli sene önce felan toıadın souu ço_uđu bayā, fazlaydı. 7 tavanlardan böyle Kolum boyuklünde buzlar sarıyodu. ōleydi bütün tavanlardan ōle buzlar sarıyodu. 8 üstümüzde de öyle fazla şeyler yōdu yāni bi işTe ğómlek, ğazah ōndan_sōna gēderdik 9 ōrdan usTanın hanımı baña odunları yukler_ıdı elime, ben de yörüyerek, yavaş yavaş dúggana gēderdim, 10 yoluñ ortasına gelince ellerim éyice doñar gibi oluyodu artıı dayanamıyodum, barmahlarımin ucu donuyodu, bıraııyodum odunları yere. 11 ōndan_sōna ellerimi bŭlatarah efendime sōliyim, 12 cebime soıarah, ğoltuııların altına soıarah ısıtıyodum ellerimi. ōndan_sōna bekliyodum ōle saa sola baııyom adam gelirse dēyin. bi adam gelirse işTe tekrar oña yükletiyodum odunları Kollarıma, 13 dúggana gēdiyodum. ōndan_sōna dúgganda soba var_ıdı sobayı çatıyodum, yaııyodum, dúgganı ısıtıyodum, 14 temizliyodum ōndan sōna usTa geliyodu. 15 her ğun böyle yapıyodum. ōndan_sōna bizim usTa çoh siñilli ve asabi bi adam_ıdı. 16 yani böyle bi suç işledin zaman da ōrda dúgganda şey var_ıdı, bi atın ğuyrūnu kesmişler, at ğuyruu onu ğurutmuşlar, ğamçı gibiydi o. 17 oñunan bizi dōverdi, işTe meselā şōrayı temizlemedin falan filan gibi veya işTe biz çocūh bi ğatā yaparsıñ, 18 o dōver, siñilli adam_ıdı. 19 bir ğun meselā şöyle bi olay oldu. ābim dedi ki baña ābim de belber ğalfasıydı, asKere geTdiydi o da ibrām_ābim asKere geTdiydi o, 20 geTmeden önce baña dedi ki: usTan dedi yere belki şey atar, para falan atarsa dedi oñu alıP cebiñe ğoyma dedi. 21 bir ğun şēdiyoı dúgganda oturuyom, bi baıdım ki sandalyenin altında bi para var, demir para. 22

öndan_sōna hemen ābimin dedīi ahlıma geldi bunu dedim heralda usTa göydu. **23** müş-Teriler oruyo oturuyodu o sandalyeye devamlı, **24** müşTeri düşürmüş gibi yāni, beni denemek için göyuyomuş. **25** öndan_sōna ben de o parayı aldım usTa gelince dedim ki usTuya usTa dedim burda para buldum dedim, usTuya verdük. **26** öndan_sōna tamam dedi, ver dedi baña dedi.

belbellerde felan öle çeşme felan yōdu. **27** tulumba var_ıdı, işTe aşşāda öle kóprünün örda şişeleri doldurup belber dúgğanına getiriyodu. **28** bir gün öle yēne şişeler boşalmış_ıdı, usTa dedi ki şişeleri doldur da gel dedi. tamam dedim. **29** şişeleri aldım geTdim tulumbaya bi bağdım ki kóprünün örda insannar çoğalmışlar böyle yāni galabalıh var. **30** ırmaa bağıyolar. yā bu neyin_nesi acaba falan dēye ırmaa dōru ben de gēddim. **31** bi bağdım ki yeşil_ırmān ortasında insannar girmişler bi sürü insannar, ellerinde sepetler, **32** öndan_sōna kimisinin elinde naylon, kimisinin elinde her bi_şeyler var yāni. **33** su gelmiş, ırmān suyu gelmiş, bi de böyle çamur gibi ağıyo bayā, gağverengi ağıyo. öndan_sōna balıh Tutuyolar. **34** balıhlar böle başını, böle yuğarıya çığarıyo hava almağ için, adamlar da onu yağalıyolar. **35** ben de öndan_sōna şişeleri şey vardı örda, bi şey vardı, tuvalet vardı, **36** tuvaletin kenārına göydum, ben de yağalıyım dedim. ben de soyundum öndan_sōna suya girdim. **37** (su derin değil miydi?) derin de ben yüzme biliyom yalnız. **38** yeşil_ırmağ eve yağın olduu için biz hep yedi yaşında, sekiz yaşında biz devamlı örda ırmağda girerdik, örda ırmağda zāten çamaşır yıhiyolardı, **39** esKiden çamaşulları örda yıhiyolardı. **40** bi tane çeşme vardı şeyde Bazar mağallesinde belediye yapdurmuş_ıdı onu, o toğat_yolunda **41** o Bazar mağallesine girerkene hemen o sol kóşede, mağallenin başında bi tane çeşme var_ıdı. **42** öndan suları helkilerinen suları alıp evlere Taşıyodu. **43** ırmağda çamaşur yıhiyolardı, toğuçlarınan bi kútüklerin üstüne işTe çamaşulları göyup örda çamaşulları yıhiyolardı. **44** öndan_sōna biz de sabununan başımıza sürerdük, sabununan şeyi suları dökerdük felan o ırmağda yıhanurdu.

45 neyse işTe ben de girdim suya, elimnen ben de elimnen Tutuyum dedim işTe hem bağıyom hem de yüzüyom. **46** bi_de ayāma böyle bi_leş gibi bi_şey dēdi böyle. esKiden ırmağlara falan böle şey atıyolardı böyle hayvan işğembeleri falan. **47** o tuvaletin arğa tarafları falan öyle biraz da pis_ıdı dedim heralda bu hayvan işKembesi falan dedim böle ama. **48** ayām dēdi ama birden hareket eTdi böle. **49** o hareket edince işTe ben dedim heralda dedim, bu dedim balıh olabilir dedim, hareket eTdi dedim. **50** tekrar o geldim uzağlaşdım yere tekrar geTdim, ayāmınan aramıya başladım öndan_sōna böyle yulan

gibi, **51** böyle tekrar hareket eTdi, hā bu balıh oldūnu anladım. şöyle ayamınan şēdiyom üsTüne dōru baħıyom, **52** bayā boyuk yāni. ōndan_sōna daldım, daldım bōle bōle gōcamān balıh bōle şēdiyom, **53** yōħarı ğaldıramıyom. yavaş yavaş, yavaş yavaş kenara gōtürüyüm dedim yite yite. **54** bōle yavaş yavaş, yavaş yavaş hem dalıyom çıħıyom, dalıyom çıħıyom balı kenara da yite yite getürdüm. **55** ōndan_sōna kenarda ayaħlarımı basdım yerden dışarıya aTdım balı. tam benim boyum ğadar var_ıdı. **56** yayın balıydı, yulanus balı da derler bizim buralarda. benim boyum ğadar var_ıdı. **57** ben o zamannar işTe on yaşında falandım yāni, doħuz on yaşında falandım. **58** řura bura bi_metreden fazlaydı yāni. ōndan_sōna balıh canlı, dışarı çıħarınca millet bi_gōrdü **59** bōle benimki ğadar boyuk yaħalıyañ yoh bōle ğuccüK bi_kilo bi_kilo yaħalıyolar bilmem nāpiyolar. **60** millet hep başıma üşüşTü ōrda. ōndan_sōna biraz geĉ ğaldım dūggana, **61** bizim usTa da siñilli, ben şimdi onu dūřünüyom. balı da yaħaladım. hiĉ olmazsa bunu usTaya veriyim de dedim. **62** beni dōmesin bāri. ōndan_sōna üsTümü falan ğeydim. şişeler ōrda duruyo. **63** balı sırtlandım, omuzuma aTdım, yere sürünüyo ğuyruu. millet de peşimde geliyo. **64** yörüyereg geldim, geldim řey var_ıdı bizim, “bāyi ħacemmi” diyolardı, bizim ħanımın dedesi, **65** kōřede řey satıyodu: sigara, içKi, kibrit falan filan. **66** dedi ki “yusuf o balı getür sana řu ğadar para veriyim baña ver de” dedi. benim o anda usTa aħlıma geldi, **67** ben_onu verürsem usTa beni dōer şimdi balı da verürsem dedim. yoh dedim ben usTuya verecēm bunu dedim. **68** ōndan_sōna neyse adam başğa zollamadı daħa, aldım gōtürdüm dūggana. usTanın gōzleri ışıldadı bōle. **69** la nābTın nerden getürdün, işTe durumu anlaTdım usTuya. **70** neyse usTa da seviñdi heĉ dayaħ mayaħ atmadı. balı eve gōtürmüş, öbürsü_gün baña kellesiñi getürdü balın. **71** balın kellesi gōcaman. bu ney dedim, bu ney usTa dedim, dedi ki bunu señ dedi sizin eve gōtür dedi. **72** eyi dedim, tamam dedim. ōndan_sōna eve gōtürdüm işTe, **73** dūggandan çıħdıħdan sōna, bi_de babam dedi ki: bu ne la? dedi. balıh, balıh dedim. kim verdi bunu, usTa verdi, **74** onun dedi anasını avradını bilmem nēderim ben lan! dedi, balın ğafasını mı baña gōndermiş dedi. **75** anladın mı sóódü usTuya. her tarafını yemiş, kúfreder gibi başını mı bize veriyο dedi. **76** ōndan_sōna ben de ne_biliyim işTe ĉocüm ben anlamıyom. **77** oñun başı da yeniyo ħanı yayın balının başı da yeniyoğu o zaman.

78 ōndan_sōna neyse bi müřTeri geldi. müřTeri geldi, usTa yoh dūgganda. ōndan_sōna ābi dedim usTa bi yere geTdı, **79** gelecek dedim. ōndan dedi ki “tamam ben oturoyom aħa bōle” dedi, şēdiyim oñu beklım dedi. **80** Koltua, trař Koltūna, belber Koltūna oturdu.

öndan_söna önda gaZTe vardı, şu gaZTeyi de ver baña dedi. **81** verdim, başladı oğumuya ben de o başını göyduu **82** belber Koltünün arhasından şöle başımı uzadıP oña döru bağıyodum gaZTeğe. öndan_söna o da aynadan beni görüyomuş. **83** tekrar döndü şöle, baña bi tane vurduydu, çağıdıydı beñ var ya iki metre yere uzandım. **84** öndan_söna eş-şöleşseK dedi, sen dedi gaZTe oğuyañ birinin dedi gaZTesi oğunur mu dedi baña. **85** öndan_söna ben o şamarı heç unutmadım. bi daha da kimsenin gaZTe oğurken gaZTe-sini oğumadım. **86 (Okuma biliyo muydunuz o zaman?)** yoğ yā öle bağıyom yāni, re-simlere mesimlere, **87** yanı oğuma derken öle bağıyom gaZTenin resimlerine oña buña, o bağıyo ya ben de arhadan bağıyom öle yāni. **88** yāni kimsenin gaZTesine bağıılmaz deyin o da baña öle şamar vurdu. **89** (ğaç sene çalışdıñ berberde?) o belberde ben iki sene falan çalışmışımdır yāni, bir buçuğ iki sene falan. **90** öndan_söna zati beni okula verdiler, ben okula geç geTdim. **91** heralda yaz tāttilinde falan da gėtmişimdir yā hatıllıyamıyom da. okulu mehmet akif_ilkokulunda oğudum. **92** ortaokulu da atatürk orto_okulunda oğudum varvarada. liseyi sanaT_oğulunda oğudum yōğarda ya. **93** tonna tesviye bölümünde. ali ābim işTe baKkal dugganı çalışTırıyodu. **94** o işTe beKci olunca duggan-daki malzemeleri falan saTdılar. **95** biz de de belber dugganının yanında şey var_ıdı java dursun diyolardı, motosiklet tāmircisi. **96** o şey satıyodu ğaynağ makinası o zamannar. o Pisikletci de ābime falan, ibrām ābime makineyi satıyom, **97** alırsañız siz alıñ deyin, öndan_söna tamam dedük, alağ dedük, aldıydı ābim oñu eve Koyduyduğ. **98** o duggan da boşalınca ben de şeyden mezun olunca sanaT_oğulundan o zaman dedük **99** bāri dugganın kirāsını vermiş de ābim de dugganın içindeki eşyaları satınca malzemeleri, **100** duggan boş ğaldı ya, ben de dedim ki bāri bu ğaynağ makinasını oruya gőtürüyüm de önda dedim çalışıyım dedim ābime. **101** o da tamam dedi, oruya götürdüm evdeki işTe ne varsa tonnavida, **102** çekúc işTe ğıvır zıvır ne var_ısa oruya götürdüm. önda beñ çalışıyodum yāni. **103** ali ābim de işTe öle beKci oldu. beKci olunca işTe baKkal dugganındaki malzemeleri saTdı öndan bekciliğe girdi. **104** öndan_söna ben de hem o işi yapıyodum, hem ğaynahcılı yapıyodum, **105** çalışıyodum hem de. öndan_söna da şeye girdiydim assubay okuluna girdim imtāna. **106** assubaylı ğazanınca öndan_söna o dugganı da dāddığ hē dāddığ zāten. durum öle oldu.

Anlatan : İbrahim OĞUL, 75 Yaş (1945 Doğumlu)
Derleme Yeri : Turhal Merkez
Derleme Tarihi : Aralık 2020
Konu : Genel Hayat Hikayesi

(Aile kökünüz nereden gelmektedir?) 1 bizim ayile kókümüz, babam bayburTlu, bayburTun beşpınar kóyünden büyük lóri, güccük lóri iki tane kóy yan yana bunar büyük löriden. 2 esKi isimleri lóri, şimdi yeni ismi de beşpınar kóyü. beşpınar güccük beşpınar, 3 büyük beşpınar kóyü. (Oradan buralara -Turhala- neden gelmişler?) ördan bura zileynen yerkóy arasında tren yolunu yapıyomuşlar. 4 mütaitlik almış işTe babası ebübekir yani benim dedem, öndan_sóna ördan işTe çadırı madırı temüzlüyomuş işTe bu, 5 öndan_sóna ördan da ne yüzden_ise bunu dömüş, öndan_sóna o da gaçıP gèdiyo zileye yerkóyden. 6 babası dömüş ebübekir, onun babası da bekir, bekirin babası ebübekir, 7 onun babasının adı da irecep. irecep babası dömüş bunu. 8 bunun_annesini ölmüş yeniden emmimgilin anasını almış işTe, analı varmış, analım çoğ eyce diyodu. 9 öndan_sóna ördan gaçıyo zileye gèdiyo. zilede ne gadar galdı beñ bilmiyom ördan, 10 ördan da Tutmuş turhala gelmiş. gaç yaşındaydı, yaşını da bilmiyo adını da, ney_adiñ ebübekir adı, 11 adım mısTafa, mısTafa oul. turhala da bu beklön hafız_emminin yanına duruyo azaP_olarah yani, icci yani. 12 bi_çif_atı vardı onnarı goşuyomuş yani. 13 atları da ben tã yetüşdömde bile vardı yani gısırahları. onun tallalarını ekip biçiyor. 14 öndan_sóna ördan işTe ne gadar galdıysa, asKere gèTme yañın mı ne işTe böyle böyle benim dedem de tohatlı ibrām diyolar, 15 tohatlı ibrām Bazar mahallesinde duruyo, evleri yañın biri birine. 16 dedemin de işTe dörT dene Kızı var_ımiş. 17 öndan_sóna bu aneme duñür oluyo diyo seni everiyim diyo, tohatlı ibrāmın Kızını alıyım saña diyo. 18 dedem ikinci evlili yapıyo yani guma üzerine almış ümüs nenemi. 19 ümüs nenenin_annesini zileli emine, emine nenemiz. şimdi bu sefer billie gèdiyo geliyo o işTe receplerin, 20 recebön Kaynanası, fadime ablanın_anasını almış, anasını bu recebön. 21 işTe o üç dene Kız çocu olmuş ölmüş, seferberlie gèdiyo geliyo sóna diyolar ki yav seni everek diyolar, 22 daha bu Karıdan çocu olmaz diyolar, işTe nenemi alıyolar, ümüs nenemi. 23 ümüs nenemden de hadi bañıyım on dörT dene çocu_oluyo, 24 hep_ölmüş,

ölmüş işTe dörT bacı ğalmış. annem de beñ eş bacısıyım der idi eş êkiz dōmuşlar. **25** bunu da eş deyin atmışlar çocuĝ oldōnu bilmiyolar ya. eş deyin atmışlar laylon ilānīn içine, **26** ğarılar da gelip ğediyomuş demişler ki yav bu sārīyo bunu açıP da bi baĝın bu çocuĝ mu bu neyin nesi diyolar. **27** bi de açıP baĝıyolar işTe ebemi kim işTe, açıyo ki bi Kıs çocu, maytap gibi. **28** êkiz eşi ölüyo bu duruyo işTe. işTe ayşā ğalamı zile ğorucua vermiş ömer enişdeye, **29** öndan sōna emine ğalamı da şeye vermiş abdulla enişdeye, **30** abdulla enişTe de malatyalı, malatyanın bi kōyünden. o da kimsesüz buruya gelmiş işTe berāber çalışıyomuşlar, **31** o da beklōn dursunun örda, babası memeT efendi derdiler. **32** saĝallı bi adam idi, ğafız emminin emmisi yanī, ğafız emminin emmisi niñ yanında. **33** işTe emine ğalamı da oña veriyolar, annemi de buña veriyolar, ikisi bacanaĝ oluyolar yanī. **34** öndan sōna babam asKere ğediyō, asKerde şeyde ğalıyo eyüb aleyisselamın kōyü var ya, **35** verenşehri, verenşehri örda işTe asKellik yaPmış. dörT sene ğalmış örda babam. **36** hêç gelmemiş dörT sene asKellik yapmış örda. asKere ğederkene nışanlıymış, **37** işTe geliyo annemi alıyo. dedem de ireşbellik yapıyomuş işTe. **38** öndan sōna o müftülün oldu yerde bunların imiş annemgilin, bi samanlĝ yapmış samanlĝ oruya atar imiş. **39** ğızıl yerleri yedi dönüm yer. annem diyo ki fabruka elimizden aldı diyo öyle āladuĝ diyo. **40** erüklüdü armutlūdu ora diyo. şimdiki memeTin ekdüü yer, işTe oralar. **41** oralar hep suyudu bütün su, sōna da bōle oldu işTe, menderes bloĝları yapTılar.

42 dedem onuñ bunuñ tallasını alıyomuş işTe, bunda dörT dene Kız var ya. ayrıĝ esKiden beyam çoĝ olur ūdu onları temüzlüyomuşlar, **43** bu sefer de adam tallayı geri alıyomuş. tallamı geri ver, daĝa vermiyom deyin. **44** temüzlerdük diyo bi eyce diyo, öndan sōna elimizden alur ūdu diyo. **45** öle öle hêç dōru dürüs bi tallası yōdu yanī. o ğızıl yerleri boyuk nenemden ğalmış, er ğaĝĝı, **46** şaban çavuşun babasından. ora yol geçmiş ikiye ayrılmış bi tarafTa şaban çavuşun ömer emmigilin, **47** bi taraf da oraydı işTe, er ğaĝĝı olaraĝ vermişler işTe boyuk neneme, emine neneme. **48** öndan sōna bi de yaĝalarda vardı işTe on sekiz dönüm yer, orayı ben bilmiyom. **49** orayı da saTdılar, bi de puñar bālarında var idi, puñar bāları nerden ğaldı orayı da bilmiyom. **50** nenem ekib biçiyodu orayı da. öndan sōna yedi dönüm yer de oraydı. **51** işTe oralarda dedem ūraşıyomuş yanī bi çif öküzünen bi de bi eşşā var imiş, **52** eşşānen ğeder gelür ümüş tallalara, çalısmāya ğeder imiş. **53** haTdā bi ğün binerkene de düşmüş ğaburgası ğırılmış. o eşşāa de çalmış gôtürmüşler tā ğayseride ğörmüşler, **54** yanī bu toĝatlı ibrāmın eşşā

deyin. turhaldan biri görmüş tanımış örda, **55** tanımış amma saTdı mı acaba tohatlı ibrām bunu neyin_nesi deyin, heç oralıhlı olmamış yanî.

(Sizin doğum yeriniz neresidir?) **56** ben işTe nenemin on dörT dene çocu olmuş dedim ya, olan çocu youdu, sōna biz dōmuşu işTe. **57** beni çoğ seviyodu nenem. sōna emine hālam da gōde ārifñ_evi var_ıdı örda, **58** ārif_emmiyinen dursun_emmi beraber duruyodular örda durmuş heralda bi gōz odada. **59** örda da mısdafa dōmuş. sōna müfTü maħallesine enişTe ev yabTı işTe, o eve gōçdüydüler. **60** ırmağ gelürdü Taşların_üsTüne basa basa gēdiyodu, ışıh yoğ bi_şey yoğ. **61** ışıh_olması için bi kavram kevrāk yaħıyodu, o eve misafirle gēdiyodu yanî. **62** ırmağ daşıyodu, kesükbaşın ğarşusunda şimdi odunluğ var ya mısTafa bilgenin_ıdı ora. **63** buranın müfTüsü, ördan bi ırmağ daa ahıyodu. **64** sōna bunları bir iki sene şeye gōtürdüler fabrikanın lojmanlara, ırmağ Taşınca oruya gēdiyodular. **65** yataa yorganı alıp oruya gēdiyodular, yazın da geri geliyodular. şimdiki evlerinin olduu yerde ırmağ alıyodu hep oraları.

66 ben işTe örda Bazar māllesindeki evde dōdum. o ev kimden ğaldı bilmiyom. dedem mi aldî, ora şey raħmeTlik dursun emmi derdi ki, **67** oranın sābı bizim konşumuz_üdü derdi. **68** Kadiymış Kadi, bi ğarı bi göca örda duruyodular derdi. işTe adam öldükTen sōna orayı mırascılarından satun almışlar. **69** damımış ora dam. sōnadan, altı aħur samanlîdı, üsTüne de tavan atmış_ıdılar üsTünde duruyodu. **70** bi ğılar var_ıdı, iki gōz bi sofa bi de arħa dam varğ_ıdı dam. **71** tuvālet damdaydı sātın, altı kermelîdi ördaydı tuvālet. **72** nenemin bi kōmüşi var_ıdı o da boyuk nenemden düşmüş_üdü. bi de bi yavrusu var_ıdı, sōna o kōmüş yaşlandı kesTiler, **73** o yavrusu ana oldu. sağılıyodu haTdā bi sefer दौरdu onu da baħa verecādılar vermediler. **74** gōtürdü saTdılar onu da, minir halam ziliye satılıncı. **75** receplerin eviñe balā gōtümüşler oruya gōymuşlar geTdim örda gōrdüm balā, satmañ dedim, bu benim dedim, **76** vermediler, saTduğ dediler. kōmüşünen beraber aldı gōtürdüler kime verdiyseler.

(İlkokulu nerede okudunuz?) **77** kesükbaşın yanında şey var_ıdı, mehmeT_ākif_okulu ora hükūmed_imiş, jandarmalımış, kaymaħamlık ördaymış yanî. **78** iki ğatlı bi ev_ıdı ora. okul yapmışlar sōna da mehmeT_ākif okulu. **79** hē örda bi sene, iki sene geTdim, üçüncü sene çıhardılar. **80** duTdu sanaTa verdi beni berber ğara_memmişe oruya gēdiyodum, belberlik yapsın deyin. **81** onda başöğretmen dedi ki bu çocuğ yav, ilkokulu oħusun öndan_sōna diPloma alsın da dedi ğene sanata devam_etsin dedi. **82** bunu çıħarman dedi. yoğ babam dedi ki sanat bellesin dedi. sanki oħuyup da

ğaymağam mı olacağ melmekete dedi. **83** öndan _sōna dedi nasıl çıharuruğ? iki dene yalançı şahid, bunun yaşını böyüdek on dörT yaşını ikmal etmişTir okuldan çıharıruğ. **84** deyin mağgemeye verdiler, yaşımı böyüTdüler, öylece çıhardılar. **85** bi _de bi ahıl verdi şey, başōretmen. dedi ki bunu çıharmañuz _uçun dedi, rapor alacānız dedi. **86** ğulağları duymaz, ğözleri ğörmez, Kendü savağdur, bi _dilekce yazdur dedim, **87** doğdora ğötür, rapor _al dedi, ğetür dedi çıharağ dışarıya dedi. yōsa çıharamağ dedi. **88** öyle bi rapor yazdılar, toğada ğeTdük toğatda doğdoru bulamaduğ, ördan _atladuğ şeye ğeTdük, si-vasa. **89** sivasda da bulamaduğ. gece _yarısı atladuğ tirene geri ğeldük turğala, **90** turğalda da bu sefer babamın adı ebübekir ya, mısTafa dēyin ğeçiyō. **91** benim zileli usTa kara _memmeT: mısTafa dedi sen _iki Tene bi yalançı şāhiT bul da benim, **92** dedi ta-nışım var ħākim hüseyin bey dedi. o zaman da hükūmeTde ħalk partılılar çoudu, bu da ħalk partılı. **93** öndan _sōna beñ dedi bi mağgemede bunu böyüdür çıharurum dedi dışa-rıya dedi, zileli ya işi ğücü hileli yanı. **94** beñi çalışTuracağ benden _isTifāde edecek. iki sene kōy traş eTdim, bi teneke būday vermedi, **95** ānadiñ mı. yazın satardı būdayı bi dağım _elbise yaPTururdu, bi potin alurdu, kola gravat gezerdi öle. **96** bi teneke būday vermedi. lan ölüm, sen çalışTın baña, **97** anladın mı aha şunnarı, beş tenekeyi al da ğötür de anneñ bulgur yapsın demedi. ilk _usTam ğaraliydi, **98** onuñ emmisi ğarali. o da zile-liydi diş çekiyodu diççiydi. bu da diş çekiyodu. **99** hem diş çekerdi hem saruluh keserdi, hem de berberdi. saruluh şu damān altında, dodān altında ördā bi imlāk var, **100** onun damarı vardur oñu keser, on beş ğün şeyapardılar, **101** ne yiyecān ne içecān işTe pēriz verürdü onu söylerdi yanı. bunu yapınca saruluh ħasTalı ğediyodu yanı. **102** yanı eşKi yemiyecān, datlu yiyecān onları söylerdi yanı hē. **103** şey yapardı ğafalara o şöyle vuru-yolar ya bardānan, ħacımad vururdu. vüçūTun her tarafına vururdu yanı. **104** işTe elli beşTe girdim onuñ yanına, ördan berber abdullanın yanına girdim, **105** ördan çığTım ber-ber üsüyünün yanına girdim. ördan çığTım berber ihsanın yanına girdim, **106** en sonunda elli yedide bu ğara memmüşün yanına girdim. ortalığTa dolandım öle. **107** o ğara mem-müşün ördā da okuldan çığTım yanı, ikinci sınıfTan, oğur _yazarlı da bilmiyodum. **108** zileli usTam ğara memmüş bu sefer beni okuldan çıhardı diyo ki: **109** oğur _yazarlı ol-muyana sır bileme ğuddürmüyecekler diyo. **110** ħākim ğeldi traşa da dedi ki bunu niye çıhariyoñ dedi, ğafa almiyo bunuñ dedi oğur _yazarlı dedi. ħākim de baña puğ! **111** sana dedi yüzüme tükürdü ğavat ölu ğavat! **112** ğozelim, yağışuhluyum baña bi de tüh dedi, bi

de dedi oğumayı bilmiyoñ he mi dedi. **113** çocūm ya ħabluki harfleri biliyom biri_birine çatışduruyom da oğuyamıyom.

114 bu ġara memmedin ördaykene, adam devamlı raħı içiyodu, şarap içiyodu. öndan_sōna bu şeyde de toħatlı abdullanın oruya da ġederkene ġünde bi kilo şarab_alı-yodu anladın mı, ġafayı çekiyodu. **115** baña yemek getüTdürüyodu evden, bi de bi zem-bili vardı kiloluh şarap şişesi var_ıdı. bi de şaraPcı māmud vardı cāminin ġarřusunda. **116** oña her_ġún şarap getürüyodum zembilin_içine ġóyuyodum. **117** bir ġún de biri dedi ki lá dedi zembilden bi řey aħıyo dedi. **118** baħTım ki mantarı çıħmıř, şarap boşalmış yarıya ġadar. hemen_örda atatürk okulu var_ıdı, **119** örda çeşme var_ıdı çeñáde, lán dedim usTa döer dedim üsTünü suyunañ doldurdum aldım ġótürdüm. **120** māristem şarap bozuluyomuş suyu ġóyuncu. neyse onuñ örda yer varıdı oñu oruya ġoydum. **121** içeriye girip bardaħ bardaħ atıyodu. öndan_sōna cekedi ġeydi bıraħTı geTdi, foteri de ġafıya ġoydu. **122** şaraPcı māmuda la demiş: bi şarap ver, demiş. içmiş_içmiş bu şarap öndan dóól. **123** o seniñ verdūn şarap bozuħ demiş. örda ġafayı buluyo geliyo, **124** aradan bi_ġaç ġún geçTi gene aynı, aldım getürüyom, **125** gene soyħa mantarı nasıl ġoyduysa řiře düşmüş, řiře boşalmış, gene su doldurdum ġótürdüm. **126** öndan_sōna gene gediyo şarapcı māmuta şarap ver deyin, lan diyo deyyus diyo baña kótü şarabı ġonderiyoñ diyo. **127** o da diyo ki: yav aynı bu şarapdan veriyom, diyo. **128** sen diyo bu çocu bi sıħıřTur diyo, bu neyinnesi. sōna ġafayı çekTi geldi, **129** dedi ki sen dedi şarabı alur_almaz ge-türüyoñ mu buruya döru dedi. lan baħdım er veya geç bu çıħacaħ dedim. **130** dedim ki usTa dedim iki seferdür ki bu řiře düşüyo, boşalıyo, **131** ben de okulun ördaki çeşmeden dolduruyom, getürüyom dedim. lán dedi ben de şarapcıya maħana buluyom dedi. **132** niye dedi doldurup getürüyoñ dedi, ġalanımı al getür dedi. **133** su ġoyuyoñ, dedi şarap dedi bozuluyo, dedi. o ġün dömedi amma bi_ġaç ġún sōna dóódü yanı adam_aħıllı. **134** kúrānen baña bi çaldı. kóz kúrāynen, tavaynan yání tavaynan öle oldu.

135 bin doħuz yüz atmişTa traş ediyodum kóyleri, üçġozenle arzuپیñarı éyice sa-natı belledük yanı. **136** sanatı belledükTen sōna bıraħTım kóyleri. öndan_sōna duran vardı ġalfam bi de bi māir vardı, **137** o berber ihsanın ġardařı. bunnar usTa ġeTdükTen sōna şaraP_alıyodular, ortaħ_içiyodular berāber. **138** öndan_sōna, beñ_onların çırāydım onnar ġalfaydı beñ çıraħ. onnar da alışTılar şaraba. **139** o ölüncüye ġadar de-vam_eTdi o duran duran. ben öndan çıħTım o pepúk mısTafa vardı berber, **140** kór ġacāmed çalışdırıyodu orayı, o ġāveyi amasya yolunda. örda çalıřıyoduħ. **141** bu

kesúkbaşın imamı da Һasan_efendinin ölu yusuf tıraşa geliyodu. o yusuf dedi ki: **142** yav biz āşam ğuran ğursuna ğedìyoh, dedi. siz de gelin, dedi. **143** ğuran örenin dedi pepūnen berāber. pepúk dedi ki yav benim oҺur_yazarlıҺ yoҺ, dedi. **144** o asKerden gelmiş_ıdı. benim de oҺur_yazarlıҺ yoҺ. yav olsun dedi biz dedi size ders verirüg örenürsünüz dedi. **145** ğedìyoduҺ bu okul doluydu bütün böyle. **146** hep asKelli_i yapmış memed demirel, saduh Һoca, kara memed, öndan_sōna guyumcu nevzad, **147** abisi mısďāfendi. o erhangil hep bütün geliyolar. geberecōn āmed çoҺ o aҺrenner geliyolar hep ğuran örenmiye. **148** yeni memedlerin alefendi, ali çavuş o da geliyodu. **149** aradan üç_dört ğún geçTi lan sıhılıyoҺ, darılıyoҺ, utanıyoҺ ānadıñ mı, su-ter içinde ğalıyoҺ. **150** çay yapuyolar, püsġúúT dādıyolar, iki üç ğún geçincik mısTafa dedi ki, pepúk mıs-dafa: **151** ben daҺa ğeTmiyom yav, dedi. benim ğafa almıyo, dedi. **152** sen ğetmiyosan ben de ğetmem, dedim bıraҺduҺ ğeldük ğeTmedük dā. öndan_sōna oruya da hep bütün esrarkeşler geliyo pepōn oruya. **153** traş elli ğuruş_üsa bi_lira veriyolar içerde esrar içiyolar. çobanlarıñ mısTafa, çobanlarıñ āmed, bu şey ibin_ali, ali ğuş, **154** bu ğafadal-lar, öndan_sōna bāyım recebōn mısTafa... **155** hep oruya geliyolar aҺşamınan da raҺı içiyolar önda. bu pepúk da para veriyolar dēyin ğavat onlara ğóz yumuyo. **156** içiyolar, gelincik sigarasına sarıyolar esrarı o içiyo oña veriyo, o içiyo oña veriyo ğafayı buluyolar. **157** duman_oluyo her taraf ben de uyumuya başlıyom böle, **158** mısTafiya diyolar ki: la seninki uyumuya başladı gine, diyolar. esrarın dumanı uyuduyo. **159** öndan_sōna mıs-Tafayınan kótü olduҺ çıҺTım beñ_örden ğalfaydım önda. **160** öndan çıҺTım öndan_sōna, mecōn üsüyünün oruya girdim kóprünün başında topçam garacı da önda. **161** bi de kesúkbaşın_örden bu mısTāfendi beñi çevürdü, dedi ki: yav sen neye gelmi-yoñ, dedi. **162** dedim ki: yav ğafam almıyo, dedim. Һarfleri, türkçeyi bileme oҺuyamıyom dedim, **163** iki harfi biri birine çatuşTurup oҺuyamıyom dedim. dedi ki: yav o pepūn öndan çıҺ, dedi. **164** oruya hep esrarcılar geliyo, öndan çıҺ dedi. başKa bi yere gir, sen gel ben saña yardımcı olurum, dedi. **165** ben de dedim ki: ben çıҺTım öndan dedim. **166** ҺaҺ ēyi eTdin dedi. seni dedi o esrara aluşTuracaҺlar dedi önda. **167** bizim_enişTe de ğedìyo oruya, hep ğediyolar, hep esrar içiyolar, dedi. ēyi dedim neyse ğeTdim gene ğuran diline başladıuҺ. **168** başTan başladıuҺ öbür başTan çıҺduҺ. yeniden bi dā başlaTdı bu sadıҺ Һo-cadan alıyom, **169** öndan_sōna gabān memed_emmiden alıyom, gabān memed_emmi de bu kesúkbaşda meezin_ıdı oruya verdiler. **170** ğara molla da imam dimortalı, vayız, yanı müfTü olacaҺ bi adam yanı. memed barudun zamanında, **171** bu ismail Һafız da o

zaman geldi, o okulda yatıp galhıyodu gova mällesinin. bi yatağ, **172** bi yorgan getürdü ördä yatıp galhıyodu. İramazanda muḲābeleyinen kıldırıyodu. **173** sōna da burıya aldı imam olarağ ismail hafızı yozgatlı.

(**Askerlik hatıralarınızı anlatır mısınız?**) **174** bin doḡuz yüz atmış dörTde asKere gettim. manisada asKellie başladım. **175** ördan da girāca daıtım oldum. ördä da berber_olarağ asKellı bütürdüm. piyādeydim ördä. **176** roket_atardaydım da roket_atar biTdúkTen sōna hizmet kıtāsında galdım gazinoda, berber_ıdım ördä. **177** iki señe asKellik yapTım. dörd ay acemilik yapTım, yirmi ay da usTalıḡ dönemi yaptım. asKerden sōna gēne berber dügganı açTım berbere devam_eTdúk. **178** elli_beş señe berberlik yapTım. hızarçılıḡ da yapıyodum. **179** ilk dügganım o, beklōn ḡarşusundaydı ördä. **180** öndan_sōna mādenden emekli oluncu dörTlerin çeşmenin_oruya geTdim. eki sene ördä galdım. öndan_sōna bu tarafa góçTüm. **181** yirmi_iki sene mi yürmi_üç sene mi galdım ördä öğretmen duranın ördä.

yetmiş_birde evlendim. **182** atmış_doḡuzda asKerden geldim. yeTmiş_birde yirmi_yedi yaşında evlendim. **183** öndan_sōna da işTe o okula devām_eTdım, şeye ḡuran_ḡursuna. tecvidi oḡuduḡ, ḡozelce ḡuranı örendim eyice, **184** yeni türkçeyi de örendim. ḡariçTen ilkokul diPloması aldım. **185** nevzaTın ābisi mısTāfendi sāyesinde diPlomamı da aldım allah rāzı olsun. (**Öldü mü o?**) yoḡ yoḡ duruyo da yaşlı ḡasda düzeni yoḡ.

-XI-

Anlatan	: Hasan DOĞTAŞ, 83 Yaş (1938 Doğumlu)
Derleme Yeri	: Turhal – Sarıkaya Köyü
Derleme Tarihi	: Aralık 2020
Konu	: Turhal’a Erdal İnönü’nün Gelişi

1 o şey var_ıdı kesúkbaşda yatıyō mezarı ōrda, bekir şeyhōlu, bekir şeyhōlu var ōrda yatıyō şincik bu bekir şeyhoğlu burda belediye başkanımış. 2 o asiri mezerlîn eTrâfını yapTurmuş, ōndan_şōña varvaranın suyunu getürmüş, 3 ōndan_şōña o birinci belediye siteleri var oraları yapTurmuş, 4 belediye hamamı falan var orayı felan o yapTurdu. Bunun milletvekillîndeydi işTe elli yedi miydi ğaç_ıdı, 5 bu inönü zileye gelmiş, inönü zileye gelmiş. 6 zilede ğaz yımirtası vurmuş ğafasını ğırmışlar inönünüñ. bu beklōn dursunun evi var_ıya o iki ğatlı, 7 altı ğāve, üsTü de otel_ıdı, toĥatlı fazlı efendi’nin_ıdı orası, oraya otele çıĥdı, pencereyi açTı, 8 bizim partî da onun ğarşusunda Taşlıhlı irbām emminin eviñin altı halk partısı, 9 orayı işletiyōĥ babamınan. millet oraya toplandı, inönü de geldi pencereyi açTı, 10 ğafası sarılı, ğafayı çıĥardı ōrdan ğonuşTu. ben de işTe çocūdum o zaman. ōrda ğórdüm işTe inönü’yü. 11 ōrda ğonuşTu bu bekir şihōlunun milletvekillî zamanındaydı işTe. 12 ōrda şeyin, benzinci nûri bozķurTun üç Tene Kamyonu vardı, yeni bi Kamyon aldı, 13 laz hasan sürüyodu, biz de çocūh onuñ içine doldurdular, 14 “yā yā yā, şā şā şā ismet paşa çoĥ yāşa” dēyin bāriyōĥ. bize veriyolar Taşı Bazarda, biz de saĥlanıyōĥ Kamyonun içine. 15 mārīsem adālet partılılar bizi Taşlıyomuş. halk partıyı istemiyomuşlar. 16 ōndan_şōña Taş_maş atarsalar yatın dediler bize, biz_de yaTduĥ çocūh. 17 Bazarı_mazarı dolanduh biraĥduĥ geldük. ōndan_şōña işTe öyle oldu ōñun şey zamānında. 18 o iki devre mi ne milletvekillîi yapdı. babayît, yaĥuşuĥlu bi_adam_ıdı, fōtör şapKalı. 19 babası vardı asır bey tuvaletin olduu yerde de evleri var_ıdı. evleri ōrdaydı. annesi çerkez bahçebaşlı. 20 işte iki devre milletvekillîi yapTı o. o zaman da ĥasTalandı adam. 21 işTe o zaman da atmış ihdilālî oldu atmış ihtilālî. hē öyle oldu.

Anlatan : Suzan OĞUL, 76 Yaş (1944 Doğumlu)
Derleme Yeri : Turhal Merkez
Derleme Tarihi : Aralık 2020
Konu : Anlatıcının Çocukluk Yılları ve Evliliği

(Nerede doğdunuz?) **1** turhalda dödüm. hamam mahallesinde. lisan ayında dömuşum. bayır máhlerde boyuk eki gatlı evimiz vardı işTe örda dömuşum. **2** öndan_söna okul çajna gelincik de babannem: **3** olan saña Kız bana, ben Kızıma guran belledecām der döva ederdi, terzülük belledecām deyin babama vermedi beñi, ilkokula göndermedi. **4** işTe Kendi elimden duTdu guran belleTdi, öndan_söna guran biTdi, **5** artuğ kaç sene sürdü iki_üç sene sürmüşTür. **6** öndan_söna da terzülüğa gönderdi bidā on_üç, on_dörT yaşlarında var_ıdım işTe terzülük bellemeye geTdim. **7** terzülüğü belledim, babam bi_tane dikiş makinesi aldı güzel, işTe singer şincik hālā var da dikiş dikmiyo dā. **8** öndan_söna biyi dikişi bitürdüm biyo da naşıa geTdim. **9** naşış belledim işTe, naşış da şey de çarşunun içinde şu örda düggannar felan var ya. **10** guyumcu düggannarı falan bu tarafTa, artuvalının maazası var örda işTe. **11** ördıydı naşış belledüm yer, örda naşış belledim. delügişi, çin_İnesi falan işTe. **12** öndan_söna eve götürdük makineyi, bi dā evde devamlı dikiş dikTim, **13** çırağ_aldım yanıma, naşış belleTdim, dikiş belleTdim öndan_söna işTe öyle.

(Kaç yıl terzilik yaptınız?) **14** çöğ, evlendim gene yaPTım. diğdım dikişlerin parası da çur_buçuh harc_oluP gediodyu işTe, **15** para birükTüremedim heç bi_zaman. **16** yalnız o çıhannar para veriyolardı işTe, o zaman bilezük de çoğ ucuz_üdü, **17** her çıhandan bi_tāne bilezük alıyoTum göluma daşıyodum. **18** naşışTan çıhannar yāni, örenip gedenner, Kızlar bi bilezük parası veriyolardı işTe. **19** ben de bilezük alıP göluma daşıyodum. iki sene ben onlara hıżmat_ediodyum, e onlarında bir garşulunu vermesi ilāzım **20** belleTiyodyum onnar da Kendi gönüllerinden, öyleydi yāni şey öyleydi Kural.

(kim var senin öyle çırak olarak yetiştirdiğin şu an?) **21** biri öldü biri, **22** biri de uzağ bi_yere evlendi geTdiydi onun da başına bi_şeyler gelmiş, ben bilmiyom onları da. **23** işTe bir kaç dene biri de kóydeydi, o da almanyaya geTdi heralda. **24** kóylüydü naşış belleTdiydim oña da. unuTdum da daha da.

(Küçükken tarlalara gidiyor muydunuz, çalışmaya falan?) **25** tabî babam çi-
ciydi, Kendi tallamıza gèdiyodu. arabamız var_ıdı bizim, ökúz arabası oña biniyodu
gèdiyodu. ā yerlerine çoğ gèdiyodu, Sebze ekiyodu oruya. hark yapar sulardu onnari
26 dazyayoluna da gèdiyodu babam_oraya bağ felan dikTiydi. hayva, elma çoğ
olurdu; toplardu yerdük. **27** bizimki de evlendikTen sōna o bağı bozdu talla yaPTı. bağda
üzüm oluyodu, yaprağ falan ğıriyodu işTe.

(Evlilik süreci nasıl oldu, kaç yaşında evlendiniz?) **28** yirmi yedi yaşında ev-
lendim. babannem vermediydi beni gelenlere, **29** dūñürcülere, bi eviñ bi Kızıydım ğıya-
mıyodu vermeye işTe. **30** işTe bu da ilhāme ħalangil o bayırda öldüya onun_ūnan şıkran
ħalañ geldiler, geldiler işTe orda ben de dikiş dikiyodum devamlı nağış, **31** dikiş ilhāme
de o bayırda bizim_aKrabālardaydı gelin. **32** orda imrenmiş işTe geldiler, babañı getü-
düler, o da bāndi, **33** ben de bi şey demedim. öndan_sōna dūñūr oldular, verdiler. ba-
bannem dursaydı ğene vermezdi de öldüydü. **34** görmedi benim evlendümü. evlenmeden
bi sene mi eki sene mi önce öldüydü. **35** bi gribinen öldü heç raħatsuzluu yo_udu öyle,
yaşlıydı ya. **36** öndan_sōna verdiler Sātin özlem ablañ bizim_evdeydi, yeni dōduydu.
37 beñ gelin geTdikden sōna özlem bi yaşında var mıydı, yoğ muydu bilmiyom, yoğ yoğ
bi_yaşında yo_udu daa yeni dōduydu, **38** bir_aylığ falan. öndan_sōna abiñ oldu işTe
dūún olduTan sōna. **39** amān fakir yere geTdim, bi ğörsen ölüm, bu ābini yeni dōum
eTdim, **40** öndan_sōna o ilhāme halān çocu olmuyodu ya oñun ğocası ğadir, içmiş_ iç-
miş gecenin yarısında geldi. **41** ben daħa ğırğlıyım, öndan_sōna ğapıya kúüt kúüt kúüt
vurdu. **42** Kaynatam nacā eliñe aldı endi aşşāya, señ kimiñ ğapısını dekmüğlüyoñ deyin,
bunların peşine düşTüler, **43** ğovaladılar, babañ peşinde oñlar onun peşinde tē bayıra
ğadar çıhmışlar. **44** aramış bulamamışlar, yanında arħadaşı var_ımış bi_yere
soğmuş_oñu, **45** Kendi evlerine mi neye soğmuş. yaħalıyamamışlar gerisin geriye gel-
diler. **46** iki çocūm da o evde dōdu en ğuccük ölüm bu yeni evde dōdu. o evde on bir, on
iki sene ğaldı. **47** biyi bu ev bitmeden buruya getürdüm osman ölümü, şu eviñ altına
samanlığ atıyodu, **48** mallara saman atıyodu, orda da balğön vardı. ordan aşşaa düşme-
siynen aħa bu annı şişTi balön gibi, **49** ğafa yarılmadı da, ğan da aħmıyo şiş. alduğ hemen
ħasTāneye ğötürdük işTe melheminen yedi orayı Kendi Kendine ēyi oldu.

50 Kızlarınan işTe geziyodu, tozuyodu arħadaşlarınan o baña telefon ediyoya
ħanı ħava isTanbuldan, **51** o geliyodu bi emine ħanım vardı arħadaşım o geliyodu. tallıya
gèdiyodu beraber, tuda gèdiyodu, **52** emmimgilin Kızlarınan neyinen. ā yellerine,

orman bālarına tuda gēdiyoduḡ, **53** tudu topluyoduḡ birem, birem, birem ēki helki emmim gōtūrüyodu satıyodu, **54** ḡaşıḡ yapıyodu. toparıkene hem yiyoduḡ hem topluyoduḡ işTe. **55** meraların oyanda o tarafTa bu dedūm yer. oruya geze geze gēdiyoduḡ. **56** bosTan bekledim babannemnen o merelerde, çevlūklerde bekledūk bosTan, **57** gūmene yapıyodu deden ēki gatlı bōyle merzümen de yapıyodu, çıḡıyoduḡ ōrda yatıyoduḡ işTe. evelden bosTan bekleme var_ıdı.

(sizin kōkünüz nereden geliyor?) 58 kōk yoḡ ōlum, kōk turḡallıyuḡ biz. benim babamın babası da turḡallı yedi ceTdimiz turḡallı. **59** babam çoḡ içiyodu, amān babasuz evlaT nōlacaḡ işTe babannem peşi_sıra dolanurdu dūún zamanları. **60** zaten evelden de yemek yapmıyolardı, meze yapıyolardı, **61** içgiyinen meze masāya guruluyodu. işTe babam da içerdı o dūúnlerde, **62** gece de gēdiP getiriyodu babannem. bir gūn de babannem gēTmemiş mi bilmiyom nasıl olduysa, **63** gelmiş_aḡur ḡapısının ōnüne düş yaT. ōrda uyu Sabaa ḡadar, **64** işTe Sabānan ōrda buldular. benim dedem erken ōlmüş. **65** babam annesinin ḡannındaymış yedi aylıḡ dōmuş üzüntüyūnen. pambuḡlarda bōyüTdüm diyodu hē. **66** sonundan yeniden evlendi babānnem, ōvey amcalarım var. **67** evlenmezdim de deyo eḡmā kanneyinen alıyoduḡ deyo erkekler gēdib alıyodu deyo, ḡadınnar gēdemiyodu deyo işTe.

(Savaşlara katılmış mı sizin dip dedeleriniz?) 68 babannemin ḡardaşı babannemin dūúnünde ēki dene mi üç dene mi gēTmişler, **69** daḡa da gelmemişler şehiT olmuşlar. çanaḡgale mi bilmiyom nereyse işTe. **70** babannemin birinci dūúnünde oluyo bu. ḡamamında diyo ḡamamında haber geldi diyo, **71** ḡamam yapılyodu evelden işTe, gelinlere ḡamam yapılyodu. babasına ḡaber gelmiş, **72** babası toḡada gēTmiş toḡaTda ḡara ḡabellerini almış gelmiş işTe. **73** cenāze ney gelmemiş cenāze oruya gōmüyolar, ōldüü yere gōmüyolar. **74** birinin_adı ali ḡardaşımdı derdi. ōtekileri bilmiyom adlarını. dedemiñ ḡardaşı youmuş heralda ḡafız_ılmış dedem. **75** o da üç senelik evli ōlmüş o zamannar aḡa bōyle ḡasdalıḡ varmış işTe o ḡasdalıḡTan ōlmüş gēTmiş. **76** salgun ḡasdalıḡTan ōlmüş. **77** üç senelik_evli ḡalmış işTe babannem, babam da ḡannındaymış işTe o zamannar yedi aylıḡ dōmuş. hePsine de allāḡ raḡmed_eylesin.

-XIII-

Anlatan	: Ali Eren YÖNTEM, 64 Yaş (1956 Doğumlu)
Derleme Yeri	: Turhal – Bahçebaşı Köyü
Derleme Tarihi	: Aralık 2020
Konu	: Anlatıcının Askerlik Hatıraları

(Hayatınızda unutmadığınız bir hatıranızı anlatabilir misiniz?) 1 saña bi hātīrāmı ānadıyım ölüm. sene yetmiş dörd. ārı doubeyazdıTda asKelliğ ediyom. 2 o zamanar asKelliğ on sekiz ay idi. bizim tugay tam isak paşa sarayının etāndeydi. 3 isak paşa sarayı biliyoñ mu esKi bi saray yanı. bu isak paşa sarayı tā bin altı yüz seksan beşTe yapılmıya başlanıyo tam doḡsan doḡuz yıl sōna bitiriyolar. 4 nerdeyse yüz yılda tamamlanmış yanı. 5 bizim oruya beş kilometre uzaḡdaydı emme biz orayı görebiliyoduḡ daın etaane yapmışlar idi yanı yüksādi. 6 gece oldu muydu öle güzel görünüyodu ki bi gör. oraları bi de ısıtmışlar. 7 bi tarafında da ārı daı var. yanı yerimiz havadar çoḡ güzel bi yer idi. 8 şincik orada beñ piyāde idim. emme sōnadan orda beñi çavuş yapTılar. 9 liseyi bitirmiş idim ben, ondan dolayı beni çavuş yaPTılar. ġafam çalışıyodu. 10 orda asKellere bazı ders neyin de veriyodum. oḡuma yazma bilmiyen asKeller oluyodu onnara oḡuma yazma örediyodum. 11 benim gibi liseye ġadar oḡuyanlar var ġısa onnarınan beraber caḡıl asKellere oḡuma yazma örediyoduḡ. 12 ney ġıse şinci asKellimi bitürecām az ġaldı bitmiye. 13 üç dört ġün felan ġaldı yānı. ulan diyom şurdan bi sıḡıntı olmadan bi gideydim diyom. 14 çünkü bizim bölümüz hep sıḡıntılı adamlardan oluşuyodu. esracı mı dersin, cilatçı mı dersin, psikopat mı dersin, delü mü dersün hep sorunlu adamlar idi her türden insan var yanı. 15 benim de bi şeyim yōdu emme beni de oruya ġoydular. artuḡ onlara bi şeyler öretsinler deyin mi ney ġınesi bilemiyom. 16 ilk asKere geTdúúmde bölúún komutanı yüzbaşı ecmel komutan idi adı, beñi çaardı odasına dedi ki: ölüm bi sıḡıntın var mı dedi, 17 ḡap ġullanıyoñ mu dedi yoḡ, psikolojik bi sorunun var mı dedi yoḡ, içKi sigara neyin içiyoñ mu dedi yoḡ, 18 yanı seni bu bölüe neye verdiler deyin soruyo biliyoñ mu hep sıḡıntılılar var ya. 19 neyse beñ asKellī orada bütürdüm emme çoḡ bādire atlaTdım. neyse son ġünnerde işTe bi sıḡıntı olmadan ayrılaydım şurdan deyin de sōleniyom. çavuşluḡ yapıyom. 20 bir ġün nöbetçi ġötürüp getiriyoḡ işTe. bölüKTen asKelleri alıp nöbet dutulan kúleler var ġaldımız yere bir saat uzaḡlıḡda oruya onları

götürüp getürmesi tam bi saat sürüyodu o zamanlar. **21** neyse dört dene asKer alıp gôtü-recām saat sabahın dördü mü beşimi ney işTe ğaranluh hava daa ışımadı. **22** üç denesini hazılladım bi denesi hasTa. **23** ben dedi gelemiyecām dedi hasTayım dedi. şimdi hasTa oldu_muydu yedek asKer gôtürülür. nöbet lisTesinde yedek asKeller vardur biliyoñ mu, **24** ordan baĥdım kimler var en üsTde bi asKer var dedim onu ğalduruyum da onu gôtü-rüyüm ballı dedim. **25** neyse ğaldurdum bunu baña dedi ki: çavuşum dedi ben dedi rapol-luyum dedi. eyi o zaman dedim seni bölün assubayı buruya neye yazmış dedim, **26** yedek olarak dedim biliyoñ mu. ben rapolluydum dişim ārıyodu dedi. **27** eyi şincik nassın dedim şincik dişim ārımıyo dedi. tamam dedim seni dedim nöbete gôtürecām dedim. **28** tamam dedi üsTelemedi. hemen ğeyindi neyse yola çıĥduĥ. **29** haydī geddūk kûlelerde deşimi yapTuĥ onnarı oruya bıraĥdım. dönüyoĥ ordan aldüm asKellerinen. **30** neyse yolun yarı-sına geldūk asKelleri bıraĥdüm yerden tüfek sesleri geliyo biri ateş ediyo yanı bi beş altı el ateş edildi. la nöluyo dedim orda acaba. **31** neyse doldur_boşat yeri var_ıdı biliyoñ mu asKellerdeki carcörleri oraya bıraĥıp bölüe dönerdük. yarım saat sōna oruya gelinci onlara sordum: **32** o tarafTan dedim tüfek sesleri geliyo ney_innesi orada ne oluyo de-dim. **33** oradaki görevli asKellerden biri dedi ki hazır kıtānın dedi tatbikatı var onlardur dedi. **34** eyi dedim neyse carcörleri oruya bıraĥduĥ bölüe döndük. tabi bu arada aradan bi saat geçTi. **35** neyse üsTümü çıĥardım yata_ama yaTdım. aradan bi on on_beş daKĥa geçdi geçmedi biri haber getürdü ki bölë bölë senin o gôtürdün asKellerden biri havıya ateş ediyo, **36** şimdi de çenesine dayamış intār edecāmiş deyin. ulan beni bi ateş basTı. **37** górdün mü ya biyi deyin çocua bi şey olursa vicdan azābı çekerim diyom, benim de asKellik bitmez diyom. **38** neyse o dönemde tugayın nöbetci komutanı gediyo albay mı yarbay mıydı işTe şimdi hatıllamıyom oruya, **39** yalvarıyo yaĥarıyo asKeri iknā ediyo yapma etme deyin. **40** onu intārdan vazgeçiriyo. işTe benim o dişı aarıyan, gôtürdüm asger_imiş, **41** sōna asKeri ğonuşduruyolar neye bölë yapıdın ölüm deyin. bu asKer yeni gelen bi asger_ıdı biliyoñ mu. **42** o zamannar asKerde devrecilik var_ıdı yeni gelene-lere alt_devre deñürdü. **43** ald_devreler üç dörd ay eziyet görürdü yerlerdeki ğübürleri temizle, bulaşuĥları yıĥa, **44** yemā büşürmiye yardım et gibi ayaĥ işlerini hep onlar ya-par_ıdı. **45** bunun da canına taĥ eTmiş artuĥ ben demiş bu devrecili bitirecām demiş. **46** suçu baña atmamış çavuşuñ bi suçu yoĥ demiş, beni burıya yazanlarda suç var demiş, **47** beni rapollu oldüm halde nöbet listesinin yedēne yazmışlar deyin söylemiş. **48** o zamannar bölük Kōmutanın yardımcısı var_ıdı kenan tēmen, vekāleten o baĥıyodu bölük

Komutanı izne ayrıldıydı. **49** beni çardı yanına: neye bõle bi ˘ata yapTın dedi. dedim komutanım: **50** ben ˘ata yapmadım dedim nõbet lisTesinin yedēne onu yazmışlar ben de onu aldım gõturdım dedim ben nēdiyim yazmasalardı gõtürmezdim dedim. **51** sõna ben cezā neyin almadım emme bõlük komutanın yardımcısı kenan tēmen oda hapsi cezāsıyanan cezalandurdular. **52** o zaman assubay neyin de cezā aldı mı onu bilmiyom. **53** o asKeri de bizim bõlükTen aldılar başKa bõlüe goydular. onun ğendi devreleri var_ıdı beř altı ğişi onlar da bu olaydan sõna biraz rahat eTdiler. neyse işTe bõle oldu. **54** bi sıhıntı çıłmadan şuradan bi ğedeydim dedim emme çoł büyük bi bādire atlaTduł orda. **55** belki de o asKer ğendünü öldüreydi benim başıma daıa büyük şeyler gelebülürdü yanı. **56** asKellı bütürdüm geldüm ordan sene yetmiş dört, yetmiş beşlerde yanı.

-XIV-

Anlatan : Ali Âdem YAŞAR (Emekli Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni), 81 Yaş (1939 Doğumlu)
Derleme Yeri : Turhal Merkez
Derleme Tarihi : Aralık 2020
Konu : Turhal Yöresinde Söylenen Atasözü, Mani, Deyim Dua ve Beddualar

a. ATASÖZLERİ

- 1 aş daşınıcı kePçiye hesaP sorulmaz.
- 2 aúsTosda gölge arayan, zemheride ğannını oalar.
- 3 ay dóar gedüünden, insan_utanur dedüünden.
- 4 ayrıni yoĥ içmiye, ğümüş kóprü isTer geçmiye.
- 5 bi kótü dana bütün sıra yular ğırduru.
- 6 çi yiyeniñ ğannı arır.
- 7 dā başına harman yapma, savurursun yel_ichün.
- 8 delü ineKTen aĥıllu buzā çıĥmaz.
- 9 dókülen su, ğabını doldūmaz.
- 10 edePsüzden edeP_ören.
- 11 el_atına bineñ, yaru yolda ener.
- 12 elden gelen oún olmaz, o da vaĥdında bulunmaz.
- 13 elli paTlasan, yüz çaTlasan nasıP şaşmaz.
- 14 eşşē aĥıra çekmekle at_olmaz.
- 15 even_öküz saban ğırar.
- 16 ğapıñı kitle, ğomşunu hırsuz dutma.
- 17 ğaraĝışda ğarlar marTda yāmaz, nisan da durmassa dēme keyfine.
- 18 ğarı vardır ĝişiye yeşil yapraĥ_eder, ğarı vardır ĝişiye ğara topraĥ_eder.
- 19 ğatın kadrini bilmeyen aç ğalır.
- 20 geçi neriye gederse, olaí da orıya ğeder.
- 21 ğendü sókúünü dikemez, ele terzilik_eder.
- 22 ğızım saña diyom, gelinim sen eşiT.

- 23 gúTdüü üç dene davar, ıslı dāları dutar.
- 24 hāline baħmıyo ħasan daına oduna çııyo
- 25 ırmān yanda dere çālamaz.
- 26 ısmallama hac ğabul olmaz.
- 27 kenarına baħ bezini al, anasına baħ ğızını al.
- 28 kópē gem vurma, gendüñü at sanu.
- 29 otumuyom diyen minder çürüTü, yemiyom diyen ocaK söndürü.
- 30 su desdisi, su yolunda ğırılı.
- 31 su öñüne deirmen yapma, öütürsün sel için.
- 32 tallayı daşlu, ğızı ğardaşlu yerden.
- 33 yaħına erinen, uzā gerinü.
- 34 yel esmiyinci, çöp ırgalanmaz.
- 35 yılan ēirilü, bürülü delüe gelünce dōrulu.

b. DUALAR

- 1 allah analu babalu boyüTsüñ.
- 2 allah āzıñ dadını bozmasıñ.
- 3 allah bimbir berekeT versıñ.
- 4 allah gelün eyülüü versün.
- 5 allah duddüñu altun etsin.
- 6 allah gōñüñe göre versin.
- 7 allah ħayurlu Kıpılar açsıñ.
- 8 allah ne dilēñ varsa versıñ.
- 9 allah ne muradıñ varsa versıñ.
- 10 allah oul eKmē yedüsüñ.
- 11 allah tekerine daş dēdumesıñ.
- 12 allah yoluñu açúheTsin.
- 13 allah yoluñu yoħuş etmesiñ.
- 14 el öpenleriñ çoħ olsun.
- 15 geçmişleriñiziñ canına dāsin.
- 16 geldüün yollar kabe yolu olsun.
- 17 ħānenize hızır ūrasıñ.

- 18 keseñe berekeT.
- 19 ömrüñ_uzun dúñüñ güzün_olsun.
- 20 toPrā bol olsun.

c. BEDDUALAR

- 1 allah derT veriP de derman vermesiñ.
- 2 allah uyuz eTsiñ de derman vermesiñ.
- 3 azın içine ahsıñ.
- 4 āzından bunnuñdan gelsiñ.
- 5 babalar oñluyasıca.
- 6 başşıñı yesin
- 7 bizim gelin halı getürür, ğendü serer ğendü oturur.
- 8 boyuñ devrilsin emi (öl anlamında ğullanılır)
- 9 bunnuñdan fitil fitil gelsiñ.
- 10 erişmeyesice.
- 11 ğarababa ye.
- 12 ğıran ğiresice.
- 13 ğıran ğirsiñ.
- 14 ğözü kór olmayasıca.
- 15 ğúvendüñ dallar ğırılıñ.
- 16 ibimiyesice.
- 17 kör_olmayasıca.
- 18 murad_almayasıca.
- 19 ocaı batasıca.
- 20 ocān sōyünsüñ
- 21 ölme, yıtme, sürün.
- 22 Sabā çıñmayasıca.
- 23 sülük gibi sürünesice.
- 24 şışdüü yerden paTlasıñ.
- 25 tostopul_olda zabā çıñma.
- 26 töremiyesice.
- 27 urganlara ğiresice.

28 yerin dibine giresice

29 yeşermiyesice.

30 zıhımın kókünü ye.

d. DEYİMLER

1 beli bıhıñı ğopmağ: Çok yorulacak kadar iş yapmak.

2 çarpana çalmağ: Çok yoğun olmak.

3 çenēñ baına - Çok konuşan

4 cayırdağ uçmağ – Bir anda devrilmek

5 duman_aTdırmağ: Tüketmek, ortada bir şey bırakmamak.

6 dirim iti gibi titremek: Çok üşümek

7 ğaraltusu ğaybolmağ: Ortadan kalkmak.

8 ğoğmuşluğ yapmağ: İki kişi arasında laf getirip götürmek.

9 ğóónü dönmek: Midesi bulanmak.

10 hersi çığmağ: Sinirlenmek.

11 heç dadım duzum yoğ.

12 hıllı durmağ: rahat durmak.

13 nikrağ getürmek: Bıkmak, usanmak.

14 mufaad_olmağ: Sahip çıkmak, göz kulak olmak.

15 sıtgı sıyrılmağ: Birini eskisi kadar sevmemek, ondan hoşlanmamak.

16 yēniceklik eTmek: kendi işi olmayan işlere karışmak.

17 yürē ğalğmağ: Çok korkmak.

18 yüz yığamağ: Birinin kusurlarını örtmeye çalışmak.

19 Zopa çalmağ: Dayak atmak.

e. MÂNİLER:

1 gókTe uçan ğırlangıç,
ğanadı ğarığ ğarığ,
beni yardan ayıran
ğan ğussun avuç avuç

2 bir su ver aşırmadan,
doldurup taşırmadan,
turhal’a bir kavuşsam
aklımı şaşırmadan

3 turhal'ın ırmağında
güzel ördek yüzüyor.
herkes sevdiği yardan
bu kadicık beziyor

4 çiçeklerim laleden,
içtiğim naneden.
huyu güzel ararsan
al bizim süaleden

5 maniye tekerledim
üsdünü şekerledim
ben o yarin yolunu
gülünen dikenledim

6 garanfilin filfili
nerden aldın bu dili
bu dil buranın doğul
istanbulun bülbülü

7 ay doğar sini gibi
sallanur selvü gibi
yār gohusu geliyo
turhal'ın gülü gibi

8 şu daın yaşı yandı
ğurusu yaşı yandı
bu ne ğadar ayruluğ
yürāmin başı yandı

9 samanlık dolu saman
sallan sevdüüm sallan
eller düün ediyö
bizim düğün ne zaman

10 bugün ayın ombeşi
yoğTur yārimiñ eşi
saç zifir ğaradır
yüzü seher güneşi

11 şu turhalın daşını
sıl gözün yaşını
babañ vermeZse bile
anam bağlar başını

12 elimde dertli keman
çalarım duman duman
saña gönül vereli
ne din ğaldı ne iman

13 gökTe yıldız şıhırdım
bülbül gibi oğurdum
turhaldan yarim gitti
dālar gibi yıhıldım

14 ğarşıda ğuş oturur
ğuş ğuşa yem gôtürür
bıldırki şen gönümde
bu yıl bayğuş oturur

15 altın yűzűk var benim
parmağıma dar benim
şu toğadın içinde
kűműr gűzlű yār benim

17 fırın űstűnde kűrek
gine āh eTdi yűrek
her dertlere dayandıñ
buña da dayan yűrek

16 bahçe bara mı gider
ayva nara mı gider
dođru sűylen eđbablar
bu yol yāre mi gider

18 ay ışıı doamam
dillere desdan olamam
ay buluda girişin
bālasalar duramam

Anlatan : İsmail ŞENLİK, 64 Yaş (1956 Doğumlu)
Derleme Yeri : Turhal – Şatroba Köyü
Derleme Tarihi : Şubat 2020
Konu : Bölgeyi Anlatan Kendi Şiirleri

(a)

ğazova'ya aıt

1 Çókelî kúpe góyup topraá gómdüreñ,
2 Yourdu torbâya góyup asdırañ,
3 Pilavın üsTüne horóz kesdireñ,
4 YufĞa ile yiyenlerin nice oldu.

5 Şatrobaydı kóyüm, Kazovaydı ovam,
6 Tereē asılıydı süT dolu govam
7 Kesme kútüünden yanardı Sobam,
8 Başımızı oğşuyañ eller nice oldu.

9 gavulıdı, şatrobanın balı
10 hayalimde tüter şu tiridin tadı
11 bayramlarda kóy meydanı dolardı,
12 o çoşgulu bayramların nice oldu.

13 ğıymetli ağaların adı deışTi,
14 artık āzımızın Tadı deışTi,
15 şimdiki malların südü deışTi,
16 o ğaymağlı yourtların nice oldu.

17 biri ōha çekerókúz durdurur,
18 biri ōha çeker saban ğırdurur,

19 anadut ācına sap sardurur,
20 meşe ācından ğaşıık nice oldu.

21 ğapı önünde uzun ğolonlarımız,
22 az ğaldı bunları bileñlerimiz,
23 eyer, semer ve de palanlarımız,
24 deirmene giden ğölüklerimiz nice oldu.

25 ħarmanlarda būday savururlardı,
26 būday ezen taşa soĥu derlerdi,
27 doĥdura ğétmeyip tereyaĝı yerlerdi,
28 o sālām insanların nice oldu

29 nerde ğaldı o çocuĥluk ğúnlerim,
30 kirmenlerde ēirilirdi yünlerim,
31 çöken damımıza baĥıp inlerim,
32 baĥır ırbıĥ Koca çıĥrıĥ nice oldu.

(b)

bi zamanlar çarşamba Pazarında

1 bi zamanlar turĥal'ın böyük bi çarşısı vardı
2 ħapan, barakalar, otogar, sebze pazarı, ĥal yan yanaydı
3 çarşamba ğúnleri ana baba ğünü, kóylüynen dolardı
4 o yoĥluĥta mutlu olmak sırdı,
5 bir zamanlar çarşamba Pazarında.

6 tatlı bir telaş sarardı salı ğünü ğazovalıları
7 buluştururdu çarşamba Pazarı eş dost aĥrabaları
8 sanırsın ki beyölu tıklım tıklım sinemaları.
9 māzaretı olmazdı kimsenin o ğün çarşamba Pazarında.

10 ğadın, erkek, çocuk, genç, ihtiyar doluydu çarşının her yanı
11 tanıdık bir kóylüye, dosda rastlardıñ, nerêye çevirsen ğafañı
12 allahım nasıl bir ğalabalık olurdu, sanarsın ki tahsim meydanı

13 ne satarsañ hep kârdı; bir zamanlar çarşamba Pazarında.
14 yüklenirdi römorklara bûday, ğavun, ğarpuz, bûday, arpa
15 dizilirdik motur, at arabası, eşek, artıñ gôtürece ne varsa
16 soħbet ğoyu, ayaħda lastik, ğafada kasğet, ağazda bafra cigara
17 yüzler ğülerdi; hayat vardı bir zamanlar çarşamba Pazarı'nda.
18 boynunda kasetçalar, desdancılar desdan satardı bi kóşede
19 dēme keyfiñe babañ ğızarmış kelle yedirirse
21 herkesin gónlü ağaydı; bir zamanlar çarşamba Pazarı'nda

22 ğapanda satılırdı noħut, fasúlye bulgur, yarma
23 tüccar belirlerdi fiyatı bazallıħ için ğendini boşa hiç yorma
24 hep derTlenilirdi: “bu sene de ğara dene para etmedi heç sorma!”
25 herkesin içinde bir umut vardı; bi zamanlar çarşamba Pazarında
25 Pazarın devamlısı kasetçi dizerdi bantları itme arabanın üstüne
26 almasañ da; ali sultan, abdullah papur, nuri sesigüzel dinle
27 kurcalıyanlara ğızardı, “almıyacaħsanız açılıñ hele bi şõle”
28 kimler ğalemle band sardı;
29 bi zamanlar çarşamba Pazarı'nda

30 ne ararsan bulunurdu ğuzinesi, Sobası, çekúcü, tırpanı
31 turħal'ın kóylüleri çarşamba Pazarında ğaldırırdı ğarmanı
32 dadaş'ın, koçero'nun kâvede soluħlanırdı, ğalmadıysa dizîñ dermānı
33 ğal ğatır sormadan ayrılmazlardı; bir zamanlar çarşamba Pazarında
34 pancar parasını aldı mı kóylü; sıra ormanlıħdaki urbacılara gelirdi,
35 satıcılar ilerde de ğiysin diye bi beden böyük verirdi
36 öbür ğúze ğadar ceketîñ ğabaracānı çocuħlar bile bilirdi
37 alınan her renk, ğiyeni açardı; bir zamanlar çarşamba pazarı'nda.

...

(c)

çemen goğulu ölüm mısdıh

1 ğurban olsun anañ saña, nassın, éyimisiñ?

2 biz aramasah, sen ne arıyoñ, ne soruyoñ

3 bizi heç góresimiyoñ ellām

4 eliñ ğızıyla geziyoñ, tozuyoñ

5 faħat anaña bi mektuP yazmayı aħıl edemiyoñ,

6 sen heç allah'Tan ğorħmuyor musuñ

7 bizi meraħTa bıraħıyosun.

8 ötaan fadik eme'nin ölu üsüyün geldi istanbul'dan

9 sālık ğaberini ondan aldım

10 bildir señi belediye otobuzunda ğórmüş

11 çayır ğözlü bi ğıza meyil vermişsin

12 sözlüm deyin baħsetmiş barmāña yüzüK daħmıışsin

13 üsüyün'e dedim ki, helem eccük anlat

14 dedi ki ay parçası, ğülünce ğúller açıyo

15 ālıyınca yüzüñe mercan saçıyo

16 bōle ğúzel ne ğórülmüş, ne duyulmuş

17 mısdıh sen ne ĩrezil malamat bir evlaTmıışsin

18 bóyükleriñe danışmadan evlenmeye ğalħmıışsin

19 ğardeşinden de mi ibret almamıışsin

20 geTdi, asortik bi ğız getirdi

21 ne kendi ĩraħat eTdi, ne bize ĩraħat eTdirdi

22 ğız da essaħdan bi ğız olsaydı balli,

23 gıcılamaz ğānı gibi

24 öyle zayıf öyle zayıfdı ki

25 ğatça emeñe beñziyodu çelimsiz, tille gibi bacağı,

26 ĩrbām emmiñ gibi de ayaı vardı.

- 27 ne ğonuşmamızı beeniyodu,
28 ne yemēmizi yiyodu
29 zıhımın kókünü yiyeydi.
30 helle çorbasına ğaşını dēdimiyodu
31 keşkei āzına ğoymuyodu,
32 baħla dolmasından mīdesi bulanıyodu,
33 her şeye yeni yeni laħaplar taħıyodu
34 ben diyodum tirit, o diyodu papara
35 ben diyodum ğatılılı çorba, o diyodu yayla çorbası.
36 ben diyodum ekmek aşı, o diyodu ekşili kófte
37 yoħ işkefe deil, yufka ĩmiř
38 maħat deil, sedir ĩmiř
39 başörtüsüne, bürük demek ayıpmış
40 ben böyle ğonuşurum o benden utanırmış.
41 nēye ğendi yaPdīndan utanmıyodu
42 ğün öĝle oluyo, yataħdan ğaħmıyodu
43 ne ğayadı süpürüyodu, ne badallara su dóküyodu,
44 benim_elimden süpürĝe, onuñ_elinden roman düşmüyodu
45 gezmeye ĝedince en öne de o düşüyodu
46 bi ğún babañ dúĝĝandan erken geldi
47 ũrumuñ ĝızı yerinden ĝımıldamadı
48 babañın çoħ ārına ĝeTti,
49 bıraħsam alimallaħ saçını başını yolacādı.
- 50 ölüm mısdılı,
51 ben ne şanssız bir ĝarıymıřım
52 ğaynanaların zalım zamanında gelin_olmuşum
53 gelinlerin de zalım zamanında ğaynana olmuşum
54 kime ne eTdim ki bunu bulmuřuñ ölüm sen, sen olasın
55 aħlı başında bi ĝız alasın
56 ister torħallı, ister yedi ğat yabancı olsun
57 yeter ki helal süd_emmiş_olsun

58 isterim ki sōna pişman_olmayasın
59 ğarı ğısmı ayaKġabı dōól kü, sıġdı mı çıġarasın
60 nāmusum diyecāsen, ömrü billah çekecāsen...

61 ölüm mısdıġ,
62 biliyom ēyisin ħassın emme çabuġ hersleniyon
63 herslenince de ġatıġ gibi ġabarıyon
64 ölüm asabi erkān ġaġrı çoġ olur ġaġır çekeñ ġarı zor bulunur
65 onun içindir ki ölüm mısdıġ
66 yüce allah ġadınlarıñ sabrını ħamurdan yourmuştur
67 analar ħanımdır, sultandır, ħatundur
68 anaların mekānı cenneti ālādır
69 analar ışıġdır, analar nurdur.
70 kadın, yüce allah'ın erkaa bir lūtfudur.

(d)

Çökelik Sündürmeli Turhal Şiiri

1 turġal gibiyim öncüm, yolum yoġ,
2 ve turġallı bi esnaf gibi param pulum yoġ!
3 muammer_aġa gibiyim tarlam, kulum yoġ,
4 ve çeltekli deli memed_amca gibi urbam, çulum yoġ!

5 ne satılañ şeker fabrikası,
6 ne artan corona vakası,
7 bi elimde yoġurtmaç,
8 bi elimde bat;
9 umrumda mı turġal - toġat?

10 ġazova gibiyim emsalsiz, eşsiz;
11 ve bir mülteci gibi sofrasız, aşız!

12  atmer aya'da bir mezer gibiyim topra sız, da sız;
13 ve  eker fabrikası gibi siyah-beyaz ba sız!

14  eltekle'ye k f r m  dayanır?
15 tur al uy udan uyanır,
16 yer g k  ızıla boyanır.

17 ye il  ırma da  immediysen
18 tur allıyım deme be, a baP!
19 tur alı gibiyim her  eye saır, dilsiz;
20 ve makine fabrikası gibi sa iPsiz,  aresiz!
21 bi  aldırım gibiyim cum uriyet caddesi'nde s kin sessiz;
22 ve dimortalı del  memed  amcanın
23 mazud t k ren margri  usu gibi ser o   alsiz!

24 tur al gibiyim e lencesiz sinemasız
25 ve  ayma am  e mesi gibi yurTsuz mek nsız
26 ray'dan ge en bi tren gibiyim issiz dumansız
27 ve  ar ı gibi ormansız-barakasız, atsız- arabasız!

28 ne olur tur al'a, gel ba a
29   kelik s nd r r m sa a
30 param pulum yo  ama
31  urban olurum ben sa a!.

32  ayseri  eker levhası gibiyim bunnu  avada
33 ve tur al kulesi gibi i siz,    s z, hovarda
34 bir   kelik s nd rmesi gibi tavada;
35 s r m s r m s r n yom tur al'da!

(e)

Kazovadan Norvece MektuP

1

gözüm yollarda bıldırdan beri.
nörüyoñ gıymetlim góresidim ğı.
ne zalım gurbetmiş biTmez Kederi,
mısmıllı mekTıp yaz góresidim ğı.

2

Ƙııacığ ahlımla ğoyduñ da ğiTdin,
irezil birini, duyduñ da ğiTdin,
gerdanlığ, ğollu, soydun da ğiTdin,
mehelsimem emme góresidim ğı.

3

emmimin üsüyün essağdan ھاıda,
cebı ğúderken ğalmış ayasda,
sen ğiTdin gidelü bu ğónul yasTa,
ağacuğ söyledim góresidim ğı.

4

berber sáli'nin ğalloyu sevda dutmuş,
soğunun başına bi de sorudmuş,
demez mi “ھاılo seni unutmuş”
yere baTsın boyuñ góresidim ğı.

5

ālarum sahlıdan hēc kimse ğórmez,
anañ bi ağısı ki ھاtırım sormaz,
kórpeler yaramaz oğulda durmaz,
ellaam ecücük góresidim ğı.

6

zemheri bi souh her bi yer ayaz,
dün ğócaya ğaçdı pembe'nin kiraz,
pelveri, bulguru azalTduğ biraz
besbelli unuTdun góresidim ğı.

7

posTacı gelince seerTdim uçTum,
yoĥ bacım dediler aĥlımı saçTum,
ġavuşTur yarabbim avucum açTum,
badala erdim de ġóresidim ġı.

8

herifin ĥayırsuz diyolar baña,
bidıĥım doġruysa vabalım sana,
ĥanı ġúlündüm beni ġóydun yabana,
ġanmam sasuhlara ġóresidim ġı.

9

iresim yolla da fellensiñ ġózum,
alaf alaf yañar bārimda özüm,
maĥada ġurulmuş coruĥdur sözüm,
çamdı da yıĥılsa ġóresidim ġı.

10

foruzu, culuu satar gelürüm,
sen ġazan ben Kepçe helbet bulurum,
şehêrden bi ses ver ġurban olurum,
ĥānemiñ şenlüü ġóresidim ġı.

(f)

Kazova Efsaneleri - Efsane Gelin

1 ġúlizar'ın ġóóñü kóyde ali'ye düşüyo. aliynen ġarşı ġarşıya geldúklerinde ġızıñ ġalbi çarpıyo. 2 ġúlizar çeşme başında bir kere ġonuşuyor aliynen. o da çok ġısa bir cümle ġúlizar: “beñ seni seviyom” diyo ali. 3 ġúlizar ġülümsüyor utanaraĥ. ali soruyo ısrarla “sen?... sen de seviyoñ mu?” 4 “seviyom tabı” diyo ġız. ali ġülüyo. mevzū bu ġadar aslında. 5 arada bi baĥışıyolar falan. ikisinin de ġónlüne ateş düşüyo. çeşmeğe sürekli ġúlizar gidiyo. 6 belkim ali'yi uzaĥdan da olsa ġórürüm umuduynan. geceleri pembe düşler ġuruyolar ikisi de basit sıradan ġolaycık olacaĥ ĥayaller aslında. 7 o zamanlar zile'de zengin bir aa vardır. aa bu kóyde gezerkene ġúzeller ġúzeli ġúlizar'a raslar. 8 aa, ġúlizar'ı

górür görmez oña āşih olur. yanındaki káhyasına "git_araştır, baḥ bāyım bu ki-min_nesi?" der. **9** káhya ufaḥ bi araştırma yapduḥdan sōna aanın ḥuzuruna çıḥar. **10** ve oña der ki "bu falancanñ ğızı. adı da gúlizardır."

11 aa çobanlarından birine: "git bu ğızı baña ğaçır, ğaçıramazsan ölürsün" der. çoban ğızı kaçıırır ve ğazgólü'ne getürür, **12** elleri ile ayaḥlarını bālar. aaya ḥaber vermek_için ordan ayrılır. **13** ğaranlık vaḥdī ğazgólü'ne geleş aa ile çobanı ğızı bulamazlar. yaḥınlarda çadırlar vardır, çadırlardan biriñe misafir_olurlar. **14** çadırda yaşıyan çobana durumu izaḥ_ederler. **15** çoban: "eyvaḥ! bataḥlık oñu yutmuştur" diyerek feryād eder.

16 ğazgólü'nün ortasında adalar diye bi yer vardır. üsdü ipek bir ḥalıya benziyen adalarda insanı aşşaa dōru çeken oluşumlar vardır **17** -altı bataḥlık üsdü sazlıḥ olañ bu oluşumlara biz gōzenek derúk- **18** bataḥlīn yonluu suyun_iki ğatıdır. **19** bataḥlīḥların ğaldırma gücü sudan daḥa fazladır bu yüzdeñ gōzeneklere saplanan ğişi en fazla beliñe ğadar çamura gōmülür. **20** aa güneşin dōmasıynan birlikde gōe dōru yükselen siyaḥ siyaḥ, öbek öbek sinek sürülerini fark_eder ve o anda içini bi ğorḥu ğaplar; **21** gōzenekler gūli-zar'ı tam olaraḥ yutmamışdır faḥat gel gör ki **22** gūlizar'ın her yeri sivrisinekler tarafından ısırılmış ve gōzleri de yırtıcı ğuşlar tarafından oyulmuştur.

SÖZLÜK

SÖZLÜK HAZIRLAMA METODU

1. Hazırlanan sözlüğe, genellikle derlenen metinlerde geçen kelimeler alınmıştır.
2. Sözlüğe, derlenen metinlerdeki tüm kelimeler alınmamış, daha çok yöreye özgü olduğu düşünülen kelimeler alınmıştır.
3. Tezin daha zengin ve kapsamlı olması için metinlerde yer almayan fakat Turhal ve yöresinde sıklıkla kullanılan birçok kelime de sözlüğe eklenmiştir. Bu kelimeler “metin dışı derleme” açıklamasıyla belirtilmiştir.
4. “Metin dışı derleme” açıklamasıyla aktarılan kelimeler, sahada metin derlemeleri yaparken farklı olduğu düşünülen birikimlerden oluşmaktadır.
5. Her kelimenin metinde geçtiği metin ve satır numarası kelimenin sonuna eklenmiştir.
6. İlgili kelimenin hangi türde olduğu (isim, sıfat, zamir, zarf, edat, bağlaç, fiil) kelimenin bitiminde kısaltılarak parantez içinde belirtilmiştir.
7. Metinlerde bulunan ve anlamları farklı olan aynı kelimeler farklı madde satırlarında verilmiştir.
8. Aynı anlama gelen farklı yazılıştaki kelimeler ayrı birer madde satırı olarak aktarılmıştır.

SÖZLÜKTE KULLANILAN KISALTMALAR⁵⁹

<i>is.</i>	İsim
<i>f.</i>	Fiil
<i>sf.</i>	Sıfat
<i>zf.</i>	Zarf
<i>zm.</i>	Zamir
<i>edat</i>	Edat
<i>bağ.</i>	Bağlaç
<i>ünl.</i>	Ünlem
<i>MDD</i>	Metin Dışı Derleme

⁵⁹ <https://www.tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/kisaltmalar-dizini/> (ET: 08.06.2021)

-A, Ā -

ārluh	(MDD)	(is.)	Çeyiz.
ablak	(MDD)	(sf.)	Oval, canlı ve parlak yüzlü olan.
acemi	(10/177)	(sf.)	Tecrübesiz.
adamağıllı	(10/134)	(zf.)	Gerekli olandan çok, oldukça çok, oldukça, iyice.
afallamak	(MDD)	(f.)	Şaşkınlık içinde kalma, şaşma.
ağıl	(MDD)	(is.)	Küçükbaş hayvanların toplu konulduğu yer.
āleş	(MDD)	(f.)	Dur.
avulamak	(MDD)	(f.)	Zehirlemek.
avulanmak	(MDD)	(f.)	Zehirlenmek.
aha	(10/97)	(edat)	İşte.
ağbun (ahbun)	(MDD)	(is.)	Gübre olarak kullanılan hayvan dışkısı.
ahraz	(MDD)	(sf.)	Konuşma problemi olan.
ağrenler (akran)	(10/147)	(is.)	Yaş, meslek, toplumsal durum vb. bakımından birbirine eşit olanlardan her biri.
ağur (ahır)	(12/63)	(is.)	Evcil büyükbaş hayvanların barındığı kapalı yer.
aktaracak	(MDD)	(is.)	Sacda ince yufka pişirmek ve onu döndürmek için kullanılan ağzı yassı biçimde olan alet.
ālā	(15c/68)	(sf.)	İyi, pekiyi.
alaf	(15e/9)	(is.)	Ateşin alevi.
alāka	(15/5)	(is.)	Bağlılık, bağ, ilişki, ilgi, sevgi, gönül bağlama.
aldırayaz	(MDD)	(sf.)	Bakımsız, rüzgâr alan evler için kullanılan bir söz.
ālence	(MDD)	(is.)	Eğlence.
āleşmek	(MDD)	(f.)	Bir yerde oturmak, oyalanmak.

alimallah	(15c/49)	(ünl.)	Söylenen bir sözün doğruluğuna inandırmak için “en iyisini Allah bilir” anlamında kullanılan bir söz.
aluşdurmağ (alış- tırmak)	(MDD)	(f.)	Odun ya da yakılması gereken şeyleri yakmaya başlamak.
anadut	(15a/19)	(is.)	Ekin ve ot demetlerini arabaya yüklemeye veya harmanı aktarmaya yarayan uzun saplı, üç dişli, ahşap araç.
analığ (analık)	(4/106)	(is.)	Üvey ana.
anca	(5/24)	(zf.)	1. O kadar 2. Böylece, bu biçimde. 3. Ancak
angıt (angut)	(MDD)	(is.)	1. Ördek cinsi bir yaban kuşu.
antimuan (anti-mon)	(5/1)	(is.)	Turhal’da çıkan bir maden çeşidi.
artuğ (artık)	(2/26)	(zf.)	Bundan böyle, bundan sonra anlamında kullanılan zarf.
asabi	(9/15)	(sf.), (zf.)	Sinirli olma durumu.
asiri (asri)	(3/30)	(sf.)	1. Asırlık, asra âit ve ilgili; 2. Modern, çağcıl; 3. Çağdaş
asortik	(15c/20)	(sf.)	Sosyete giyinen, giysileri birbirine uygun olan.
asuda	(MDD)	(is.)	Süt hellesi.
āşam	(10/142)	(zf.)	Akşam.
aşşā	(9/27)	(zf.)	Aşağı.
avu	(4/37)	(is.)	Zehir.
avuz (ağuz)	(MDD)	(is.)	Büyükbaş hayvanların yavruladıktan sonra ilk sütünün pişirilmesiyle elde edilen yiyecek.
ayaz	(15e/6)	(is.)	Duru, sakın havada çıkan kuru soğuk.
ayrığ otu	(10/42)	(is.)	Buğdaygillerden, kökü hekimlikte idrar söktürücü olarak kullanılan yabani bir bitki.
azık	(14c/3)	(is.)	Gereken yiyecek ve içecek şeyler, nevale.

-B-

badal	(15c/43)	(is.)	Merdiven.
bādaş (bağdaş)	(3/32)	(is.)	Sağ ayağı sol uyluğun, sol ayağı sağ uyluğun altına alarak oturma biçimi.
bādire (badire)	(13/19)	(is.)	Birdenbire ortaya çıkan tehlikeli durum.
balāḥ (balak)	(10/75)	(is.)	Küçük manda yavrusu.
balcan	(MDD)	(is.)	Patlıcan.
balıḡlama	(1/18)	(zf.)	Suya atlamada balık gibi düz ve baş aşağı bir biçimde atlamak.
balli (bari)	(13/24)	(zf.), (ünl.)	1. Bari anlamında kullanılan bir söz. 2. Hiç olmazsa, hiç değilse, o hâlde, öyleyse. 3. Keşke.
ballim	(15c/22)	(edat)	Bari anlamında kullanılan bir söz.
band (bant)	(15b/28)	(is.)	Ses alma aygıtlarında seslerin kaydı için kullanılan manyetik, plastik şerit.
baraka	(15b/2)	(is.)	Tahta, çinko vb. hafif şeylerden yapılmış, temelsiz, eğreti yapı.
basık	(MDD)	(sf.)	Yüksekliği fazla olmayan, bunaltıcı özelliği olan ev veya ahır.
bat	(15d/8)	(is.)	Yeşil mercimek, bulgur, kara pahlı, salça, soğan ile yapılan yöresel yiyecek.
bayır	(12/1)	(is.), (sf.)	Küçük yokuş.
bayrahlı	(MDD)	(sf.)	Yörede kavgacı, edepsiz bayanlar için kullanılan bir söz.
bazallıḡ (pazarlık)	(15b/23)	(is.)	Bir alışverişte tarafların kendileri için en elverişli fiyatı kabul ettirmek için yaptıkları görüşme.
belertme, belertmek	(MDD)	(f.)	Bakışları sertleştirerek kızgınlık ifade etme.
beleş	(MDD)	(is.)	Bedava, ücretsiz.

belledme (bellet-mek)	(12/3)	(is.)	Öğretme işi.
beyam	(10/42)	(is.)	Faydalı ürünlerin içinde kendiliğinden çıkan ot türü.
bıcaklık	(MDD)	(is.)	Kap vb. Eşyaların mutfakta konulduğu yer.
bıçgı (bıçkı)	(MDD)	(is.)	Ağzı hafif oval bıçak türü.
bıldır	(14e/14)	(zf.)	Geçen yıl.
bılh	(MDD)	(sf.)	Fazla olgunlaşmış, patlayacak ve ezilecek duruma gelen.
bingıldak	(MDD)	(is.)	Bir yaşımdan küçük çocukların tepelerindeki yumuşakça yer.
bi eyce	(MDD)	(sf.), (zf.)	Yörede iyice, bir güzel, yeteri kadar gibi anlamları vardır.
bibi	(MDD)	(is.)	Hala, babanın kız kardeşi.
Biçin	(3/42)	(is.)	Turhal'ın bir köyü
bidılgım	(15e/8)	(sf.), (zf.)	Azıcık anlamında kullanılan bir sözdür
birem birem	(12/50)	(zf.)	"Birer birer" anlamında kullanılır.
biyi	(7/31)	(zf.)	Önce, sonra, daha sonra gibi anlamlara gelir. "Biyi dikişi bitürdüm biyo da nağışa geTdim."
biyo	(12/8)	(zf.)	Önce, sonra, daha sonra gibi anlamlara gelir. "Biyi dikişi bitürdüm biyo da nağışa geTdim."
bodur	(MDD)	(is.)	Kısa, normalden aşağı boylu olan.
bosTan	(12/56)	(is.)	Yörede karpuz verilecek ortak ad.
boyuna	(MDD)	(zf.)	Sürekli, devamlı.
börk	(MDD)	(is.)	Kep, başlık.
burunluk	(MDD)	(is.)	Danaların analarını emmemesi için burnuna takılan dişli alet.
buzā (Buzağı)	(14a/8)	(is.)	Yeni doğmuş, ana sütüyle beslenen sığır yavrusu.

bük (3/35) (is.) Böğürtlen gibi dikenli çalılarında bulunduğu sık çalılık.

bürük (15c/39) (is.) Çarşaf, başörtüsü gibi kullanılan bez.

-C -

cahıl (Cahil) (4/69) (sf.) 1. Öğrenim görmemiş, okumamış. 2. Belli bir konuda yeterli bilgisi olmayan. 3. Halk ağzında Deneysiz, genç, toy.

calaz (MDD) (is.) Mısırı alınmış, kurumuş mısır sapı.

camış (MDD) (is.) Manda'nın yörede kullanılan adı.

cascavlak (MDD) (sf.) Çırılçıplak hale gelmiş tepe ve saçsız baş anlamlarında.

cazu (MDD) (is.) Cadı, büyücü, sihirbaz.

cerek (MDD) (is.) İnce uzun ağaç.

çember (çember) (5/8) (is.) Kadınların başına takılan yazmaya verilen ad.

cıbrı (3/16) (sf.) Başında hiç saç olmaması durumunda kullanılan sıfat.

cıfit (MDD) (sf.) Yaramaz.

cığ (MDD) (is.) Kışlık yiyecekleri güneş görecekt yerde kurutmak için kullanılan üzerine serilen kamıştan yapılmış sergi.

cılga (MDD) (is.) Patika, ince, dar yol, ekili arazi içinden geçen yaya yolu.

cılgısız (MDD) (sf.) Her şeye burnunu sokan, densizlik eden.

cılh (MDD) Bozuk yumurta.

cıngar çıkarmak (MDD) (is.) Kavga çıkarmak.

cıp cıp (MDD) (zf.) Küçük damlaların hızlı akışı için kullanılan bir söz.

cızlak (MDD) (is.) Sac üzerinde yapılan bir tür ekmek.

comba	(MDD)	(sf.)	1. İki ile dört yaş arasında erkek manda, 2. Yaşça büyük, vücutça küçük, biçimsiz manda, 3. Yiğit, güçlü kuvveti erkek çocuk, 4. İri yapılı. İri bilye.
coruḡ	(14e/9)	(is.)	Yaşça büyük, vücutça küçük, biçimsiz manda
cörpedek	(MDD)	(zf.)	Hemen, çabuk, aniden anlamlarına gelen bir söz.
culuh (culuk)	(MDD)	(is.)	Hindinin yörede kullanılan adı.
cücük	(15e/5)	(is.)	Tavuk ve kuşların yumurtadan yeni çıkmış yavruları.
cümbür cemaat	(2/2)	(zf.)	Toplu olarak, hepsi birden, cumhur cemaat.

-Ç-

çakıldak	(MDD)	(is.)	Hayvanların vücudunda kıllar üzerinde yapışıp kuruyan pislik.
çalpama	(MDD)	(is.)	Yoğurdun hafif sulandırılmış hali. Yağı alınmamış ayran.
çamdu (çamdı)	(MDD)	(is.)	Odaların üst tarafındaki yere bakan kısmı. Ahşap binaların tavan kısmı.
çapa	(MDD)	(is.)	Kazmanın ağzı geniş hali.
çaput	(MDD)	(is.)	Kumaş ve bez eskisi.
çar	(MDD)	(is.)	Düğünlerde dünürücü olan kadınların giydikleri özel elbise.
çar çaput	(MDD)	(is.)	Paçavra.
çatanak	(MDD)	(is.)	Ceviz ve fındık gibi meyvelerin birkaç tanesinin bir arada bulunması.
çebik, çepik çal-	(MDD)	(f.)	Alkışlamak.
mak			
çebiş	(MDD)	(is.)	Bir yaşını geçmiş dişi keçi.

çedik	(MDD)	(is.)	Halk ağzında yarı terlik yarı ayakkabı tarzında genelde küçük çocuklar için yapılmış eşya.
çelik çomah	(MDD)	(is.)	Çocukların, çomakla çeliğe vurarak oynadıkları oyun.
çelimsiz	(15c/25)	(sf.)	Güçsüz, zayıf, nahif
çemen	(15c/1)	(is.)	Bu tohumu un durumuna getirip sarımsak, kırmızıbiberle karıştırarak yapılan, genellikle pastırma üzerine sürülen macun.
çene	(13/36)	(is.)	Köşe, köşe başı.
çeñulemek	(MDD)	(f.)	Havlamak.
çerçi	(MDD)	(is.)	Seyyar satıcı.
çihñ (çıkın)	(MDD)	(is.)	1. Bir beze sarılarak düğümlemiş küçük bohça, çıkı; 2. Bezden yapılmış küçük para kesesi.
çihñ	(15a/32)	(is.)	Ağır bir şeyi çekecek ipin sarılmasına yarayan ve bir eksen üzerinde uzunca bir kolla çevrilecek dönen silindir.
çi	(14a/6)	(sf.)	Pişmemiş.
çiğ	(MDD)	(is.)	1. Pişmemiş, 2. Mecaz anlamda: olgunlaşmamış.
çilpi	(MDD)	(is.)	Küçük çalı parçaları.
çimmek	(MDD)	(f.)	Suya bütün vücuduyla girip çıkmak, yıkanmak.
çin ĩnesi	(12/11)	(is.)	Çin iğnesi, her türlü kumaş üzerine işlenen bir örnek modelidir.
çon	(MDD)	(is.)	Hayvanların üşütmesi.
çor	(MDD)	(is.)	Tuzu su (aşırı derece tuzlu su).
çökmek	(MDD)	(f.)	Oturmak.
çördük	(MDD)	(is.)	Küçük yabani armut; aşısız, yabani armut; küçük dağ armudu; yabani armut.
çul	(15d/4)	(is.)	Çadır bezi.

çur buçuḥ (çur bu- (14/14) (zf.) 1. Bir işin düzensiz azar azar yapılması, 2.
çuk) Taksitle ödenen para.

-D-

dabaḵ	(MDD)	(is.)	Hayvan hastalığı.
dadānmak	(MDD)	(f.)	Alışmak.
dalḡılıç	(9/1)	(zf.)	Kılıcını çekmiş olarak.
dam	(10/69)	(is.)	Yapıları dış etkilere korumak amacıyla üzerlerine yapılan çoḡu kiremit kaplı bölüm.
dāmpir	(2/9)	(is.)	Bir şasinin üzerine takılmış, inip kalkan kasası olan, kendinden hareketli, yükü boşaltan dü- zen.
debelenmek	(MDD)	(f.)	1. Bir acının etkisiyle veya bir baskıdan kur- tulumak için çırpınmak, 2. Çırpınmak, tepin- mek, kımıldanmak, 3. Mecazi anlamda boşuna uḡraşıp durmak.
deḡmūk (tekme)	atmak	(1/15) (f.)	Ayakla bir yere sertçe vurmak.
delūḡişi (delik işi)	(12/11)	(is.)	Nakışta bir model adı.
dene	(7/26)	(is.)	Tane.
depesüz	(MDD)	(sf.)	Akılsız.
desdi (testi)	(14a/30)	(is.)	Geniş gövdeli, dar boğazlı, emzikli veya em- ziksiz olabilen, toprak, cam, metal vb. Madde- lerden yapılan su kabı.
dēyin	(1/18)	(is.)	Diyerek.
deyyus	(10/126)	(sf.), (ünl.)	1. Sıfat, Karısının veya kendisine çok yakın bir kadının iffetsizliğine göz yuman kimse 2. Ün- lem, Bir sövgü sözü.
dıḡırdamak	(MDD)	(f.)	Gevezelik etmek.

dıngırdatmak	(MDD)	(f.)	1. Radyo, müzik aleti vs. çalmak. 2. Atlatmak, aldatmak. 3. Alay etmek, eğlenmek. 4. Tıkırdatmak.
dınnadah	(MDD)	(zf.)	Ansızın.
dırdıhız	(MDD)	(zf.)	Sıkış tıkış.
dızdızlanmak	(MDD)	(f.)	Huysuzlanmak.
dinelmek	(MDD)	(f.)	Ayakta dikelmek.
dingil	(MDD)	(is.)	Tutarsız insanlar için söylenen söz.
dişi	(13/40)	(is.)	Yumurta oluşturan veya yavru doğuran.
dişlemek	(MDD)	(f.)	Hızar, tırpan, değirmen taşı gibi aletlerin keskinleştirilmesi için yapılan işlem.
dolama	(MDD)	(is.)	Parmağı çevreleyen yara.
dombalah dikmek	(MDD)	(f.)	Takla atmak.
don	(9/10)	(is.)	Vücudun belden aşağısına giyilen uzun veya kısa iç giysisi, külot.
dönüm	(3/50)	(is.)	1000 m ² lik bir alan ölçüsü.
dü	(MDD)	(is.)	İnce bulgur.
dummak	(9/38)	(f.)	Suyun içine gömülmeyecek şekilde dalmak.
duzsuzluk	(MDD)	(zf.)	Tatsız şakalar yapma.
düğ	(MDD)	(is.)	İnce bulgur.
düğü	(MDD)	(is.)	İnce bulgur.
dümbül	(MDD)	(is.)	Küçük çocukların erkeklik organı.
düzgün	(6/59)	(sf.)	Gelin için alınan eşyalar.

-E, Ė, Ê -

eccük, ecük	(4/34)	(zf.)	Az anlamında kullanılan bir sözdür.
ecücük	(15e/5)	(zf.)	Azıcık anlamında kullanılan bir sözdür.
egsuğatek (eksik etek)	(4/72)	(sf.)	Kadın anlamında kullanılan söz.
eğlek	(MDD)	(is.)	Toplanma yeri.
eğrek	(MDD)	(is.)	Koyunların toplandığı yer.

ehbab (ahbap)	(4/77)	(is.), (ünl.)	1. İsim Kendisiyle yakın ilişki kurulup sevilen, sayılan kimse, 2. Ünlem, Samimiyet, içtenlik bildiren bir seslenme sözü.
ēleme (eğleme)	(MDD)	(f.)	Eğlemek işi.
ellām	(15c/3)	(bağ.), (zf.)	Belki, herhalde.
elti	(4/60)	(is.)	Görümce.
eme	(15c/8)	(is.)	Hala ya da yakın akraba için kullanılan söz.
emme	(7/40)	b	Ama anlamında kullanılan bağlaç.
erincek	(MDD)	(is.)	Tembellik eden.
essah	(MDD)	(zf.), (sf.)	Sahi, gerçek.
essaḥdan	(15c/22)	(zf.)	Gerçekten.
evedi	(MDD)	(zf.)	Hızlı, çabuk.
evermek	(MDD)	(f.)	Evlendirmek.
evlek	(MDD)	(is.)	Ekin ekilirken tohum saçmak için belirlenen tarla, ev çevresi kadar olan yer.
evmek	(MDD)	(f.)	Acele etmek.
evvelden	(MDD)	(zf.)	Önceden.
eyce, ēyice	(10/135)	(sf.), (zf.)	İyice, güzel.
eyer	(4a/23)	(is.)	Binek hayvanlarının sırtına konulan, oturmaya yarayan nesne.

-F-

faḥır	(6/17)	(sf.)	Fakir.
fer	(MDD)	(is.)	Güç, kuvvet, canlılık.
ferik	(MDD)	(is.)	Civcivin tavuk olmadan önceki hali, piliç.
feryād	(15f/15)	(is.)	Haykırış, çığlık.
fetil	(MDD)	(is.)	Buğday unundan sac üzerinde yapılan yufka- nın kalını.

feyil	(MDD)	(is.)	Niyet, düşünce.
fışkı	(MDD)	(is.)	Hayvanların dışkıları.
fihāre	(MDD)	(sf.)	Fakir
fitil	(14c/9)	(zf.)	Mecazi olarak kullanılan bir söz. “Azar azar” anlamı vardır.
fodul	(MDD)	(is.)	Gelinin sağdıcına verilen isim.
fortum	(MDD)	(is.)	Hortum.
fötör (fötr)	(11/18)	(sf.)	İnce ve yumuşak keçeden yapılmış şapka.

-G, Ğ, Ğ -

gamga (kamga, yonga)	(MDD)	(is.)	Kesilen, yontulan veya rendelenen bir şeyden çıkan parça.
ğara ğış (kara kış)	(14a/17)	(is.)	1. Kış ortası, kışın en şiddetli zamanı, zemheri; 2. Mecaz anlamda: Çok sıkıntılı durum veya zaman.
garāmet	(MDD)	(sf.)	Talihsiz, bahtsız.
ğarartu	(MDD)	(is.)	Gereksiz ortalıkta duran eşyalar.
garıbsamak (ga-ripsemek)	(MDD)	(f.)	1. Kendini gurbette veya kimsesiz gibi düşünerek içlenmek, 2. Bir şeyi garip, tuhaf ve uygunsuz bulmak, alışmamak, yadırgamak.
ğatılı (katık)	(15c/63)	(is.)	Yoğurdun bir bez torbaya konularak suyunun süzölmüş hali.
gatıklık (katıklık)	(15c/35)	(is.)	Ekmeğin yanında yenen yiyecekler.
gatmer (katmer)	(MDD)	(is.)	Hamur açıldıktan sonra içine katı yağ ve haşhaş konularak sacda yapılan yufka.
gedek	(MDD)	(is.)	Manda düğesi.
gelberi	(MDD)	(is.)	Çalı çırpı kesmekle kullanılan çengelli kesme aracı.
ğendü	(13/55)	(zm.)	Kendi.
gerdanlı	(15a/2)	(is.)	Boyna takılan takı, kolye.
geven	(MDD)	(is.)	Kısa boylu, top top biten dikenli otsu bir bitki.

gevmek	(MDD)	(f.)	Ağızda çiğnemek.
ğı	(15e/6)	(ünl.)	Bayanlar için kullanılan ona seslenirken kullanılan samimiyet ifadesi.
gıcılamak	(MDD)	(f.)	1. Kağnı arabasının çıkardığı ses, 2. Diş bilemek.
gıdık	(MDD)	(is.)	Koyun.
gıdıġ (gıdık)	(MDD)	(is.)	Çene altı, gerdan.
ğıran girmek	(MDD)	(f.)	Kısa bir zaman içinde çok sayıda ölmek.
gıranta	(MDD)	(is.)	Yaşlı, yaşını başını almış.
gısdallamak (kıs- darlamak)	(10/69)	(f.)	Sıkıştırmak.
ğısırah (kısarak)	(10/13)	(is.)	Dişi at.
ğısmuġ (kısmık)	(MDD)	(is.)	Cimri.
gıtmır	(MDD)	(is.)	Cimri.
gızan	(MDD)	(is.)	Köpeklerin isterik zamanı.
gidişmek	(MDD)	(f.)	Kaşınmak, rahat durmamak.
ğılar (kiler)	(MDD)	(is.)	Evlerde yiyecek, içecek ve erzakın saklandığı oda, ambar veya dolap.
gilik	(MDD)	(is.)	Elle açılmış hamurun içine çökelik, peynir gibi malzemelerin konularak sacda ya da tavada pişirilmiş şekli.
girge	(MDD)	(is.)	Büyük kazan.
ğocaman (koca- man)	(9/71)	(sf.)	Çok iri, büyük, koca.
góde (göde)	(10/57)	(sf.)	Kısa boylu ve şişman kimse.
goġmuşluġ	(MDD)	(is.)	Dedikoduculuk.
ġonuşuġlu	(MDD)	(sf.)	Konuşkan.
gopça	(MDD)	(f.)	İri düğme.
ġopuġ (kopuk)	(4/71)	(is.)	Mecaz anlamda: Toplum kurallarına aldırma- yan erkek, işsiz güçsüz, serseri.
góresimek (göre- simek)	(MDD)	(f.)	Göreceği gelmek, görmek isteği duymak, öz- leme.

göya (gü:ya:)	(4/30)	(zf.), (edat)	Sözde, sanki.
göynek	(MDD)	(is.)	Gömlek.
göyvermek	(MDD)	(f.)	Salmak, serbest bırakmak.
gódek (gödek)	(MDD)	(is.)	Kısa boylu insan.
gölük	(4a/24)	(is.)	Yük taşıyan ve binilen at, eşek, beygir, katır vb. hayvan.
görebi	(MDD)	(is.)	Ucu eğri küçük balta.
gúbür (gübür)	(13/43)	(is.)	Çöp, süprüntü.
gúccük	(8/24)	(sf.)	Küçük.
gugu	(MDD)	(is.)	Çerez.
gunna	(MDD)	(is.)	Banyoda suyun biriktiği geniş çanak.
gurk	(MDD)	(is.)	Kuluçka.
gurk olmak	(MDD)	(is.)	Kuluçkaya yatmak isteyen tavuğa halk ağzında verilen isim.
guzine (kuzine)	(15b/30)	(is.)	Hem ısıtmaya hem de üzerinde veya içinde yemek pişirmeye yarayan büyük mutfak sobası.
güdücü	(MDD)	(is.)	Çoban.
günülemek	(MDD)	(f.)	Kıskanmak.

-H, Ħ-

hābe	(MDD)	(is.)	Heybe.
habire	(MDD)	(zf.)	Ara vermeden, sürekli.
hacımad (hacamat)	(10/103)	(is.)	Vücudun herhangi bir yerini hafifçe çizip üzerine boynuz, bardak veya şişe oturtarak kan alma.
hālen (hâlen)	(2/39)	(zf.)	Şimdi, şu anda, bugünkü günde.
hanı (hani)	(9/77)	(zf.)	1. Karşıdakinin daha önceden bildiği bir şey kendisine hatırlatılmak istenildiğinde kullanılan bir söz, 2. Nerede, ne oldu, nerede kaldı` anlamlarında kullanılan bir söz.

hark	(12/25)	(is.)	Tarlalarda su yolu olarak kullanılan kanal.
haşlıh (harçlık)	(12/54)	(is.)	Ufak tefek gereksinimler için harcanacak para.
hayat (hayat)	(15b/17)	(is.)	Bir veya birkaç yanı açık sofa, avlu.
hazetmek	(MDD)	(f.)	Hoşlanmak.
hedik	(MDD)	(is.)	Buğdayın suda hazır pişirilmiş hali.
helbet (elbet)	(15e/10)	(zf.)	Elbette.
hele, helem	(15b/27)	(bağ.)	Uyarma, korkutma veya söz verme anlamında kullanılan bir söz.
helki	(9/42)	(is.)	Su kovası.
helle	(15c/30)	(is.)	Un çorbası.
herif	(15e/8)	(is.)	Koca.
herslenmek	(MDD)	(f.)	Kızmak anlamında kullanılan bir söz.
hıllı durmah (hırlı durmak)	(MDD)	(f.)	İşinde doğru, uslu, iyi durmak.
hılsuz (hırsuz)	(MDD)	(is.)	Geçimsiz. Uslu durmayan.
hır	(14a/16)	(is.)	Kavga, dalaş.
hovarda	(15d/33)	(sf.)	1. Zevki için para harcamaktan kaçınmayan kimse, 2. Çapkın.
hödük	(MDD)	(sf.)	Korkak.
hötürük	(MDD)	(is.)	Dışkının sıvı hali.

-I-

ıkınmak	(MDD)	(f.)	Zorlamak.
ılışlamak	(MDD)	(f.)	Sıcak suyu biraz soğutmak.
ımlıh (ımık)	(15a/32)	(sf.)	Hafif sıcak.
ırbıh (ırbık)	(MDD)	(is.)	Küçük su kabı.
ısmallama	(15a/26)	(sf.)	İsmarlanarak yaptırılan, sipariş edilen.
ışgın	(MDD)	(is.)	Ağaç sürgünü.

-İ, İ-

içlik	(MDD)	(is.)	İçe giyilen giyecek.
idiş	(MDD)	(is.)	Hadım edilmiş insan ya da hayvan.
ikmal	(10/83)	(is.)	Bitirme, eksik bir şeyi tamamlama.
ilân (leğen)	(10/25)	(is.)	Genellikle, içinde bir şey yıkamak için kullanılan metal veya plastikten yayvan kap.
ilistir	(MDD)	(is.)	Bir şey süzmek için kullanılan delikli kap, süzgeç.
imrenmek	(MDD)	(f.)	1. Beğenilen, hoşlanılan bir şeyi edinme veya bir yiyeceği yeme isteğini duymak; 2. Beğenilen bir kişi veya şeye benzemeyi istemek, gıpta etmek.
یرهşberlik	(10/37)	(is.)	Çiftçilikle yapan kişilere verilen ad.
işkefe	(10c/37)	(is.)	Kışın yemek için büyükçe açılarak kurutulan yufka.
işkillenmek	(MDD)	(f.)	Şüphelenmek, pirelenmek.
işlek	(2/41)	(is.)	Çok işleyen, canlı, hareketli.
işlik	(MDD)	(is.)	İş için kullanılan gömlek.
itdirseği	(MDD)	(is.)	Arpacık.

-K, K-

kasetçalar	(15b/18)	(is.)	Kaset çalan araç.
kasğet (kasket)	(15b/16)	(is.)	Genellikle erkeklerin giydiği, önü siperli başlık.
Қазан	(4/5)	(is.)	Çok miktarda yemek pişirmeye veya bir şey kaynatmaya yarayan büyük, derin kap.
kef	(8/18)	(is.)	Kaynayan pekmezin, pişen etin üstünde oluşan köpük.
kelem	(1/17)	(is.)	Lahana.
kelle	(9/71)	(is.)	Koyun, kuzu ve keçinin pişirilmiş başı.

kere	(2/29)	(is.)	Kez, yol, defa, sefer.
kerme	(10/71)	(is.)	1-Hayvan dışkısından yapılan yakacak, 2-Birikmiş hayvan gübresi.
kerpetün	(1/4)	(is.)	Çivi sökmeye veya diş çekmeye yarayan, kısa kaç biçimindeki araç.
kertik	(MDD)	(is.)	Cisimlerin baş tarafının yontulup yuvarlak hale getirilmesi.
kertil	(MDD)	(is.)	Eğri, yamru yumru.
kes	(10/99)	(is.)	İri taneli saman.
kesmük	(MDD)	(is.)	Tam bitmemiş halde atılan sigara.
keşik	(MDD)	(is.)	Sıra, nöbet.
keşkek	(MDD)	(is.)	Tüm buğdayın etle birlikte uzun süre kaynatılmasıyla yapılan yörede meşhur olan bir yemek.
kevrāk (kevrek)	(10/61)	(is.)	Ayçiçeği bitkisi ya da kalın sapı olan bitkilerin kurumuş haline verilen genel ad.
kırtıl	(MDD)	(is.)	Çalı çilpi topluluğu.
kıynak	(MDD)	(is.)	Küçük parça.
kómüş (kömüş)	(10/76)	(is.)	Manda.
körpe (körpe)	(15e/5)	(sf.)	1. Çok genç kimse, 2. Dalından yeni koparılmış, tazeliği üstünde, daha büyümemiş bitki.
koyungözü	(MDD)	(is.)	Papatya.
köroğu kuşu	(MDD)	(is.)	Baykuş.
kúfür (küfür)	(15d/14)	(is.)	Sövgü.
kulaklı	(MDD)	(is.)	Tadacak yeri olan kazan.
kúsbe (küspe)	(MDD)	(is.)	1-Yörede kullanılan anlamı: şeker pancarının suyu, özü alınmış hayvan yiyeceği olarak kullanılan kısmı 2-Hayvan yemi, yakacak ve gübre olarak kullanılan, yağı veya suyu çıkarılmış her türlü yağlı tohum ve bitki artığı.
küskü	(MDD)	(is.)	Ağaç ve demirden yapılmış kaldıraç.

-L-

lālek	(MDD)	(is.)	Leylek.
lillim	(MDD)	(is.)	Dağınık.

-M-

maal	(MDD)	(is.)	Çapa.
maḥana	(10/131)	(is.)	Bahane, uydurma sebep.
maḥat	(15c/38)	(is.)	Minderli alçak sedir.
máḥle / meḥle	(12/1)	(is.)	Mahalle.
maksi	(MDD)	(is.)	İnsanların giydiği uzun entari.
malamat et-	(15c/17)	(f.)	Rezil, rüsva olmak, berbat olmak/etmek anlamlarında kullanılan söz öbeği.
mārisem	(1/2)	b	Meğer anlamına gelen bağlaç.
maytap	(10/27)	(is.)	Yandığında renkli ve parlak ışıklar saçan, şenlik gecelerinde yakılan havai fişek.
mazu	(15d/23)	(is.)	Kağnı arabasında iki tekerleğin bağlantısını sağlayan kalın ve yuvarlak ağaç.
mefat etmek	(MDD)	(f.)	Ölmek.
meletmek	(MDD)	(f.)	Yalvartmak.
mere	(12/56)	(is.)	Köpeğin yaşı.
merzümen	(12/57)	(is.)	Merdiven.
meyil	(15c/11)	(is.)	İlgi, gönül verme.
meze	(12/60)	(is.)	İçki içilirken yenilen yiyecek.
mıacırmak	(MDD)	(f.)	Vazgeçmek, oyunbozanlık etmek.
mıh	(MDD)	(is.)	Çivi.
mısmıl	(15e/1)	(sf.)	1. Güzel, işe yarayan, düzgün 2. Eti yenilebi- len, murdar olmayan
mıymıntı	(MDD)	(is.)	Beceriksiz, pısrık.
mic	(MDD)	(is.)	Büyükbaş hayvanların sırtında oluşan kurtçuk.

mimbar (MDD) (is.) İşkembe, hayvan bağırsaklarından yapılan sulu yiyecek.

mudara (MDD) (is.) Sağlam ve dayanıklı olmayan.

-N-

nağış (nakış) (12/8) (is.) Genellikle kumaş üzerine renkli iplikler veya sırma ve sim kullanarak yapılan işleme, el işi.

neyinnesi (10/55) (zm.) Kimdir, nasıl bir kişidir? Gibi anlamlara gelen söz grubu.

-O, Ö-

ōha (15a/17) (ünl.) Büyükbaş hayvanları durdurmak için kullanılan bir seslenme sözü.

-Ö-

öbek (15f/20) (is.) Küme.

öbürsü gün (9/70) (zf.) Öbür gün anlamına gelen söz, yarından sonraki gün.

ödütleme (MDD) (f.) Memeye inmesini sağlamak amacıyla yavruya kısa süreli emzirilmesi, elle de yapılabilir.

öğürsek (MDD) (is.) Büyükbaş hayvanların çiftleşme isteği.

örtme (14d/18) (is.) Salon.

övey (üvey) (4/105) (sf.) Yalnız yasaca akraba sayılan, aralarında kan bağı bulunmayan, öz olmayan.

öykünmek (MDD) (f.) Taklit etmek.

-P-

pağaç (MDD) (is.) Genellikle yörede hamur işiyle yapılan yuvarlak bir tür ekmek.

patoS (paztoz)	(2/1)	(is.)	Harman işini yapan makine.
pāla	(MDD)	(is.)	Fasulye, pahlâ
peçe	(MDD)	(is.)	Kadınların yüzünü kapatmak için kullandıkları yazma, örtü.
pelver	(15e/6)	(is.)	Salça.
pepûk	(10/139)	(is.)	Düzgün konuşamayan, dilinde sürçme olan.
perçem	(MDD)	(is.)	Saçın alına dökülen kısmı.
pēriz (perhiz)	(10/101)	(is.)	Diyet.
peşkir	(MDD)	(is.)	Berberlerin tıraş esnasında boğazdan bağladıkları bez.
pırtı	(MDD)	(is.)	Elbiselik kumaş.
pimpirik	(MDD)	(sf.)	Şüpheci, alingan.
pinnik	(MDD)	(is.)	Kümes.
pisikkuyruğu	(9/95)	(is.)	Bir çeşit ot.
potin	(10/95)	(is.)	Klasik kundura ayakkabı.
pototos	(MDD)	(is.)	Yörede patatese verilen isim.
pucamak	(MDD)	(is.)	Caymak, vazgeçmek.
pünçek	(MDD)	(is.)	Ağaçlarda ince kök.
pür	(15c/44)	(is.)	Çam ve benzeri ağaçların yaprağı.
pürpürüm	(MDD)	(is.)	Yemeği yapılan kendiliğinden çıkan ot.
püsür	(MDD)	(is.)	Kendirlerin işe yaramayan kalıntıları.

-R-

rampa	(2/14)	(is.)	Bir arazinin, bir kara yolunun, bir demir yolu hattının yatay doğrultuya göre yokuş olan bölümü.
rāzılınan	(MDD)	(is.)	Anlaşma üzerine gönül hoşnutluğuyla.

-S-

saban	(15a/18)	(is.)	Çift süren hayvanların koşulduğu demir uçlu tarım aracı.
sal	(15b/6)	(is.)	Birçok kalın direk yan yana bağlanarak yapılan, düz ve korkuluksuz deniz veya ırmak taşıtı.
san	(MDD)	(is.)	Rutubet, nem.
sasuḡ	(15e/8)	(sf.)	Kokmuş, bayatlamış.
savaḡ (savak)	(10/86)	(sf.)	Aptal.
sazlıḡ (sazlık)	(15f/17)	(is.)	Sazları çok olan yer.
seḡirtmek	(MDD)	(f.)	Sıçrayarak yakın bir yere doğru koşmak.
sekmen	(MDD)	(is.)	Tahtadan yapılan küçük iskemle.
sele	(MDD)	(is.)	Küçük sepet.
semer	(15a/23)	(is.)	At, eşek, katır vb. Hayvanların sırtına yerleştirilen, üzerine yük bağlanan veya binilen, iskeleti ağaçtan ara.
sıracalı	(MDD)	(sf.)	Yaramaz çocuk anlamında kullanılan söz..
sırım	(MDD)	(is.)	Kurutulmuş deri, deri ip.
sırnaşık	(MDD)	(is.)	Kolayca pes etmeyen, bulaşık.
sıvatlamak	(MDD)	(f.)	Sevmek maksadıyla okşamak
sıyırgı	(MDD)	(is.)	Harmanlarda saman sıyırmaya yarayan alet.
sifdaḡ	(4/107)	(is.), (zf.)	İlk alışveriş, ilk kez.
simsim	(MDD)	(is.)	Yavaş hareket eden, içten pazarlık eden.
sinikli	(MDD)	(sf.)	Sinsi.
sitil	(MDD)	(is.)	Büyük bakraç, su kovası.
sofa	(10/70)	(is.)	Evlerde oda kapılarının açıldığı genişçe yer, hol.
sohranmak	(MDD)	(f.)	Sinirli bir şekilde kendi kendine konuşmak.
soḡu	(15a/26)	(is.)	Taştan yapılmış bulgur dibeği.

somun	(MDD)	(is.)	Fırın ekmeği.
sorutmak	(MDD)	(f.)	Hareketsiz ayakta beklemek, durmak.
soyđa	(10/125)	(is.)	Turhal ve yöresi ağızlarında benzetme amacı güdülmenden herhangi bir nesneye verilen isim.
sömek	(MDD)	(is.)	Mısır koçanı.
sözlü	(15c/12)	(is.)	Evlenmek için birbirine söz vermiş olan kimse, yavuklu.
su-ter içinde kal-	(10/149)	(f.)	Çok yorulmak terlemek anlamında kullanılan bir söz öbeğidir.
mak			
sümsük	(MDD)	(sf.)	Pisboğaz, her şeyi yemek isteyen.
sündürme	(15d/34)	(is.)	Sündürmek işi.
-Ş-			
şaplak	(MDD)	(is.)	"Şap" diye ses çıkaran tokat.
şebleme	(MDD)	(is.)	Çok haylazlık eden, rahat durmayan düşük yaşlardaki çocuklar için kullanılan hafif iğneleyici kelime.
şılgım	(MDD)	(is.)	1. Filiz, 2. Genç.
şıлтаıcı	(MDD)	(sf.)	Çok bağırarak konuşan, ortalığı velveleye veren kişi.
şiberük	(MDD)	(sf.)	Şımarık.
şinci / şincik	(2/66)	(zf.)	Şimdi, şu anda.
şip	(MDD)	(sf.), (zf.)	Çabuk, hızlı.
şipir şipir	(MDD)	(zf.)	Hızlı hızlı.
şışek	(MDD)	(is.)	Bir yaşındaki kuzu.

-T-

tapan	(MDD)	(is.)	Sürülmüş tarlanın tezeklerini ufalamak için kullanılan bir alet.

tē	(MDD)	(zf.)	Oldukça, çok fazla anlamına gelen bir ifade.
tedaha	(MDD)	(edat)	Gösterme edatı. Uzaktaki bir nesneyi göstermek için kullanılır.
teyyare (tayyare)	(MDD)	(is.)	Uçak.
tıklım	(MDD)	(zf.)	Ağzına kadar, boş yer kalmayacak biçimde.
tırtıl	(MDD)	(is.)	Pürüz.
tirit	(MDD)	(is.)	Kıymanın önce kavrulması sonra da salça ve su ilavesiyle yapılan bir yiyecek.
tohuç (tokaç)	(MDD)	(is.)	Çamaşır yıkarken kullanılan ağaç sopa.
toklu	(MDD)	(is.)	Altı ayını bitirmiş kuzu.
tomotos	(MDD)	(is.)	Domates.
topul	(14b/6)	(is.)	Yuvarlak.
tosbā	(MDD)	(is.)	Kaplumbağa
tostopul	(MDD)	(sf.)	Kilolu anlamına gelen bir söz
tömek	(MDD)	(is.)	Ahırlarda hayvan dışkılarının dışarı atıldığı küçük delik.
töremek	(MDD)	(f.)	Çoğalmak, üremek.
tuman, tumman	(MDD)	(is.)	Kadınların giydiği uzun don.
tüymek	(MDD)	(f.)	Ortadan kaybolmak

-U-

ucun ucun	(MDD)	(zf.)	Az az
uçgur	(MDD)	(is.)	Pijama, don gibi giysilerin bel kısmına takılan ip, ince bez.
uçuk	(6/5)	(is.)	1. Rüzgâr ve kardan devrilen ağaç. 2. Dudak kenarlarında meydana gelen yara.
uğunmak	(MDD)	(f.)	Çocuğun ağlaması sırasında bir süre sessiz kalması.
urba	(15d/4)	(is.)	Elbise.
urgan	(14c/27)	(is.)	Kalın ip.

urupla / uruplağa (MDD) (is.) Tahıl ölçülmesinde kullanılan ilkel bir ölçü aleti.

uyuz (MDD) (sf.) Mecazi anlamda hareketli, canlı olmayan, uyuşuk, pısırik, miskin kimse.

-Ü-

üyez (MDD) (is.) Yaz aylarında insan ve hayvanları bilhassa geceleri.

-V-

vesayit (MDD) (is.) Motorlu araçlara verilen genel ad.

-Y-

yaba (MDD) (is.) Harman savurmakta kullanılan, çatal biçiminde, tahtadan tarım aracı.

yağannı (MDD) (is.) Sırt, bel.

yahınnı (MDD) (is.) Yahni, Kavrulmuş soğan ve salça ile pişirilen, sade veya sebzeli et yemeği.

yal (MDD) (is.) Su ile yapılan köpek yiyeceği.

yalak (MDD) (is.) 1. Hayvanların su içtiği yer, 2. İnsanlara şirin gözükmek için küçülen.

yangı (MDD) (is.) Acıma, yanma.

yarma (15b/22) (is.) 1. Argo Kaba saba, görgüsüz; 2. Gelişigüzel kırılmış buğdaydan yapılan bir çorba türü.

yaşmak (MDD) (is.) Kadınların yazma ile ağız kısmını kapatmaları.

yazma (MDD) (is.) Bohça, yemeni, başörtü, yorgan vb. Şeyler yapmakta kullanılan, üstüne boya ve fırça ile veya tahta kalıplarla desen yapılmış bez.

yazu (MDD) (is.) Ova, düz arazi.

yeğnicek	(MDD)	(sf.)	Gerçek anlamı: hafif; mecaz anlamda: Olur olmaz söz söyleyenler için kullanılan bir ifade.
yel	(14a/7)	(is.)	1. Rüzgâr. 2. Halk ağzında Romatizma ağrısı. 3. Halk ağzında Kalın bağırsaktaki gaz.
yeldirme	(MDD)	(is.), (f.)	1. Koşturma, 2. Oyunlarda hızlanma.
yeşilistan	(MDD)	(is.)	Genellikle doğada yeşillikler arasında yaşayan yeşil kertenkele.
yoğurtmaç	(15d/7)	(is.)	Fırınlarda pişen yağlı, ince, cevizli, haşhaşlı ya da sade yapılan mayalı ekmek.
yufka	(15c/37)	(is.)	1. Oklava ile açılan ince, yuvarlak hamur yaprağı. 2. Sacda pişen bir ekmek türü.
yulanus balığı	(9/56)	(is.)	Yayın balığı; başı büyük, ağzı geniş, derisi pulsuz, vücudu uzun, lezzetli, iri bir tatlı su balığı
yular	(14a/5)	(is.)	Bir yere bağlamak veya çekerek götürmek için hayvanın başlığına veya tasmaına bağlanan ip.
yunacak	(MDD)	(is.)	Temizlenecek olan, kirli.
yunak	(MDD)	(is.)	Banyo yapmak ve çamaşır yıkamak için ortaklaşa kullanılan yer.
yüklü	(MDD)	(is.)	Hamile.
yüklük	(MDD)	(is.)	Oturmak ve yatmak için tahtadan yapılmış sabit köşkü.

-z, Z-

Zāten	(2/1)	(zf.)	Doğrusu, doğrusunu isterseniz, esasen, zati.
zāti (zaten)	(2/20)	(zf.)	Doğrusu, doğrusunu isterseniz, esasen.
Zātin (zaten)	(2/9)	(zf.)	Doğrusu, doğrusunu isterseniz, esasen.
zavrak	(MDD)	(is.)	Salatalık, savlak, hıyar.

zeklenmek	(MDD)	(f.)	Taklit etmek.
zembil	(10/115)	(is.)	Hasırdan örölmüş saplı torba.
zemheri	(15e/6)	(is.)	Kara kış.
zere	(8/21)	(zf.)	Sahiden, gerçek olarak, gerçekten.
zevzek	(MDD)	(is.)	Geveze.
zıbuk	(MDD)	(is.)	Kısa kesilmiş, ucu sivri kazık.
zıhım (zakkum)	(14c/30)	(is.)	Akdeniz ölkelerinde yetişen, çiçekleri beyaz veya pembe renkli, kışın yapraklarını dökme-yen zehirli bir ağaççık.
zımsuk	(MDD)	(is.)	Elin yumruk yapılmış hali.
zırana	(MDD)	(is.)	Haylaz, yaramaz çocuk.
zırıldah	(MDD)	(is.)	Çok ağlayan bebek, çocuk.
zırnik	(7/23)	(is.)	Çok küçük parça.
zırtaboz	(MDD)	(is.)	Karşı koyan, yüze gelen, mücadeleci.
zırzop	(MDD)	(is.)	Sapık, supuk.
zilli	(MDD)	(sf.)	Mecaz anlamda: Edepsiz, eli maşalı kadın.
zobu	(MDD)	(is.)	1. Döğünlerde çalgıcılara yol gösteren kişi, 2. Kaba saba insan.
zohal	(MDD)	(is.)	Kızılıcık bitkisidir, kırmızı, tek çekirdekli, re-çeli ve şerbeti yapılan, buruk bir tadı olan ye-miş.
zopa (sopa)	(7/36)	(is.)	1. Kalın değnek 2. Mecaz anlamda: Dayak at-mak.
zoval	(MDD)	(is.)	Kızılıcık.
zöhür	(MDD)	(is.)	Sahur.
zürriyet	(3/36)	(is.)	1. Döl, soy sop; 2. Çocuk.

KAYNAKÇA

Açıkel, A. (2012). “Tokat”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (XLI, 219-220). İstanbul.

Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (1999). Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Altun, M. (2008). Dilbilgisi Kaynaklarına Göre Türkçenin Ünlü ve Ünsüzleri. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Çalışma Taslağı.

Atabay, N., Kutluk, İ., Özel, S. ve Aksan, D. (1983). Kelime Türleri. Ankara: TDK Yay.

Atabay, N., Kutluk, İ., Özel, S. ve Aksan, D. (2009). “İkiz Ünlülü ve Çift Ünlülü Kelimeler Üzerine Bir Tespit Çalışması”. Ankara: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, S. 2009/II, s. 51-70, s. 213-282.

Aydın, T. (2020). Kars İli Terekeme Ağzı: İnceleme – Metin - Sözlük (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi.

Aygün, T. (2019). Gönen Ağzı: İnceleme - Metin - Sözlük (Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

Banguoğlu, T. (2011). Türkçenin Grameri. Ankara: TDK Yay.

Boz, E. (2001). Ünsüz düşme ve kaybolmalarında terim ve tasnif sorunu. Türk Dili, 600, 856-864.

Bulduk, T. B. (2019). Hamza-nâme (67. Cilt): Dil İncelemesi-Metin-Dizin-Tıpkıbasım. İstanbul: Hiperyayın.

Bulduk, T. B. (2018). “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Farklı Bir Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki ve Çekimi: -Ip-Up, -IpđUrU -UpđUrU Ekleri”. Journal of Turkish Studies, 13 (20), 225-244

Bulduk, T. B. (2019). “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Yer-Yön Bildiren İfadeler”. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 9 (18), 193-216

Bulduk, T. B. (2018). “Kelime Başında y Foneminin Düşmesi: Kâbûs-Nâme ve Türkiye Türkçesi Ağızları Örneği” Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10 (30), 945-991

Buran, A. (1996). Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hal) Ekleri. Ankara: TDK Yay.

Buran, A. (1997). Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları. Ankara: TDK Yay.

Caferoğlu, A. (1944) Sivas ve Tokat illeri Ağızlarından Derlemeler, İstanbul

Coşkun, V. (1999). “Türkiye Türkçesinde ünlüler ve ünsüzler”. TDAY-Belleten, S 42.

Demir, N. (2005). Tokat İli ve Yöresi Ağızları: (İnceleme, Metinler, Sözlük). Niksar: Gazi Kitabevi.

Demirci, Ü. Ö. (2014). “g’li Damak g’si ve Bunun Ardahan Yerli Şivesinde Çözülmesi Üzerine” Journal of Turkish Studies, 9 (6), s. 275-289

Deny, J. (1941). Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi). (Tercüme: Ali Ulvi Elöve). İstanbul: Maarif Matbaası.

Efendioğlu, S. ve İşcan, A. (2010). “Türkçe ses bilgisi öğretiminde ses olaylarının sınıflandırılması”. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (43), 121-143.

Emirdar, Ş. (2019). Aksu Ağzı: İnceleme-Metin-Sözlük (Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

Eraslan, K. (1980). Eski Türkçede İsim-Fiiller, İstanbul: İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Ercilasun, A. B., Karahan, L., & Kirişçioğlu, M. F. (2006). Karşılaştırmalı Türk lehçeleri grameri I-fiil-“basit çekim”. Ankara: TDK Yay.

Ercilasun, A. B. (1999). Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri. Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Erdem, M. D., Bölük R. (2012). Antalya ve Yöresi Ağızları. Ankara: Gazi Kitabevi.

Ergin, M. (1972). Türk Dilbilgisi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları.

Ergin, M. (2009). Üniversiteler İçin Türk Dili. İstanbul: Bayrak Yayınları.

Gabain, A. V. (1988). Eski Türkçenin Grameri. Ankara: TDK Yayınları.

Gencan, T. N. (1979). Dilbilgisi (4. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Göde, K. (1994). Eratnalılar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Gökçür, E. (2012). Van Gölü Havzası Ağızları (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gül R., ve Hazar, M. (2006). “İkiz Ünlülü ve Çift Ünlülü Kelimeler Üzerine Bir Tespit Çalışması”. TDAY-Belleten, 54 (2006/2), 51-70.

Gül, M., (2016). Hatay Arsuz Ağızı İnceleme-Metin-Sözlük. İstanbul: Kesit Yayınları.

Gülensoy, T. (1985). Anadolu Ağızlarında Şimdiki Zaman Eki, Türk Kültürü Araştırmaları, 23, 1-2.

Gülensoy, T. (1988). Kütahya ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük). Türk Dil Kurumu.

Gülsevin, G. (2005). “Ağız Araştırmalarımızda Yaygınlaşmış Yanlışlıklar”. İzmir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Cilt: 5, s. 207-213.

Gülsevin, G. ve Boz E. (2004). Eski Anadolu Türkçesi. Ankara: Gazi Kitabevi.

Gülsevin, G. (1997). Eski Anadolu Türkçesinde Ekler. Ankara: TDK Yay.

Gülsevin, G. (2010). Yaşayan ve Tarihî Türkiye Türkçesi Ağızları, Ağız Araştırmaları İncelemelerimizde Yaygınlaşmış Yanlışlıklar bu+ra mı, bu ara mı? İstanbul: Bayrak Matbaacılık.

Günay, T. (1978). Rize İli Ağızları, Ankara.

Günşen, A. (2000). Kırşehir ve Yöresi Ağızları. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hacıeminoğlu, N. (1992). Türk Dilinde Edatlar. İstanbul: MEB Yay.

Hengirmen, M. (1995). Türkçe Dilbilgisi. Ankara: Engin Yayınevi.

Karaağaç, G. (2010). Türkçenin Ses Bilgisi. İstanbul: Kesit Yay.

Karahan, L. (1996). Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması. Ankara: TDK Yayınları.

Keskin, R. (2003) Türkçe Dil Bilgisi: Kelime ve Cümle Tahlilleri. Çizgi Kitabevi.

Korkmaz, Z. (1984). “Türkçede -n Zarf-Fiil Eki ile -pan/-pen Eki ve Türevleri”. TDAY Belleten, s. 1551-165.

Korkmaz, Z. (1992). Türkçede Eklerin Kullanış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları. Ankara: TDK Yay.

Korkmaz, Z. (1956). Güneybatı Anadolu Ağızları. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Korkmaz, Z. (1961). “Türkçede ok/ök Kuvvetlendirme (İntensivum) Edatı Üzerine”. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 9, 13-29.

Korkmaz, Z. (1994). Güney-Batı Anadolu Ağızları (Fonetik). Ankara: TDK Yay.

Korkmaz, Z. (2009). Türkiye Türkçesi Grameri. Ankara: TDK Yay.

Korkmaz, Z. (2007) Gramer Terimleri Sözlüğü, Genişletilmiş 3. Baskı. Ankara: TDK Yay.

Kurtulmuş, F. (2014). Türkiye Türkçesi Ağızlarında Ünlü Değişenleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mansuroğlu, M. (1959). “Türkiye Türkçesinde Ses Uyumu”. TDAY-Belleten 1959, s. 81-93.

Olçay, S. (1963) Erzurum Ağızı, Ankara.

Özkan, M. (2000). Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Öztürk, D. (2008). Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış-Deyimleşmiş Birleşik Fiiller. Ankara: TDK Yay.

Pektaş, T. (2017). Gelendost Ağzı: Giriş - İnceleme - Metinler - Dizin (Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

Sağır, M. (1995). “Anadolu Ağızlarında Ünlüler”. TDAY-Belleten, 180, 377.

Sağır, M. (1995). “Anadolu Ağızlarında Ünsüzler”. TDAY-Belleten, 43, 391-409.

Sağır, M. (1995). Erzincan ve Yöresi Ağzıları: İnceleme, Metinler, Sözlük (565). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Sev, G. (2007) Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri. Ankara: Akçağ Yay.

Şahin, E. (1999) Bayat Merkez Ağzı: Dil İncelemesi, Metin, Sözlük (Yüksek Lisans Tezi) Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Şahin, H. vd. (2019). Bursa İli Yerli Ağzı. Bursa: Bursa Büyükşehir Kitaplığı.

Tuna, O. N. (1960). “Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller”. TDAY Belleten

Tuna, O. N. (1986). Türk Dilbilgisi. Fonetik-Morfoloji-Yaşayan Türk Lehçeleri Ders Notları. Malatya

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). Anadolu Beylikleri. Ankara

Ünal, Ergül. (2010). Reşadiye ve Yöresi Ağzıları: Giriş- inceleme- Metin- Sözlük (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.

Üstüner, A. (2000). Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri. Ankara: TDK Yay.

Vörös, G. (1933). Peçeneklerin Dili ve Erken Tarihi Üzerine Notlar. Türkler Ansiklopedisi, C, 2, Yeni Türkiye Yay., s.693-708.

Vural, H. - Böler T. (2011). Ses ve Şekil Bilgisi. İstanbul: Kesit Yay.

Yapıcı, A. İ. (2013). Aydın Ve Yöresi Ağızları: İnceleme - Metin – Sözlük (Doktora Tezi) Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.

Yaşurgan, N. (2019). Bitlis Merkez Ağzı: Giriş- inceleme- Metin- Sözlük (Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi.

Yavuz, O. (1991). “Türkçe'de Kapalı E”. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, (6), 271-306.

Yıldırım, F. (2006). Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Yücel, Y. (1970). Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti: 1344-1398. Ankara Üniversitesi Dil, Tarih - Coğrafya Fakültesi Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://www.tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/kisaltmalar-dizini/> (ET: 08.06.2021)

<http://www.tokat.gov.tr/turhal> (ET: 31.03.2021)

<http://www.turhal.gov.tr/kultur> (Erişim Tarihi: 31.03.2021)

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Turhal> (Erişim Tarihi: 31.03.2021)

<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-turhal> (Erişim Tarihi: 21.01.2021)

<https://s.milimaj.com/others/image/harita/tokat-ili-haritasi.png> (ET: 01.05.2021)

<https://www.e-sehir.com/turkiye-haritasi/tokat-turhal-merkez-koyler-semt.html>">Tokat
Turhal Merkez K yler Haritası (Erişim Tarihi: 21.01.2021)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/tokat> (Erişim Tarihi: 16.02.2021)

<https://sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 18.02.2021)

<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/lan> (Erişim Tarihi: 13.06.2021)

<https://www.etimolojiturkce.com/kelime> (Erişim Tarihi: 13.06.2021)

KAYNAK KİŞİLER

GÜZEL Mustafa, Turhal Merkez, 79 Yaş, 1941 Doğumlu, (1. K)

BOZKURT Fikret, Turhal – Üçyol (Biçin köyü), 38 Yaş (1982 Doğumlu), (2. K)

KELEŞ Mehmet, Turhal – Arzupınar Köyü, 1938 Doğumlu (82 Yaş), (3. K)

ŞAHİN Memnune, Turhal Merkez, 1929 Doğumlu (91 Yaş), (4. K)

ÇAKMAKLI Ahmet, Turhal – Çivril köyü, 1952 Doğumlu (68 Yaş), (5. K)

DEMİROĞLU Ahmet, Turhal – Çamlıca Köyü, 1959 Doğumlu (62 Yaş) (6. K)

OĞUL Osman, Turhal Merkez, 44 Yaş (1976 Doğumlu) (7. K)

TANTANI Veysel, Turhal – Ayranpınar Köyü 79 Yaş (1941 Doğumlu) (8. K)

OĞUL Yusuf, Turhal Merkez, 65 Yaş (9. K)

OĞUL İbrahim, Turhal Merkez 75 Yaş (1945 Doğumlu) (10. K)

DOĞTAŞ Hasan, Turhal – Sarıkaya Köyü, 83 Yaş (1938 Doğumlu) (11. K)

OĞUL Suzan, Turhal Merkez, 1944 Doğumlu (76 Yaş), (12. K)

YÖNTEM Ali Eren, Turhal – Bahçebaş Köyü, 1956 Doğumlu (64 Yaş), (13. K)

YAŞAR Ali Âdem, Turhal Merkez, 1939 Doğumlu (81 Yaş), (14. K)

ŞENLİK İsmail, Turhal – Şatroba Köyü, 1956 Doğumlu (64 Yaş) (15. K)